

İDARE DERGİSİ

İçişleri Bakanlığınca iki ayda bir çıkarılır.

YIL: 18

EYLÜL — EKİM 1947

SAYI: 188

İÇİNDEKİLER

TETKİKLER:

Sahife

Uyuşmazlık Mahkemesinin Bir Kararı Üzerinde	
Düşünceler	İlhami ERTEM..... 3
Köylerin Ekonomik Faaliyetleri	Taki GÜRKÖK..... 6
Amerika'da Gezi Notları	Vâlâ KURTİZ 14
Kuzey Anadolu Gezisi	Ziya OĞUZ 25
Memurlukta Tâyin, Tahvil ve Ayrılma	Ragıp ÖGEL 36
İmece Nedir?	Fahri TOKMAKÇIOĞLU 66

TERCÜMELER:

Amerika Birleşik Devletlerinde Memleket İdaresi ve	İzzettin ERAYDIN..... 89
Particilik	
İngiltere'de (Common Law)' a Göre Polis Yetkileri	İzzettin ERAYDIN 124

FİKİR HAREKETLERİ :

Muhtelif Memleketlerde Âmme Menfaatleri Namına	
İstimlâk	H.BERKSUN..... 126
İdarî Coğrafya Nedir?	Kemal VARINCA 166

YABANCI MEVZUAT:

İtalya Seçim Kanunu	174
İsviçre Memurları Yargılama Usulü Kanunu	221

İDARİ COĞRAFYA:

Alaca İlçesi	Şükrü YARIMOĞLU 228
--------------------	---------------------------

ABONE BEDELİ

Türkiye için yıllığı: 500 kuruş.

Yabancı memleketler için yıllığı: 750 kuruş.

Abone bedelinin gönderilmesi şekli:

A — Türkiye’de :

Bulunulan yerin malsandığına tutarı yatırılarak mukabilinde alınacak (Hasılatı müteferrika makbuzu) aynen ve taahhütlü bir mektupla :

İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğü — Ankara

adresine gönderilmelidir. (Hangi nüshalara abone kaydedilmesi istenildiğini gösteren mektuplar arzuhal puluna tâbi tutulmalıdır.)

B — Yabancı memleketlerde:

Abone bedeline, makbuz pulu için 4 kuruş eklendikten sonra hasıl olan meblâğ, posta veya banka havalesi olarak yukardaki adrese gönderilmelidir.

YAZI İŞLERİ

İdareyi ilgilendiren mevzularda hazırlanacak etütler kabul olunur.

Gönderilecek yazılar, makinede yazılmış olmalı ve yarım sahifeyi geçmeyen ayrı bir özü de ihtiva etmelidirler.

Yayınlanan yazıdaki fikir ve mütalâalar, yazı sahiplerine aittir.

Dergiye dercolummayan yazılar iade edilmez.

Yazı işleri için **İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğüne** müracaat edilmelidir.

TETKİKLER

UYUŞMAZLIK MAHKEMESİNİN BİR KARARI ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER

İlhami ERTEM

Refahiye Kaymakamı

Bizde, mazisi çok kısa olan UYUŞMAZLIK mahkemesinin 19-12-946 tarih ve Esas 46/36, karar 23 No. lu kararı üzerinde, hâdiseyi tahlil ediş ve 4788 sayılı kanununun 8 inci maddesini anlayış bakımından düşünmeyi, ileriki kararlara tesiri olur ümidiyle faydalı bulduk.

4788 sayılı kanunun 8 inci maddesi uyuşmazlık mahkemesinin bu anlayışı ile uygulanacaksa, uyuşmazlığın ihdası için muhakkak idare aleyhine dâva açılması gerekecekse, memurların âmmе hizmetinin istediğı zihniyetle endişesiz vazife görebilmeleri mümkün olamayacaktır.

Zira, memurları vazifelerini ifadan ötürü aleyhlerine açılacak tazminat dâvalarında, genel mahkemelerde, dâvacılarla karşı karşıya bırakmak; şahsi hatâ olup olmadığı takdirini idari işlerde ihtisası olmayan hâkimlere tanımak, memurları mes'uliyet gelecek işleri yapmaktan imtina'a ve idarenin görüşü yanında adliyenin görüşünü hesaba mecbur edecektir ki; neticede sorumlu âmirle memurun arasındaki itaat sarsılacaktır.

Adli kanunların çoğı, içtimai ve iktisadi hayatı farklı devletlerden tercüme; idari kanunların ekseriyeti cemiyet ihtiyaçlarından doğma olan memleketimizde idare ve adliye görüşü farklıdır. (Medeni ve T. C. Kanun'ları ile hayvan sirkatinin men'i, gayrimenkule vaki tecavüzün def'i, men'i israfat kanunları gibi).

Bu farklara, bir de (sebebini burada tahlil etmeyeceğim) bilhassa küçük yerlerde mevcut İDARE, ADLİYE rekabetini ilâve edersek, âmirin, memura sorumluluk yaratacağı muhtemel işleri yaptırması çok zor olacaktır.

Bu tarzda, memur adına haksız açılan ve idarece genel

mahkemeler vazifesiz görülen ahvalde, dâva memurun şahsına açıldı diye Uyuşmazlık Kanunu uygulanamayacaksa memur garantisiz kalacak, idare ve adliye bağımsızlığı ihlâl olunarak, idare adliyenin murakabesi altına girecektir.

Kararın incelenmesi:

Evkaf İdaresi memurlarından Sadık Bark'ın, Bakanlık emrine alınması hakkındaki muamelenin DANIŞTAY'ca iptali üzerine, Ankara İkinci Sulh Hukuk Mahkemesi'nde Vakıflar Umum Müdürü Fahri Kiper aleyhine şahsi tazminat dâvası açmıştır.

Evkaf İdaresi dâvaya müdahale ederek, adlî mahkemenin vazifesizliğini iddia etmiş ve hâdise 4788 sayılı kanundaki formaliteleri geçirerek Uyuşmazlık mahkemesine gitmiştir. Uyuşmazlık mahkemesi kararında, (8 inci maddeye göre, uyuşmazlık ihdası için Adalet mahkemelerinde idare aleyhine bir dâva açılmış olması... şarttır.) ; (Şu vaziyet karşısında uyuşmazlığı tevli eden dâva idare aleyhine açılmamış ve müdahil mevkiinde bulunan idareyi dâvâlı olarak tanımağa usul kanunları müsait bulunmamış ve idareye hariçten uyuşmazlığı tahrik yetkisi tanımağa da Uyuşmazlık Kanunu'nun 8 inci maddesi engel teşkil etmekte bulunmuş olduğundan Danıştay başkanının sözcüsünün 4788 numaralı kanun hükümlerine uygun bulunmayan isteminin reddine 19-12-946 tarihinde bir oya karşı çoklukla karar verildi.) demiştir.

4788 sayılı kanunun 8 inci maddesinin (İdare veya askerlik yargı yerleri tarafından çözülmesi gerekli bir dâvaya bakmaya genel mahkemeler kendilerini vazifeli gördükleri takdirde bakanların veya valilerin haklı görecekları istekleri üzerine Danıştay savcısı, vazife konusunun Uyuşmazlık mahkemesinde incelenmesini isteyebilir.) ifadesinden (uyuşmazlık ihdası için adalet mahkemelerinde idare aleyhine bir dâva açılmış... bulunması şarttır.) (İdareye hariçten uyuşmazlığı tahrik yetkisi tanımağa... engeldir.) hükümlerinin çıkarılması madde metnine uymamaktadır.

Bizce, Uyuşmazlık Kanunu (İdare veya askerlik yargı yerleri tarafından çözülmesi gerekli bir dâvaya) demekle,

fert aleyhine açılması halinde de idarenin hâdiseyi uyuşmazlık konusu yapabileceğini kabul etmiştir. Esasen, Fransa'daki teamül de bu yoldadır. Bakan veya valilerin, idare veya askerlik yargı yerleri tarafından çözülmesi gerekli bir dâvaya bakmaya genel mahkemelerin kendilerini vazifeli gördüklerini anladığı ve mahkemelerin de idarenin müracaatı üzerine vazifelilik kararı verdiği zaman, kabul ederlerse, olayı uyuşmazlık konusu yapabilmeleri lâzımdır. 8 inci maddede bu şartlarda idarenin hariçten uyuşmazlığı tahrik edemeyeceğine dair hiç bir hüküm yoktur.

Bir usul kanunu olan 4788 sayılı kanunun, 8 inci maddesinin, hukuki usul muhakemeleri kanununa göre değil; kanunun mucip sebeplerine ve başka memleketlerdeki benzerlerine göre tahlili ve anlaşılması daha doğru olurdu.

Kanaatımızca Danıştay sözcüsünün dâvayı uyuşmazlık muhakemesine şevki kanuna uygundur. Uyuşmazlık mahkemesinin bu hâdisede, tazminat dâvasının idare yargı yeri tarafından çözülmesi gerekli bir dâva olup olmadığını incelemesi, inceleme sonunda idare yargı yerini veya genel muhakemeyi vazifeli kılması icap ederdi.

Danıştay, bakanlık emrine alınma kararlarının tetkikini ve icabında iptalini yetkisi dahilinde görüyor. Bu görüşün, memurları azımsanamıyacak derecede himaye ettiği, inkâr edilemez. Ayrıca, devletten tazminat talebi de bu himayeyi kuvvetlendirir. Fakat, şahsi hatadan bahisle âmir aleyhine veya üçüncü şahıs tarafından memur aleyhine açılan tazminat davalarında, âmirin veya memurun şahsi hatası olmadığını, binaenaleyh, âmir veya memurun mesuliyeti bulunmadığını bildiren idare teklifinin kabul edilmemesi, bakan veya valinin bu suretle uyuşmazlığı tahrik edememesi âmir ve memurları mutazarrır edecektir. Kötü niyet ve gayeli kimseler, memurları çok iz'âç edeceklerdir.

8 inci madde hakkındaki içtihadın, (Fransa'daki gibi) idareye hariçten uyuşmazlığı tahrik yetkisi tanıdığı tarzında teessüsü, memleketimizin hususiyetleri bakımından çok faydalı olacaktır. Zaten, kanun metninde de buna mâni bir kayıt yoktur.

KÖYLERİN EKONOMİK FAALİYETLERİ

Taki GÜRKÖK

Ankara Belediye Yazı İşleri Müdürü

I — Köy telâkkisinin bugünkü anlamı ve köy çalışmalarının amacı

Son asırda ileri cemiyetlerde bütün gelişmeleri destekleyici bir unsur olarak millî varlığın temeli ve kudret kaynağı halinde taazzuv eden köy her çağın sosyal, ekonomik ve kültürel izlerini taşımasına rağmen, hiç bir devirde bugün olduğu kadar millî çalışmaları titizlikle üzerinde toplayıcı bir varlık telâkki edilememişti. Bu görüş son asırda ve bilhassa teknik inkişafın hızla ilerlediği devrelerde tamamen hâkim olmuş ve köy çalışma ve kalkınma plânları bu görüşün bariz ve şümüllü tesiri altında tanzim ve tertip edilmiştir. Köylerin maddi ve mânevi bakımlardan, hızla ilerleyen, medeniyet tekâmül seyrini takip edebilmeleri ve şehirlerin inkişafı ile ahenkli bir hale gelmeleri artık bir gaye halinde ileri milletlerce ciddiyetle üzerinde durulan ve çalışmaları sınırlayan bir prensip halinde benimsenmiştir. Bu amacın tahakkuku için de her millet kendi hususiyetine ve bulunduğu medeniyet seviyesine göre, plânlar hazırlamakta ve türlü istikametlerde tamamlayıcı tedbirler almaktadırlar. Hattâ ileri milletlerde köy sevgisini artırmak, maddi ve manevi inkişafa hız vermek ve bu suretle şehir ve köy seviyesini birleştirmek maksadiyle devlet himayesinde ve serbest halde cemiyetler de kurulmuştur.

Son zamanlarda Almanya'da 1906 da (Deutsche verih für landliche wohlfavisund heimat, phllhge = Alman köylerini kaldırma ve refaha kavuşturma) namıyla ve Amerika'da Reis Ruzvelt'in başkanlığında (Country lifa commition=köy hayatına karışma) namıyla kurulan cemiyetler bu maksada mâtuf olduğu gibi, 1905 de Belçika'daki çalışmalar da aynı zihniyetten mülhem olmuştur. Hattâ eski

Milletler Cemiyeti çalışmalarında köylerin ve mahallî idarelerin maddi ve manevi bakımdan teçhiz edilmelerine çok geniş yer verildiği ve bu konuda milletlerarası esaslar ve plânlar tertip olunduğunu bu husustaki neşriyattan ve muhtelif tarihlerdeki kongre raporlarından öğreniyoruz.

Bizde köy konusu bu ileri zihniyetle bilhassa Cumhuriyet devrinde ele alınmıştır. Tarihî ve sosyal birçok âmillerin tesiri altında kayıtsız kurulan köylerin her bakımdan millî bünyeyi tamamlamaları ve bütün devrim hareketlerini destekleyici bir seviyeye gelmeleri rejimin titizlikle üzerinde durduğu en mühim bir dâva olmuştur. Bu anlayışladır ki köylerin kalkınmalarını hedef tutan kanunlar daha inkılâbın ilk günlerinde tedvin edilmiştir:

1 — Çok mühim esasları ihtiva eden Köy Kanunu 1340 da,

2 — Fransa'daki komün idarelerine yakın bir teşkilât kurmayı hedef tutan ve pek kısa ömrü olan 1612 sayılı kanun, 21-5-930 tarihinde,

3 — Mahallî idarelerin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak ve bu suretle imar ve inkişafına hız vermek maksadiyle birlik kurmalarını esas tutan 1580 sayılı kanun 1930 da neşrolunmuştur. Bundan sonra da inkılâp rejimimizde köy çalışmaları üç tamamlayıcı istikamette inkişaf etmiştir:

1 — Köy Kanunu nun tatbiki ile bünyeleri dahilindeki tekâmülleri sağlamak,

2 — Eğitim, tarım, sağlık ve sosyal ekonomi alanlarında devletin yardımı ile köy hareketlerini hızlandırmak.

3 — Köylüyü toprak sahibi yaparak sosyal düzeni kuvvetlendirmek ve köylerin inkişafını çabuklaştırmak.

Son yıllarda kuruluşu, nüfus miktarı, coğrafi ve iktisadi durumları itibariyle süratle inkişafa müsait olmayan köylerin birer ünite haline getirilmeleri ve millî bünyenin kudretli köylerden ve ünitelerden mürekkep dinamik bir varlığa inkılâbı üzerindeki çalışmalar, köy dâvamızı hızla hedefe götürmek bakımından tamamlayıcı mahiyettedir. Ve büyük hareketlerin başlangıcı ümidini takviye etmektedir.

Bu büyük millî plânın gerçekleşmesi safhalarında elbette köy kalkınmasında ve ilerleme hareketlerinde destekleyici ve kökleştirici bir unsur olan köy ekonomik faaliyetleri en salâhiyetli ellerden ve ince tetkiklerden geçecektir.

Bu konuda aydınlatıcı fikir verir ümidiyle bazı ileri memleketlerin köy ekonomik faaliyetlerinin bilinmesinde büyük fayda olacaktır.

Bu yazı konusunun, Fransa'da komünlerin ekonomik faaliyetlerinin geçirdiği safhaların kısaca tetkikini teşkil edecektir.

2 — Fransa'da komünlerin ekonomik faaliyetleri:

Komünlerin ekonomik faaliyetleri bunların millî bünyedeki hizmet alanlarının mahiyetine, ekonomik gelişmelere ve bilhassa âmm müesseselerinin tüccarı faaliyetleri hakkındaki hukuki telâkkilere göre bir seyir takip etmiştir. İlk zamanlarda çok dar bir sahada cereyan eden ekonomik faaliyetleri, birinci dünya harbinden sonra daha geniş ve sistemli bir mahiyet almıştır. Burada yalnız komünlerin bugünkü ekonomik faaliyetlerinin mahiyet ve şûmulüne, mevcut iktisadi müesseselerin taazzuvu safhalarına topluca temas edilecektir.

Komünlerin ekonomik faaliyet safhalarını genel olarak iki devreye ayırmak mümkündür:

1 — BİRİNCİ CİHAN HARBİNE KADAR OLAN DEVRE:

Bu devrede komünlerin tüccari faaliyetleri çok dar bir sahada cereyan etmiş ve hemen âmm hizmetlerinin ifasına münhasır kalmıştır.

Ancak bu devrenin sonlarına doğru âmm müesseselerinin tüccari faaliyetleri hakkındaki gelişmeler, komünlerin daha serbest ekonomik işlere katılma temayüllerini kuvvetlendirmiş ise de tatbikatta büyük inkişaf olmamıştır. Bu devrede komünlerin 3 şekilde ekonomik faaliyetlerde bulundukları görülmektedir:

- a) Serbest tüccari faaliyetler.

- b) Reji usulü.
- c) İmtiyaz.

1 — Serbest tüccari faaliyetler:

Fransa’da harpten evvelki mevzuat umumiyetle gayrimenkullere veya muayyen kıymetlere ait şirket hisse senetlerinin ve gelirlerinin komünlere intikal edebilmelerine müsaaitti. Bu bakımdan komünlerin patrimuanları arasında münhasıran hibe ve mirastan hâsıl olma hisse senetleri mevcuttur. Bu hisse senetleri dolayısıyla komünlerin, şirketlerin faaliyetleriyle yakından alâkadar olmak mecburiyetinde kalıyorlardı. Her nekad mevzuat komünlere ellerinde bulundurdıkları hisse senedine istinaden şirket idaresine karışma ve kendi menfaatine uygun olarak düzenleme hakkı tanımamış, ancak hisse senetlerinin gelirlerinden faydalanmak salâhiyeti vermiş ise de bu gelirleri artırmak ve risklere imkân vermemek bakımından bazı haklar tanımıştı.

Bu dar telâkki zamanla kısmen genişledi. Bilhassa komünlerin âmme hizmetleri gören şirketlere iştirâk edebilmeleri telâkkilere hâkim olmaya başladı, ilk merhale 12 Nisan 1906 ve 23 Aralık 1913de kat’edildi. Sonradan 1922 tarihli kanunla daha geniş esaslara istinat ettirilen bu kanunlarla komünler ve departmanlar ucuz mesken inşaat şirketlerine veya bizzat inşaat yapmayıp ucuz ve sıhhi evler inşası için kurulan şirketleri takviye maksadiyle tesis olunan kredi müesseselerine iştirâk hakları tanındı. Fakat iştirâk hudutsuz değildi. Komünlerin malî vaziyetleri ve şirketlerin sermayeleriyle mukayyetti. Ancak bu devrede komünlerin bu gibi şirketlerin idaresine karışmalarını mümkün kılacak hiç bir esas vaz’olunamamıştı.

2 — Reji usulü:

Bu nevi ticari faaliyetlere bilhassa âmme hizmetlerinin ifasında rastlanmaktadır. Komünlerin hangi nevi hizmetleri reji usulüyle idare edecekleri ve bu husustaki salâhiyetlerinin şümulü kanunlarla tesbit edilmiştir. Reji usulünde komün bizzat müteahhitlik yapar, işletmeyi kendi memurları ve ajanları vasıtasıyla bütün riskleri ve tehlikeleri üzerine

alarak idare ederdi. Bu sistem tatbikatta hemen âmmе hizmetlerinin ifasına münhasır kalmıştır.

3 — İmtiyaz usulü:

Bu devrede en çok inkişaf eden sistem imtiyaz usulüdür. Filhakika imtiyaz konusuna giren hizmetler ve işletmeler kanunla tahdit edilmiş ve komünlerin bu husustaki salâhiyetleri tesbit edilmiş ise de, yine en çok bu nevi ticari faaliyetler bu devrin karakteristik vasfını teşkil etmektedir.

İmtiyaz usulünde komün işletmeyi kanuni sınırlar içinde tesbit edilecek bir mukavele esasları dahilinde bir şahıs veya şirkete devretmek salâhiyetine malikti, işletmenin faaliyeti hasıl olacak temettüün tevzi şekli imtiyaz mukavenamesiyle tesbit olunurdu.

Yine bu devirde çok istisnai olmakla beraber rejî usulüyle imtiyaz usulü arasında mütevassıt iki sistemin tatbik edildiği görölmektedir.

I — Mütevassıt rejî sistemi:

Bu sisteme göre komün işletmenin idaresini muhafaza eder, tarife yapmak salâhiyeti kendisindedir. Bütün mesuliyetleri deruhte eder ve temettü kendisine aittir. Fakat işletmeyi ya muayyen bir ücret karşılığında veya kâra iştirâk ettirmek suretiyle ya bir şahsa veya şirkete bırakabilirdi.

II — İltizam sistemi:

Bu sisteme göre komün, mütevassıt rejî sistemine nazaran daha dar bir sahada olmakla beraber kontrol hakkını muhafaza eder, menfaati kendisine ait olmak ve ancak maktuan bir para vermek suretiyle işletmenin faaliyetini bir mütavassıta bırakırdı.

Bütün bu ticari faaliyetlere rağmen komünlerin geniş ölçüde ve ileri bir zihniyetle tüccari faaliyetlerini mümkün kılacak telâkki bu devreye hâkim olamamış ve bu telâkkiyi tatbik mevkiine koyacak mevzuat tedvin edilememiştir.

2 — 1920 YILINDAN SONRAKİ DEVİR

Bu devre komünlerin ekonomik faaliyetleri bakımından büyük bir inkişaf kaydetmektedir. Harp sonrasında imtiyazlı şirketler hakkındaki telâkkilerde esaslı değişiklikler olduğu gibi, âmme müesseselerinin hukuki telâkkileri ve ekonomik faaliyetleri hakkındaki görüşlerde derin tahavvüllere uğramıştır. Bilhassa âmme hizmetleri gören şirketlerle hükmi şahsiyeti haiz âmme müesseselerinin karşılıklı münasebetleri ve bu münasebetler: tanzim eden prensipler harp sonrası telâkkilerine uygun bir tarzda gelişmiştir.

Bu devrede komünlerin ekonomik faaliyetleri iki istikamette inkişaf etmiştir:

A — Amme hizmetleri gören imtiyazlı şirketler satın alınarak komünlerin ekonomik faaliyetleri genişletilmiştir.

Harbin sonlarına doğru ve harbi müteakip imtiyazlı şirketler hakkındaki telâkkilerde büyük değişiklikler olmuştu. Bilhassa imtiyazlı şirketler ekonomik durum dolayısıyla malî bakımdan çok güç bir duruma düşmüşlerdi. Devletin veyahut komünün malî yardımı olmadan faaliyetlerini idame edebilecek imtiyazlı şirketler istisna teşkil ediyordu. Bu vaziyet imtiyazlı şirketlere karşı yapılan tenkitleri takviye ediyordu. Bilhassa bütün menfaatleri imtiyaz sahiplerine ait olan, komünlere hiç bir gelir temin etmeyen, faaliyetleri imtiyaz mukavelenameleri ve umumi mevzuat esaslarına göre tanzim olunan ve komünlerin geniş kontrol ve idare imkânlarını bertaraf eden prensiplerin zamanın ekonomik gidişine, devletin iktisadi bünyesine göre düzenlenmesi muğlâk imtiyaz sisteminden vazgeçilmesi telâkkilere hâkim olmaya başlamıştı.

Filhakika imtiyaz sisteminin mahzurlarını bertaraf etmek için zaman zaman uzlaştırıcı prensipler kabul edilmişti. Bazı hallerde imtiyaz veren âmme müesseselerinin ikraz veyahut bazı tâli menfaatler karşılığı yapmak mecburiyetinde kaldıkları malî yardım mukabilinde, işletme menfa atine iştirâk veyahut umumi mahiyette temsil olunma ve idare meclisinde istişari reye sahip bir komiser bulundurma.

salâhiyeti tanınmıştı. Fakat bu haller çok istisnai idi. Ve bu devrede de imtiyazı veren otoritenin, teşebbüsün idaresine bilfiil karışma hakkı tanınmamıştı. Bu hukuki merhalenin aşılammaması imtiyazlı âmme şirketlerinin satın alınması şeklinde tatbikatta tecelli etti. Bu devrede imtiyazlı şirketlerin satın alınmalarına hız verilmek suretiyle daha geniş ticari faaliyetlere imkân bırakıldı.

B — Tamamen veya kısmen âmme karakteri taşıyan hizmetlerin ifası için şirketler kurmak ve işletmek suretiyle komünlerin daha serbest ve şümüllü ekonomik faaliyetlerde bulunmaları imkânı sağlanmıştır.

1920 yılından sonra âmme müesseselerinin millî iş plânındaki yerleri ve gerekse ekonomik faaliyet alanları hakkındaki telâkkiler devletin hukuki ve ekonomik bünyesinde vukua gelen büyük inkişafla ahenkdar olarak esaslı bir ilerleme halinde gelişmiştir. Bilhassa hükmi şahsiyeti haiz müesseselerin âmme hizmetleri gören şirketler kurmaları ve işletmeleri bir zaruret halinde kendini hissettirmiştir. Filhakika bu görüş yeni değildi. Daha 12 Nisan 1906 da neşrolunan bir kanunla departman ve komünlerin ucuz mesken inşaat şirketlerine iştirak hakları bazı kayıt ve şartlar altında tanınmıştı. Fakat bunlar çok istisnai hallerdi.

Fransa bu yeni yola girmeden ileri memleketlerde bu hususta tatbik edilen esaslardan da faydalanmıştı. Yeni sistem, idare ile ekonomiyi birbirlerine yaklaştırmaya, ticaret ve âmme hukuku arasında bir uzlaşma temin etme hedefini güdüyordu. Bu sisteme göre komün âmmeyi ilgilendiren işler için kurulan şirketlere sermaye vermek suretiyle ortak olabilecek, elinde bulunduracağı hisse senedi nisbetinde şirket umumi heyetinde temsil edilebilecek, hattâ şirketi idare etmek hakkına malik bulunacaktı. Bundan başka komün âmme menfaatini temsil etmesi bakımından bütün seçimler dışında idare meclisinde müteaddit mümessil bulundurabilecekti.

Fransa'da harpten sonra bu görüşten müllhem olarak birçok kanunlar neşredilmiştir. Bu kanunlar arasında bil-

hassa komünlerle ilgisi bakımından 4 kanun mühim esasları ihtiva etmektedir. Bu kanunlar:

- 1 — Su enerjisinden istifadeye ait 16 Ekim 1919 tarihli kanun,
- 2 — Kurtarılmış mintakalarda yüksek tansiyonlu elektrik tesisatı vücuda getirilmesini hedef tutan ve işletme esaslarını tesbit eden 11 Ağustos 1920 tarihli kanun,
- 3 — Bazı nehirlerin ıslah ve işletmesine ait 27 Mayıs 1922 tarihli kanun,
- 4 — Bütün memlekette yüksek tansiyonlu elektrik şebekesi tesisine ait 19 Haziran 1922 tarihli kanun.

Komün iktisadi faaliyetinde kat î bir merhale teşkil eden ve âmme hizmetlerinin yapılmasında memleketimiz için de örnek esasları taşıyan bu kanunların şümulü ayrı bir yazıda incelenecektir.

DIŞ GEZİ NOTLARINDAN:

AMERİKA'DA GEZİ NOTLARI

Nisan ve Mayıs ayları zarfında gezdiğim ve gördüğüm yerler hakkında kısa malûmat:

Yazan:
Vâlâ KURTİZ
Sütçüler Kaymakamı

Mülki taksimat:

Ann Arbor, Amerika'nın kırk sekiz (şimdi kırk dokuz) state (Eyalet) inden biri olan Michigan eyaletinin Washtenaw'sinin merkezi bulunmaktadır. Otuz üç bin nüfusu mevcuttur. Her eyalet umumiyet itibariyle County'lere (Eski mülki teşkilâtımıza göre mutasarrıflık), County'ler Township'lere (Geniş arazi üzerinde serpilmiş büyük çiftlik birlikleri) ve nihayet köylere ayrılmıştır.

Eyaletlerde idarenin başında (idare eden mânasına gelen) «Governor» vardır.

Governor'un salâhiyetleri çok geniştir. Bizdeki Cumhurbaşkanı ve Başbakanın salâhiyetleri gibi. Diğer mülki kademelerde Governor'un bir mümessili yoktur. County'ler, Şehirler, Township'ler ve köylerde âmmе işleri halk tarafından seçilen meclisler marifetiyle görülür. Bunlara «Council» deniyor. Meclisler kendi âzaları arasından bir reis seçiyorlar. Buna da «Mayor» veya «Manager», yani birincisi belediye reisi, İkincisi de idare eden mânasına gelmektedir. Bir kısım yerlerde Mayor, bazı yerlerde de Manager görülmektedir.

Polis teşkilâtı:

Üç nevi teşkilât görülmektedir: 1 — Bütün eyalet hududu içinde cevelân etme salâhiyetiyle mücehhez bir teşkilât. 2 — County hududu dahilinde vazifedar teşkilât. 3 — Şehir dahilinde tavgiz edilen teşkilât. Bu teşkilâtlar şehir

harici vazifeleri için «sheriff» ismi verilen bir makama bağlıdır.

Bütün teşkilât motörlü vasıtalarla teçhiz edilmiştir.

Yollar:

1 —State yolları (Eyalet yolları) Eyalet bütçesiyle idare edilmekte.

2 — County yolları.

3 — Şehir yolları.

4 — Township yolları.

5 — Köy yolları.

Bu yollar anıldıkları mülki taksimat idareleri tarafından yapılmakta ve onarılmaktadır. Aynı istikamette uzanan en aşağı üç şose görülmektedir. Yollar umumiyetle betondur. Her şose üçe taksim edilmiştir. Gidiş, dönüş ve bir de bunların ortasında bir yol. Bu sonuncusu bir vesaitin önünde gideni geçmesi için kullanılmaktadır. Bütün bu taksimat on santim genişliğinde boya ile çizilmiş şeritlerle gösterilmiştir. Şehirleri birbirine bağlayan yollarda yolun sağ ve sol uçlarına birer, bazan ikişer metre aralıkla yarını metre yüksekliğinde direkler dikilmiş ve direklerin her iki tarafına birer ikişer küçük sırça parçaları yapıştırılmış. Geceleri vesaiti nakliyenin projektörleri bunlara çarpınca yolları aydınlatıyor ve aynı zamanda yolun sağ ve sol kısımlarının hudutları açıklanıyor. Şehir dahilinde dört yol ağzlarında ve kalabalık geçitlerde seyrüseferin intizam içinde cereyanı yol ağzlarına yüksek direkler üzerine konmuş yeşil, kırmızı ve sarı renkte elektrikler vasıtasıyla temin edilmektedir. Yerine göre bu ışıklar otuz saniye ile bir dakika arasında renklerini otomatik olarak değiştirmektedir.

Evler

Çok katlı binalar Amerika'nın belli başlı şehirlerinde ve bir de şehirlerin ticaret yerlerinde görülmektedir. Amerika'ya çıktığım limandan bulunduğum şehre gelinceye kadar bin iki yüz kilometre katettim. Yol üzerinde geçtiğim şehir ve köylerin bütün evleri bir ve iki kat üzerine, kısmı âzamının ahşap ve sivri çatılı olarak inşa edilmiş olduğunu

gördüm. Bütün evler bir veya bir buçuk dekarlık bahçeler içindedir. Her evin etrafı muhakkak surette çimlenmiş ve yeşil parseller halinde tanzim edilmiştir. Her ev sahibinin bu hususu temin etmesi mecburi kılınmıştır. Bütün, şehir dahilindeki yollar sık dikilmiş yüksek çınar ağaçlarıyla süslendirilmiştir. Evler yeşilliklerden zor farkedilmektedir. Köy evleri de aynı şehir evleri tipindedir ve hiç farkedilecek bir cihetleri yoktur. Evlerin çatıları ince ve renkli pedavralarla kaplanmıştır. Kiremit ancak büyük ve yüksek binalarda görülebilmektedir. Bu arzettiğim çatıları şarkta bulunduğum sırada Posof kazasında görmüştüm. Yalnız buradakiler muntazam şekillerde kesilmiş ve renk verilmiştir. Amerikanın ev vaziyetlerini çok güzel bir tarzda canlandıran bir mecmuayı sunuyorum. Bütün Amerika'da evler orada görüldüğü gibidir. Amerika'lıların en çok itina ettikleri, evleri ve içindeki mefruşatıdır.

Çiftlikler:

Hâlen gezdiğim ve köy olduğu söylenen yerlerde bizdeki köy hissini verecek bir vaziyet göremedim. Yalnız yollar üzerinde ikişer, üçer kilometrede bir çiftlik binalarına tesadüf ettim. Bunlar da arzettiğim tipte yapılmıştır. Ancak yanında ahşaptan yapılmış, hayvan yemlerini koymağa mahsus çok büyük bir ambar, çift âletlerini koymağa yarayan diğer bir yapı ve bir de silo bulunmaktadır. Bütün arazinin kadastro yapılmıştır. Zer'edilebilecek en küçük arazi parçası elli dekar olarak tesbit edilmiştir. Satılır ve alınırken bu miktardan ve ölçüden az arazinin devri menedilmiştir. Bundan birinci gaye mezkûr haddenden küçük arazi mülkiyetine yol açmamak, ikinci gaye de küçük bir parça arazi içinde muhtelif sahip ihdas etmemek. Ziraat tamamen makineleştirilmiştir.

Posta tevzii:

Şehirlerde her evin kapısı önünde bir zarfın sığabileceği büyüklükte bir kutu mevcuttur. Her semtin memuru günde iki defa semtini gezerek mektubu olanların kutusuna zarfı atar. Kutuya sığmayacak şekilde paketler veya zarflar

kapı önünde bırakılır. Hiç kimse kendisine ait olmıyan posta kutusuna elini süremez. Köylerde ve çiftliklerde evler şosedan yüz veya yüz elli metre kadar uzakta bulunduğundan her evin istikametinde ve yolun tam üzerinde otuz beş santim uzunluğunda mustatil bir kutu iki metne yüksekliğinde bir direk üzerine muhkemce oturtulmuştur. Kutunun sağ tarafına aşağı yukarı hareket edebilen ve bir demir çubuğa takılı bir kırmızı bayrak raptedilmiştir. Postacı buraya mektup atınca bayrak kolunu yukarı çevirir. Ev sahibi karşıdan kutusunun bayrağını yukarıda görünce postasının bulunduğunu anlar ve gidip alır. Bu kutular da kilitsizdir.

Oyun ve eğlence yerleri:

Şehir dahilinde umumî bahçeler vardır. Asıl merkezi - siklet şehir haricindeki eğlence yerleridir. (Picnik), Amerikalıların başlıca hoşlandıkları bir eğlencedir. Tatil günlerini muhakkak kırlarda yemek yemek ve temiz hava almakla, spor yapmakla geçirirler. Bu bakımdan belediye bütün halkın istirahatini bu gibi yerlerde de temin etmiştir. Şehir haricinde iki tip gezi yerleri vardır. Birincisi sunî olarak vücuda getirilmiş mesire yerleri, İkincisi de ormanlar içinde, bazı kısımları tamamen halkın emrine terketmiştir. Her iki yerde de halkın kullanmasına mahsus mutfaklar, yerli masalar, kanepeler, çocuklar için salıncaklar ve muhtelif spor malzemeleri temin edilmiştir. Bunların kullanılma şekillerini gösteren nizamnameler kısa cümlelerle müteaddit yerlere konmuştur. Orman içindeki parklarda bilhassa halalar nazarı dikkati celbedecek kadar çoktur. Üzerleri ahşap ve zemini betondan yapılmıştır. Hepsinin altından, kuyuları içinden bol su akıttırılmaktadır. Piknik yerleri, bütün şehir halkının aynı gün için ihtiyacını karşılayacak şekilde temin edilmiştir. Öğrendiğime göre belediye teşkilâtında ayrıca mesire yerlerinin idaresi için bir büro mevcuttur.

Din:

Halk protestan ve katolik dinlerine mensupturlar. Pazar günü kiliselerine gitmeyen bir aileye tesadüf edilemez.

Halkı, mensup oldukları kiliselere celbedecek propagandalar ve teşvikler, gerek radyolar vasıtasıyla ve gerekse sokaklarda el ilânlarıyla sık sık yapılmaktadır. Okul saatleri haricinde ve tatil günlerinde bilhassa ilkokul öğrencileri muhakkak surette kiliselerde verilen din derslerine muntazaman devam etmektedirler Bir aile içinde muhtelif dine mensup olanlar bulunuyor.

Halkın ahlâki durumu:

Yalan söylemek hemen hiç âdet edilmemiştir. Resmî müesseselerde, müracaat sahibinin sözü ve ifadesi hiçbir evrakı sübutiyyeye lüzum kalmadan aynen kabul edilmektedir. Yalnız halk da şunu bilmektedir ki, şayet ifadesinin yalan bir beyan olduğu bilâhare zuhur ederse en ağır cezaya çarptırılacaktır. Gençlerin kendi aralarında yaşayış tarzları, bizim muhitimizde çok çirkin telâkki edilecek bir durumdadır. Ortaokula devam eden bir kızın dahi erkeklerden, düşüp kalktığı bir arkadaşı bulunur. Kızlar dudaklarına ruj sürerler ve sokaklarda vakitli vakitsiz erkeklerle gezerler ve en kalabalık yol ortasında kucaklaşıp sevişirler. Halk bunu çok tabii karşılamaktadır. Kızlarda bekâret mefhumu aranmamaktadır. Birçok gençlerle temas ettikten sonra evlenenler yüzde doksanı bulmaktadır. Ebeveynleri çocuklarının bu hareketlerine hiç bir surette mâni olmuyorlar. Bu ahlâki durumun bir neticesi olacaktır ki, Amerika'nın hiçbir eyaletinde umumhane açmak ihtiyacı hissedilmemiştir, bir tek umumhane olmadığım öğrendim. Bu durumu her aile reisi gayet normal karşılamaktadır. Esasen ebeveyn, on altı on yedi yaşındaki çocuklarının üzerinde, isteseler dahi, salâhiyetlerini kullanamıyorlar, zira bu yaştaki gençler okul haricinde fabrikalarda veya sair müesseselerde çalışarak hayatlarını kazanabiliyorlar. En küçük bir taziyik gördükleri takdirde ebeveynlerini terkedip ayrılıyorlar. Malî durum ailenin bağlarını gevşetmiştir.

**Haziran ve Temmuz ayları zarfında gezdiğim ve gördüğüm
yerler hakkında kısa olarak edindiğim kazı malûmat**

Bulunduğum Ann Arbor'un kısa bir tarihçesi:

Ann Arbor, A. B. Devletinin, Michigan State'in (devletine) bağlı Washtenaw County (Vastinov eyaletinin veya livasının) bir şehridir.

Eyaletin mülki sınırı 10-9-1822 de Michigan'ın teşrii meclisi tarafından tesbit edilmiştir. 1824 tarihinde de Ann Arbor Washtenaw livasının merkezi olarak kabul edilmiştir. İlk olarak buraya 1823 de halk göçmeğe başlamış, 1824 baharında Ann Arbor ismi verilen yerde John Ailen ve Elisa W. Rumsey tarafından bir mesken inşa edilmiş. Ann Arbor isminin ilham kaynağı, göçmenlerin altında sığınabilecekleri ağaç bulabilmeleri imiş. 1825 tarihinde John Ailen tarafından ilk posta teşkilâtı kurulmuş ve ilk posta müdürlüğünü de kendisi ifa etmiştir. İlk tedrisat 1825 te küçük bir barakada yapılmaya başlanmış, ve ilk hocalığı Miss. Monroe yapmış. 1827 de mezkûr livada Township yanı (Çiftlik Birlikleri) teşkilâtı kurulmuş. Mahkeme aynı tarihte teşkilatlandırılmıştır. 1824 senesinde hapishane binası. 1834 te de liva hükümet binası inşa edilmiş. 18 Ekim 1829 da Thomas Simpson isminde biri tarafından (Garbı Göçmen) adında gazete çıkarılmıştır. Evlenme kayıtları ilk olarak 1827 de, ölüm ve doğumlar da 1867 tarihlerinde zaptedilmeğe başlanmıştır.

Ann Arbor, Amerika'nın en güzel, şirin ve tabii güzellikleriyle dolu olan bir şehridir. Umumî nüfusu otuz beş bin civarındadır. Bu nüfusun on sekiz bini talebe olduğu düşünülürse, ilim ve kültür bakımından ne kadar ehemmiyeti haiz bir şehir olduğu kendiliğinden meydana çıkar. Her branş üzerinde, Amerika'nın en kuvvetli üniversiteleri bu şehirde bulunmaktadır. Şehrin geniş bir sahası tamamen mekteplere hasredilmiştir. Bu civara da (Campus) yâni saha ismi verilmiştir. Dünyanın her memleketinden gelen her milletten talebe, memleketlerine has karakterlerini, â-

detlerini ve giyinişlerini aynen burada muhafaza ettiklerinden bu vaziyet şehre ayrı bir çeşni ilâve etmektedir. Bilhassa Hintli, Çinli, Mısırlı talebe millî kıyafetleriyle dolaşmaktadırlar. Ayrı ayrı memleket gençlerinin umumî rakama nazaran pek azının dahi burada birleşmeleri ve her fırsatta birbirlerini anlamağa çalışmaları, gelecek dünya karşısında faydalı olmaktan hiç de uzak sayılmaz.

Ann Arbor iklim itibariyle tamamen Türkiye'mizin Kars, Erzurum ve havalisine benzer. Kısa ve fakat çok sıcak yazları, uzun ve çok soğuk kış mevsimleri hüküm sürmektedir.

«Washtenaw County» sine (buraya County'yi bizim eski mülki teşkilâtta mutasarrıflık mânasına alıyorum) bağlı bulunan şehir (city), tevhit edilmiş köy (Incorporated Village), ve çiftlik birliklerinin (Townships), isimleri ve nüfuslarını aşağıda arz ediyorum:

ŞEHİRLER:

<u>İsim</u>	<u>Nüfus</u>
Ann Arbor	29815
Ypsilanti	12,121
Saline	1,227
Birleştirilmiş köyler = Incorporated Villages:	

<u>İsim</u>	<u>Nüfus</u>
Chelsea	2,595
Dexter	1,087
Manchester	1,100
Milan	2,340
Çiftlik birlikleri = Townships:	

<u>İsim</u>	<u>Nüfus</u>
Ann Arbor	2,400
Augusta	1,998
Bridge Water	884
Dexter	560

Freedom	753
Lima	898
Lodi	929
Lyndon	742
Manchester	1,801
Norhfield	1,693
Pittsfield	3,250
Salem	1,212
Şaline	2,076
Scio	3,250
Sharon	601
Superior	1,322
Sylvan	2,613
Webster	788
York	6,935
Ypsilanti	4,152

County'nin, şehir, köy, çiftlik birlikleriyle beraber umumî nüfusu 81,159 dur. Köyler her ne kadar köy ismini taşıyorlarsa da en küçüğü dahi her bakımdan ve bilhassa şehircilik bakımından tekâmül mertebesine eriştirilmiştir. 560 nüfuslu bir köy olan Dexter'i gidip görmüştüm. Amerika'nın nazarı dikkatimi çeken bir hususiyeti de bir topluluğun yaşadığı yer, şehir olsun veya hükümet merkezi bulunsun, sahanın kuruluş plânında hiç fark görülmemiştir.

Saha ilk önce doğudan batıya ve kuzeyden güneye olmak üzere dörde bölünmüştür. Bu istikamette ana caddeler açılmıştır ki, bunlara her yerde «Main Street» ismi verilir. Çarşı muhakkak ana caddeler üzerindedir. Ana caddelere amut açılan ikinci derecede birçok yollar vardır Bu yollara ve sokaklara da verilen isimler hangi şehre gidilse aynı olduğu görülür. Amerika'da yaşayan bir fert her hangi bir şehir veya köye gitmiş olsa katiyen acemilik çekmeden kendi şehir veya köyünde imiş gibi caddeleri ve sokakları bulabilir. Amerika'da bir mahallin plânını iyice tetkik edip kavrayan bir yabancı, Amerika'nın bütün state'lerini ve şehirlerini bir kılavuza ihtiyaç hissetmeden gözü kapalı gezebilir.

Ann Arbor şehrinde teşkilât:

Ann Arbor'da iki mülki teşkilât yer almıştır. Birincisi «County» nin merkezi bulunmak itibarıyla County'ye yâni mutasarrıflığa ait teşkilât, İkincisi de şehrin kendi teşkilâtı. Henüz lisan işiyle meşgul olduğumdan ve staj zamanına da daha iki ay bulunduğundan mezkûr ikinci teşkilâtı resmî memurlarla temas etmeden haricen tetkik ettim.

Belediyenin (Ann Arbor) un, başlıca servisleri ve büroları şunlardır:

- 1 — Belediye Reisi
- 2 — Belediye meclis reisi
- 3 — Şehir müfettişliği
- 4 — Şehir vergi tahakkuk dairesi.
- 5 — Vezne
- 6 — Belediye hâkimi
- 7 — Şehir savcısı
- 8 — Sıhhat amirliği
- 9 — Polis âmirliği
- 10 — İtfaiye âmirliği
- 11 — Şehir mühendisi
- 12 — Sokak ve caddeler müdürü
- 13 — Belediye parkları kontrol âmirliği
- 14 — Sular departmanı âmirliği
- 15 — Şehir doktoru
- 16 — Fakirlere yardım kolu müdürlüğü
- 17 — Garajlar müdürlüğü
- 18—Bilumum her nevi boru ile isale edilen kuvvetlerin kontrol müdürlüğü
- 19 — Pazar yerleri komisyonu
- 20 — Binalar müfettişliği
- 21 — Etler murakıplığı
- 22—Şehir ayarı (14 kişi)
- 23 — Mütevelli (6 kişi)
- 24 — Kültür meclisi.

Ann Arbor şehrinin temizlik işleri:

Belediye, şehir sokak ve caddelerinin temizlik işlerini bilfiil ifa etmemektedir. Şehrin tanzifat işi her sene beledi-

yece eksiltmeye konulmaktadır. En müsait şartı kabul edene devredilmektedir. Tanzifat işini üzerine alan ekseriyetle büyük şirketler oluyor. Belediye teşkilâtına ancak bir mürakabe vazifesi kalmış oluyor. İşin muntazam cereyan etmesinin temini için halka da vazifeler tahmil edilmiştir. Her ev halkı atılacak çöpleri üçe ayırmak mecburiyetindedir. Kâğıt kısmı, konserve kutu ve şişeler ve üçüncü kısım olarak sebze, yemek artıkları, süprüntüler. Birinci kısım olan kâğıtları ev halkı bahçesinde veya avlusunda tel kafes içerisinde yakmak mecburiyetindedir, ikinci ve üçüncüleri şirketin adamları marifetiyle kamyonla alıp götürülüyor. Bu vazifeyi belediye müteahhide devretmekle, birçok amele ve memur kullanmaktan kurtulmuş oluyor. Tabiatıyla müteahhide tahmil edilmiş birçok ağır hükümler mevcuttur.

Belediye varidatlarından biri:

Belediye durak (otomobil) yerlerinden pek büyük varidat temin etmektedir. Bunu tanzim için caddelerde yaya kaldırımların yanları durak yerleri olarak tesbit edilmiştir, yaya kaldırımların caddeye yakın kısımlarına beşer metre aralıkla birer buçuk metre yüksekliğinde demir borular üzerine elektrikle işleyen saatler konmuştur. Saatler altmış dakikalıktır. Otomobilini yanaştırıp bırakmak isteyen saata para atar. Para atılır atılmaz saatin akrebi sıfırdan yukarı doğru atılan para nisbetine göre ilerler. Bilâhare sıfıra doğru düşmeğe başlar, zamanın tamam olduğu, akrebin sıfırı göstermesi ile anlaşılır. Belediye polisleri tarafından bu saatler sık sık kontrol edilir, saat sıfırı gösterdiği halde otomobil durak yerinde olduğu görülürse memur derhal en ağır para cezasını keserek ödeme emrini otomobilin camına yapıştırır. Bu gibi para cezasına çarptıranlar müddeti zarfında parayı mahalline posta ile veya bizzat götürüp öder. Otomobili sarhoş olarak idare edenler hiç sorguya tutulmadan derhal hapsedilirler. Aynı zamanda otomobil ruhsatı müddetsiz olarak elinden alınır.

Bulduğum yerin seyrüseferi, intizam bakımından Amerika'nın ikinci gelen şehirlerindendir.

Halkın malî durumu:

Halkın yaşayış durumu ve tarzı çok müreffektir. Yaşayısta katıyen sınıf farkı yoktur. En zenginle en fakirin dahi evlerinin konforu ayırt edilemiyecek derecededir. Hayat seviyesi en ileri derecesini bulmuştur. Bir polis ayda 300 dolar almaktadır. Bir amelenin en aşağı eline ayda 250 dolar geçmektedir. Amerika'da dolar kazanmak şartile buraya ucuz denilebilir. Dolar ile Türk lirasını aynı kıymette kabul edecek olursak Türkiye'de ayda 250 lira eline alan bir memur veya amele bir pabuç için 40 lira ve bir kilo şeker için 120 kuruş öderse Amerika'da 250 dolar kazanan bir fert bir çift pabuca 7 dolar ve bir kilo şekere 20 kuruş ödemektedir. Fakat Türkiye'den döviz getirmek suretiyle burada yaşamak isteyenlere hayat pek pahalıdır.

Pazarlarda kredi bolluğu mevcuttur. Ayda cüzi bir miktar ödemekle en küçük ücret sahibi dahi otomobil, frijider, çamaşır makinası, havagazi fırını temin edebilmektedir.

Bir Amerika'nın günü tamamen 3 müsavi kısma bölünmüştür. Sekiz saat uyku, sekiz saat fasılasız ve çok yorucu çalışma ve sekiz saat de çılgınca eğlence: Amerikalı kazandığı parayı fütursuzca harcamaktadır. Fakat herkesin âtisi sigortalar, sandıklar tarafından emniyet altına alınmıştır.

Sınıfsızlık her yerde nazara çarpar. Sinemalara, otobüslere, trenlere kadar intikal etmiştir. Bunların hiç birinde bilet farkı yoktur. Aynı ücreti verip biletini alan fert arzu ettiği yerde oturmak hakkını haizdir. Zencilere de beyazlar gibi muamele yapılmaktadır. Fakat işittiğime göre bu düşünüş Michigan «State» ine mahsusmuş. Amerika'nın diğer «State» lerinde bunlara ayrı muamele yapılmakta imiş.

KUZEY ANADOLU GEZİSİ

Ziya OĞUZ
Özlük İşleri G. Md.
Ş. I. Müdürü

9. cu dönem kaymakamlık kursu öğrencileriyle Mayıs içinde Çankırı, Kastamonu, Zonguldak illeriyle dolaylarında yirmi dört gün süren bir tetkik gezisi yaptık.

Orta Anadolunun kuzeyini teşkil eden ve her yönden özellikler arzeden bu illerimizde seyahat günlerimiz sürekli tetkikler ve büyük istifadelerle geçti.

İleride devlet idaresinde derece derece vazife ve sorumluklar yüklenecek olan genç kaymakam adaylarının güzel yurdumuzu yakından tanımaları, hemen her gittikleri yerde idare makinasının başında bulunanlarla temas ederek mesleklerine ait bilgiler edinmeleri ve halk arasına karışarak mahallî işleri ve ihtiyaçları incelemeleri gerçekten çok faydalı ve verimli olmuştur.

2 Mayıs 1947:

Güneşli, çiçekli bahar günlerini yaşayan güzel Ankara'dan saat 16, 15 de kalkan trenle Çankırı'ya hareket ettik. Saltanat devrinin mirası ihmale uğramış vatanımıza, sahip olduğumuz zaman ne Çankırı'ya ne de Zonguldak'a tren hattı vardı. 415 kilometre uzunluğunda bulunan İrmak hattının ilk kazması 15/6/1927 tarihinde vurulmuş, kömür havzası demiryolları şebekemize Cumhuriyet devrinde bağlanmıştır.

Çankırı: 3/Mayıs/1947:

Şehir; birbirine çok benzeyen çıplak, dik ve sarp tepelerle çevrilmiş bir vadide kurulmuştur. Tren hattı Çankırı'dan geçtikten sonra şehir istasyon civarına doğru gelişmeğe başlamıştır. İstasyon, şehre yanları ağaçlık ve parke kaldırımlı düzgün bir cadde ile bağlanmıştır. Çankırı'nın genel manzarası, Atış Okulu nun bulunduğu mevkinden ta-

mamen görülebiliyor. Okulu ziyaretimiz sırasında gözlerimizin önüne serilmiş bir halde bütün şehri seyrettik. Bir de Çankırı'nın eski kısmını teşkil eden Karatekin Tepesi ile tarihî değeri olan kaleyi görmek arzusu ve burada karşılaşacağımız hoş manzara bizi tepeye çıkarmak zahmetine değecek kadar ilgilendirdiğinden dik, sarp patika yollarını döne dolaşa ve bir hayli zahmet çekmek suretiyle tepeye tırmandık. Buradan bütün şehri, ufuklara kadar uzanan dağlariyle kuş bakışı seyrettik. Tepede kale harabeleriyle tarihî bir mezar var. Mezarın Oğuz Türklerin den Karatekin'e ait olduğu söyleniyor.

Çankırı'nın tarihi, Etilerle başlar. İl in bazı bölgelerinden çıkarılan eserlerden şehrin ilk sahiplerinin Etiler olduğu anlaşılmıştır.

Çankırı'nın birçok istilâlardan sonra 1084 tarihinde Oğuz Türkleri'nden Karatekin'in oymağı tarafından zaptedildiğini görüyoruz.

Çankırı Birinci Murat zamanında Osmanlı Türkleri'nin eline geçmiş ve Kastamonu'nun bir sancağı olmuştur.

Çankırı'nın Biraz da Genel Durumu Üzerinde Duralım':

Çankırı'nın doğusunda Çorum, kuzeyinde Kastamonu ve Zonguldak, batısında Bolu, güneyinde Ankara illeri bulunmaktadır. İlin yüz ölçüsü 6865 kilometre kare olup genel nüfusu 197185 dir.

İdare taksimatı bakımından Çankırı merkez ilçesi ile beraber altı ilçeye ye beş bucağa bölünmüştür. İl'e bağlı köylerin adedi 467 muhtarlıktır.

Burada Cumhuriyet devrinde pek çok işlerin başarıldığını görüyoruz: Şehre sıhhi ve fennî bir şekilde içme suyu getirilmiştir. 50 yataklı bir Devlet Hastanesi ile modern bir Halkevi yapılmıştır. Belediye fennî bir mezbaha ile açık bir hal yaptırmıştır. Şehir stadyumu, yüzme havuzu, gönül ferahlatıcı bahçe ve parklar, Atatürk'ün heykeli şehri süsleyen eserler arasında yer almaktadır.

Evvelce yapılan şehir elektriği bu gün artık ihtiyacı karşılayamayacak bir duruma girmiştir. Cereyan kifayetsiz

gelmekte, bu yüzden şehir geceleri tamamen aydınlatılamamaktadır. Yeni bir motor alınması için belediye meclisince karar verilmiş ve İller Bankası ile temasa geçilmiştir. Şehirde yeni kurulmakta olan sanayi tesisleri cereyansızlık yüzünden sıkıntı çekmektedirler.

Şehrin imar plânı yapılmıştır. Fakat plânın uygulanmasında müşkülât çekilmektedir. Çünkü imar plânında şehrin halihazır durumu gözönünde tutulmamış, plânda eski caddeler nazarı itibara alınmadan yeni, caddeler açılmasına lüzum gösterilmiştir. İmar plânının uygulanabilmesi için geniş mikyasta kamulaştırma yapılması gerekmektedir.

Millî Eğitim İşleri:

Bu yıl Çankırı’da bir Akşam Kız Sanat Okulu açılmıştır. Ayrıca üç ilkokul, bir Erkek sanat okulu ile il’in şehir ve ilçelerinde 9, köylerinde 72 öğretmenli, 130 eğitimli ilkokul vardır.

İlkokul öğrenci sayısı gittikçe artmaktadır. Bu gün okuma çağındaki çocukların adedi 42014 ü bulmaktadır. Bunlardan 10462 si öğretmenli okullarda, 4170 i ise eğitimli okullarda bulunmaktadır.

Bayındırlık İşlerine Gelince:

İl dahilinde 600 kilometreye yakın yol vardır. Bunun 200 kilometresi şose halindedir. Çankırı, Kastamonu, İnebolu şosesi 948 yılında Bayındırlık Bakanlığına devredilmesi kabul edilmiştir. Çankırlı’lar bu yolun devlet umumi yolları meyanına alınmasını sevinçle karşılamışlardır.

Ticari ve Zirai Durum:

Çankırı'nın Orta Anadolu illerde Kastamonu’yu birbirine bağlayan en kısa yol üzerinde bulunması ve demiryolunun, il dahilinden geçmesi Çankırı ticaretinde büyük gelişmelere sebep olmuştur.

Çankırı, ticaretini daha ziyade Ankara ve Ankara üzerinden İstanbul ile yapmaktadır. Çankırı için Zonguldak ve Karabük de birer satış pazarıdır. Çankırı esas itibarile bir zirai istihsal memleketidir. İl ticaretinde mübadeleye mevzu zirai mahsullerin 1946 yılı rekoltesi yekûnu şöyledir:

<u>Nevi</u>	<u>Ton</u>
Buğday	84145
Arpa	37044
Mahlut	2478
Kaplıca	24480
Mısır	2151
Pirinç	117
Sarıkum	215
Fasulye	790
Nohut	358
Mercimek	232
Burçak	760
Fig	1970
Patates	7751
Soğan	384
Hayvan pancarı	300

Çankırı'nın zirai kalkınmasında bilhassa «İrmak bölgesi» yer almaktadır. Bu sahanın sulama işi tahakkuk ettirildiği takdirde memleketimiz ikinci bir «Çukurova» ya kavuşmuş olacaktır. Bu konu üzerinde önemle durulmaktadır.

Çankırı'da tarım alanında bilhassa elmacılık büyük bir gelişme göstermektedir. Amasya Elması üzerinde büyük emekler sarf edilmektedir. Çankırı'nın bir de beyaz kokulu ve mumu az balı pek meşhurdur. Halkın fennî arıcılığa rağbeti gün geçtikçe artmaktadır. Verilen rakamlara göre il çevresinde 9000 arıcı vardır. Ziraat Bankası da bir taraftan taksitle kovan tedarik etmek suretile halkı fennî arıcılığa teşvik etmektedir.

Çankırı'da, büyük bir kısmı merkez ilçesi dahilinde bulunan Tekel idaresi ve bazı şahıslar tarafından işletilen Kayatuzu ocakları vardır. Yılda 5.000.000 kilo kaya tuzu istihsal olunmaktadır. İlk merkezinde komandit bir şirkete ait un fabrikası ile yine özel teşebbüse ait bir alçı fabrikası vardır. Alçı fabrikası başta alçı olmak üzere talk, üstübeç ve vim istihmal etmektedir. Şehir civarında Tarım Bakan-

lığına ait bir orman fidanlığı vardır. 90 dekarlık bir arazi üzerinde kurulu fidanlık senede 100,000 fidan yetiştirmekte ve Çankırı ile civarındaki illerin ihtiyacını karşılamaktadır.

Çankırı'da Kanunî Süleyman zamanında yapılan Ulu cami iç tezyinatı itibarile bir sanat incisidir. Bu cami depremde biraz hasar görmüş ise de Evkaf İdaresi tarafından son zamanlarda esaslı bir şekilde onarılmıştır.

Çerkeş: 5/Mayıs/947:

5/Mayısta Çankırı istasyonundan ayrılan tren bizi Kurşunlu'ya ulaştırdı.

Üç yıl önce kurulan bu ilçe tren hattı üzerindedir. 3146 nüfuslu küçük bir kasabadır. Kurşunlu'da ilk bakışta dikkati çeken hükümet konağının olmayışıdır. Resmî daireler kira ile ayrı ayrı binalarda bulunmaktadır. Kasabada depreme dayanıklı yeni bir ilkokul binası yapılmıştır. Burada tetkiklerimizi bitirdikten sonra aynı gün otobüsle Çerkeş'e gittik. Çok yakın bir tarihte depremde büyük bir zarar görmüş bulunan Çerkeş'te kaldığımız müddetçe kasabanın depremde evvelki ve sonraki durumu üzerinde incelemeler yaptık. Depremden sonra kasabada başarılmış büyük işler gördük. Burada nazarı dikkatimizi çeken mühim cihet, halkın ve hükümetin, ilçenin kalkınması için sarfettiği emeklerdir. İlçeye deprem tahsisatından 160.000 lira verilmiş, ayrıca 200 metre küp kereste, 200 ton çivi ile köylerde aile basma 80 ilâ 250 lira arasında yardımlar yapılmıştır. Bunlardan başka bu yıl da deprem ödeneğinden 105.000 lira ayrılmış olup belediye bütçesinin yardım faslına devredilen bu para ile 10 memur evi ile bir belediye hali yaptırılması kararlaştırılmıştır.

Kasabada deprem tahsisatı ile yeni bir hükümet konağı, belediye dairesi, bir ilk ve bir ortaokul yapılmıştır. Posta telgraf ve telefon dairesi ile Ziraat Bankası inşaatı bitmek üzeredir. Çerkeş Belediyesi aynı tipde 15 kadar dükkân yaptırmış ve bunları kiraya vermiştir. Kasabanın ortasından geçen ana caddenin parkelenmesine başlanmıştır. Bu yol-

27.000 liraya mal olacaktır. Çerkeş Kasabası'nın yakınlarında bir parke taşı ocağı vardır. Caddenin taşı bu ocaktan temin edilmektedir.

Depremden sonra geçen yıla kadar Deprem Fen Heyeti Çerkeş'de vazife görmüştür. Resmî ve hususî inşaat bu heyetin kontrolü altında vücutte getirilmiştir.

Şimdi Çerkeş'lilerin mühim bir İstekleri üzerinde duracağız: Kasabalının çoğu ve bütün köylüler ziraate bel bağlamışlardır. Fakat bu ilçede ekilen arazi azdır. Bir çiftçi ailesine ortalama yedi dekar ekilebilecek toprak düşmektedir. Çerkeş'liler evvelce mühim bir gelir kaynağı olan ve mevcudu 60.000 i tecavüz eden keçiden mühim bir gelir temin ederlerken Orman Kanunu'nun keçiyeye dair yasağı dolayısıyla halk keçilerini elden çıkarmağa mecbur olmuştur. Bu yüzden şimdi Çerkeş'de bir sıkıntı hissolunmaktadır.

Kasabalı ve köylülerin bir kısmı çalışmak için büyük şehirlere gidiyorlar. Öğrendiğimize göre Devlet Demiryolları İdaresi tarafından Irmak-Filyos hattı üzerinde bir vagon atölyesi kurulması kararlaştırılmıştır. Çerkeşliler atölyenin Çerkeş istasyonunda tesis olunmasını istemektedirler. Hiç şüphe yok ki atölye, Çerkeş istasyonunda yapılacak olursa ilçenin İktisadî durumu epeyce düzelmiş olacaktır.

Karabük 6/Mayıs/947:

Mayısın altıncı günü akşamüstü Çerkeş'den ayrıldık. Dört saat süren bir tren yolculuğundan sonra pırıl pırıl elektriklerde gözlerimizi kamaştıran Karabük'e geldik. Yorgunluğumuz bile karşılaştığımız manzaradan dolayı hayretimizi saklamağa mâni olamadı. Şimdi modern yapıları, yanları ağaçlık ve asfalt yolları, gönül ferahlatıcı şirin bahçe ve parklariyle yüzünde bahar tebessümleri dolaşan Yenişehirde ve baktıkça manzarasının ihtişam ve azametiyle hayranlık uyandıran Demir ve Çelik Fabrikaları âleminde, seyahatimizin en güzel ve istifadeli bir safhasında bulunuyoruz.

Karabük, dinamik ve canlı bir topluluğumuz, yarınlarımızın sınaî kalkınmasında büyük ümitlerle bağlı bulunduğumuz bir endüstri merkezimizdir.

Müessesenin kısaca tarihine geçelim:

Devlet sermayesile yurdumuzun muhtaç olduğu milli endüstriyi vücade getirmek maksadiyle 1933 yılında Sümer bank kurulmuştur. Sümerbank beş yıllık endüstri plânlarını tatbik sahasına koymaya başladıktan sonra meydana getirdiği tesisler arasında Karabük'te Demir ve Çelik Fabrikaları'm kurmuştur. Ağır bir sanayi müessesesi olarak işletmeye açılan Karabük Demir, Çelik Fabrikalarının temeli 7/Nisan /937 tarihinde atılmıştır.

Sümerbank, bu büyük fabrikalar manzumesi için 48 milyon liraya yaklaşan bir para harcamış ve demir, çelik fabrikalarile birlikte Karabük'te yepyeni bir şehir de tesis etmiştir.

Şimdi bu fabrikalar topluluğu nasıl çalışıyor? ne işler yapıyor? ne gibi mamuller meydana getiriyor? İşte buna dair edindiğimiz bilgiler:

1 — Kok Fabrikası ve Tali İstihaller:

Kok Fabrikası, günde 1000 ton kömür işleyerek 750 ton kok kömürü istihsal edebilecek kabiliyettedir.

Fabrikaların tali mahsullerinin en mühimlerini amonyumsulfat, motor benzolu, katran maddeleri teşkil etmektedir. Tali istihsal tesisleri bu maddeleri değerlendirmek maksadile kurulmuştur. Memleketimizde doğrudan doğruya kullanılan veya diğer sanayi mamullerinin terkiplerine giren ve küçümsenemeyecek miktarda elde edilen bu maddelerden, amonyum sülfattan, senede 2200 ton sunî gübre istihsal olunmaktadır. Katrandan da muhtelif madenî yağlar, yol katranı, ham naftalin elde edilmektedir. Ham naftalinden de günde bir ton saf naftalin imal olunmakta, ayrıca yılda 3000 ton kadar da motor benzolü ve saf benzol istihsal edilmektedir.

2 — Yüksek Fırınlr:

Demir cevherini eritmek üzere iki yüksek fırın vardır Bunlardan biri işlemekte, diğeri yedek olarak durmaktadır. İşleyen fırın 19/Eylül/ 1939 tarihinde, Fatma adında bir köylü kızı tarafından yakılmış ve o tarihten sonra bir daha

sönmemiştir. Bu Türk kızının uğurlu elinin yaktığı fırına bir hâtıra olmak üzere «Fatma Ocağı» adı verilmiştir.

3 — Çelikhane:

Bu fabrika dört Siemens Marten ocağını ihtiva etmektedir. Ocağın biri daimî yedek kalmak şartile senede 100 bin ton çelik verecek kabiliyettedir.

4 — Haddehane:

Bu fabrika da biri 28 lik diğerleri 16 ve 12 lik üç hadde ile bir küçük saç haddesinden teşekkül etmektedir. Senede 70 bin ton mamul verecek kabiliyettedir. Haddehaneye bağlı bir de res atölyesi vardır. Burada, mamul artık ve kesintilerinden istifade edilmek suretile nal, kürek ve ekmek saçı gibi tali eşyalar imal olunmaktadır. Fabrikanın ayrıca küçük bir ince tel çekme tesisatı mevcuttur.

5 — Boru Fabrikası:

Boru fabrikasında 75-600 milimetre kutrunda boru ile hususi aksam dökülmektedir. Fabrikanın senelik kabiliyeti boru kutruna göre değişmekle beraber ortalama. 12 bin tondur.

6— Sülfürik Asit Fabrikası:

1940 yılında işletmeye açılmıştır. Bir kısmı fabrika ihtiyacı için imal olunan sülfürik asit, kimya sanayiinin en mühim maddelerinden birini teşkil etmektedir. Fabrika biri 60 derecelik, diğeri 66 derecelik olmak üzere iki kısımdan mürekkeptir. 60 derecelik kısım senede 15.000 ton, 66 derecelik ise 4000 ton sülfürik asit istihsal edebilecek kabiliyettedir.

7 — Süperfosfat Fabrikası:

Bu fabrika fosfatlı gübrelerinin en önemlilerinden birini teşkil eden süperfosfat imal eder. Fabrika vardiyası 3000 olmak üzere 3 posta ile yılda 2200 ton gübre istihsal edebilecek kabiliyettedir. Sun'î gübreler müessesesece 50 şer kiloluk kâğıt veya bez torbalarla satışa arz edilmektedir.

8 — Kuvvet Santrali:

Kuvvet santrali Demir ve Çelik Fabrikaları manzumesinin kalbini teşkil etmektedir. Fabrikalar topluluğu ile şeh-

rin kuvvet ve ışığını temin eden kuvvet santrali enerji dağıtımı bakımından fabrikanın kapladığı sahanın ortasında kurulmuştur. Kuvvet santrali biri kazan dairesi, diğeri türbün dairesi olmak üzere başlıca iki kısma ayrılabilir. Kuvvet santralının mecmu takati 20,480 kilovattır.

9 — Talî İşletmeler:

Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi'nin talî işletmeleri oksijen istihsal eden elektrolizör tesisatı, tulumbar tesisatı, çakmak taşı işletmesi, otobüs ve hususi trenlerle işçi nakliye servisleri ile müessesenin, demir yapı bina ve köprülerin malzemesini imal eden atölyesinden ibarettir.

10 — Sosyal Tesisler:

Karabük'de, Sümerbank tarafından Demir ve Çelik Fabrikaları ile birlikte modern bir de şehir vücade getirilmiştir. Müessesenin memur, teknisyen ve işçilerini barındıran 817 mesken. 588 müstakil ev ve 22 apartman ile 12 devamlı pavyon, 191 muvakkat pavyon, 4 kira, oteli vardır. Fabrika mensuplarının hemen hemen bütün sosyal ihtiyaçları karşılanmıştır. Bekâr işçi pavyonlarından para alınmıyor. Diğer ev ve meskenlerde oturanlardan ise kira bedeli olarak çok az bir ücret tahsil olunmaktadır. Evlere elektrik, su, kömür ve soba parasız olarak verilmektedir. Müessesenin açık ve kapalı spor alanları, yüzme havuzu, parkları, klüpleri, bir de sineması vardır.

Müessesenin fabrikalardaki sıhhi imdat istasyonlarından maada finanse ve idare ettiği 100 yataklı ve tam teşekküllü hastanesi ve sekiz yüz öğrenci için bir ilk ve ortaokulu ile ayrıca bir de yatılı çırak okulu vardır.

Müessese işçilerini üç kısma ayırabiliriz:

Daimi işçiler, gelip geçici işçiler, hükümlüler. Daimi işçilere mesken temin olunmuştur. Ailelerde birlikte oturmaktadırlar. Her türlü sosyal yardımlardan faydalanmaktadırlar. İleride bu kabil işçileri oturdukları evlerin sahibi yapmak için bir proje hazırlanmıştır. İkinci kısım işçilere gelince belirli bir müddet para kazanmak için müesseseye çalışmaya gelen işçiler olup bunlar kısa bir zaman çalıştıktan

sonra istifa suretile işlerinden ayrılmaktadırlar. Amele hareketleri en fazla bu kabil işçiler arasında vukua gelmekte ve dolayisile müessese bu işçilerden kâfi derecede istifade edememektedir. Bunu önlemek üzere son zamanlarda müessese, yerinde bir prensip kararı ittihaz etmiş ve istifa suretile ayrılan işçilerin bir daha müesseseye alınmalarına karar vermiştir. Bu tedbir sayesinde işçi hareketleri % 46 dan % 25 e düşmüştür. Müessese işçilerinin üçüncü kısmını da hükümlüler teşkil ediyor. Adalet Bakanlığı burada bir «Yeni Cezaevi» açmıştır. Cezaevini gezdiğimiz sırada gördüğümüz düzeni takdirle karşıladık. Hükümlülerden sürelerini dolduranların çoğu müessesede kalmayı tercih ediyorlar.

Yapılan istatistiğe göre işçilerin % 69 unu evliler ve işçi mevcudunun ekserisini de Karadeniz sahil halkı teşkil etmektedir.

Gündelik işçi ücretleri 200-650 kuruş arasında değişmektedir. İşçilere ayrıca fazla iş karşılığı bir de prim verilmektedir. Bu prim bütün işçilere seyyanen % 15 olarak kabul edilmiştir. Prim konusunda bilhassa müessese ile işçilerin menfaati birleşmiş oluyor ki bunu yerinde alınmış ve gerçekten verimli bir tedbir sayabiliriz.

Keza işçilere yemek, elbise ve diğer çalışma malzemesi parasız olarak verilmektedir.

Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi'nde tevsiat, şehircilik; ikametgâh bakımından ikametgâh bölgelerinin durumu ve gelecekteki inkişafı

Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi'nin bugün elde ettiği çelik 75.000 tondur. Şüphesiz bu miktar memleket ihtiyacına yeter derecede değildir. Memleketin çeliğe olan ihtiyacı 200.000 tonu geçmektedir. Bu sebeple bir tevsi projesi yapılmıştır. Projenin tatbikine geçildikten üç sene sonra tevsiat tamamlanacaktır. Bu arada ince tel, ince sac ve çelik boru imali için üç haddehane daha yapılarak fabrikalar manzumesi bir misli daha tevsi edilecektir. Tevsiat için 130 milyon liraya ihtiyaç olacağı tahmin olunmaktadır. Mües-

sesenin sosyal tesislerinde de buna muvazi olarak ilâveler yapılacaktır. Müessesese tevsiat işinde münhasıran İktisadî olan mevzular ele almış bulunmaktadır.

Şimdi müessesese tarafından işçi evleri meselesi ön plâna alınmış konulardandır. İşçiyi fabrikaya bağlamak, işçi hareketlerini azaltmak ve istikrarı sağlamak, bilhassa kalifiye işçiyi çoğaltmak maksadile işçi meskenlerine her şeyden fazla önem verilmektedir. Nitekim Karabük imar plânı tetkik edilmiştir. Bu hususta Ekonomi, Ulaştırma, Çalıştırma ve Bayındırlık Bakanlıkları ile Sümerbank temsilcilerinden teşekkül eden bir heyet Karabük'e gelerek yeni plânların esasları üzerinde görüşmelerde bulunmuştur. Ana mevzular üzerinde duran heyet, ilk iş olarak işçi evleri, yollar, köprüler üzerinde çalışmıştır. Gerek, fabrikalar ve gerek Yenişehir civarında mesken inşasına elverişli saha olmadığı için Karabük'e altı kilometre mesafede Safranbolu yolu üzerinde Bulâk deresi başındaki sahada elli milyon lira sarfile 3500 meskenli bir işçi (sitesinin) kurulması uygun görülmüştür. İşçi sitesi kurulduktan sonra zamanla Karabükle Safranbolu birleşecek ve böylelikle burada yakın bir gelecekte nüfusu kalabalık büyük bir sanayi şehri doğmuş olacaktır.

Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi'nde tetkiklerde bulunduğumuz günler zarfında pek çok yeni şeyler görüp öğrendik. Bu arada hepimize iftihar veren bir nokta üzerinde durmak isteriz: Karabük Müessesesi on sene evvel kurulduğu zaman memleketimiz için yepyeni bir mevzu olduğu cihetle hemen bütün fabrikalar kâmilten yabancı uzman ve teknisyenlerin eline verilmiştir. Genç Türk mühendis, teknisyen ve işçilerinin olağanüstü çalışmaları ile çok kısa bir zamanda müessesede bir tek yabancı eleman kalmamıştır.

Başında değerli müdürü olduğu halde bütün fabrikalar topluluğunda vazife alan sevimli, çalışkan Türk mühendis, teknisyen ve işçilerini iş başında görmekle sonsuz bir iftihar ve gurur duyarak müesseseye veda ettik.

MEMURLUKTA TÂYİN, TAHVİL VE AYRILMA

Ragıp ÖGEL
Sayıştay Üyesi

Serbest iken bir memuriyete tâyin olunanlarla memur iken terfî ederek veya etmiyerek başka bir mahalle tâyin olunanların durumları 1108 sayılı Maaş Kanunu ile düzenlenmiştir. Maksudımız Maaş Kanunu noktasından serbest iken bir vazifeye tâyin edilen veya memur iken bulunduğu yerde terfî edilen ve terfî ederek veya etmiyerek başka bir mahalle tâyin olunan memurların durumlarını gözden geçirmektir.

Malûm olduğu üzere memurlar maaşlı ve ücretli diye iki kısma ayrılmış olduklarından bunları ayrı ayrı ele almak ve evvelâ maaşlı memurların sonra da ücretli memurların durumlarına bakmak gerekmektedir.

İlk defa maaşlı bir memuriyete tâyin olunmak: Maaş Kanunu'nun birinci maddesinde (Devlet memuriyetine tâyin olunanların işe mübaşeretlerini takip eden ay iptidasından maaşa müstahak) olacakları beyan edilmiştir, ilk defa maaşlı bir memuriyete tâyin edilenler hakkında konan bu hüküm, serbest iken maaşlı bir memuriyete tâyin edilen kimsenin evvelâ işe başlaması lâzım geldiğini ve maaşa da işe başladığı günden değil, bu günü takip eden aybaşından itibaren müstahak bulunduğunu göstermektedir.

Bir memurun vazifeye tâyini, tâyin muamelesinin yapılmasına bağlı olduğundan, bu muamele tekemmül ettikten sonra memura tebliğ olunmak lâzımdır. Tâyinin tebliğinden sonra da memurun vazifeye başlaması icabeder. Tâyin emri memura meselâ ayın beşinci günü tebliğ olunmuş ise memur vazifeye başladığı günden itibaren ay sonuna kadar geçecek müddet için bir maaş alamaz. Bu takdirde vazifeye mübaşereti geciktirmek memur için daha faydalı bir şekil alır. Bu sebeple vazifeye başlamayı ayın son günlerine me-

selâ ayın 31 inci gününe tesadüf ettirerek ertesi günü hülûl eden yeni ayın peşin maaşını almak yoluna gidilmek her vakit mümkündür. Kanunun birinci maddesinde, bulunduğu yerde bir vazifeye tâyin olunanların ne vakit işe başlayacaklarına dair bir sarahat yoktur. Tâyin olunan zatın, tâyin emrini tebellûğ ettikten sonra derhal işe başlayıp başlamamasını talep etmek vazifenin gösterdiği ehemmiyet ve lüzuma bağlı takdirî bir mesele olduğundan vazifeye derhal başlanmak emrolunmuş ise, memurun ay sonuna kadar aylık almadan çalışması gerekir. Bu suretle ayın herhangi bir günü vazifeye başlayan bir memur ay sonuna kadar maaş almayacağını sonradan öğrendiğini beyan ile vazifesine devamdan geri kalamaz. Fakat tâyin emrini aldıktan sonra vazifeye başlamayı sürüncemede bırakan bir memurun salâhiyetli makamca ya derhal müstafî addedilmesi veya memurun meşru mazereti varsa icabeden iznin verilmesi lâzımgelir. Memur vazifeye mübaşeretini takibeden aybaşından itibaren maaş alacağından işe başlamayı sürüncemede bırakan memurun hazine için bir zararı tasavvur olunamaz. Ancak vazifenin devamını sekteyen korumak salâhiyetli makamların takdirine bağlıdır. Böyle memurlara verilecek müsaadenin behemehal kanunun 4 üncü maddesinde derpiş edilen 15 gün miktarında olması da lâzım değildir. Zira bu 15 günlük izin aşağıda görüleceği üzere bulunduğu yerden başka bir mahaldeki bir vazifeye izam olunanlar hakkında olup bulunduğu yerde bir vazifeye tâyin olunanlar için böyle bir mühlet verilmesi için bir lüzum ve sebep yoktur.

Maaşlı bir memurun aynı mahalde başka bir vazifeye tâyini:

Maaşlı bir memurun vazifesinin bulunduğu yerde başka bir vazifeye tâyini halinde (terfi etmeden) bu memurun tâyin emrini tebellûğ etmesini müteakip eski vazifesinden alâkasını keser kesmez derhal yeni vazifesine başlaması lâzımdır. Bu suretle tâyin emrini tebellûğ eden memur derhal yeni vazifesine başlarsa (terfi etmediği takdirde) peşin olarak almış bulunduğu aylıktan bir şey iade etmeğe mecbur olmayıp müteakip ay başında yeni vazifesinin maaşını almağa müstahak olur.

Lâkin memur, yeni tâyin olunduğu vazifeye eski vazifesile alâkasını keser kesmez başlamazsa, arada geçirdiği günlere ait maaşının istirdadı icabeder.

Her iki vazife aynı mahalde olduğu için bir seyahat tasavvur olunamayacağından ahar mahalle tâyin olunan memurlara Maaş Kanunu nun 2 nci maddesile verilen 15 günlük hazırlık müddetinden bunların istifadelerime imkân yok tur. Ancak tâyin olunan memura salâhiyetli makamca bir kaç günlük izin verilmesi ve memurun da vazifeye başladıktan sonra bu izni kullanması mümkündür.

Memurun bulunduğu yerde terfii: Vazife başında bulunan memur terfi ettirilirse, terfi maaş farkını terfiin salâhiyetli makamca tasdik edildiği tarihi takip eden aybaşından itibaren almağa müstahaktır. Maaş Kanunu'nun birinci maddesinde (Terfi edenler, terfi tarihlerini takip eden aybaşından itibaren maaşa ve zamma müstahak olurlar) denilmiştir.

Burada sözü edilen (Terfi tarihi) terfiin salâhiyetli makamca tasvip edildiği tarihtir. Bu muameleye bu gün (Onay) denilmektedir. Binaenaleyh memurun maaşını arttırmağa ve derecesini yükseltmeğe salâhiyetli olan makamların terfi muamelesini (Onayladığı) gün, memurun terfi tarihi olarak sayılması lâzım gelen gündür. Bu günden itibaren ki, memur, yeni vazifesine ve yeni maaşına sahip bulunmaktadır. Şu halde memurun terfi meselâ ayın yirmisinde onaylanmış ise, müteakip aybaşında yeni maaşına müstahak olur.

Lâkin onay tarihi meselâ ayın birinci gününe tesadüf etmiş ise, bu memur için terfi ettiği maaşı, terfi aybaşına rastlıyor ve tam bir ay çalışacaktır diye derhal almasına imkân yoktur. Zira tasdik tarihi ayın birinci günü olmakla beraber maaşa bu günü takip eden gelecek aybaşında müstahak olacağı maddeden sarahaten anlaşılmaktadır.

Bazı terfi muamelelerinde memurların makable şamil bir tarihten muteber olmak üzere terfi icra edildiği tatbikatta görülmüş olmakla yapılan bu kabil terfilerde yeni maaşın ne vakitten itibaren verileceği ihtilâfi mucip olmuştur.

Mesele Büyük Millet Meclisi'ne intikal ederek ittihaz buyrulan 837 sayılı kararın beşinci fıkrasında (aylıklarda yapılan arttırmalar kendilerine yeni bir iş verilenlere bağlanacak aylıklar hakkındaki emir ve kararın taşıdıkları tarihten sonrası için sayılması lâzım geleceğinden makable şamil olarak yapılan terlilerden yeni maaşların ancak terfi muamelesini tasdik eden emir ve kararda yazılı tarihi «Onay tarihini» takip eden aydan itibaren verilmesi lâzım geleceği) gösterilmiştir. Bu itibarla meselâ 5 Mart 947 tarihinden muteber olmak üzere bir memurun maaşının şu dereceden şu dereceye çıkarılması hakkında yazılan ve salâhiyetli makama arz edilen tezkere 27 Temmuzda salâhiyetli makamın tasvibine iktiran eylemiş ise bu memura ancak Ağustos aylığının yeni maaş üzerinden verilmesi lâzım gelip terfi 5 Marttan başlıyor diye Nisan aylığının zamlı olarak verilmesi caiz değildir.

Bunun gibi meselâ, öğretmenlerin terfilerinde ekseriya makable şamil bir şekilde terfiler yapılmakta ise de böyle muameleler ancak tasdik tarihinden muteber sayıldığından evvelki zamana ait maaş farkları verilmemekte ve verilenler fuzulî verilmiş telâkki olunarak tazmin ettirilmektedir.

Gedikli küçük subayların rütbe terfilerinde de ekseriya makable şamil terfiler yapılmakta ise de, maaş farkları tasdik tarihini takip eden aydan itibaren verilmektedir.

Lâkin gedikli küçük subayların temdit zamanları terfi sayılmamaktadır. Çünkü temdit zammına müstahak olmak için bir devre daha hizmet yapmak taahhüt edilmekte olduğundan evvelki hizmetin nihayet bulup yeni taahhüdün başladığı müddete ait bulunan temdit zammının verilmesi icabedeceği cihetle temdit zammına müteallik muamelelerin salâhiyetti makamlarca geç tasdiki halinde de maaş farkları temdidin başladığı tarihi takip eden aydan verilmektedir. Binaenaleyh onay tarihinden evvelki zamana ait temdit farklarının verilmesi icabetmektedir.

Memur namzetlerinin de makable şamil bir tarzda asaletlerini tasdik eylemek mezkûr 817 sayılı karara göre caiz değildir. Binaenaleyh asaletin onaylandığı tarihten itibaren-

dir ki namzet asil olur. Ancak Memurin Kanunu'nun 7 nci maddesi mucibince namzetlik devresi altı aydan iki seneye kadar imtidat etmekte olup bu iki senenin nihayetinde asaleti tasdik edilmesi ihmal edilmiş bulunan ve fakat vazifelerine de son verilmediğinden zımnen ehliyeti kabul edilmiş bulunanların 2 nci senenin hitamından itibaren kendiliğinden asaletlerinin kabul edilmiş telâkki olunması lâzım geleceği Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz buyrulan 1145 sayılı kararın 9 uncu fıkrasında zikredilmiştir.

Makable şamil terfi yapılmaması yalnız mülkiye memurları hakkında olup askerler hakkında Maaş Kanunu'nun 26 nci maddesindeki hususi hükme ayrıca temas olunacaktır.

Maaşın tezyidi, ya derece yükselmesinden veya kadro maaşlarının artırılmasından veyahut da mevkuf tutulmuş bulunan maaş miktarının verilmesinden ileri geleceğinden, bu kabil zamlar ve terliler hakkında da aynı esasın tatbik olunacağına Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz buyrulan 431 sayılı kararın 6 nci fıkrasında işaret edilmiştir. Bu fıkra göre Maaş Kanunu'nun birinci maddesinin hükmü hem sınıf ve derecenin yükselmesi suretile maaş zammına nail olanlara, hem de kadro maaşının tezyidi veya mevkuf tutulan bir meblâğın verilmesi şekillerindeki maaş arttırmalarına tatbik olunacaktır. Bu sebeple bu gibi arttırmalarda da yeni aylık farkların bu maaşların tasdiki tarihini takibeden aybaşından itibaren verilmesi icabeder.

Memurun bulunduğu yerde terfiinin diğer bir şekli de bulunduğu daireden başka bir daireye veya şubeye terfian tâyin olunmasıdır. Böyle bir vazifeye tâyin olunan memurun durumu da yukarıda arzedilen terfi eden memurlardan farklı değildir. Terfi edildiği derece maaşını işe mübaşeretini takibeden aydan itibaren almağa müstahak olurlar.

Kadrodaki derecenin yükseltilmesi: Teşkilât kanunlarına bağlı kadrolarda bulunan memurlukların dereceleri sonradan çıkarılan kanunlarla artırılır ise bu yeni derece maaşlarının ne vakitten itibaren verileceği meselesi ile sık sık karşılaşılacaktır. 3656 sayılı Teadül Kanunu nun 7 nci maddesinde bir maaş derecesinden üst maaş derecesine yükselmek için o maaşın bir terfi süresince fiilen alınması şart kı-

lınmış olduğu malûmdur. Binaenaleyh teşkilât kanunlarında sonradan yapılan tadiller dolayısıyla maaş derecesi artmış bulunan kadrolarda müstahdem bulunanlar hakkında da bu kaidenin tatbik edileceğinde şüphe yoktur. Bu sebeple bu memurlara artan derece maaşlarının verilebilmesi için bunların bulundukları derecede bir terfi süresini ikmal eylemeleri lâzımdır. Lâkin bu terfi süresini ikmal eder etmez, kendilerine derhal yeni yüksek derece maaşının verilmesi de iktiza eylemez. Zira tadil kanunları bakanlıklara maaşların bu miktara kadar tezyidi için bir salâhiyet vermekte olup bu salâhiyet bakanlıkça kullanılmak iktiza eder. Bu salâhiyetin kullanılmasının bir şartı memurun bulunduğu derecede en az bir terfi süresi hizmeti mesbuk olması ise, ikinci şartı da memurun yüksek dereceye ehliyetinin sabit olmasıdır. Bu itibarla memurun yeni kadrodaki yüksek dereceye terfiinin salâhiyetli makamca (onaylanması) icabeder. Maaş Kanunu nun tetkik eylediğimiz bu maddesi mucibince de yüksek derece maaşı onay tarihini takibeden aydan itibaren verilmeğe başlanır.

Mülhakatta da bu tarzda hareket edilmek iktiza eder. Mülhakat memurlarının maaşları için gönderilen kadrolarda, evvelki kadrolara göre derecesi yükseltilmiş memurluklar bulunursa, bu yüksek kadrolara dayanılarak müstahdem memurlara yüksek derece üzerinden derhal maaş verilemez. Zira bu kadrolar dahi o vazifelerde müstahdem olanlara verilecek azamî maaş derecesini gösteren bir salâhiyet ve müsaadeden ibarettir. Bu itibarla her memurun maaşça kendi müktesep vaziyetine göre verilen kadrosunun maaş derecesine yükselmeğe hakkı varsa da bu hakkın tahakkuku için terfi süresini ikmal ve sair terfi şartlarını ihraz eylemiş bulunması lâzımdır. Şu halde memura yeni kadrodaki yüksek maaşın verilebilmesi için evvelâ terfi şartlarını ihraz eylemesi ve sonra da salâhiyetli makamca terfiinin icra kılınması lâzımdır. Bu sebeple merkezden mülhakata gönderilen kadrolarda bir memuriyetin maaşı evvelkine göre yükseltilmiş ise o memura derhal bu maaşın verilmesi yoluna gitmek caiz değildir. Binaenaleyh mülhakat memurlarının terfie salâhiyetli makamlarca (vali veya bakanlık veya

umum müdürlük gibi) bu vazifelerde müstahdem memurların şahsi maaşına ayrıca (Onay) ile bir zam icrası iktiza eder.

Lâkin teşkilât kanunlarındaki barem cetvellerini tadil eden kanunlarda yeni maaş derecelerinin onay alınmadan derhal verilmesine dair hususi kayıt ve müsaadeler mevcut ise bunların hükümlerinin tatbik olunacağında şüphe yoktur.

Naklen veya terfian başka mahalle tâyin olunmak: Maaş Kanunu'nun 2 nci maddesinde (Yeniden veya naklen bir mahalle tâyin olunan memurlar memuriyetlerinin tebliği tarihinden itibaren âzami on beş gün zarfında o mahalle hareket etmeğe mecburdurlar. Tahvilen tâyin olup muayyen seyahat müddeti zarfında memuriyeti mahalline muvasalat eden memurlara nakli tarihinden muvasalatı tarihine kadar sabık maaş ve tahsisatları tam olarak kadro tasarrufatından tesviye olunur. Her ne sebep olursa olsun muayyen müddetde mahalli memuriyetine muvasalat etmeyenlere yolda geçen fazla günler için maaş verilmez.) denilmiştir. 1559 sayılı kanunla eklenen fıkra ile de şu hüküm konmuştur. (Ancak nakil ve tahvil edilmiş memurlara harcırah tediye emri verilmeksizin memuriyetleri tebliğ edilemez. Şu kadar ki harcırahsız veya müstahak olduğu harcırahın bu kısmı ile gitmeği rızalarile kabul edenler bu hükümden müstesnadır).

Madde ve sekli ile tetkik olunduğu zaman görülüyor ki, gerek ilk defa bulunduğu yerden başka bir mahalle memuriyete tâyin olunanlar ve gerek memur olup da kendi maaşlarile veya terfian başka bir mahalle tâyin olunanların kendilerine memuriyet emirlerinin tebliği tarihinden itibaren 15 gün zarfında yeni memuriyetleri mahalline hareketleri icabetmektedir. Lâkin memurun harekete muktedir bir hale getirilmesi için yoluğu verilmek iktiza edeceği düşünüldüğünden memuriyet emrinin, harcırah için gereken tediye emri verilmeden tebliğ olunması menedilmiştir. Bu itibarla memura icabeden yol masrafım tamamen karşılayacak miktarda tediye emri verildiğinin de tebliği iktiza etmektedir. Şu halde memura gereken harcırah tediye emrinin verildiği tebliğ edilmeden memuriyet emrinin tebliği edilmesi

memur aleyhine bir vaziyet ihdas edemez. Zira hazırlık için verilen 15 gün mühlet memuriyet emrinin tebliğinden değil, tediye emrinin verildiğinin tebliğinden itibaren geçmeğe bağlayacaktır.

Bu hususta Sayıştay Genel Kurulu'nca ittihaz olunan 20 Mart 933 tarihli kararda vaziyet şöyle mütalâa edilmiştir: 1559 sayılı kanun mucibince memurların nakil ve tahvillerine ait tebligatın harcırah tediye emirleri gönderilmeden icra edilmemesi lâzım olduğu halde tahsisat yokluğu sebebiyle veya sair herhangi bir sebeble harcırah tediye emirlerinin nakil ve tahvil emirleriyle birlikte gönderilmemesinden veya gönderilen tahsisatın hakikî ihtiyaca tekabül etmemesinden dolayı memurlar yeni memuriyetleri mahalline hareket edemeyerek harcırahlarının gelmesine veya ikmaline intizar ettikleri ve bittabi bir vazife dahi ifa edemedikleri cihetle vazife yapmaksızın geçirdikleri müddet için maaşlarının tam olarak itasına mahal kalmamak üzere nakil ve tahvil muamelelerinde memurların memuriyetleri mahalline gönderecekleri ailelerinin de tahkiki ile icabeden tahsisatın mevcudiyeti anlaşıldıktan sonra tâyinlerin yapılması hususunun bakanlıklara ve alâkalı dairelere yazılmasının Başbakanlığa arzı muvafık görülmüş ve Başbakanlıkça yapılan 18-4-933 tarih ve 6/1122 sayılı bir tamim ile tediye emirleri verilmeden memurlara tâyin emirlerinin tebliğ edilmemesi ve tediye emri verilemediği için memuriyet mahallerine gidemeyenlere de vazife ifa etmemiş olmalarına rağmen tediye emirlerinin tebliği tarihine kadar geçen müddete ait maaşlarının tam olarak verilmesi iktiza edeceği bilumum dairelere tebliğ edilmiştir.

1559 sayılı kanunla harcırah hakkında yapılan ilâveden memurun harcırahsız olarak veya harcırahından bir kısmı ile memuriyeti mahalline harekete rıza göstermesi halinde kendilerine memuriyet emirlerinin derhal tebliği icap edeceği sarahaten anlaşılmaktadır.

Memurlara verilecek harcıraha ait tediye emirlerinin her vakit tâyin emriyle birlikte gönderilmesine mahal olmayıp harcırahı verecek muhasipliğin nezdinde kâfi tahsi-

sat mevcut ise bu tahsisattan istifadesinin temini emrolunabileceği gibi tâyin emrini memura tebliğ edecek mahallî âmirlerin de muhasiplikten tahsisat bulunduğunu araştırarak ona göre tebligat yapmaları lâzımdır.

Tediye emrinin gönderildiğinin tebliği, harcırahın fiilen tediyesi demek olmadığı malûmdur. Harcırahın verilmesi için ita emri yapılacak ve bu ita emriyle muhasiplikten para alınacaktır. Binaenaleyh hazırlık müddetinin geçmeğe başladığı tarih ita emrinin tanzim tarihi veya paranın vezneden alınması tarihi değil, tediye emrinin gönderildiğinin tebliği tarihidir. Bu tebliğ ile memur, yol masrafı temin edilmiş olduğunu anlayarak hazırlığına başlayacaktır.

Yolluk tediye emrinin gönderildiğinin memura tebliğinden itibaren 15 günlük hazırlık müddeti geçmeğe başlayacağından, memura tâyin emri daha evvel tebliğ edilmiş ve memur da vazifesinden fiilen ayrılmış dahi olsa, tediye emrinin vürudu tarihine kadar geçen müddet için maaşa müstahak olacağı Başbakanlığın yukarıki tezkeresinden anlaşılmaktadır.

Memur hazırlık müddeti olan 15 gün zarfında yola çıkmağa mecbur olduğundan bu 15 gün içinde herhangi bir gün yola çıkabileceği gibi, son on beşinci gün dahi harekete geçebilir. Bu suretle on beş gün içinde herhangi bir gün yola çıkan memur hareket noktasından muvasalat noktasına kadar harcırah kararnamesine göre yolculukta geçeceği kabul olunan müddet kadar bir yolculuğun nihayetinde yeni memuriyeti mahalline muvasalat eylemek mecburiyetindedir. Binaenaleyh memurun hareket ve muvasalat noktaları arasındaki mesafeyi, harcırah kararnamesi mucibince seyahat müddeti olarak kabul edilen müddet zarfında katetmesi lâzımdır, işte kanunda muayyen seyahat müddeti ibaresiyle gösterilen bu yolculuk müddeti nihayetinde yeni memuriyeti mahalline muvasalat eden memur, muvasalatını takibeden aydan itibaren maaşını almağa devam eder. Böylece hazırlık müddeti ile yolda geçirdiği müddet için tam maaş üzerinden hakkını almış bulunur.

15 gün hazırlık müddeti ile yolda geçecek seyahat

müddeti, Maaş Kanunu mucibince memura verilmiş husus; bir mezuniyet olarak kabul edilmiştir. Binaenaleyh memur, emrin tebliğinden itibaren bu iki müddet mecmuu kadar bir müddet mezun addedilmiş olduğundan 15 gün zarfında eski memuriyet mahallinden ayrılmak ve mezun bulunduğu müddetin nihayetinde yeni vazifesi mahalline muvasalat eylemiş bulunmak şartıyla bu mezuniyet müddetini istediği şekilde kullanabilir. Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz buyurulan 535 sayılı kararın 3 üncü fıkrasında (Maaş Kanunu'nun 2 nci maddesiyle yeniden veya naklen bir mahalle tâyin kılınan memurlara o mahalle hareket etmeleri için verilmiş olan 15 günlük mühlet kanunen bir mezuniyet demek olmasına ve 15 gün evvel sabık memuriyeti mahallinden hareket eden bir memurun başka bir yerde tevakkufunu mâni bir hüküm de bulunmamasına nazaran tahvili icra kılınan bir memurun 15 günden sonra muayyen seyahat müddeti zarfında yeni memuriyeti mahalline muvasalat etmesi şartıyla 15 günü sabık memuriyeti mahallinde veya başka bir yerde geçirmesinde bir mahzuru kanunî olmayacağı mütalâa edilmiştir) denilmiştir.

Bu mezuniyet müddeti için memurun maaşından bir şey kesilmeyecektir. Fakat maaşın kesilmemesi için iki şart vardır. Bunlardan biri memurun 15 gün zarfında eski memuriyet yerinden hareketidir. Diğeri de mezuniyeti nihayetinde yeni memuriyet mahalline muvasalat eylesidir. Binaenaleyh eski memuriyet mahallinden 115 gün hazırlık müddeti geçtikten sonra hareket eden memur, bu hakkını kaybeder. 39 No. 11 Divanı Muhasebat Mecmuası'nda münderiç 15 Mart 928 tarih ve 1477 No. 11 kararda Maaş Kanununun 2 nci maddesinde terfian veya naklen tahvili icra edilen memurların yeni memuriyetlerine hareketleri için 15 gün müddet tâyin edilmiş ve dördüncü maddesinde de bu müddet zarfında hareket etmeyecek olanlara sabık vazifelerinden infikâklerinden yeni vazifelerine mübaşeretlerine kadar maaş ita edilemeyeceği tasrih kılınmış olmasına nazaran mezkûr on beş gün zarfında yeni memuriyetlerine hareket ve bittabi muayyen seyahat müddeti zarfında muvasa-

lat etmemiş olanlara sabık vazifelerinden infikâklerinden yeni vazifelerine muvasalatlarına kadar maaş ita edilmemesi icabedeceği beyan edilmiştir.

Aynı kararda bu memurların on beş gün zarfında hareketle beraber yolda herhangi bir arıza veya mania sebebiyle muayyen olan seyahat müddeti zarfında yeni memuriyetleri mahalline muvasalat edemeyenlere kanunun ikinci maddesinin son fıkrası mucibince yalnız yolda geçen fazla günler için maaş verilmemesi iktiza edeceği gösterilmiştir.

Vaziyeti bir misal ile tasvir edelim: Konya'dan Erzurum'a tâyin edilerek 3 Nisan tarihinde emrini tebellüğ eden memurun yolculuk müddeti dört gündür. Şu halde 19 gün mezun sayılmak icabedeceğinden 23 Nisan'da Erzuruma muvasalatı lâzım gelir. (Umumi hükümler iktizasınca tebliğ günü sayılmayıp ertesi günden itibaren müddetin hesabı lâzımgelir). Şu halde memur 10 Nisanda hareket etmiş bulunsa 23 Nisanda Erzuruma muvasalatı halinde maaşca istirdadı mucip bir hal yoktur. Zira 15 gün zarfında hareket eylemiştir. Bu memur $3+15 = 18$ Nisanda hareket ve 23 Nisanda muvasalat eylemiş olsa vaziyet yine aynıdır. Lâkin memur 10 Nisanda hareketle beraber 27 Nisanda varmış olsa, dört gün yolculukta fazla geçirmiştir denilerek yalnız dört günlük maaşı geri alınmak icabeder. Fakat memur 20 Nisanda hareket ile 23 Nisanda muvasalat eylemiş ise 15 gün hazırlık müddetini geçirdikten sonra ayrıldığından 3 Nisandan 23 Nisana kadar olan 19 günlük maaşının istirdadı gerekir. İşte 15 günü geçirdikten sonra hareket tamamen memurun aleyhine bir vaziyet ihdas etmektedir.

Yukarıda zikredilen 1477 sayılı kararda görülen (sabık vazifelerinden infikâk) tâbirinden memuriyet emrinin tebliği tarihi maksuttur.

Emri tebellüğ eden memur tebellüğ tarihinden itibaren 15 gün hazırlık müddeti ile yolda geçecek muayyen seyahat müddeti mecmuu kadar bir müddet mezun bulunduğundan bu müddetin hitamında yeni vazifesi mahalline muvasalatı iktiza eder. Lâkin memur 15 gün zarfında hareket etmekle beraber yeni memuriyeti mahalline mezuniyetleri

mecmuu miktarından fazla günler geçirerek muvasalat eylemiş ise, bu günler muayyen seyahat müddetinin haricinde geçirilmiş sayılarak memurun bu günlere ait maaşa müstahak olamayacağı yukarıda izah edildi. Şu suretle muayyen seyahat müddeti dışında yolda geçecek fazla günler için bir vakitler hiç bir mazeret kabul edilmemekte iken memurun şahsına izafe edilemeyecek bir takım sebepler yüzünden gecikmeler husule geldiği görülmüş olmakla Sayıştay Genel Kurulu'nca bu hususta şu karar ittihaz olunmuştur: 69 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuasında münteşir bulunan 8-5-944 tarih ve 2648 sayılı olan bu kararda bir mahalden başka bir mahalle tâyin olunan memurlar 15 gün zarfında yeni memuriyetleri mahalline hareket etmekle beraber hastalık vesaire gibi zatî sebepler hariç olmak üzere harcırah kararnamesinin 8 inci maddesinde sayılan sebeplerden biriyle normal muayyen seyahat müddeti zarfında yeni memuriyetleri mahalline muvasalat edemezlerse bu suretle yolda geçirilen günler yolculuğun devamı mahiyetinde telâkki olunarak bu gecikmelerin de Maaş Kanunu'nun ikinci maddesinde beyan olunan muayyen seyahat müddetine ilâvesi icabedeceği gösterilmiştir. Bu suretle memur hastalık, doğum vesaire gibi zatî sebeplerden hariç olmak üzere harcırah kararnamesinin 8 inci maddesinde gösterilen sebeplerden biriyle yolda teahhur ederse, bu teahhur günleri de muayyen seyahat müddetinden sayılarak bu günler için memurun maaşa istihkakı kabul edilmiş bulunmaktadır.

Harcırah kararnamesinin 8 inci maddesinde zikrolunan sebepler şunlardır: Aktarma ve karantina beklemek, alınan bir emir üzerine yola devam edememek, yol kapanmak gibi mücbir sebeplere müstenit tevakkuflar.

İşte mücbir sebeplerden biriyle tevakkuf halinde harcırah kararnamesinin 21 inci maddesi mucibince memurun merkezde Bakanlıktan ve mülhakatta mahallinin en büyük mülkiye âmirinden tevakkuf sebebini beyan ve tevsik eden bir vesika alarak ibrazı lâzım ve zaruri olup yukarıda zikredilen Sayıştay kararında da (Gecikme sebepleri harcırah kararnamesinin 21 inci maddesi mucibince tevsik edilmek şar-

tiyle) denilerek memur, teahhurunu tevsik ile mükellef tutulmuştur.

Muayyen seyahat müddetinin hesabına gelince, seyahat muayyen tarifeli vesait ile yapılmışsa yolculuk dahi tarifiede gösterilen günden ibaret olur. Yolculuk otomobil ile yapılırsa 120 kilometre, hayvanla yapılırsa 30 kilometre, araba ile yapılırsa 40 kilometre, kürekli ve yelkenli kayıkla yapılırsa 40 mil bir gün itibar olunur. Kilometre ve milde bu miktarlardan kalacak kesirler bir gün itibar olunur.

Memur 15 gün zarfında memuriyeti mahalline hareket etmiyerek yeni vazifesi mahalline musalati sürüncemede bırakırsa Maaş Kanunu'nun 4 üncü maddesi mucibince tâyin salâhiyetini haiz makamın bu memuru 15 gün daha mezun addetmesi caizdir. Lâkin memur ilk 15 gün zarfında yola çıkmamış olmakla maaş hakkını kaybetmiş olduğundan ikinci 15 gün zarfında da maaşa müstahak olamayıp ancak yeni vazifesi yerine muvasalatını takip eden günden itibaren maaşa müstahak olur.

Bu ikinci 15 gün zarfında da mâzeretsiz harekete geçmeyen memura dairesi istifa eylemiş nazariyle bakarak o memuriyete başkasını tâyin eder. Lâkin memurun mâzereti varsa bu mâzerete göre izin vermeğe dairesi salahiyetlidir. Tabii maaşça bir şeye hakkı yoktur.

Birinci izin kanuni bir izin olmak itibariyle kendiliğinden muteber ise de ikinci on beş gün için tahrirî izin almak gerekir. Memurun hastalığı raporla tesbit olunur. Diğer mazeretlerinin kabulü, dairesinin takdirine bırakılmıştır. Mazeretini ispat etmeyen memur hakkında dairesinin yapacağı muamele o memuru ancak müstafi addeylemekten ibaret olduğundan o memur hakkında vekâlet emrine almak gibi başka bir muamele tatbik etmek caiz değildir.

Başka bir mahalle tâyin olunan memur emri tebellüğ eylediği mahalde emrin tebellüğ tarihini (Tediye emrinin verildiğini bildiren emrin tebellüğ tarihini) ve buradan ayrılış tarihini tesbit eden bir vesika alarak gittiği mahaldeki muhasipliğe ibraz etmesi lâzımdır. Muhasip bu vesikayı tetkik ederek memurun tecavüzü varsa miktarım tâyin ile tah-

siline teşebbüs ederek bu vesikaları memurun ilk maaş bordrosuna bağlar.

Terfian nakil: Yukarıda bir memurun almakta olduğu maaşla başka bir mahalle tâyini halinde Maaş Kanunu noktasından durumunu inceledik ve böyle bir nakil ve tahvilde memurun emrini aldığı günün ferdasından itibaren 15 gün zarfında hazırlanıp yola çıkmağa ve muayyen seyahat müddeti nihayetinde yeni memuriyet mahalline muvasalata mecbur olduğunu ve bu suretle hareket eylediği takdirde maaşça vaziyetine bir zarar gelmeden müteakip aydan itibaren yeni maaşını peşin olarak alacağını gördük.

Şimdi memurun terfian başka bir yere nakli haline gelelim. Filhakika terfian başka bir mahalle tâyin olunan memur için de 15 gün zarfında hareket ve muayyen seyahat müddeti nihayetinde yeni memuriyeti mahalline muvasalat eylemesi mecburidir. Hazırlık ve yolculuk müddetlerinin ihlâli halinde olunacak muameleler yukarıda arzolunanların aynıdır. Fazla olarak bu memura terfi eylediği maaş yeni memuriyeti mahalline muvasalatını takip eden aybaşında verilmek icabeder. Burada memurun yeni memuriyet mahalline muvasalatı terfi edilen maaşa istihkak için tek şart olduğundan vazifeye mübaşeret eylemesinin fiilî bir ehemmiyeti yoktur. Çünkü terfiin muvasalat ile tekemmül eylemiş bulunduğu kabul edilmektedir. Nitekim 36 No. 11 Divanı Muhasebat Mecmuası'nda münderiç 3 Teşrinievvel 927 tarih ve 1401 sayılı kararda bir yerden başka yere terfian nakledileceklerin yeni memuriyetleri mahalleline muvasalatleriyle terfilerinin tamam olacağından muvasalatı takip eden aydan itibaren terfi zammına müstahak olacakları zikredilmiştir.

Yeniden bir memuriyete tâyin ve izâm olunan bir zatın vazifesine mübaşeretî meşrut iken bir memurun başka bir mahalle tâyiniinde vazifeye mübaşeretî değil, muvasalatı meşruttur. Bu itibarla muayyen müddetleri zarfında vazifesi mahalline muvasalat eden memurdan vazifeye başladığını da tevsik etmesi istenmelidir.

Terfi eden yargıçların muvakkat kaza salâhiyetiyle bırakılması;

Terfian başka mahalle tâyin edilmekle beraber bulundukları yerde muvakkat kaza salâhiyetiyle bırakılan yargıçlara terfi eyledikleri derece maaşının hangi tarihten itibaren verileceği Sayıştay’ca tetkik olunarak 67 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuası’nda neşrolunan 5-10-942 tarih ve 2491 sayılı kararda terfian başka bir mahalle tâyin edilmekle beraber bulundukları yerde muvakkat kaza salâhiyetiyle bırakılan hâkimlerin bu vaziyeti Maaş Kanunu nun 6 ncı maddesinde bahsedilen o mahallin hâkimsiz kalmaması için halefinin vüruduna intizar ettirmekten ibaret olmakla yukarıda bahsi geçen Büyük Millet Meclisi’nce müttehaz 431 sayılı karar mucibince terfi ettikleri derece maaşını ancak tâyin olundukları mahalle muvasalatlarını takip eden aydan itibaren alabileceklerine işaret edilmiştir.

Yeniden başka mahalle tâyin olunmak:

Serbest bulunan bir zatın bulunduğu yerden başka bir mahalde bulunan bir vazifeye tâyini halinde bu zatın maaşa müstahak olması için memuriyet mahalline giderek işe başlaması lâzımdır. Bu zat maaşa ancak işe başladığı tarihi takibeden aydan itibaren hak kazanır. Bu itibarla bu zatın yolluk tediye emri tebliğ edildikten itibaren 15 gün zarfında yola çıkması ve muayyen seyahat müddeti hitamında vazifesi mahalline varması gibi kayıt ve şartların bunlar hakkında tatbik yeri yoktur.

Yalnız kendisine gereken yolluk emri tebliğ olunduktan sonra hareketini sürüncemede bırakırsa hakkında kanunun 4 üncü maddesini tatbik etmeğe dairesi salâhiyetlidir. Bu sebeple 15 gün zarfında hareket etmiyen memura dairesince ya on beş gün daha izin verilir veyahut da müstafi addolunur.

Maaşların tenzili;

Memurun almakta olduğu maaşın tenzil veya maaş tenzili başka bir yere nakli halinde olunacak muameleye gelince: 39 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuasında münderiç 15 Mart 928 tarih ve 1477 sayılı kararda bir mahalden başka mahalle naklen tâyin olunan

memurların muayyen olan şartlar dairesinde yeni memuriyetleri mahallerine muvasalatlarına kadar sabık maaşlarına müstahak olup yeni memuriyet mahallerine muvasalattan itibaren yeni maaşa müstahak olmaları Maaş Kanunu'nun ikinci maddesi iktizasından olmasına binaen maaşları tenzil olunarak ahar mahalle tâyin olunanların peşin olarak aldıkları sabık memuriyetleri maaşlarıyla yeni memuriyetleri maaşı arasındaki farkın muvasalatları tarihinden ay gayesine kadar olan kısmının istirdadı icabedeceği gösterilmiştir.

Şu halde aynı mahalde maaşı tenzil edilenlerin de tebliğ tarihinden sonra yeni maaşı olan tenzihi miktara müstahak olması icabeder.

Subayların terfii: Yeniden askerî bir rütbe ihraz edenler ile subay veya askerî memur iken terfi edenlerin ilk maaşları ile terfi ettikleri maaşların ne vakit verileceği hakkında hususi bir hüküm kabul edilerek Maaş Kanunu'nun 26 inci maddesinde şöyle ifade edilmiştir: (Yeniden bir rütbei askeriye ihraz edenler veya terfi eyleyenler tâyin veya terfii âmir olan kararı âli metninde muharrer tarihi takibeden ay iptidasından itibaren maaş veya zamma müstahak olurlar.)

Yeniden rütbei askeriye ihraz eylemek, subay veya yedek subay yetiştiren okullardan mezun olduktan sonra kendilerine askerî bir rütbe tevcih edilmek demek olduğundan kendilerine askerî bir rütbe tevcih edilenler bu rütbenin hangi tarihten muteber olmak üzere tevcih edildiğini beyan eden yüksek kararnamenin içinde yazılı olan tarihten itibaren rütbe sahibi bulunduklarından bu tarihi takibeden aybaşıdan itibaren de rütbelerinin maaşını almağa müstahak bulunurlar.

Uhdelerinde askerî bir rütbe bulunanlardan terfi edenler de terfilerine dair bulunan yüksek kararname metninde yazılı tarihi takibeden aydan itibaren yüksek maaşlarını almağa hak kazanırlar.

Görülüyor ki, subay ve askerî memurlarda ilk defa tâyinde işe mübaşeret yoktur. Çünkü bunlar askerî rütbelerini ihraz gününden itibaren vazife başında bulundukların-

dan vazifelerini görecekları mahalle hareket ve mübaşeret gibi kayıtlara tâbi değildirler.

Askerî bir rütbeden diğer bir rütbeye terfi için muayyen hizmet seneleri bitirmek ve ehliyet kazanmak lâzım olduğundan bu suretle terfie hak kazananların bu haklarının tasdikine müteallik muamelelerin yapılması ve tebliği tebahhur etse dahi haklarını kazandıkları tarihten itibaren terfi etmiş olacakları Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz buyurulan 219 sayılı kararda tenviz edilmiştir. Bu itibarla hak kazandıkları tarihe göre terfi kararnameleri tanzim edildiğinden bu kararname hangi tarihte yüksek tasdike iktiran ederse etsin yeni maaşlarını bu kararnamede başlangıcı gösterilen tarihleri takibeden aydan itibaren alrnağa müstahak bulunurlar. Şu muamele tarzı, sivil memurlar hakkında makale şâmil terfi yapılması caiz olmadığı halde subay ve askerî memurların — terfileri hususundaki yukarıda arz edilen hükümlere tevfi kan — makale şâmil bir tarzda terfilerinin kabul edildiğini göstermektedir.

Kendilerine yeniden bir askerî rütbe tevcih olunarak başka bir mahalle tâyin olunan subay ve askerî memurlar ile terfi ettirilerek başka bir mahalle tâyin ve izâm edilen subay ve askerî memurlar da mülkiye memurları gibi 15 gün zarfında hareket ve muayyen seyahat müddeti zarfında yeni vazifelerine mübaşeret eylemeğe mecbur olduklarından bu suretle hareket ve muvasalat edenlere zamlı birlikte maaşlarının tediyesine devam olunması ve işbu on beş gün zarfında hareket etmezlerse, infikâklerinden yeni vazifelerine mübaşeretlerine kadar olan müddet için zamlı maaşının verilmemesi ve 15 gün zarfında hareketle beraber muayyen müddet zarfında yeni vazifesi mahalline muvasalat etmeyenlere de yolda geçen fazla günler için zamlı maaşın ita olunmaması icabedeceği 40 No lı Divanı Muhasebat Mecmuası'nda münderiç 28 Haziran 928 tarih ve 1498 No. lı Sayıştay kararında gösterilmiş ve bu hükmün hem subaylar ve hem de askerî memurlar hakkında tatbik olunması gerekeceği Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz olunan 469 sayılı kararın 7 nci fıkrasında tenviz edilmiştir.

Maaş Kanunu'nda hazırlık müddeti için 15 gün izin verilmiştir. Halbuki Askerî Ceza Kanunu'nda subay ve askerî memurların tâyin emirlerini aldıkları tarihten itibaren 12 gün zarfında hareket etmedikleri takdirde tecziye edilecekleri yazılıdır. Bu sebeple askerler hakkında bu müddetlerden hangisinin tatbik olunacağı hakkında yapılan tetkikatta 12 gün mühlet Askerî Ceza Kanunu'na göre askerî inzibat noktasından tâyin edilmiş bir müddet olup maaş işlerinde bu müddetin değil hükmü subaylara da şâmil bulunan Maaş Kanunu'nun kabul eylediği 15 günlük müddetin tatbik ve imali lâzımgelseceği kararlaştırılmıştır.

Müstafi olanların tekrar tâyini: Bulunduğu memuriyetten istifa ederek ayrılmış bulunan bir zatın sonradan bir vazifeye tâyini halinde olunacak muamele hakkında Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz buyurulan 469 sayılı kararın 66 ncı fıkrasında (Maaş Kanunu'nun birinci maddesi mucibince yeniden bir memuriyete tâyin olunanlar işe mübaşeretlerini takibeden aydan itibaren maaşa müstahak olacaklarından ve her hangi bir surette memuriyetten ayrılanlardan tekrar bir memuriyete tâyin olunanların açıktan tâyin edilmiş ad ve telakki olunması tabii bulunmasından müstafi memurlardan bir memuriyete tâyin edileceklerin de birinci maddeye göre maaş almaları) yani işe başladıklarından itibaren maaşa istihkakları olduğu takarrür ettirilmiştir.

48 No. 11 Divanı Muhasebat Mecmuası'nda münderiç 14-11-929 tarih ve 1613 sayılı kararda müstafi bir zatın başka bir vazifeye tekrar namzetlikle tâyin olup olunamayacağı hususu tetkik olunmuştur. Bu kararda bu zatın bilhassa başka sahalarda malûmat isteyen bir vazifeye tâyini bahis mevzuu olursa namzet olarak tâyini zaruret halini alacağından böyle bir vazifeye bu zatın talip olması halinde namzetlikle tâyinde mahzur olmadığı gösterilmiştir. Anlaşıldığı üzere namzet olarak tâyine bu zatın muvafakati lâzım olup, yoksa müstafi bir memurun behemehâl namzet olarak tâyini zaruri değildir.

Vekâlet emrinde veya kadro açığında bulunanların tâyini: Vekâlet emrinde bulunanlardan veya memuriyetlerinin

ilgası hasebiyle kadro açığı maaşı alanlardan bir memuriyete tâyin edileceklerin memuriyet maaşlarının ne vakitten itibaren alacakları noktasında Maliye Bakanlığı ile Sayıştay arasında cereyan eden muhabere üzerine Sayıştay Genel Kurulu'nca ittihaz olunan ve 43 No. 11 Divanı Muhasebat Mecmuası'nda münteşir 20-12-928 tarih ve 1551 sayılı kararda memuriyetlerinin ilgası veya vekâlet emrine alınmaları dolayısıyla açıkta kalarak açık maaşı almakta bulunanların memuriyete tâyinleri halinde aldıkları açık maaşlarının Memurin Kanunu'nun 83 üncü maddesi mucibince tâyinlerini tebellüğ ettikleri tarihten itibaren kesilmesi lâzımgelirse de maaşların tediyesinde kolaylığı temin etmek üzere durumlarının tahvili icra kılınan memurlara benzemesine binaen yeni vazifelerine başladıkları tarihi takibeden aydan itibaren yeni maaşlarını almaları lâzımgelse ve şu halde peşin verilmiş olan açık maaşlarını aldıktan sonra bulundukları yerde veya gidecekleri yerde işe başlayanlara müteakip ay iptidasından memuriyetleri maaşlarının itasının kanuna muvafık görüldüğü beyan edilmiştir. Keyfiyet Büyük Millet Meclisince tetkik olunarak ittihaz buyrulan 769 sayılı kararın 9 uncu fıkrasında açık maaşı (vekâlet emri veya kadro açığı maaşı) almakta iken bir memuriyete tâyin edilenlerin vaziyetleri tahvili memuriyet mahiyetinde olup muayyen olan müddet zarfında yeni memuriyetleri mahalline muvasalatla işe mübaşeretleri halinde maaşlarının inkıtaâ uğramaması ve yeni vazifeleri maaşı memuriyeti sabıkaları maaşından fazla ise buna işe başladıkları tarihi takibeden ay iptidasından itibaren istihkak kesbetmeleri muvafık görüldüğü beyan olunmak suretiyle Sayıştay'ca kabul edilen hal sureti teyit edilmiştir.

Şu halde peşin olarak açık maaşını almış bulunan memur bir vazifeye tâyini halinde hazırlık veya seyahat müddetleri zarfında yeni vazifesi mahalline muvasalat eylediği takdirde müteakip aybaşından itibaren yeni memuriyeti maaşını alacak ve memuriyet emrini tebellüğ ettiği tarihe kadar açık ve ondan sonra yeni vazife maaşı hesap edilmesine mahal kalmayacaktır.

Hazırlık ve seyahat müddetlerinin tecavüzü halinde yukarıda arzolanduğu üzere açık maaşından istirdat edileceği tabiidir,

Bir memuriyete vekâleten tâyin olunmak: Buraya kadar verilen izahat bir memuriyete asaleten tâyin olunanlar hakkındadır. Bir vazifeye vekil tâyin olunanlar için Maaş Kanunu'nda hususi hükümler konmuş olup vekil tâyin olunanlar hakkındaki hüküm ve kararlar İdare Mecmuası'nın 185 sayılı nüshasında münderiç bir yazıda gözden geçirilmiştir.

Ücretli memuriyetlerde tâyin, terfi ve nakil: Maaş Kanunu'nda yalnız maaş ahashının durumları tesbit olunmuş olup ücretli memurların tâyin, terfi ve nakilleri hakkında olunacak muamele gösterilmemiştir.

Memurin Kanunu nun 3 üncü maddesinde (müstahdemlere mukaveleleri mucibince muamele olunur. Mukavele bulunmadığı takdirde bunların istihdam şart ve tarzları mensup oldukları dairelerce tesbit olunup bu şartları kabul ile hizmet deruhte edenlerin bir gûna talep ve şikâyet hakları olamaz) denilmiştir.

İstihdam şart ve tarzları mensup oldukları dairelerce tesbit olunan ücretli memurlar vardır. Devlet Demiryolları, Denizyolları vesaire gibi katma bütçeli dairelerin müseccel memurları böyledir. Umumî muvazenede kullanılan ücretli memurlar hakkında Maaş Kanunu gibi bir kanun yoktur. Tatbikatta bunlar ecir addedilmektedir. Ecir ise çalıştığı müddetçe ücrete müstahak olur. Bu itibarla yeniden ücretli bir vazifeye tâyin olunan kimse işe başlamakla ücrete hak kazanır.

Ücretle müstahdem bir memurun başka bir vazifeye tâyini halinde, eski vazifesinden ancak alâkasını kestiği güne kadar ücretini alır. Yeni vazifesine başladığı tarihten itibaren de yeni vazifesinin ücretine müstahak olur. Şu halde bir mahalden başka bir mahalle tâyin olundukları takdirde bunlar için hazırlık müddeti vesaire kabul edilmemiştir. Maaş Kanunu'na ait izahnamenin 2 nci maddesinde Maaş Kanununun hazırlık ve seyahat müddetlerinden bâhis olan

ikinci maddesinin bunlar hakkında tatbik olunamayacağı beyan olunmuştur.

Mezun bulunan veya muvakkat memuriyetle meşgul olan ücretliler hakkında hazırlık müddetinin mezuniyet ve muvakkat memuriyetin hitamından itibaren geçmeğe başlayacağına dair olan Maaş Kanunu'nun 3 üncü maddesi hükmü de müstahdemler hakkında tatbik olunamayacağına izahnamede işaret edilmiştir.

Ücretli iken maaşa geçenlerin namzetliği: Münhasıran ücretli vazifelerde bulunmuş ve müstahdemin ahkâmından istifade etmiş olanlardan 3656 sayılı kanunun 14 üncü maddesi mucibince maaşa geçirilecek olanların ücretli hizmetleri altı aydan fazla bulunur ve tâyine salâhiyetli makamca bu ücretli hizmetleri kâfi görülürse bu müddetin namzetlik addıyla ayrıca namzetlik müddeti geçirmeden maaşlı vazifelere tâyini caiz olduğuna ve ücretli hizmeti altı aydan az ise namzetlik müddetini ikmal etmek üzere maaşlı memuriyetlere tâyini mümkün bulunduğuna 67 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuası'nda münderiç 5-10-942 tarih ve 2492 sayılı Sayıştay kararında işaret olunmuştur.

Ecnebilerin istihdamı: 38 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuası'nda münderiç 13 Şubat 928 tarih ve 1462 sayılı kararda ecnebilerin ne şekil ve şartlar dahilinde istihdam olunacakları tetkik edilerek Memurin Kanunu nun 3 inci maddesinin D fıkrasında devletçe görülecek lüzum üzerine hizmete alınacak ecnebi müstahdemlerin hususî şartlara tâbi olacağı gösterilmiş olduğundan istihdam şartlarının ecnebiyi hizmete alacak daire ile ecnebi arasında takarrür ettirilmesi gerekeceği ve ancak dairelerin bütçe veya kadrolarında ecnebi istihdam edileceği tâyin ve irae olunan mahaller için bu kadrolar kanun hüküm ve kuvvetinde olmasına ve bütçe ve kadroları tanzim eden kanun vazınca bu ihtiyaç kabul edilmiş demek olmasına binaen ayrıca kararname istihsaline mahal yoksa da bunlar haricinde istihdam olunacak ecnebilerin millî iradeye müsteniden istihdamları icabedeceği gösterilmiştir.

Umumi muvazeneden hususi muvazeneye ve aksine nakiller: Bir daire memuru iken başka bir daire memurluğuna tâyin olunan maaşlı memurlar Maaş Kanunu'nun 2 nci maddesi mucibince hazırlık ve muayyen seyahat müddetleri hitamında yeni vazifelerine başladıkları takdirde müteakip aydan itibaren yeni maaşlarını alacaklarından bunlara emrin tebliği tarihine kadar maaşlarının eski dairelerinden ve sonraki maaşlarının yeni girdikleri daireden verilmesine mahal bulunmayacağı 30 Kânunuevvel 928 tarihli Sayıştay kararı icabındandır.

Lâkin bu karar umumi muvazeneye dahil dairelerin birinden diğerine nakledilenler hakkında tatbik olunmak lâzımgelip umumi muvazeneye dahil bir daireden bu muvazene haricinde diğer bir daireye memuriyetleri naklolunanların maaşları hakkında böyle muamele edilemeyecektir.

İşte 46 No. 11 Divanı Muhasebat Mecmuası'nda münteşir 20-6-929 tarih ve 1591 sayılı kararda umumi muvazeneden hususi muvazeneye veya aksine yapılan memur nakillerinde bu nakillerin ayrı ve müstakil bütçeli daireler arasında vukuu sebebiyle her daireye ait maaş miktarının kendi bütçesinden ödenmesi icabedeceğinden bahsolunduktan sonra maaşların peşin verilmesi hasebiyle istirdat işini kolaylaştırmak bakımından memurun infikâk tarihinden sonraki zamana ait maaşının (hazırlık müddeti zarfında hareket edilmiş ve muayyen seyahat müddeti zarfında muvasalat edilmiş olması şartıyla) yeni memuriyetinin taallûk eylediği muvazeneden verilmesi iktiza edeceğine ve şu halde eski vazifesinden infikâk eden memurun bu tarihten sonraki kısma ait maaşının yeni memuriyeti mahallince tahakkuk ettirilerek eski memuriyetin bağlı bulunduğu muhasibe iadesi lâzımgeliceğine işaret edilmiştir.

Ücretli memurların muvazene değiştirmelerine gelince, bunların ücretleri, işlerinden ayrılmakla kesileceği ve işe başlamakla da ücrete müstahak olacakları cihetle izaha muhtaç bir noktası yoktur.

Hususi kanunlarında sarahat bulunmayan teşkilâtta terfi: Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz buyrulan 815 sayılı ka-

rarın 7 nci fıkrasında (Hususi kanunlarında sarih hüküm mevcut olmadığı takdirde bilumum maaş zamlarının ita mebdinin Maaş Kanunu hükümlerine göre tâyini lâzımgüleceğı) beyan edilmiştir. Bu sebeple gedikli küçük subaylar, jandarma eratı gibi hususi kanunları olan zümrelerin terlilerinde de Maaş Kanunu nun birinci ve ikinci maddeleri mucibince muamele yapmak icabeder.

Mezuniyet: ve muvakkat memuriyette bulunanların nakli:

Kanunun 3 üncü maddesinde mezuniyetini kullananlar veya geçici bir görevde bulunanların başka bir yere tâyinleri halinde hazırlık müddetinin ne vakit geçmeğe başlayacağı gösterilmiştir.

Senelik nizami mezuniyeti ile Memurun Kanunu nun 79 uncu maddesi mucibince alınan sekiz günlük mezuniyetleri kullanmakta bulunan bir memurun bulunduğu yerden başka bir mahalle tâyini tebliğ olunursa, on beş günlük hazırlık müddeti bu mezuniyetlerin hitamından itibaren başlar. Binaenaleyh mezuniyetin nihayet bulduğu günün ferdasından itibaren on beş gün zarfında memurun yola çıkması lâzımdır.

Memur, kanuni mezuniyetlerden sayılan hastalık sebebiyle mezun bulunmakta ise, on beş günlük hazırlık müddeti yukarıki veçhile bu mezuniyetin hitamından itibaren geçmeğe başlar.

Lâkin memur emrini tebellüğ ettikten sonra hastalık sebebiyle rapor almış veya nizami izin talep ve istihsal eylemiş bulunursa vaziyeti başkalaşır. Zira Memurin Kanununa göre verilen sıhhi veya nizami mezuniyet veyahut da 79 uncu maddesine göre verilen sekiz günlük izin müddetince memura maaş verilmek iktiza ederse de bu müsaade memurun vazife başında iken, nakil emrini tebellüğ etmeden aldığı mezuniyetler içindir. Halbuki tâyin emrini tebellüğ etmiş bulunan bir memurun bu izinlerden birini isteyip alması daha ziyade tâyin olduğu mahalle gitmemek arzusuna müstenit olacağı düşünülerek böyle tâyin emrinin tebellüğundan sonra izin almağa kalkanların durumu 2 nci maddenin son fıkrasında yazılı (Her ne sebeple olursa olsun mu-

ayyen müddette memuriyeti mahalline muvasalat) etmemekten ibaret olacağından bu suretle izin alanlara emrin tebliği tarihinden itibaren vazifeleri mahalline muvasalatlarına kadar maaş verilmemek icabeder. Terfian naklolunanlara da bu suretle muamele yapılacağından ve yükseldiklerin maaşın ancak muvasalatı takibeden aydan itibaren verileceğinde şüphe yoktur. Muvakkat memuriyette bulunanların da hareket için hazırlık müddetleri muvakkat memuriyetlerinin hitamından itibaren geçmeğe başlar. Lâkin izin veya rapor alınmış ve fakat kullanılmaya başlamadan evvel tâyin emri tebliğ edilmiş olursa, memurun evvelâ bu hakkını kullanması icap edeceğinden hazırlık müddeti bunların hitamından başlar. Memur başka bir zarara uğramaz.

Mezuniyet veya muvakkat memuriyetin hitamı, memurun eski yerine avdeti tarihi olmak icap eder. Çünkü memur hem dairesiyle ilişkisini kesmeğe, hem de hazırlığa ancak avdet ile muktedir olabilir.

Mezun ve muvakkat memuriyetle meşgul bulunduğu sırada âhar mahalle tâyin olunan subay ve askerî memurlar hakkında da yukarıki veçhile muamele olunacağı tabiidir.

Mezun bulunan veya muvakkat memuriyette bulunan memurların terfian nakilleri icra edilmiş ise zamlı maaşlarına yeni memuriyetleri mahalline muvasalatı takibeden aydan müstahak olmaları iktiza eder.

Nakil olunan memurların eski vazifelerini ifaya devam ettirilmesi: Maaş Kanununun 6 ncı maddesinde nakil ve tahvilleri yapılan memurlara bazan infikâk ettikleri vazifeleri, haleflerinin vüruduna kadar yapmaları da tebliğ olunabileceği beyan edilmiş ve bu takdirde halefleri gelinceye kadar eski vazifesinde devam eden memurlara eski maaşlarının verileceği ve hazırlık müddetinin de haleflerinin vürudundan itibaren geçmeğe başlayacağı gösterilmiştir. Binaenaleyh başka mahalle tahvil edilmekle beraber halefinin vüruduna intizar etmeleri emir olunan memurlar, haleflerinin vürudunu müteakip 15 gün zarfında hareket ve muayyen seyahat müddeti zarfında yeni vazifeleri mahalline

muvasalat eylemeğe mecburdurlar. Bu mecburiyete riayet edenlere verilmiş bulunan maaşlardan bir şey istirdadına mahal kalmaz. Lâkin haleflerinin vürudundan itibaren on beş gün zarfında hareket etmeyenler veya yolda seyahat müddetinden fazla vakit geçirenlere yukarıda işaret edildiği tarzda maaş verilmez. Bu kabil halefinin vüruduna intizarı emrolunan memurların faaliyetlerine haleflerinin vürudundan evvel de nihayet verilebileceğinden bu takdirde hazırlık müddeti işten çekilmesi tarihinden geçmeğe başlar.

Filân yere tâyin olunduğundan bahsile halefinin vürudunda yeni memuriyetine azimeti emrolunan bir memura tâyin emrinin Martin 12 sinde tebliğ kılındığım farzedelim. Bu memur Martin nihayetinde yani Nisanın birinde vazifesini yaptığı memuriyetin maaşını almağa müstahak olur. Halefi Haziranın 2 nci günü gelmiş bulunsa, Haziran maaşını da tam olarak alarak on beş gün zarfında hareket eder. 2 Haziranda vazifeye başlayan halefi de aynı muhasiplikte Haziran maaşını almağa hakkı vardır.

Tâyin olunduğu vazifeye hareketi hükümetçe tehir edilmek
Maaş Kanunu nun 5 inci maddesinde tâyin olunduğu vazifeye azimeti hükümetçe tehir ve kendisine tahriren tebliğ olunan memurlara tehir müddetince yeni memuriyetlerine ait maaşın yarısı verileceği beyan olunmaktadır. Hükümet tarafından tâyin olunduğu vazifeye gitmesi tehir olunan memura verilecek maaş tâyin olunduğu yem memuriyetin maaş olduğuundan yeni memuriyetin maaşını yarım olarak alacaktır. Yarım aylığı bu vazifeye tâyin edildiği tarihi takibeden aybaşından itibaren olacaktır. Şu halde ayın 12 sinde tâyin emri tebliğ edilip hareketi de tehir olunan memura, müteakip aybaşı yarım hesabıyla yeni memuriyet maaşı verilecektir. Lâkin bu maddenin tatbik edilmesi için hareketinin tehir olunduğu memura tahriren tebliğ olunmak icap edeceği madde metninde ayrıca tasrih edilmiştir. Bu sebeple bir memura şifahen hareketini tehir etmesi emrolunursa memurun bu maddeden istifadesine imkân yoktur. Gitmesi tehir olunan memur vazife ifa etmediği halde gelecek aybaşından itibaren maaşını almağa müs-

tahak bulunduğundan yarım maaşını aldıktan sonra hareketi lüzumu tebliğ olunan ve muayyen müddet zarfında yeni vazifesine başlayan memurun işe başladığı günden itibaren geri kalan yarım maaşa istihkakı olmak icap eder.

Haleflerine devir vermekle mükellef memurlar: Maaş Kanunu'nun 7 nci maddesinde haleflerine devir vermekle mükellef bulunan muhasipler için âzami bir aylık devir müddeti kabul edilmiş ve hazırlık müddetinin de bu devrin hitamından itibaren geçmeğe başlayacağı beyan edilmiştir.

Kanunda zikredilen muhasipler Umumi Muhasebe Kanunu'nun 9 uncu maddesinde tarif olunan ve ellerine teslim olunan devlet mallarını idare ile mükellef bulunan memurlardır. Kazalarda malmüdürleri, vilâyet merkezlerinde muhasebe müdürleri, tümen, kolordu ve ordu muhasipleri gibi muhasipler Umumi Muhasebe Kanunu'nun 9 uncu maddesi mucibince haleflerine idareleri zamanına ait hesapları devreylemeğe mecbur tutulduklarından kendilerine bir ayı geçmemek üzere devir için mühlet verilmiştir.

Kanunun verdiği müddet âzami bir ay olduğundan bir aydan fazla süren devirlerde fazla müddetler için maaş verilmemek icap eder. Binaenaleyh bir ayın hitamıyla beraber hazırlık müddeti de geçmeğe başlayacağından hazırlık müddetinin hitamından sonra hareketleri halinde yukarda izah edildiği üzere devir müddetinin hitamından itibaren yeni vazifeleri mahalline muvasalatlarına kadar maaşa müstahak olmamaları icap eder.

Yalnız nakit ve ayma el koyan muhasipler için devir müddeti kabul edilmiş olduğundan bu muhasipler haricinde kalan her hangi bir memurun evrak ve dosyaları ve hattâ bunlardan daha mühim olan resmî sicil ve vesika ve senetleri devretmeleri için kendilerine böyle bir müsaade verilmemiştir. Nitekim Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz buyrulan 536 sayılı kararın beşinci fıkrasında posta ve telgraf müdürü olan bir zatın başka bir vazifeye tâyini üzerine idaresi zamanına ait hesapları halefine devretmek üzere Maaş Kanunu'nun 7 nci maddesindeki müsaadeden istifade etti-

rilmesi cihetine gidilmiş ise de posta ve telgraf müdürleri ancak muhasip mutemedi durumunda olmaları hasebiyle bunların yalnız muhasiplere münhasır bulunan devir mühletinden istifadesi caiz görülmediği beyan edilmiştir.

Ücretli muhasipler ile ücretli tahsildarlar da devir ile mükellef bulunmaları hasebiyle bunlara devir için mühlet vermek caiz olup olmayacağı noktası Sayıştay'ca tetkik edilerek 62 No. 11 Divanı Muhasebat Mecmuası'nda münderiç 24-1-938 tarih ve 2066 sayılı kararda Memurin Kanununun 3 üncü maddesinde ücretle istihdam olunanlar hakkında mukaveleleri mucibince muamele olunacağı ve mukavele bulunmadığı takdirde bunların istihdam şartı ve tarzlarının mensup oldukları dairelerce tesbit olunacağı tasrih kılınmış olmasına binaen ücretli muhasipler için azami bir ay ve ücretli tahsildarlar için de azamî 15 gün devir müddeti kabulü Maliye Bakanlığı'na muvafık görülmüş olmakla bu istihdam şartı mucibince bunlar hakkında bu müddetler için 7 nci madde hükmünün tatbiki lâzımgelseceği gösterilmiştir.

Maliye tahsilat müdürü bulunmayan vilâyetlerde tahsilat işlerinden tahsilat şefleriyle birlikte defterdarların da. müştereken mesul bulundukları 2996 sayılı kanunun 23 ve nizamnamenin 49 uncu maddelerinde mezkûr olmasına mebni devir vermek mecburiyetinde bulunan defterdarlara da devir için mühlet itası iktiza edip etmeyeceği Sayıştay'ca tetkik olunmuş ve 65 No. 11 Divanı Muhasebat Mecmuasında münderiç 12-5-941 tarih ve 2330 sayılı kararda tahsil işlerinden tahsil şefleriyle defterdarların müştereken mesul oldukları halde tahsilat şeflerinin infisallerinde devir muamelesi yapıldığı halde defterdarların infisallerinde idare zamanları itibariyle devir ile mükellef tutulmamış bulunmaları kanunun maksadına mugayir olduğundan defterdarların da devir vermek mükellefiyetinde bulundukları kabul edilmiş olmakla bunların da 7 nci madde hükmünden istifadeleri temin edilmiştir.

Nakit işlerinde olduğu gibi ayniyat işlerinde de hususi muhasebe müdürlerinin muhasip olarak tanınması hakkında

İçişleri Bakanlığından vâki teklif üzerine Sayıştay'ca ittihaz olunup 67 No. 11 Divanı Muhasebat Mecmuası'nda neşrolunan 25-12-941 tarih ve 2390 sayılı kararda vilâyet hususi idareleri hükmi şahsiyeti haiz birer teşekkül olup gerek kazaların ve gerekse bunlara bağlı müesseselerin yaptıkları masrafların vilâyet nam ve hesabına matuf bulunmasına mebni nakit sarfiyatında olduğu gibi ayniyat işlerinde de yalnız hususi muhasebe müdürlerinin muhasip olarak tanınmasında bir mahzur olmadığı beyan olunmuştur.

Bir mahalden diğer bir mahalle tahvili icra kılınıp vazifeleri iktizası haleflerine devir ve teslim ile mükellef tutulmuş bulunan subay ve askerî memurlara dahi devirle meşgul oldukları müddet için olunacak muamele Sayıştayca tetkik olunarak 38 No. 11 Divanı Muhasebat Mecmuası'nda münderiç 27 Şubat 928 tarih ve 1467 sayılı kararda bu subay ve askerî memurların durumları Umumi Muhasebe Kanunu'nda tarif ve izah edilen ayniyat muhasipliğinden ibaret bulunduğu bedihi olduğundan haklarında Maaş Kanunu'nun 7 nci maddesinin tatbiki icabedeceği gösterilmiştir.

Maaş Kanunu'nun bu maddesinde sözü edilen devir mühleti memurun yalnız başka bir mahalle nakli sebebiyle verilmiş bir mühlet olmadığından devirle mükellef olan ve tekaüde sevk veya tekaüdünü talep eden muhasiplerin de devir vermeleri için bu mühletten istifade etmeleri lâzımgeldiğine Sayıştay'ca ahiren karar verilmiştir.

Memurluktan ayrılma: Memuriyetten istifa suretiyle ayrılanların peşin aldıkları maaştan istifadan sonraki müddete ait bulunan kısmının istirdadı icabedeceği Maliye Bakanlığından mülhakata yazılan K. evvel 92 7 tarih ve 223 No. 11 tamimde belirtilmiştir.

Aynı veçhile vazifesinden tard veya ihracına karar verilenlerin de peşin aldıkları maaştan infikâklerinden sonraya isabet eden kısmın istirdadı lâzımgelseceği yukarıdaki tamimde yazılıdır.

Maaşını peşin aldıktan sonra vefat eden memurların vefatları tarihinden sonraya ait bulunan maaşlarının istir-

dadına mahal olmadığı Memurin Kanunu'nun 86 ncı maddesinde beyan edilmiştir.

Tekaüde sevkolunan veya tekaüdünü talep eden memurun tekaüt maaşı tekaüt muamelesinin ikmalini takibeden aybaşından itibaren verildiği cihetle tekaüdü icra edilenlerin peşin olarak aldıkları son maaşlarının istirdat olunmayacağı 166 sayılı tefsirde yazılıdır, Burada zikredilen tekaüt muamelesinin ikmalî tarihi, memuriyetlerine nihayet verildiği tarihtir. Kadro açığına çıkarılan memurlara 3335 sayılı kanun mucibince ilganın vukubulduğu ay için verilmiş bulunan peşin maaşlarının istirdat edilemeyeceği gibi bu aydan sonraki ay maaşının da tam olarak verilmesi icabeder. Bu müddetin hitamında tekrar bir vazifeye tâyin edilmemiş iseler, yeni vazifeye tâyinlerine kadar, fiilî hizmet müddeti 7 seneye kadar olanlara dörtte bir, on beş seneye kadar olanlara üçte bir, on beş seneden fazla olanlara yarım nisbetinde açık maaşı verilir.

Evvelce memurluk yapmış bulunan mebuslar, tekrar seçilmezlerse haklarında 1335 sayılı kanun mucibince muamele yapılarak mebusluktan evvelki memuriyeti maaşı üzerinden fiilî hizmet müddetlerine göre dörtte birden yarıma kadar açık maaşı verilir.

Vekâlet emrine alınan bir memurun peşin aldığı maaşın ne vakit kesilmesi lâzımgeleceği noktasında Sayıştayca yapılan inceleme sonunda ittihaz olunup 69 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuasında neşrolunan 21/6/946 tarih ve 2568 sayılı kararda (Memurin kanununun bazı maddelerini değiştiren 1777 sayılı kanunun 3 üncü maddesini tadil eden 2919 sayılı kanunun 3 üncü maddesinde vekâlet emri maaşının ne kadar müddetle tediye edileceği beyan edildikten sonra bu müddetlerin memurun vekâlet emrine alındıkları tarihten başlayacağı tasrih edildiği cihetle vekâlet emri maaşına bu tarihin başlangıç ittihazı ve binaenaleyh peşin verilmiş bulunan memuriyet maaşlarından bu tarihten sonraya isabet eden kısmının istirdadı icabettiği beyan olunmuştur.

Bu kararda vekâlet emrine alınma tarihinin hangi ta-

rih olacağı tetkik olunarak vekâlet emrine alınma keyfiyeti tâyinindeki usule göre icra edilmek Memurin Kanunu hükmünden olmakla memurun vekâlet emrine alınmasına karar verilerek bu karar tâyinindeki usul dairesinde salâhiyetli makamın tasdikine iktiran ettikten sonra keyfiyetin alâkadarlara tebliğ edilmesi iktiza edeceğinden işte bu tebliğ tarihinin vekâlet emri maaşına başlangıç ittihazı lüzumuna işaret edilmiştir.

Vazifelerinden ayrılan ücretliler hakkında olunacak muameleye gelince, bunların alâkalarının kesileceği tarihe kadar ücrete istihkakları olacağından vazifelerine nihayet verilip alâkasının kesildiği günden ay gayesine kadar olan müddete ait ücrete hakları olamaz.

Ücretli memurların vekâlet emrine alınmaları usulü olmadığından bunlar hakkında vekâlet emrine alma muamelesi yapılamaz. Doğrudan doğruya vazifelerine son verilerek ücretleri kesilir. Ücretlilerin muhakeme edilmek üzere işten el çektirilmeleri de vazifelerine son verme mahiyetinde olduğundan ücretlerini ancak bu tarihe kadar alabilirler.

İMECE NEDİR?

Köy Kanunu tasarısındaki yeni hükümlere

Yazan:

Fahri TOKMAKÇIOĞLU

Geçmiş yüzyılların ihmaline uğrayan köy ve köylülerimiz, Cumhuriyetin yapıcı ve yaratıcı kaynaklarından faydalanmakta olup sağlık, kültür, bayındırlık alanında istenilen gayeye erişmek yolundadırlar.

Köycülüğü, sönmez bir inanla kendisine ikinci tabiat sayan azimli idareciler, köy işlerini, hizmetlerini kanunun ruhuna uygun olarak köyün ve köylünün ihtiyaç ve takatına göre beş yıllık çalışma programlarının içine aldirarak köylü ile birlikte umulan sonuçlara varmak üzere açılan bu yolun öncü ve takipçileri olarak durmadan çalışmaktadırlar, içme suyolları, sulama arkları, binek araçlarının geçeceği yollar, köyü bucağa, dolayısıle ilçeye ve ile bağlayacak yollar. Bu yollar üzerindeki küçük menfezler, köprüler, okullar, hamamlar vesairelerin meydana gelebilmeleri için köylü iki kaynağını salma ile parasını ve imece ile bedenî kudretini kullanmaktadır. Bu ve bu gibi köy işleri yapılırken köylü üç şekilde mükellefiyete tâbi tutulmaktadır:

1 — Köylünün kendisi çalışmadığı takdirde işçi tutarak çalıştırmasile.

2 — Köylünün kendisinin bizzat çalışmasile,

3 — Bir işin yapılan pazarlık ve eksiltme usuliyle kaç paraya yapılmasile.

Köy kurulları yapılan iş programlarına göre hangi işlerin bizzat köylü tarafından görüleceğini, hangilerinin para ile yapılacağını tâyin ederlerken köyün geleneklerine ve Köy Kanunu'nun prensiplerine uymak mecburiyetindedirler. Burada esas, bir meslek veya sanata taallük eden işlerin dışındaki bütün hizmetlerin (İmece) ile yapılmasıdır.

İmece köy toplu hizmetlerinin en büyük ve en canlı kudret kaynağıdır. Bundan ölçülü şekilde istifade etmek lâzımdır. Çünkü köylünün el, kol kuvveti bir gün salmayı köyün ufkundan silebilir. Köy orta mallan elde etmek, fidanlık, meyvelik kurmak, yabani ağaçları aşılama gibi çeşitli gelir ve kazanç kaynakları hep bu el ve kol kuvvetile sağlanır. Salma köylünün hal ve vakti gözönünde tutularak belli işler için alınan bir köy vergisidir. Buna her zaman ve her ihtiyaçta başvurulamaz. Onun için imece sayesinde elde edilen tesisler yüzünden köyün daimî gelir kaynakları sağlanmış olur. Bu suretle bir gün köyden, salma, imecenin faydalarının sonuçları ile kalkmış olabilir.

442 sayılı Köy Kanununda imecede çalışanlar için bir yaş haddi yoktur. 15 inci madde (Köy işlerinin çoğunu köylü birleşerek imece ile yapar) demektedir. Kanunda bu kayıttan başka bir açıklık görülemiyor. Buna göre kadınlarımız da imecede çalıştırılabilirler. Köy kadınlarının; ev işlerinde, müşterek yuvanın devamı ve geçimi için tarla, bağ, bahçe ve ormanlarda, sayıca çok olan çocuklarının -ortalama her köylü ailesinin beş çocuğu vardır.- eğitim ve bakımında yaptıkları rolleri ve ödevleri mukayese edilirse imecede kadının kol kuvvetinden bir istifade sağlanamayacağı görülmüş olur. Yorucu, ezici olan kendi işlerinin dışında bir de resmî işlerde çalıştırılmaları kadını yıpratmakta ve bu hususta köylü ile ihtiyar meclisi arasında anlaşmazlıklar, geçimsizlikler çıkmaktadır. Kadın 4274 sayılı kanuna göre erkekler gibi yılda 20 gün imece suretile çalışmakla ödevli idi. Uygulamada yukarda gösterilen, sebeplerden ötürü kadından topluluklar arasında istenilen neticelerin alınamadığı anlaşıldığından 5012 sayılı kanunla imeceden istisna edilmişlerdir. Köy Kanunu'nda imecede çalışacakların kaç yaşında olacağı ve kaç gün çalışacaklarına dair bir işaret yoktur. Köy ihtiyar kurulu işin büyüklüğüne ve bitimine göre mecburi işlerde köylünün bizzat ne kadar çalışacaklarına karar verir. Yaş da köyün geleneklerine göre tesbit olunur. İmece köylünün müşterek olarak el ve kol kuvvetlerde köyün kamu faydasına ve köylünün menfaatına ait işlerde eşit

bir surette çalışması elemek olduğundan köy muhtarlarile idare üstlerinin bu hususta çok hassas bulunmaları icabeder. Çünkü: sosyal bir yardım demek olan (kendiliğinden istekle çalışmak) usulünün yanlış, kayırma gibi kötü düşünceler etkisile zayıflamasına sebebiyet verilmiş olur. İmece, Türk köylüsünün çok eski bir geleneğidir. Bu ocağın temiz havasını kirletmemek için tatbikatta çok dikkatli bulunmak ve işin samimiyetini bozmamak gerektir. İmeceye mazeretsiz olarak gelmeyenler için Köy Kanunu nun 56 ncı maddesi hükmüne göre mecburi işleri yapmayanlardan alınacak bir kuruştan 100 kuruşa kadar ceza müeyyedesi vardır. Tekerrürü halinde ceza iki kat alınacağına dair bir kayıt varsa da bu cezalar miktar itibarile tesirsizdir. 4274 sayılı kanuna göre mazeretsiz imeceye gelmeyenlere derhal ihtiyar meclisi köyün rayicine göre gündelik keserek kendilerinden tahsil eder. Fakat bu paranın tutarı 20 lirayı geçemez, İmeceye köylüyü iş ve gücünün az olduğu bilhassa ekin, hasat ve harman zamanının haricinde boş günlerde çağırmak esastır. İmece, köylünün ekonomik bünyesine göre ve köy realitesine uygun bir sistem olmakla beraber sosyal duyguyu ilerletmesi yönünden faydalı bir usuldür. Köy karakterine, çiftçilik ruhiyatına yaraşır bir çalışma tarzıdır. Biricik koruyucu maddesi: Eşitlik ve intizamdır.

Fertler arasında eşitlik haklarını bozmamak şartile herkesi kolektif işlerde bizzat çalıştırmanın iyi olacağına şüphe yoktur. Yalnız çalışmada israfa mahal vermiyecek şekilde işin önceden hesaplanarak tertiplenmesi ve bir intizama sokulması unutulmayacak yönlerdendir. İmece hakkındaki esasları ve bu hususta gerek bu günkü Köy Kanunu, enstitü teşkilât kanunundaki imeceye dair kayıtları kısaca gördükten sonra yeni köy kanunu tasarısında imece için konulan hükümlere geçelim.

Köylünün kendi el emeğiyle görülebilecek işleri 18 yaşından 60 yaşındaki -18 ve 60 dahil- köy erkekleri tarafından yapılır. Yukarda izah ettiğimiz sebeplerden ötürü kadın imecedan çıkarılmıştır. Tasarının 28 nci maddesi imeceyi şöyle anlatmaktadır: «İmece köylünün kendi vasıtalarile

-kazması, küreği, arabası, sapam vesair aletlerde- bizzat köy işinde çalışmasıdır». (Bizzat) kelimesi üzerinde biraz durmak icabeder. Acaba mükellef kendisinin yerine oğlunu, güveyisini veya başka bir kimseyi çalıştırmaya gönderemez mi? İmece, köyün kollektif işlerinin hep birlikte görülmesi demek olduğuna göre kendi aile yuvasının işlerinde nasıl ki herkes üzerine düşen görevi kimseye terketmeden seve seve yapmakta ve köyde oturan komşuların köy birliklerinin işlerinde de bizzat çalışmaları eşitlik ve adalet bakımından yerindedir. Mazereti olanlar yerlerine başkalarını gönderebilirler. İmece, köy kurulunun işin büyüklüğüne ve genişliğine göre kabul edeceği ya nüfus, hane ve çift hayvanı esaslarına veya bu üç esasın ikisine veya birine göre hesap edilerek tevzi edilir. İmece herkese müsavi yolda sıra ile tatbik olunur. Bu eşitliği sağlamak sıra ve intizamı bozmamak için 28 inci maddenin B. fıkrası: (bunun için köyde imece defteri tutmayı ve imeceye gelenleri oraya yazmayı ve burada çalıştıkları günleri göstermeyi) mecburi kılmıştır. İmecedeki en çok anlaşmazlığı mucip olan yön istisna edileceklerin ayırt edilmesidir. Köy Kanununda kimlerin imecedeki istisna edileceklerine dair bir açıklık yoksa da kanun yapıcısının bu işi ihtiyar meclislerine bıraktığı kanun maddelerinin metninden anlaşılmaktadır. Köy okulları ve enstitüleri teşkilât kanununda şöyle bir madde vardır: (... imece defteri tanzim edilirken mükellefin bedenî kudretleri bu işlerde çalışmaya mâni halleri gözönünde tutulur.) kanunun 25 nci maddesi defterlerin tanzimini eğitmen ve öğretmen veya gezici öğretmen ve gezici başöğretmenlerin de iştirakile köy meclislerine bırakmıştır. Bu kanunun 25 inci maddesinin izahında müstesnalar için yukarıda adı geçen heyete şu misaller rehber olarak gösterilmiştir: (Bu defter tanzim edilirken mükelleflerin bedenî kudretleri ve bu işlerde çalışmaya mâni hallerinin bulunup bulunmadığı gözönünde tutulur. Gözleri kör, kolu ve bacağı sakatlar, kötürümler, daimî hastalar, her derecede harp malûlleri, çobanlık ve amelelik yapması sebebiyle köyde en az altı ay oturmayanlar çalışma, mecburiyetinden muaftırlar.) Yeni tasarıda: (köylülerden

yol mükellefiyetinden müstesna olan fakir, malûl ve sakatların imeceden ayırt edilmeleri 28 inci maddenin B. fıkrasile açıklanmıştır.). Yol vergisinin kendilerinden alınmaması için fakir, malûl ve sakatlar önceden alil ve sakat olduklarını ve fakir bulunduklarını tesbit ve tevsik ettirmiş olacaklarından ihtiyar kurulu bu rapor ve kararlardan istifade ederek bu gibi köylüleri birer kararla imeceden çıkarırlar. Ancak hizmetçi kullananlar imeceye yine ithal olunurlar ve kendileri bizzat çalışamayacaklarına göre ücretle başkalarını çalıştırabilirler. Çift hayvanı araba ve sabanı ile birlikte çalıştırılanların bir günlüğü yalnız basma çalışanlara nisbetle iki günlük hesab edilir. İmece köylünün kollektif kutsal bir görevi olduğundan bu hizmette köylü kendi işinde çalıştığı gibi verimli çalışmağa 28 inci maddenin C fıkrasile mecbur tutulmuştur, imecede işler herkese kesenekte verilebilir.

Enstitü teşkilât kanununda her köylü erkek, yılda en çok okul işlerinde 20 gün çalışacaktır. Bu günkü Köy Kanunu ile yeni tasarıda bu süre tahdit edilmeyerek miktarın tâyini ihtiyar kuruluna bırakılmıştır. Köylü imeceye ancak ihtiyar kurulu kararıyla gider. Kurulun yapılmasını kabul ettiği işlerde ve kabul ettiği miktarda çalışır. Ancak yapılması kabul edilen işler tâyin olunan günlerde ikmâl edilmemişse bu işin ikmâline kadar köy kurulu kararıyla imecenin devamı gerektir. (28 inci maddenin D fıkrası) yalnız sel basması, sulama kanallarının yapılması ve onarılması için ve köye gelen su yollarının bozulması ve kesilmesi köprü yıkılması, bir yolun çökmesi ve yangın gibi ivedili ve tehlikeli hallerde muhtarın emrile de imece tatbik olunur, imece müstacel ve tehlikeli haller ile su ve sulama işleri müstesna olmak üzere çiftçilik işlerinin hızlandığı zamanlarda ve hele ekin, çapa, orak, demet çekme, harman zamanlarında uygulanamaz. Bu hususta karar veren ve icraya geçen ihtiyar kurulu, idare üstleri sorumlu mevkidedirler. İmece içten gelen bir sevgiyle çalışma demek olduğundan, gerek ihtiyar kurulu, gerek idare üstleri köylünün kendi iş günlerinde imeceye karşı kötü bir duygunun doğmasını önlemek için köylüyü işe sevk-

etmemeleri lâzımdır. Onun için imece önceden düşünülen, ölçülen, hesaplanan programlara göre yapıldığı takdirde bu kuvvet kaynağının istifadeli bir şekle döküleceğinden şüphe yoktur. İmeceye köylüyü muhtar çağırır ve mükellefleri muhtar gönderir. İşleri muhtar dağıtır. İmece icraatından da muhtar sorumludur. İmecede bedenlen çalışmayı yeni tasarı esas olarak kabul etmiş ve 28 inci maddenin içerisine almıştır. Ancak: 1 - İmece zamanında köyde bulunmayanlar, 2 - imece gününde mazereti olup ta gelmeyenlerden gündelikleri köyün rayicine göre köy kurulunca tesbit edilerek mükelleften alınır. Mazeretin takdiri mahallî icapların gösterdiği şekle göre ihtiyar kuruluna aittir. Köy Kanununda imeceye mazeretsiz gelmeyenlerden 1 kuruştan 100 kuruşa kadar ceza alınır. Enstitü teşkilât kanununda rayice göre gündelik alınır. Fakat bu gündeliğin toplamı 20 lirayı geçemez. Bu iki hükmün hakikata uygun düşmemesinden gerek köy iş adamları, gerek idareciler köylünün imeceye şevkinde ve yapılması kararlaştırılan işlerin zamanında ucuzca bitirilmesinde çok zorluk çektiklerinden bu tasarıda mahzurlar göz-önüne alınarak mazeretsiz imeceye gelmeyenler hakkında kesin hüküm konulmuştur: (Mazeretsiz olarak gelmeyenlerden gündelik miktarı iki misli olarak tahakkuk ettirilerek tahsil olunur ve işin aksamaması ve gecikmemesi için de imeceye gelmeyenlerin yerine işçi tutularak köy sandığından parası verilmek suretile o iş görülür.) Bunu bir misal ile arz-edelim: 15 gün imece mükellefiyetinde bulunan bir köylü mazeretsiz işe gelmediği takdirde köyün rayicine göre işçi gündeliği iki lira ise bu yükümlüden imeceye gelmediğinden ötürü 60 lira alınacaktır. Bu hüküm, belki biraz ağır gözükürse de imece, Köy Kanunu nun dayandığı iş ve gelir kaynaklarından olduğundan daha hafif gündelik kesmek işin ciddiyet ve önemliliğini bozabilir. Yeni köy kanunu tasarısında göze çarpan ve köy gelirlerini artırmak, salmaya faydası olmak bakımından 30 uncu madde üzerinde biraz duracağız: Köy adına tarla sürdürmek, ekmek ve bundan hasılat alarak köyün gelirlerini çoğaltmak konusuna bu günkü Köy Kanunu'muz da temas etmiştir. Birçok ilçelerimizde

çalışkan muhtar ve idare üstlerimizin teşviki, işleri kovalamaları sayesinde bu gibi tarlalardan istifade edilmekte olup buralarda köylünün salmadan sıkıntısı hemen hemen azalmış gibidir. Yalnız köy için daha doğrusu (köy sandığına gelir temini için ekilecek tarlalarda dört ciheti araştırmak icabeder: 1 - Seçilecek tarlanın münbit ve sulak olması, 2 - Ekilecek tohumun -arpa, buğday veya sebzeler- cinsinin ıslah edilmiş ve temizletilmiş bulunması, 3 - Sürme ve harmanın zamanında ve ihtiyaca göre yapılması ve mahsulün korunması, 4 - Elde edilecek ürünlerin iyi fiyatla satışa çıkarılması veya harcanması.

Yükümlülerin yükünü hafifletmek düşüncesile yardım tarlasına, bahçesine lüzum olduğu kanaati gün geçtikçe kuvvetlenmekte ve iyi tatbik edildiği takdirde köye gelir sağlayacağı özel idare teşebbüslerinin neticelerinden de anlaşılmalı bulunmaktadır. Köy sınırı içinde devlete ve özel idareye ait tarla ve bahçelerin bir kısmının da köye tahsisi adalete uygun düşeceğinden «köy sınırları içinde devlet ve il özel idare elinde bulunan tapulu, tapusuz her nevi arazi, bağ, zeytinlik, dutluk, sebzelik, incirlik, portakallık, fidanlık gibi her nevi bahçe ile köyün ortamalı her cins topraklardan, bu kabil topraklar yoksa imkân olan yerlerde satın alınma yoluyla elde edilecek araziden çift basma ve çifti olmayanlardan hane başına en çok bir dekar, bahçelerden en az bir ar hesabı ayrılmak kısımların köyün tüzelkişiliği namına tapuya bağlanıp köy namına köy yardım tarlası veya bahçesi haline konur ve öylece muhafaza olunur. Bu yerleri her sene imece ile sürdürüp ektirmek, biçirmek, mahsulünü toplatmak, gelecek senenin tohumunu ayırdıktan sonra artanını satarak parasını köy sandığına yatırmak köy idaresinin işidir.» diye 30 uncu madde formül edilmiştir. Bu maddeyi tahlil ettiğimizde köy tüzelkişiliği için ekilecek arazinin üç suretle elde -edildiği görülür: 1 - Ya köy sınırları içinde bulunan devlet ve özel idareye ait topraklardan, 2 - Yahut köy ortamalı sayılan topraklardan, 3 - Bu iki türlü toprak köyde yoksa yoluyla satın alınacak topraklardan. Madde bu üç suretle köye maledilecek toprakların ne mik-

tarda olacağını da tesbit etmiştir: Eğer arazide hububat ekilecekse köyde kaç adet çift hayvanı varsa çift başına bazı kimselerin acı ile söyliyelim çifti olmadığına göre hane başına en çok bir dekar. Eğer bağ, bahçe yetiştirilecekse en az bir ar hesabile ayrılacak kısımlar köyün tüzelkişiliği namına tapuya bağlanacaktır. Meselâ bir köyde otuz çift hayvan varsa o köyün otuz dekar arazisi ve otuzar bahçeliği yardım tarlası ve bahçesi haline getirilerek köye gelir sağlaması gerekmektedir. Devlet ve özel idarelere ait topraklardan köye verilecek miktar da yukarda anlattığımız gibi köyün çift hayvanı veya hane adedi üzerine hesaplanarak parasız verilmesi iktiza eder.

Mahallî hizmetlerin görülmesi için tahmin edilen mahallî yıllık gelir ve giderleri gösteren ve bunların uygulanıp yürütülmesine mezuniyet veren bütçe konusu bu günkü kanunda olmayan ve bulunması zaruri olan hükümlerin de ilâvesile 8 inci bölüm altında iki maddeden terekkep etmektedir. Köy bütçesini ihtiyar kurulu ile birlikte muhtar hazırlar ve Ekim ayında köy seçmenlerinden mürekkep olan (köy derneği) ne verir. Dernek bütçeyi beğendikten sonra merkez ilçesinin bütçesi vali, ilçelerin kaymakam ve bucaklarındaki de bucak müdürleri tarafından onamlanır. Eğer dernekle köy kurulu arasında bütçeden ötürü anlaşmazlık çıkarsa her iki tarafın görüşleri birer tutanakla bütçeye bağlanarak onam makamına sunulur. Bu makamların vereceği karar kesindir. Muhtar tarafından tasdik edilmek üzere kendilerine yollanan veya verilen bütçeyi idare üstleri 15 gün içinde inceleyerek onamlamağa ve köye iadeye mecburdurlar.

Ancak: 1 - Bütçe ve bütçeye bağlı kararlar, tutanaklar incelenirken kanun dışında ve kanunun gösterdiği nisbetten fazla vergi alınması için karar verilmiş ve bütçe bu hesaba göre düzenlenmişse, fazla veya kanun harici alınmak istenilen verginin silinmesi, 2 - Köy giderleri arasında bulunan A - Köy muhtarının, köy işlerinde kullanılacak diğer köy iş adamlarının istihkakları, B - Plânlı ve programlı köy işlerine lâzım olan para, ayniyat ve imece tutarları,

C - Köy namına alınacak veya kamulaştırılacak malların bedeli, D - Vadesi gelen borçlar istikraz taksit ve faizleri, E - Köy namına yazılı veya vakıflarına ait mülklerin tamir, sigorta giderleri, F - Köy tüzelkişiliğine ait tesis ve işletmelerin idare ve idame giderleri, J - Köyün idare giderleri, K - Diğer kanunlarla köye verilecek muayyen vazifelerin yapılması için köyce sarfı gereken giderler, L- Yetiştirme masrafları -yetiştirme masrafları imece hariç köy bütçe tutarının % 4 ünü geçemez-, M - Köy Kanununa göre yapılması gereken türlü giderlerden herhangi birisine karşılık konmamışsa bu giderlerin haricindeki diğer giderlerden kesilmek suretile saydığımız gider maddelerine ödenek konulması veya eksik miktarın tamamlanması, 3 - Köy iş adamlarının -muhtar, kâtip, bekçi, sığırtmaç- aylık ve yıllıkların evvelce kabul edilmiş olan kadro kararlarından fazla ödenek konmuş olur, ve ayrıca gerekçeli kadro kararı verilmemiş bulunursa bu fazla ödeneklerin kaldırılması, 4 - Dört yıllık iş programlarına girmeyen işler hakkında ödenek konulmuş olur ve bu işler de müstacel ve zaruri bulunmazsa konan bu ödeneğin iş programına dahil işlere aktarılması, 5 - Bütçe kararnamesinde kanunlara aykırı hükümler konulmuş bulunursa bunların kaldırılması ve yapılması lâzımgelenler unutulmuş ise bunların ilâvesi için kendilerine tasdik için verilen bütçeyi vali, kaymakam veya bucak müdürü onamlamıyarak köy derneğince yukarda beş maddede gösterilen eksik, artı veya kanunsuzlukları düzeltmek ve gereği yapılmak üzere geri gönderir.

Başlı başına bir varlık sayılan köy tüzelkişiliği adına düzenlenen bütçe üzerinde idari vesayet noktasından idare üstlerine bu kadarlık bir hak tanımak köyün muhtariyetine bir müdahale değil, köy organlarını köy kamu işlerinde köylünün faydasını sağlamak yönünden harekete getirerek köy derneğini, kurulunu ve muhtarım uyarmak demektir ki faydalı bir yetkidir. Yalnız şunu tebarüz ettirelim ki idare üstleri kendiliklerinden bütçeden ne bir şey çıkarabilirler, ne de ekliyebilirler. İdare üstleri için 33 üncü maddenin C fıkrası ek bütçe yaptırtmak yetkisini tanımıştır: Köylüye tevzi

edilmiş vergiler en yüksek hadde çıkarılmamış olduğu halde iş programında gösterilmiş işlere kâfi ödenek konulmamış bulunursa ek bütçe ile bu işlere ödenek ilâvesi köy idaresinden istenebilir. Ek bütçe de; bütçede takip olunan yollarla düzenlenir, incelenir, kabul ve tasdik olunur.

Her ne suretle olursa olsun bütçe on beş gün içinde tasdik edilmediği veya iade olunmadığı takdirde kendiliğinden yürürlüğe geçeceği 33 üncü maddenin E fıkrası hükmü iktizasındandır. Onun için idare üstleri bu süre içinde bütçe hakkında müsbet veya menfi kararlarını vermekle ve bildirmekle ödevlidirler. Bütçede bir bölüm içinde maddeden maddeye aktarma köy kurulunun kararına, bölümden bölüme aktarma ise dernek ve idare üstlerinin karar ve onamına bağlıdır. Bütçe gelirleri son yılın tahsilâtına ve iktisadi duruma, kanunlarla gelirlerde yapılan değişikliklere göre hesaplanarak bütçeye konulur. Bedenen çalışacakların gündeliklerde aynen alınacak mahsul ve malzemenin ortalama değerleri bütçede para olarak gösterilir. Bütçe yapılırken ihtiyar kurulu ve muhtar için bazı ödenekleri her şeyden önce gözönüne alarak bütçeye koymak mecburiyeti vardır. Bunlar da: A - Köy muhtarının köy derneğince kararlaştırılmış aylık veya yıllık, B - Köy iş adamlarının köy derneğince, kararlaştırılmış aylık, yıllıkları - Kâtip, korucu, sığırtmaç ve diğer hizmetliler-, C - Köy istikrazlarının faiz ve taksitleridir.

Yeni tasarının önemli kısımlarından biri de 9 uncu bölümdür. 22 maddeden ibaret olan bu bölümde milletvekilliği, genel meclis ve belediye seçim usullerine benzer ve daha pratik bir sistem kabul edilmiştir. Daima gelişen halkçılığımıza uygun olarak kaleme alınan bu maddelerin birer birer tahlilinde faydadan geri kalınmaz. Köy muhtar ve köy kurul üyeleri köyün kadın ve erkek seçmenleri tarafından doğrudan doğruya köyün seçilme hakkını haiz kadın ve erkeği arasından dört yıl için seçilir. (Madde 36) Köylünün işi az olduğu ve köyde toplu insanların bulunduğu Şubat ayında seçime katılanların miktarını çoğaltmak düşüncesiyle her dört yılda bir yapılacak olan seçimin bu ayda yapılması

kabul edilmiştir. Dört yıl bitmeden: 1 — Seçim iptal edilirse, 2 — Muhtar veya üyelerden herhangi biri veya hepsi istifa ederlerse, 3 — Muhtar ve üyeler vazifelerindeki ilgisizlikleri veya suçlarından ötürü işten el çektilirlerse, 4 — Köy kurulu dağılırsa, 5 — Ölüm vesair sebeplerden ötürü münhal olursa muhtar ve üyeler — eğer yedek üye kalmamışsa — yeniden seçilirler ve seçilenler geri kalan süreyi tamamlarlar. Dört yıllık süresi biten muhtar ve üyelerin yeniden seçimi caizdir. (Madde 36) Köyün karar organı olan (kurul) a üye seçilirken miktar şu suretle hesap edilir. Nüfusu 500 e kadar olan köylerde 4, beş yüzden bine kadar olanlarda 6, binden yukarı yerlerde 8, asli ve bu kadar da yedek üye seçilir. (Madde 38) 38 inci madde köy muhtariyle köy kurul üyelerini seçecek olanlarda bulunması lâzım gelen şartları göstermektedir. Bunlar da: 1 — Türk vatandaşı olmak; 2 — Köy kütüğüne kayıtlı bulunmak veya seçim başlamadan önce en az altı aydan beri köyde yerleşmiş kimselerden olmak. Bu fıkraya göre köyde altı aydan beri yerleşen kimseler köy kütüğüne kayıtlı olmasalar bile seçime katılacaklardır; 3 — 18 yaşını doldurmak. On sekiz yaşına yeni girenler ve 18 yaş içinde olanlar seçmen sayılmazlar. Madde (doldurmağı) esas olarak kabul ettiğine göre 19 yaşa basmak icap eder; 4 — Ağır hapis cezasile hükümlü olmamak; 5 — Kısınlı olmamak, yâni delilik, bunaklık, sefihlik gibi bir sebeplerle hâkim tarafından üzerine vasi konmuş olmamak; 6 — Fiilen silâh altında bulunmamak.

Yürürlükte bulunan 442 sayılı Köy Kanununda silâh altında bulunmamak kaydı yoktur. Milletvekilliği ve genel meclis seçimlerinde asker olanlar seçime iştirak edemediklerine göre köy muhtar ve ihtiyar kurulu seçimlerinde de muvazzaflık veya yedeklikte silâh altında bulunup da köyde izinli olanların veya altı aydan beri başka bir yerde askerlik yapanların seçimlere girmemelerini beşinci madde kabul etmiştir. Prensip olarak askerlerin — subay ve er — seçime iştirak etmemeleri bu suretle köy seçimlerinde de kabul edilmiş bulunmaktadır. Yukarıda sayılan beş maddedeki şartlardan başka köy muhtar ve üyeliklerine seçilenlerde şun-

lar da aranmaktadır: 1 — Hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs, suçlarının herhangi birisinden hüküm giymiş olmamak; 2 — Devlet, özel idare, belediye ve köyün imtiyazlı şirketlerinin aylıklı veya ücretli memuru veya hizmetlisi bulunmamak; 3 — Köy işlerinin müteahhidi ve müteahhitlerin kefilisi veya ortağı olmamak ve bu cihetlerden borçlu bulunmamak; 4 — Milletvekili, genel meclis ve belediye üyesi bulunmamak, köylerden kasabalarda ticaret veya diğer işlerle uğraşmak için gelenlerden herhangi birisi aynı zamanda muhtarlığa veya belediye üyeliğine seçilirse birini seçmesi icap eder. 5 — 25 yaşını bitirmiş olmak, seçmenler için kabul edilen 18 yaş muhtarlık ve üyelik için 25 yaştır. Köyün başı bulunan muhtarla köy hakkında karar verecek olan üyelerin olgun ve tecrübeli bir yaşta bulunmaları her bakımdan faydalıdır. 38 inci maddenin altıncı fıkrasındaki (Fiilen askerde bulunmamak) kaydı muhtar ve üye seçildikten sonra askere gidilirken ne surette uygulanacaktır. Birinci defa askere alınanların yerine başkaları seçilir. Yalnız ikinci yedeklik için istenen subay ve erlerin muhtarlık ve üyeliklerinin düşüp düşmeyeceği hakkında hatıra bir soru gelebilir. Kanaatımızca burada uygulanma şu suretle olmalıdır. Eğer ikinci veya üçüncü yedeklik 45 günden uzun sürerse o zaman muhtarın ve üyelerin yerine başka bir üyenin asıl geri dönünceye kadar muhtarlık veya üyelik vazifesini görmeleri icap eder. O zaman vekil muhtara, sonradan derneğin onanımından geçirmek şartı ile ve bütçe dahilinde bir miktar ücret verilmesi doğru olur, ikinci defa askere giden muhtarlara askerlikten dolayı maaş verilmiyorsa ücretlerinin köy sandığıınca ödenmesi lâzımdır. Subay muhtarların maaşları köyde alacağı aylıktan fazla olacağından bunlara yalnız subay maaşı ödenir. Köydeki muhtar aylığının bir miktar vekil muhtara ihtiyar kurulu kararile verilebilir. Milletvekilliği ve genel meclis seçimlerinde inandırıcı esaslara göre seçimlere katılan ve bu seçimlerin formalitelerine alışan köylülerimizi aynı fakat daha pratik usullerle kendi seçimlerini yapmaları için ne gibi yolları takip edecekleri tasarının maddelerinde gösteri-

lererek burada idare üstlerde muhtarlara kurul üyelerine birçok ödevler verilmiştir. 40 inci madde: — Kaymakamlar veya valiler seçim yılının Aralık ayının 15 inci gününde köylere nüfus dairelerinden alacakları nüfus miktarına göre kaçar köy kurul üyesi seçeceklerini tebliğ ederler — demektir. Burada iki türlü iş yapılacaktır. Birisi: Seçim yılının Aralık ayının 15 de nüfus dairelerinden resmen her köyün birer kalem olarak nüfus miktarının alınması, diğeri de alının bu miktara göre her köyün kaçar üye seçeceklerini yine resmen köyün muhtarına bildirilmektedir. Nüfus kütükleri köy kütüklerinden daha düzenle işlendiğinden nüfus miktarının nüfus kütüklerinden alınması üyelerin tesbiti bakımından daha doğrudur. Nüfus sayım listelerine göre üye adetlerinin çıkarılması akla gelirse de geçici nüfusları da ihtiva eden sayım miktarından sa nüfus kütüklerinin miktarı köyde oturanların hakiki sayısını göstereceğinden tercih olunur. İdare üstleri tarafından kaçar üye seçileceği kendisine bildirilen köy muhtarı ve dolayısıyla ihtiyar kurulunun ve derneğin bu hususta görecekları vazifeler vardır. 1 — Ocak ayı başından itibaren köydeki 18 yaşından yukarı kadın erkek seçmenlerin defterini, 2 — Aynı zamanda seçilme hakkına haiz olanların defterini en az üçer nüsha olarak Ocak ayının onuncu gününe kadar hazırlamaları, 3 — Bu iki defter hazırlandıktan sonra Ocak ayının on beşinci günü birer nüshalarının köy konağı veya camii kapısına yahut köyün meydanına köyün ayrı mahallesi varsa o mahallelerin her birine asılmasını 41 inci maddenin 2 fıkrası mecburi kılmıştır. Ocak ayının on beşinde asılan bu defterler. Üç gün asılı durur. Bu üç gün süre için seçmenlerin veya seçileceklerin adı ve soyadları ve yaşları oturdukları yer defterlere yanlış veya mükerrer yazılmış veya hiç yazılmamış veya bu defterlere girmemesi lâzım gelenler — 18 yaşından küçük olanlar, hükümlüler vesaireler — yazılmış olduğuna göre, gerek ilgililer gerek köylüler köy kuruluna itiraz edebilirler; köy kurulu tarafından itirazlar incelenir doğru görülürse bir kararla defter düzeltilir. İtiraz doğru görülmezse reddedilip muterize bildirilir, itirazların incelenip karara bağlanması ve red halinde muterizlere bildirilmesi işleri köy kurulunca Ocak ayının 25 gün

aşamına kadar bitirilmelidir. İddialarının reddedildiği cevabını şifahen veya tahriren alan muterizler üç gün içinde köy derneğine itiraz edebilirler. Bu halde 40 inci madde muhtara şu ödevi vermiştir: (İtirazlar üzerine muhtar derhal köy derneğini toplamaya ve itirazları dernekçe incelettirip bir karara bağlatmağa mecburdur.) Eğer dernek itirazı yerinde görürse köy kurulunun kararını bozarak defterlerde lüzum gören değişiklikleri yaptırır. İtiraz yerinde görülmezse köy kurulunun red kararını tesdik eder. Derneğin bu kararı kesindir. Başka bir yere baş vurulamaz. 42 nci maddeye göre: — Dernek, bu itirazları Ocak ayının 30 uncu günü akşamına kadar inceleyip karara bağlamağa ve defterlerde yapılması lüzumlu görülen tashiherleri yapıp bitirmeğe ve ilgililere bildirmeğe mecburdur. — Bu suretle Ocak ayının son günü gerek saçmenlere ve gerek seçileceklerle ait bütün defterler kat'î şekilde seçime hazır bulundurulması 42 nci maddenin son fıkrasile teminat altına alınmıştır. Gerek köy kuruluna, gerek derneğe defterlerdeki kayıtlar ve bilgiler hakkında yapılacak itirazlar yazı ile veya söz ile yapılabilir. Sözle yapılan itirazları köy kâtibi bir deftere kaydedip itiraz edene imza attırılır veya parmak bastırılır. 44 üncü madde seçim ilânının ne şekilde ve kimler tarafından yapılacağını göstermektedir. Burada yapılacak işler muhtarla birlikte köy kuruluna bırakıldığı bildirilmektedir. Önemli görevlerde köy muhtarının yalnız bırakılmadığı vazife, sorumlulukta kendisine eş ayrıldığı göze çarpmaktadır: «Köy kurulu, seçimin Ocak ayının 25 inden sonra hangi gün ve saatlarda ve nerede yapılacağına karar verir. Bu karar ve kurul için kaçar üye seçileceğini hem yazı ile hem de mutat vasıtalarla ayın 30 uncu günü ilân ve bir tutanakla tesbit eder.»

Şimdi seçimin ne şekilde yapılacağına gelelim: Evvelâ şunu açıklayalım ki, tasarı bugünkü Köy Kanunu'nda olduğu gibi açık oy usulünü değil, yalnız gizli oy usulünü kabul etmiştir. Seçim ilân olunan günde ve saatlerde ve yerde köy kurulunun gözü önünde yapılır. 45 ve 46 nci maddeler seçimin şekil ve usulünü saymıştır. 1 — Seçim, seçmenlerin

mühürlü oy pusulalarına seçecekleri kimselerin adlarını yazarak seçim sandığına atmalarıyla yapılır. Oy pusulasına muhtar için bir kişinin adı yazılır. Kurul üyeleri için nüfus kütüğünde köy nüfus miktarına göre tesbit edilen sayıda kişilerin adları yazılır. 37 nci madde, aslı ve bu kadar da yedek seçilir diye işaret ettiğine göre kurul üyelerinin adları oy pusulalarına yazılırken meselâ 500 nüfuslu bir köyde 4 üye seçilecekse pusulaya 8 ad yazmak icap eder. Tasnifte fazla oy alanlar asıl diğerleri de yedek sayılır. (Mühürlü oy pusulası) kaydından şunu anlamaktayız: Vatandaş yazmak külfetinden kurtarmak için partiler tarafından önceden hazırlanan aday üstelerini gösterir oy pusulaları da sandığa atılır. Çünkü bunların atılmasında kanuni bir engel yoksa da bu gibi pusulaların köy kurulu mühürle mühürlenmiş olmaları şarttır. Seçmenler oylarını kullanırken hiç bir kayıtlı bağlı olmayıp, gerek partilerin gösterdikleri adayları, gerek seçilecekleri gösteren defterdekilerden istediklerini oy pusulalarına yazmakta ve ona göre oylarını kullanmakta serbesttirler. 2 — Önce muhtar seçilir. Ve sonra kurul üyeleri seçimine başlanılır. Buna göre bir pusulaya muhtarın, altına da üyelerin yazılarak bir defada seçimin yapılmasını yeni tasarı kabul etmemektedir. 3 — Seçim, ya köy meydanında veya köy kurulunun uygun göreceği yerde yapılır Bu kayda göre seçimin evvelâ köy meydanında yapılması zaruridir. Herhangi bir sebeple burada yapılamazsa veya köy meydanı yoksa, seçim yerinin tesbitini tasarı kurula bırakmıştır. Yalnız bir noktaya işaret etmek isteriz. Köy seçimlerinde en çok anlaşmazlığı doğuran yön yerin tesbitidir. Mümkün olduğu kadar açık yerleri ve seçmenlerin çoğunluğunun arzuladığı mahalli seçmek köy kurulunun vazifesinin kolaylaşması bakımından tedbirli bir iş olur. 4 — Seçime başlamadan önce oy sandığı köy kurulu huzurunda açılıp içinde bir şey bulunmadığı oradaki seçmenlere gösterildikten sonra kapatılır. Ve iki kilitte kilitlenir. Birbirinden ayrı anahtarların birisi muhtarda diğeri de başka bir üyede kalır, ayrıca kurul üyeleri kendi mühürleri veya köy mühürde — kurul mühürü — sandığı mühürlerler. Sandık bu suretle

kapanıp mühürlendikten sonra seçmenlere köy mühürü ile mühürlü boş oy kâğıtları dağıtılır. Seçmenler bu boş kâğıtlara muhtar seçiminde seçilecekler defterine yazılı olanlardan münasip gördükleri bir ismi ve üye seçiminde seçilecek üye sayısının iki misli kimseleri yazarlar. Yazı bilmiyenler güvendiklerine yazdırırlar. İsterlerse mühürlü parti aday listelerini de atabilirler. 5 — Seçmenler, kurulun gözü önünde seçmen defterinde kendi adı hizasını imzaladıktan sonra — parmak izi de basabilirler — oy pusulalarını sandığa atarlar. Bu yazışa göre herkesin oy pusulasını kendinin atması icap eder. Bir şahıs karısının, kocasının, çocuklarının, hasta olan veya köyde bulunmayan kişilerin rızaları bile olsa oylarını sandığa atamaz. 6 — Köy kurulu, seçmen defterinde yazılı bulunan bütün seçmenlerin oylarını attıklarını görürse seçim süresi bitmemiş olsa bile seçimin bittiğini ilân eder ve hemen oyları tasnife başlar. 47 nci maddenin (Hemen oyları tasnife başlar) hükmü tasnifin seçimin yapıldığı yerde vakit geçirilmeksizin yapılmasını sağlamak içindir. Uygulamada daima gürültü çıkması melhuz olan ayırma işinde çok titiz davranarak kanunun emrettiği gibi o yerde derhal tasnife girişmek iktiza eder. Eğer evvelce ilân edilmiş olan seçim müddeti bittiği halde henüz oylarını atmamış seçmenlerin sandık başında hazır olduğunu kurul üyeleri görürse bunların da oylarını atabilmeleri kadar müddeti uzatır. (47 nci maddenin 2 nci fıkrası) seçim müddetinin tâyini köy kuruluna bırakıldığından seçmenlerin sayısına ve köyün kuruluş ve yayılışına, bir de köydeki iş ve güçlere göre seçimin kaç gün devam edeceğinin belirtilmesine önem verilmelidir. Herhangi bir anlaşmazlığı, güvensizliği önlemek amacile seçimin bir günde, bilhassa tatil günlerinde yapılıp bitirilmesinde isabet vardır. 7 — Tasnif şu suretle yapılır: A — Okunmayan oy kâğıtları hesaba alınmaz. B — Oy kâğıtlarında okunamayan veya kim olduğu bilinmeyen ve belirli adetten fazla adlarda «En altında olanı» hesaba katılmaz. C — Bir oy kâğıdındaki mükerrer yazılan adlardan yalnız bir tanesi hesaba alınır. D — Oy alanlardan seçilecekler defterinde olmiyanlar olursa bunlar hesaba katılmaz ve tutanağa yazıl-

maz. 8—48 inci maddenin son fıkrası: (Tasnifte isterlerse parti temsilcilerde bağımsız adayların bulunabileceğini âmiridir.) 49 uncu madde anlaşmazlık çıktığı takdirde seçimin ne şekilde yapılacağını göstermektedir: (Köyler arasında çıkan ihtilâflar yüzünden seçimin yapılmasına imkân olmazsa durum muhtar tarafından bağlı bulunduğu idare üstüne — valiye, kaymakama, bucak müdürüne — bildirilir. Böyle bir haberi alan kaymakam veya vali on gün içinde bir gün kararlaştırır o gün ya bizzat köye giderek veya uygun gördüğü bir memuru yollayarak onun gözü önünde seçim yapılır.) 442 sayılı Köy Kanunu nun 31 inci maddesine göre (... Köy derneğinde aralarında anlaşamazlarsa ertesi günü yine dernek olacak ve bu dernekte söz kesecektir, ikinci dernekte söz kesilmez ve muhtarın vereceği haberle köyün bağlı bulunduğu hükümet reisi veya memur edeceği kimse üç gün içinde köye gelir ve onun gözü önünde seçim yapılır.) Bu iki madde incelendikte ruh itibarile aralarında bir farkın olmadığı görülür. Yalnız bu maddelerin uygulanması için köye gidecek memurun — kim olursa olsun — vazifesinin nazaretten başka bir şey olmadığıнын unutulmaması gerekir. Seçim için propaganda, şahıslar ve partiler için gerek ima, gerek tavır ve hareket ve sözle seçmenler üzerinde bir tesir yapmıyarak seçimin huzurunu bozmayacak tedbirlerle iktifa etmesi ve neticeyi elde ettikten sonra köyden ayrılması lâzımdır. 9 — Tasnifin sonucunun kimlerin kaç oy aldığı, kimin muhtar, hangi kişilerin üye ve yedek üye seçildiklerinin derhal ilân edilmesini ellinci madde mecburi kılmakla beraber (bunu gösteren ikişer nüshalı tutanağın yapılmasını köy kuruluna ödev olarak vermiştir. Bu tutanakların birer nüshası köy idaresinde alıkonularak saklanır, öbür nüshası da en çok on gün içinde bağlı bulunduğu kaymakamlığa veya il'e yollanır. Bucaklarda bu tutanakların yollanması bucak müdürü vasıtasile yapılır.) Ellinci maddenin 2 nci fıkrası şikâyet ve anlaşmazlıklar vukuunda yapılacak incelemelerde istifade edilmek, şikâyetçi ve iddiacıların haklarının yok olmamasını şikâyetlerinin doğru veya eğri olduğuna dair bir kanaata varılması için: «Tasniften sonra oy pusulaları kurul tarafından bir zarfa veya torbaya

konulup mühürlenmesini ve üç ay köy evrakı meyanında saklanmasını mecburi tutmuştur.» Yeni muhtara vali veya kaymakam ve kurul üyelerine eski muhtar tarafından yeni vazifeleri ve Mart ayı başında işe başlamaları lüzumu bildirilir. Son fıkranın hükmüne göre, herhangi bir sebeple (işe başlama) bildirilmediği ve Mart ayına girildiği takdirde ne olacaktır? Kanaatımızca buradaki bildiriş seçim formalitesinin tekemmül ettiğini gösterir. Yoksa seçimin neticesi kurul tarafından seçmenlere ilân edilir edilmez seçilenler Mart ayının başlangıcında bu bildirişleri beklemeden işlerine başlayabilirler. Seçilenler için bir itiraz çıkarsa bu şikâyetin neticesine kadar muhtar ve üyelerinin işlerini görmeleri tabiidir. Mart ayında işe başlayan yeni muhtarla köy kurul üyelerine eski muhtar ve köy kurul üyeleri 51 inci madde hükümlerine uyarak devir vermekle yükümlüdürler: «... Yeni muhtar ve köy üyelerine eski muhtar ve köy kurul üyeleri köyün mevcut para ve mallarını, demirbaşlarını evrakını iki nüshalı bir tutanak karşılığında teslim ederler. Bu tutamağın bir nüshası köy evrakı içinde ve bir nüshası da kaymakamlıkta veya valilikte saklanır. Bu tutanağa imza koyanların muhtarlıkça tasdikli birer nüshasını almağa hakları vardır:» İşlerin aksamaması için herhangi bir sebeple yeni muhtarla köy kurul üyeleri vazifelerine başlayamadıkları takdirde 51 inci maddenin son fıkrasına göre: — Yeni muhtarla kurul üyeleri işe başlayıncaya kadar eskiler köy işlerini görmeye devam ederler.—

Bir veya bir kaç mal sahibine ait olan köylerin arazi sinde oturan çiftçilik ve hayvancılık yapan köylülerin seçecekleri muhtar ve kurul üyelerini kendi isteklerine uygun olanlar arasında ayırt etmelerini sağlamak amacile 52 nci maddeye şu hüküm konulmuştur: — Köylülerin malı olmayıp bir veya bir kaç mal sahibine ait olan köylerde muhtarın ve köy kurulu üyelerinin halk tarafından serbestçe seçilmesine vali, kaymakam, bucak müdürü yakinen bakmağa memurdurlar. Böyle köylerde, köy muhtarını ve kurul üyelerini seçerken yukarda sözü edilen arazi sahiplerinin seçime karışması yüzünden halkın oylarını serbestçe kullanamayacağı görülürse bucak müdürü veya kaymakamın teklifi

üzerine köy muhtarını köyün içinden il in valisi seçer ve köye bildirir. Bu yolda seçilen köy muhtarı tıpkı köylü tarafından seçilen köy muhtarına benzer ve bunun bütün işlerini görür. —

Memleketimizin toprak yaratılışına ve köylülerimizin birçoklarının topraksız bulunmasına göre 52 nci madde hükmünün isabetine bir şey denilemezse de Cumhuriyet idaresinde köylüyü topraklandırma dâvasında atılan hayırlı adımların iyi ve semereli neticelerinden sonra bu maddenin uygulanacağı köy ne kadar azalırsa veya hiç kalmazsa o kadar daha çekici bir durum hâsıl olmuş olur. Çünkü seçimin ruhu: her topluluğun kendi temsilcilerini, vazifelilerini ve sorumlularını kendilerinin seçmesidir. Burada dikkat edilecek nokta o köyün yalnız bir kişinin değil bir kaç kişinin de olsa seçimin serbest olamayacağı kanaatine varıldıktan ancak bu maddenin uygulanmasına geçilmektir. Bugünkü Köy Kanununda yalnız bir kişiye ait sözü bulunduğundan tatbikatta çok zorluk çekilmekte olup baba, amca oğulları arasında bölüşülen arazinin üzerinde yarıcılıkla geçinen topraksızların muhtar, üye seçim sonucunda seçmenlerin kanaati hilâfına çiftlik sahibinin istedikleri insanlar iş başına gelmektedir.

Yurdun hakikî sahibi, toprağın biricik işleyicisi köylü yurttaşlarımızın tam anlamile yetecek miktarda toprağa kavuşmaları toprak, ev, bağ, bahçe sahibi olmaları günleri içindeyiz. Cumhuriyetin feyizli işlerinin başında gelen topraklandırma çalışmalarının başarı ile sonuçlanacağına her Türk gibi biz de eminiz. Buna inanıyoruz. Çünkü Cumhuriyete güveniyoruz.

Yapılan seçimlerde: (Seçime fesat karıştırma, yolsuzluk, kanunsuzluk) gibi iddia ve şikâyetler karşısında seçimlerin gidişi, yürüyüşü hakkında hangi merci incelemelerde bulunarak gerekli karar verebilir. Özet olarak kimler seçimi bozabilir? Bu günkü Köy Kanunu'muzda köy muhtar ve ihtiyar kurulu seçimlerinin ne suretle iptal ve fesholunacağına dair kesin ve açık hükümler yoktur. Yalnız seçilen muhtar ve üyelerden biri veya hepsi arasında 33 üncü maddede sayılan: 1 - Yüz kızartıcı fenalıklardan dolayı cürümle

mahkûm olanlar. 2 - Üzerine vasi konulmuş bulunanlar, 3 - Hükümet, il ve köyün imtiyazlı şirketlerinin maaşlı bir memurluğuna girenler, 4 - Kendi köyünün müteahhidi ve bunların ortağı veya kefli olanlar, 5 - Milletvekilliğine, genel meclis üyeliklerinden birine seçilenler muhtar ve ihtiyar meclisi üyeleri vali veya kaymakam tarafından çıkarılırlar. Bu suretle muhtarın yerine seçim yapılarak üyelere birisi çıkarılırsa yedekler alınarak işlem yapılması kanunî bir zarurettir. 31 inci maddenin 2 nci fıkrasına göre (ikinci dernekte de söz kesilemezse muhtarın vereceği haber üzerine köyün bağlı olduğu hükümet reisi veya memur edeceği kimse üç gün içinde köye gelir ve onun gözü önünde seçim yapılır.) Vazı kanun 31 inci madde ile kendisine başvurulduktan vali ve kaymakamın mahalline giderek seçimi yaptırmayı ve ona nezaret etmesi için idare üstlerine yetki vermiştir. İşte yapılan bu seçim için uygunsuzluk ve yolsuzluktan ötürü bir şikâyet olursa bunları tekrar gözden geçirerek bir karara bağlanması vali ve kaymakamların vazifeleri icabı olduğunu maddenin ruhundan çıkarmak mümkündür. Bunun- ötesindeki seçimlerde idare üstleri için başka bir salâhiyet görmemekteyiz. 31 ve 33 üncü maddelerin dışında usulüne göre yapılan köy muhtar ve ihtiyar kurulu seçimlerinin Danıştay’ca iptal veya fesholunabileceğine dair mevzuatımızda herhangi bir hükme tesadüf edilmediğine göre belediye seçimlerinde olduğu gibi köy seçimlerinde seçimin kanuna uygun olup olmadığının Danıştay’ca incelenmesine kanunî cevaz görülmediği, ancak Danıştay Kanunu’nun 23 üncü maddesince idari fiil ve kararlardan dolayı hukuku bozulanlar ile bu kararların kanunlara veya tüzüklere aykırılığı bakımından menfaati haleldar olanlar tarafından açılacak dâvalar Danıştay’ca görüleceği Danıştay Kanunu’nun 23 üncü maddesine dahil dâvalar müstesna olmak üzere Danıştay’ın belediye seçimlerinde olduğu gibi köy seçimlerini inceleme yetkisi bulunmadığı Bakanlık Hukuk Müşavirliğinde mütalâa edilmekte, hattâ Danıştay Başkanlığı’nın 30/5/947 gün ve 67457 sayılı buyruklarıyla muhtar ve ihtiyar kurulu üyeleri seçiminde kanunsuzluklar yapıldığından Danıştay’a yapılan şikâyetlerin Danıştay’ca inceleneceğine dair ne Köy

Kanununda, ne de Danıştay Kanununda bir hüküm mevcut olmadığı cihetle incelenme icrası mümkün olmadığı işleri Bakanlığı'na bildirilmiştir. Kanaatımızca en büyük idari kaza mercii olan Danıştay'ın Köy Kanununun bu husustaki susması halinde bile ilgililerin, menfaati muhtel olanların Devlet Şurası Kanunu'na göre açacakları idari dâvalara Danıştay'ın bakması ve vereceği karara göre işlem yapılması veyahut 31 inci madde seçimde derneğe -seçmenlere- anlaşılmak, söz kesmek gibi kesin esaslı ve açık hak ve vazifeler verdiği göre seçimin kanunsuzluğuna, yolsuzluğuna dair yapılan itirazları da incelemek, kesin karar vermek görevini dernekte aramak ve ona bırakmak kanunun metnine ve vazın kanunun görüşlerine daha uygun düşer.

Yeni tasarının 53 ve müteakip maddeleri yukarıda hailine çalıştığımız meseleleri gayet açık bir ifade ile izah etmektedir: «bu kanundaki seçim hükümlerine aykırı hareketler vukuu bir ay içinde ihbarla veya şikâyetle veya teftişle anlaşılırsa mahallin en büyük mülkiye âmiri tarafından bu şikâyetler tahkik ve tetkik ettirilir. Tahkikat neticesi şikâyetleri sabit gösterirse köyün bağlı olduğu idare heyeti kararla seçim iptal olunur ve on beş gün içinde yeni seçime başlanması emredilir. Muhtar seçimi iptal edilmiş ise kurul üyelerinden birisi bucak müdürü, kaymakam veya vali tarafından vekil tâyin olunur. Bu yolda verilen iptal kararı üzerine yapılacak koy kurulu seçiminde eski kurul üyeleri yeni seçimi idare ederler.» 54 üncü madde bir aydan sonra seçim hakkında vukubulacak ihbar ve şikâyetler dinlenmez, ancak seçilme hakkını haiz olmıyanlardan muhtar veya üye seçildiği ne vakit anlaşılmış olursa olsun bunlar vali ve kaymakamın emrile vazifelerinden çıkarılırlar. Bu takdirde muhtar için yeni seçim yapılır ve üyelerden boş kalan yerler yedeklerle ikmal olunur, denmektedir. Meselâ köyün bağlı olduğu idare heyetinin il ve ilçe idare heyetlerinin seçimde vermiş oldukları kararlara karşı il idare heyetine ve Danıştay'a kanunî süreler içinde başvurulabilir. Köylünün işini, gücünü bırakarak seçim dedikoduları peşinde koşmamasını sağlamak bakımından seçimin bittiği günden itibaren başlamak üzere bir aylık müddet içinde vatandaş şikâyet hak-

kı bırakmak yerinde bir kayıttır. Köy kurul üyelerini muhtarın tam mânasile yardımcısı haline getirmek köyün karar uzvu olan kurul üyelerini toplantılarda hazır bulundurmak için 55 inci madde bu üyelerin ne vakit ve ne şekilde müstafi sayılacaklarını bildirmektedir: «Aşağıda yazılı hallerde köy kurul üyeleri istifa etmiş sayılırlar: 1 - Köy kurul toplantılarına özürsüz olarak ardı sıra üç defa gelmemek özürün tâyini diğer kurul üyelerinin verecekleri kararla belli olur. Herhangi bir şahsî düşüncenin tesirile olup bittiler karşısında kalınmamak üzere muhtarı bu gibi kararlarda yalnız bırakmak doğru değildir. 2 - Toplantılarda siyasi meseleler konuşulmasına kalkışmak, veya siyasi dileklerde bulunmak

Ölüm, istifa veya başka suretle kuruldan, ayrılan üyelerin yerine yedekler getirilir. Yedekler bitip de mevcut üye yarıdan aşağı düşerse kurul, idare heyeti karare ile infisah etmiş sayılır ve seçim yapılır. Meselâ sekiz üyesi bulunan bir ihtiyar kurulundan beşi ayrılırsa veya çıkarılırsa geriye üç üye kalır ki yedek üye de bulunmadığı takdirde bunlar yarıdan aşağı bir miktar gösterdiğinden köyün bağlı olduğu idare heyeti karare ile köy kurulu dağıldığından yeniden kurul üyesi seçimi yapılmasına başlanılır. Eğer muhtar istifa eder veya ölürse veya hükümlü olur veya başka sebeplerden vazifeden çıkarılırsa kaymakam veya vali tarafından seçim emri verilmekle beraber kurul üyesinden biri vekil tâyin olunur. (Madde 56).

Seçim bölümündeki incelemelerimizi bitirmeden önce seçim sonucunda kimlerin bir arada toplanamayacaklarını gösteren 58 inci maddeyi tahlil edelim:

A Karı ile koca, ana ile baba, B — Kız ile oğul, C — Gelin ile güveyi ve kardeşler bir kurulda üye olarak bulunamazlar. Bunlardan seçilmiş olanlar varsa en çok oy alan, oyları eşit olursa okur yazarlar, okur yazar iseler evli olanlar, evli bulunurlar ise yaşlı olanlar, yaşıtlı bulunurlar ise çocuğu çok olan üyeliğe tercih olunur. Çocuk sayıları da bir olursa kur'a çekilir. Muhtarın yukarda sayılan akrabaları kurula üye olamazlar. Bu akrabaların biri üye iken diğer biri muhtar seçilirse öbürünün üyeliği düşer. Tabii üyeler bu fıkra hükmünden müstesnadır. (58 inci maddenin 2 nci fıkrası).

Tabii üyeleri de 8 inci madde saymıştır. Bunlar köyün öğretmeni, birden fazla olursa başöğretmen veya eğitmeni, imamı, varsa kooperatif müdürü, köy sınırları içinde mevcut devlet ve özel idare tetkik müesseselerinde çalışanlardan kaymakam veya valinin seçeceği birer zat, ebe ve köy sağlık memurları —Teşkilât Kanunu'na göre köylerde birinci sınıf ebelerle köy sağlık memurları — bunlar seçim yoluyla değil, doğrudan doğruya kanunen kendilerine vazife verilmiş kimseler olduğundan tabii üyelerin bir arada bulunmasında kanuni engel yoktur. Yalnız bunlardan birisi muhtarlığa seçilirse ya öğretmenliği, memurluğu yahut muhtarlığı beğenmeleri icabeder. Çünkü muhtarlıkla memurluk bir arada birleşmezler.

Seçim zamanı geldiği veya emir verildiği halde seçimi vaktinde yapmayan, itirazları vaktinde takip -edip karara bağlamayan ve kararlara göre defterleri düzeltmeyen veya muterize kararı tebliğ eylemeyen, seçim gününü kararlaştırıp vaktinde ilân etmeyen, seçim günü sandık başına gelmeyen, sandık başında, seçmenlerin oy kâğıtlarını atmalarında zorluk gösteren, sandığa fazla oy atılmasına veya seçmen olmayanların oy vermelerine göz yuman, ve böylece seçimde tarafsız sayılmıyacak hareketler gösteren muhtar ve kurul üyelerinden idare heyeti kararıyla beş liradan 25 liraya kadar para cezası alınır, (madde 124).

«128 inci madde ise seçimde seçmenler ile vazifelilere zorluk çıkaranlar, seçmenleri ve vazifelileri korkutanlar, seçimin geri kalmasına herhangi bir hareketle uğraşanlar ve böylece seçim işlerinde fenalık ve zorbalık yapmak isteyenler muhtar tarafından seçim yerinden uzaklaştırılır Ve kendilerinden kurulca bir liradan beş liraya kadar para cezası alınır.» Buradaki uzaklaştırmak, sandık basındandır. Yoksa bu gibileri nezarete almak, saatlerce bekletmek yetkisi kimseye verilmemiştir. Yalnız sandık başından uzaklaştırılırken muhtara ve köy zabıtasına karşı gelindikte haklarında tutulacak tutanakla bu gibiler derhal adliyeye verilmek üzere sevk edilirler.

TERCÜMELER

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE MEMLEKET İDARESİ VE PARTİCİLİK

Yazanlar:
Chicago Üniversitesi (Siyasal Bilgiler)
Fakültesinden
GOSNEL ve MERRİAM

Çeviren:
İzzeddin ERAYDIN
İçişleri Tetkik Müşaviri

PATRONAJ SİSTEMİ NEDİR?

Bugünün politika faaliyetlerinde menfaat unsurunun oynadığı rol pek büyük olduğuna göre burada biraz «patronaj sistemi» nden ve onun metodlarından ve tekniğinden bahsetmemiz yerinde olur.

Bu sistem çok çeşitli şekillerde tarif olunabilir. Fakat bizim bu tabirden anlıyacağımız memurların (ve bilhassa idarecilerin) seçilişlerinde ehliyet ve meziyet vasfı yerine parti bağlılığının temel tutulması usulüdür.

Devlet hizmetlerinin parti hediyesi olarak dağıtılması anlamına da alınabilecek olan bu sistem, Jackson devrinden 'başlıyarak zamanımıza kadar gelmiştir. «iltimaş» sistemi «meziyet ve ehliyet» sisteminin tam tersidir. Gerçekten politika tâyinleri parti durumlarının kuvvetlendirilmesi amacile veya bazan da genel politikayı desteklemenin mükâfatı olarak yapılır. Kurulların hemen pek çoğu böyle bir temel üstüne oturtulmuştur. Liderler kendilerini bu sistemi tanıma zorunda görürler.

İktidar partisi için şeref, imtiyaz, rüchan vesaire gibi daha başka avantajlar da vardır. Eski bir politikacı için bu her zaman böyledir ve bunun başka türlü olabileceğine onu inandıramazsınız.

Onlar prensipsiz bir politikayı düşünebilirler de organize bir koruma sistemi olmadan politika olabileceğini anlayamazlar.

Önemli politikacılardan biri bir zaman şöyle söylemişti:

«Bu valinin işlerine aklım ermiyor. Tâyinlere hiç ilgi gösterdiği yok. Akli fikri hep kanun taşanlarında ve söylevlerde... hiç politikaya değer vermiyor.»

James Fareley'in şu sözleri bu durumu daha iyi aydınlatıyor: «Ben Doktor (Morgan) a telkinde bulunmuş ve bu çevre milletvekillerinin hoşlarına gitmeyecek ve onları başarısızlığa uğratabilecek tipte adamlar tâyin etmemesini söylemiştim. O biraz kabaca atılganlıkla bana cevap vermiş ve politikaya hiç değer vermediğini, istediği gibi tâyinlere devam edeceğini söylemişti. Bunun üzerine ben kendisine demiştim ki: (Eğer herkes de senin gibi politikaya değer vermeseydi Başkan Roosevelt de Beyaz Saray'a gelemezdi ve nihayet sen dahi politikanın mevkie getirdiği bir adamsın.) Doktor Morgan durumu kavrayamamıştı. O kamu hayatı için gerekli bir vasıftan mahrumdu.»

Büyük küçük, her iktidar adamının ilk yapacağı iş etrafına bir bağlılar kümesi toplamaktır, bu adamlar hizmet yerlerini ve postlarını ona borçludurlar.

İktidar sahibi bu adamlara baktıkça kendi kudretinin sürekliliğini teminat altında duyar, onlar da bu zatın kudretinde kendi şanslarını ve istikballerini görürler. İşte birçok anlaşmalar bu temel üstüne kurulmuş, kuvvetlenmiş veya dağılmıştır.

Böylece menfaat kumpanyasının adamları birleşerek her çeşit politika savaşlarına uyabilecek yaman bir ordu kurarlar. Boyun eğmek ve iş becermekte adamakıllı yetişmiş olan bu adamları menfaat bağları birbirlerine sınıksız bağlar.

Bunlar; politika havası içinde yarattıkları binbir çeşit kıskançlıklara, düşmanca entrikalara rağmen seçim savaşlarında birleşerek korkunç bir kuvvet olurlar.

Sonsuz bir sabır ve ölçsüz bir hünerle örülmüş ağ, politika haritasının her noktasını örter. Fakat bölüm sadece toprak durumuna göre yapılmayarak ırk, din, meslek, san at, kültür, sınıf vesaire... Sosyal hayatın bütün kollarını içine alacak şekilde hazırlanır. Protestan, Katolik, Yahudi, Polonyalı, Alman, İrlandalı, İtalyan, İskandinavyalı, Amerikan, işçi, bankacı, çiftçi, maden işçisi, doğulu, batılı, kuzeyli, güneyli..

hepsi hepsi kurnazca dokunmuş olan bu kumaşın örgüleri arasında bulunur. Her nüfuz kümesinin başında bir temsilci vardır. Kümedekiler bu temsilciye oylarını verirler, o da karşılık olarak kendilerine nüfuzunu verir.

Böyle bir kimse ne kadar parlak hizmetler yaparsa yapsın muhitini kaydederse neye yarar? Böyle bir sistemde parti hizmeti başta, kamu menfaati arkada gelir. Parti hizmetlerinin kamu işlerinden daha iyi ve tesirli şekilde işlemesi bu düşünüşün tabii bir sonucudur.

Kaşarlı bir politikacı amatörlerin çalışmalarını her zaman ciddiye almaz, o, bu gibilerin gayretlerinden sadece savaş sırasında faydalanmayı düşünür, ondan sonra kendilerinden beklediği pek az şeydir. Bazan küçük liderler, amatörlerin aralarında çalışmalarını pek hoş görmezler, çünkü düşünürler ki, bu gibiler parti metodlarında ve savaşlarında bilgi ve tecrübe sahibi olurlarsa bir gün kendilerine rakip olabileceklerdir. Hiç değilse hatırı sayılacak, itibar edilecek bir kişi daha ortaya çıkmış olacaktır. Bir zamanlar böyle nüfuzlu bir adam kendi parti bölgesindeki kulüp toplantılarına son vermişti ve demişti ki:

«Burası bir nevi adam yetiştirme yuvası oluyor. Halbuki elimizde yerleştirilecek ne kadar adam var.»

İşte böylelikle birçok mevkilere hiç lâayık olmıyan kimseler gelebilir. Yükseltme veya cezalandırmada kamu yararından başka sebepler hâkim olur. Bir işin başına gelen ya ehliyetsizdir, yahut kendi işlerinden başını kaldırıp o hizmete verecek vakti olmıyan bir adamdır. Bazan bordroları uydurma adamlarla şişirirler, bazan uğrunda masraf gösterilen hizmet ya hiç görülmemiştir, veya sadece bir parçası. Yine iltimas tazyiki ile kadroda gerekli olmıyan yerlere derhal adamlar tâyin ederler ki, tasfiye düşüncesile bu yerler elden gitmesin. Bu sistemin devamlı bir hal alması kamu hayatı için çok kötü sonuçlar verebilir.

Şüphesiz böyle bir makina iktidar adamının savaş teminatıdır. Plânlarını uygulatabilecek bir icra organıdır. Bir ordudur. Adamlarını hükümet idaresi içinde öyle stratejik noktalara yeri eştirir ki, bunlar vasıtasile çeşitli dalavere ya-

pılası her zaman mümkün olabilsin. Yâni patron sadece kendine adam seçmekle kalmaz, bunları taktik önemi olan yerlere de koyar.

FEDERAL PATRONAJ

Bakanlık hizmetleri gibi cumhurbaşkanının yapacağı bazı tâyinler senatonun tasvibine tabidir, ama bu tasvip sadece bir formaliteden ibarettir. Bundan başka cumhurbaşkanının hiç tasvibe tabi olmayan bir sürü tâyin yetkisi de vardır.

Senato, cumhurbaşkanının esaslı hizmetler için yapacağı tâyinleri hiç tereddütsüz kabul eder, çünkü düşünür ki, memleketin genel idaresinden sorumlu olan bu zatın yardımcılarını seçmekte serbest bırakılması yerinde olur. 1925 de başkan Coolidge'in başsavcılığa getirdiği (Warren) i senatonun reddetmesi olağanüstü bir olay sayılmış ve büyük heyecan yaratmıştı.

Kabine üyeleri seçilirken şahsi ehliyet, parti hizmeti, belli bir sınıfa intisap, dostluk, seçim savaşı sırasında verilmiş söz vesaire gözönünde tutulur.

Amerika Birleşik Devletleri'nden herhangi birile ilgili tâyinlerde cumhurbaşkanı o devlet senatörlerde konuşarak düşüncesini alır. İsterse temsilcilerle de temas edebilir.

Başkanın tâyin listesi uzun ve önemlidir. Diplomatlar, bölge savcıları, defterdarlar, federal mahkeme yargıçları ve bir sürü bakanlık hizmetleri, idare meclisi üyelikleri vesaire hep bu listede yer alır.

Hizmetlere adam tayininde cumhurbaşkanı ile sayıtlar arasındaki münasebet kesin olarak çizilmiş değildir. Patronaj sistemine önem veren kuvvetli bir başkan zayıf başkandan çok daha ileri gidebilir. Bazan bir başkanın tâyin yetkisini, parlâmentodan geçirmek istediği bir kanun tasarısını kabul ettirmek uğrunda kullandığı olur. Çıkacak kanunun önemde tâyin konusu memurlukların önemi arasında bir uygunluk bulunmalıdır. İki taraf da bunu gözönünde tutar.

Anlaşma sağlamak maksadile parti kanalları ile yapılan sıkıştırılmalardan başka devamlı gürültüler de eksik olmaz ve

bunlar bazan dramatik şekiller alabilir. Conkling ve Platt adlı iki senato üyesile cumhurbaşkanı Gorfield arasında Newyork liman bölgesi defterdarlığına yapılacak tâyin yüzünden çıkan mesele çok gürültü olmuştu.

Kuvvetli ve metin bir lider olan Theodore Roosevelt prensibini şöyle açıklamıştı:

«Tâyinler işinde tıpkı Newyork valisi iken yaptığım gibi hareket edeceğim. Ben parlâmento üyelerine ehliyet şartlarım bildireceğim, onlar da bana bu şartlara uygun isimler verecekler. Ama ehliyet her şeyin üstünde olacaktır.»

Bishop kitabında şu olayı anlatıyor:

(Bir gün Texas senatörü Bailey iltimas ettiği bir adamın tâyini hakkında bilgi almak için cumhurbaşkanına gitmiş ve bütün Texas meclisinin bu adam hakkında iltimasta bulunduğunu söylemiş. Başkan Roosevelt «fakat», demiş, «bu zatın âmirleri bu tâyini uygun bulmuyorlar» Senatör: «Bana âmirler vız gelir», deyince, cumhurbaşkanı: «Bana da Texas meclisi vızgelir», demiştir.)

Parlâmento üyelerinin tâyin yetkisini paylaşmak itiyadında oldukları hizmetler, ileride yardımlarından faydalanmayı düşündükleri mahallî idare şeflikleridir. Posta şefliği, savcılık vesaire. Mahallî parti şefleri bunları her zaman Washington'dan beklerler.

Çok önemli hizmetlerle bazı şahsi tâyinler dışında bütün işlemler birçok federe devletlerde parti kurulları ile işbirliği halinde yapılır. Ancak cumhurbaşkanı istediği zaman bu tavsiyeleri (veto) ile karşılayabilir.

Yapılan bir anket sonucuna göre 1932 de patronaj maksatlarına uygun 100.000 boş hizmet yeri vardı. Bu miktar bütün federal hükümet memurları sayısının beşte biridir. Halbuki memleketin çeşitli yerlerinde parti lideri olarak çalışan ve bir hizmete tâyinlerini bekleyenler bu sayının çok üstünde bulunuyordu. 1933 yeni nizamı kabul edilince tescil edilmemiş memur sayısı artmıştı, çünkü parlâmento yeni birtakım hizmetleri ehliyet sisteminin dışında bırakmıştı.

Prensip olarak yeni nizam ile ihdas edilmiş olan hizmetlere tâyin kendi otoriteleri tarafından yapılacaktı. Far-

ley diyor ki: «Tennence devlet başkanı bu otoriteyi kendi haline bırakmış». Halbuki çok yerlerde hizmete girecek kimseden millî demokrat komitesinden bir tavsiye getirmesi isteniyordu. Bunu bir parlamento üyesi, il, ilçe veya ocak parti lideri de verebilirdi. Böyle bir tavsiye elde etmek git gide çok kolaylaşmış ve alelade bir formalite işi olmuştu.

Parti merkezlerinde geniş ölçüde şahıs dosyaları tutulmaktadır. Millî komite temsilcileri temel hizmetlere yerleştirilerek bunlar vasıtasile yeni ihdas edilen hizmetlerden ve münhallerden sık sık bilgi alınmakta ve bu suretle parti ile idare âmirleri arasındaki sürtüşme de azalmaktadır.

MAHALLÎ PATRONAJ

Bir federe devlet başkanı (genel vali) de tıpkı cumhurbaşkanı gibi bir liste yapar. Kırk sekiz devletten yalnız on yedisi ehliyet sistemini esas tutmuştur; bunlarda bile bir kısım hizmetler politik tâyinler yapılmak üzere genel valiye bırakılmıştır. Özel bir komisyon marifetile yapılan araştırma ve soruşturmalar sonunda mevcut memurların yüzde otuz sekizi hakkında ehliyet sisteminin uygulandığı anlaşılmıştır.

1932 tahminlerinden bugüne kadar tescil edilmiş hizmetler sayısı çok artmış olmakla beraber mahallî patronaj hâlâ bir parti meselesidir. Birçok devletlerde tâyinler senatonun onayına tabi tutulur. Fakat kaide olarak senato tâyinler üzerinde uzun tartışma yapmaz. Veya pek müstesna hallerde yapar.

Genel vali kendisini bu mevkie getirenleri tanımazlıktan gelemez, l am patronajla idare edilen bir devlette vali kukladan az farklıdır. Tâyin yetkisi fiilî olarak onun elinde olmayıp asıl kontrolü yapan patronun veya onun etrafındakilerin. elindedir.

Bu bakımdan en başta Missouri devleti gelir. **Burada bir iktidar partisinin yer değiştirmesi idare personelinin altüst olmasına sebep olur. Nitekim 1921 de cumhuriyetçiler iktidarı demokratlara bıraktıkları zaman da böyle olmuştu. Hattâ demokratlar 1933 de yeniden ve daha geniş ölçüde**

bir temizlik de yapmışlardır. Şahıslar üzerinde yapılan bir inceleme 1933 den önce bir müsteşarlıkta çalışan 148 memur dan yalnız bir tanesinin bırakılarak geri kalan hepsinin kaldırıldığını göstermiştir. Öteki hizmetlerdeki değişiklikler de bundan farksızdır. Hele mâliyede, genel savcılıkta, iş departmanında bir tek eski memur bırakılmamıştır. Bu kaidenin bir tek istisnası yollar ve şoseler dairesi ve bunların kontrol kuruludur. Sözüün kıyası, Missouri patronaj sisteminde en ileri giden ve bunun acılarını en çok çeken bir memlekettir.

Küçük bölgelerde de memur tâyinleri aşağı yukarı böyledir. Eğer başkan nüfuzlu bir adam ise tâyinleri doğrudan doğruya kendisi yapar ve bunu yaparken mahallî şeflerle istişarede bulunur.

Dilekler yerine getirilirken dilekçilerin kuvvetleri derecesi ve stratejik önemleri gözönünde tutulur.

Eğer başkan nüfuzlu bir kimse değilse tâyinleri her dairenin kendi şefi yapar. Ama bunların da baskı ve tesir yapan dostları ve ortakları vardır.

Parti teşkilâtının en çok önem verdiği, mahallî idare patronajıdır.

Şehir komünlerinde patronaj kır komünlerinden daha kötü durumdadır. Paul Blanchard (New York) daki idare teşkilâtını şöyle tasvir ediyor:

«Koruma sisteminin ağlarından, iltimas ve ehliyetsizliğin küflü bir kokusu çıkmaktadır. İktidarsızlıkları açık surette görülen centilmenler pahalıya da mal oluyorlar.»

Birçok belediye tâyinlerinde meclisin muvafakatinin alınması tatbikatta kaldırılmıştır. Belediye başkanı, polis ve sağlık şeflerini tâyinde çok hassas davranır,

PATRONAJ SİSTEMİNİN KAİDELERİ

Parti adamlarının ehliyetini anlatan bazı ölçüler vardır. Bir tarafta kamu hizmeti, öte tarafta parti menfaati bulunduğuna göre ideal bir tâyin yüzde yüz kamu hizmetine ve yüzde yüz parti hizmetine uygun bir memur hakkında yapılandır. Fakat en çok görülenler; bir kısım tâyinlerin sade-

ce kamu hizmeti ve bir kısmının da parti hizmeti düşünülerek yapılmakta olmasıdır.

Partice tanınmış olmak için partinin çeşitli kollarında ve ocaklarında iş görmüş ve kendini göstermiş olmalıdır. Aklı başında bir şef, tâyinleri yaparken, çeşitli sosyal menfaatleri gözönünde tutar. Parti başarısı için önemli faktörlerden olan ırk, din, sosyal sınıf, coğrafya durumu ve şöhret unsurlarına da özel bir yer ayırmak gerektir.

Bu unsurlardan biri ihmal edilir veya hiçe sayılırsa derhal bir tefrika eseri baş gösterebilir. Şu halde «parti hizmeti» tabiri sert değil, eğilebilir bir şeydir ki, içerisine geniş ölçüde ırk zümrelerini, sosyal ve ekonomik menfaatleri sokmak gerektir. Bunların seçimlerde ve parti ocaklarının hareketli yürüyüşlerinde faydaları çok büyüktür.

Tâyin listesi; doğrudan doğruya parti için iş göreceklele çeşitli menfaatlerin temsilcilerinden ve kamu hizmetleri için özel ehliyetleri bulunanlardan mürekkeptir. Eğer bu listeye giren kimse kamu hizmeti kadar parti hizmetleri için de ehliyetli olur ve sosyal bir menfaati de temsil edebilirse ne mutlu. Fakat bu kombinezonu her zaman sağlamak mümkün olamaz. Asgari ehliyet şartları aranmadan yapılan tâyinlerin sonuncu kötüdür. Bu sisteme göre seçilen bir idare memuru kendi normal âmirlerinin değil, kendini bu mevkie getiren ve yükselip alçalması elinde bulunan politika adamının emrinde demektir. Birçok memurlar kendilerini bazan birbirine zıt iki tesir altında hissederler. Bazı kuvvetli ve âzimli makam sahipleri kendilerine ehliyetli memur gönderilmesinde ısrar edebilirler, fakat çoğu bunu yapamaz. Hele kuvvetli bir politika patronunun bulunduğu yerde böyle bir hareket kimsenin elinden gelmez. Hemen bütün açıklara patronun adamları gelir, bunların terfi veya azilleri de patronun elindedir.

Böyle iltimas rejimi altında işleyen bir hizmeti kötürüm hale getiren sebep sadece burada çalışan memurların ehliyetsizliği değil, belki içerde kukla bir şef, dışarda asıl işi çeviren bir baş bulunmasından dolayı teşkilâtın demoralize olmasıdır.

Eğer daire şefi bir memura ceza verecek olursa o memur derhal mahallin patronuna, patron daha üst patrona ve bu patron da dairenin şefine başvurur. Bu suretle hizmetin düzgünlüğü ve disiplini kötü şekilde sarsılır. Hizmet şeflerinin sorumlulukları halka ilân edildikçe bunu biraz ihtiyatla kabul etmelidir.

Terfi ve azillerde de iş, tâyinlerde olduğu gibidir. Kamu hizmetiyle doğrudan veya bilvasıta parti bağılılığı temel düşüncedir. Stratejik ihtiyaçlar terfilerde de gözönünde tutulur. Bilhassa hizmetin daha yüksek basamaklarında bulunan memurun teşkilât ve kombinezon kabiliyetini de hesaba katmalıdır. Hizmet dışı etme ve cezalandırma metotları mâneviyatı koruma amaciyle patron tarafından zaman zaman merhametsizce uygulanır, En ağır suç bağılılığı şüpheye düşüren hareketlerdir, fakat parti ve kamu hizmetlerindeki beceriksizlikler de kovuşturma sebebi olabilir. Partiye ve patrona bağılılık ve bunun olaylarla ispat edilmesi en çok görülmek arzu edilen şeylerdendir, bunların yokluğu ise hiç affedilemez. Gerektiği zaman bir kumarhanenin rahatsız edilmesinden çekinilmelidir, ve bunun gibi kümenin menfaati gerektirirse şüpheli bir memur da patronun tokadına hedef olabilir.

Partiye veya kümeye bağılılık tecrübeleri şu sorular üzerinde yapılır ve pratiktir: **Bu zat toplantılara düzgünce devam eder mi? Hizmetin icaplarını yapabilecek durumda mıdır? Parti için tesirli şekilde çalışabilir mi? Mensup olduğu sosyal çevrenin nüfuzu ile partiyi kuvvetlendirebilir mi? Tâyni istenen görevi yapmağa kudreti var mıdır?** Bazan bu şartların bir takım hizmetler için şaşılabacak sonuçlar verdiği olursa da genel temayül; kamu hizmetlerinin parti ihtiyaçlarına feda edildiği yolunda kendini göstermektedir.

Patronaj sisteminin Amerikan talim ve terbiye felsefesine de zararı vardır Bilgi mükâfatı ancak buna lââyık olanlara verilmelidir. Halbuki patronaj sisteminde gerçek değere bakılmaz.

Amerika devletlerinden bazıları bu hastalığın ciddi

şekilde bugün esiridirler. Böyle bir memlekette hizmetin sürekliliği her zaman tehlikeydedir.

Çalışan sınıfın şevk ve gayretini arttıracak olan mükâfatlandırmayı da ortadan kaldırıyor.

Politika tâyini nihayet meslek ve ticaret hizmetleriyle rekabet zorunda kılmıştır ki, son günlerde bunların (Standard) larında devamlı bir gelişme temayülü görülmektedir. Bu standartlar tâyin temeli olarak özel ihtisas ve hizmetin makul şekilde sürekliliğini tanımış bulunuyor

Birlikler dahi bir Standard ve tek tip bir ücret tesbit edebilirler, fakat bu şahsa göre değişmiyen bir kaide olur. Birçok mesleklerde ehliyet sistemini temel yapmak, bazı özel hizmetlerde kudret ve kabiliyeti mükâfatlandırmak yolunu tutma temayülü vardır.

Bir partinin kaybettiği bir idare bölgesinde hizmette bulunan bir kimse; meziyetleri ne olursa olsun bu değişiklikten ne derece zarar göreceğini tahmin edemez. Artık durumunu talihin cilvesi halledecektir. Eğer görevini uzun yıllar, hayatın belki en iyi zamanlarını, tam bağlılıkla yapmış bulunuyorsa hali daha kötüdür. İşte bu şartlar altında gevşeklik, bendelik, iktidarsızlık ve irtikâbın geliştiği görülürse hiç şaşmamalıdır. Çünkü o şartlar ancak böyle neticeler alınmasına uygundur. Kamu hizmetlerinin görülmesini büsbütün imkânsız kılmaktan kurtaran sebepler bir taraftan memurların bu gibi temayüller karşısında gösterdikleri pasif mukavemet ve diğer taraftan patronların partiyi kaybetme korkularıdır.

PATRONAJ SİSTEMİYLE SAVAŞ

Elli yıl kadar bir zaman oluyor ki millî bünyede gittikçe büyüyen ve genişleyen (patronaj) kuvvetine ve devlet hizmetlerinin ehliyetsiz ve liyakatsiz yürütülüşüne karşı bir (alârm) başgöstermiş ve kongre 1883 de devlet memurları hakkında bir reform programı kabul etmişti. Teklife göre tâyinlerde partiye bağlılık tecrübeleri yerine ehliyet sınavları yapılacak ve hizmete giriş çıkış esasları tesbit olunacaktı. O zaman William Kurtiz, Dorman Ecaton, Carl

Schurtz gibi bağımsız temayüllerin liderleri kendilerini derhal savaşa atmışlar ve Pendleton ve Gorfield gibi parti liderleri de onları takip etmişlerdi. 1880 de birçok parti kongreleri reform tasarısını hep ihtiyat kayıtlarıyla fakat şüphesiz genel hareket bakımından tesirli bir şekilde kabul etmiş bulunuyorlardı. Hele Başkan (Garfield) in gayri memnun bir hizmet arayıcı sürüsü tarafından öldürülmesi halk arasında bir heyecan doğmasına ve nihayet muhalefet saflarının çökerek millî bir kanun çıkarılmasına yol açmıştır.

Conkling Senatör, Foraker, Benjanin gibi bazı parti adamları idare hizmetlerinin parti kurullarından alınarak tescil edilmiş otoritelere verilmesi uğrunda büyük enerji ile savaştılar. Bunlar iltimas sistemi ile parti sistemi arasındaki farkı anlamış görünüyorlardı. Buna karşı olan muhalefetin bir parçası da aristokratik bir bürokrasi müessesesi kurulacağı hakkındaki samimî korkudan doğuyordu. Fakat asıl mukavemet sebebi makine liderlerin kendi bölgelerinde şahsi nüfuzlarının azalması korkusu idi. Kuvvetli parti şefleri, devlet hizmetlerinde büyük ölçüde mevcut bozukluktan parti için doğacak tehlikeleri sezmekte gecikmediler.

70 yıl önce halk efkârı belki idare hizmetlerinin parti esasına göre doldurulması lehinde idi, fakat millî veya mahallî birçok skandallar, gayretli bir reformcu grubunun enerjik mücadelesi ve nihayet başkanın tüyler ürpertici ölümü halk hislerinde büyük değişiklik sebepleri olmuştur 1883 Kanunu ile bunun daha sonra kabul edilen ekleri idare hizmetlerinde tâyin işlerini yeni prensiplere bağlamış bulunuyor.

Yeni nizama göre devlet memurlarının sayısı sürekli ve geçici hizmetlerle beraber 586 binden (1932) de 920 bine (1939 da) çıkarılmıştır. Tescil edilmemiş hizmetlerin kendilerine mahsus ehliyet şartları vardı. 1937 yılında Başkan Roosevelt bu sistemin düzeltilmesini tavsiye etti ve bu maksatla bakanlık temsilcilerinden bir Federal Zatişleri Konseyi kuruldu. Cumhurbaşkanı'nın idare asistanlarından biri de bu konseyin irtibat organı oldu. Kongre kararına

dayanılarak çıkarılan icra emirleriyle ehliyet sisteminin uygu çevresi genişletildi.

Devlet ve belediye teşkilllerinde ehliyet sistemi göz alıcı bir çabuklukla yol almaktadır. Zatişleri asamblesince hazırlanan bir rapora göre bugün 17 Federe Devlet, 674 Şehir ve 169 Kontluk ehliyet sistemini kabul etmiş bulunuyor. Bu durum 20 sene önceki ile kıyaslanacak olursa büyük bir iyileşme göze çarpar. Bu patronaj taraftarlarının hezimet yoluna girmiş olmaları demektir.

Bu kanunların sıkı bir surette uygulanması çok arzu edilir. Kabul sınavlarını önlemek maksadiyle geçici hizmetlere memur tâyin etme yetkisi sık sık kötüye kullanılmaktadır. Bugün kamu hizmetlerinin büyük bir parçası ölçüsüz parti kontrolünden daha mutedil bir parti kontrolüne alınmıştır. Hattâ bazı hizmetler tam bir ehliyet sistemine dayanmaktadır. Başka hizmetlerle rekabet ve halk durumu sebebiyle görev (standartları) statü şartlarının üstüne bile çıkmğa başlamıştır. Akli başında parti patronları bu olaylardan habersiz değildirler ve yavaş yavaş iş bozardıktan ayrılarak halk psikolojisine önem vermeğe başlamışlardır.

Devlet memurları hakkındaki kanunlardan göze parpan politik tarafı parti durumlarıyla ilgili soruların kaldırılması ve tavsiyelerin yasak edilmiş olmasıdır. Ayrıca federal kanun; esas kadrolarda görev alan memurların partizan faaliyetlerine katılmalarını da yasaklamış bulunuyor. Buna benzer hükümler (Illinoise) devletin özel kanunlarında yer almışsa da pek gevşek şekilde uygulanmaktadır. Partizan faaliyetlerine yine el altından devam olunuyor. 1912 yılına kadar federal devlet memurlarının organize bir şekilde (kongre) ye başvurmaları yasaktı, şimdi bu tarihten beri müsaade olunmaktadır.

Bu şekilde devlet memurlarının serbest faaliyetlerinin tehdit edilmiş olması teori bakımından doğru müdür, veya bunun gerçekten uygulanması mümkün müdür? Bunlara kolayca cevap verilemez.

Memurlar da yurddaşırlar. Geçim şartları bazı politik düşüncelerle ilgili bulundukça onlar da öteki gruplar gibi

sessizce oldukları yerde kalamaz ve müşterek menfaatlerini müdafaa maksadiyle dernekler kurmaktan kendilerini alamazlar. Grupların eşit menfaatleri ve topluluğun üstün menfaati bir insan zümresinin adaletsizliğine ve ihtirasına karşı en güvenilir bir destektir.

Acaba idare hizmetlerinde partizan ölçüsü azalıyor mu, çoğalıyor mu? Şüphe yok ki hükümetin görevleri genişledikçe hizmet yerleri de artmaktadır. Fakat bu temayül karşısındaki belli başlı frenler şöyle sıralanabilir:

1) Hizmet ve mesleklerin gelişerek mühendis, muhasebeci, doktor, öğretmen ve bilgin gibi bazı ihtisas gruplarına tahsis edilmiş olması:

2) Kamu hizmetlerinin birçok kollarında tredünyonlar kurulmuş olması;

3) Politika tesirlerine açık özel hizmetler sayısının azalması;

4) Birçok idare hizmetlerinde ehliyet sisteminin kanunlarla kabul edilmiş olması.

Bütün bunlar anlatıyor ki, patronaj saltanatı sönmeye doğru gitmektedir ve gelecekteki durumu geçmiş günlerde ve bugün olduğu kadar parlak olmayacaktır. Hizmetlerin ihtisaslaştırılması, birlikler kurulması ve kamu hizmetlerinde ehliyet aranması hususundaki genel cereyan parti bağlılığı ölçülerinin değerini azaltma temayülü göstermiş bulunuyor. Eski sistemi doğuran şartlar bugün ortadan kalkmış olduğu için artık onun uygulanmasına devam yersiz ve manasızdır.

TEŞRİ MÜESSESELERİNDEKİ YOLSUZLUKLAR

Vurgunun, rüşvet ve irtikâbın her çeşidi burada da mevcuttur, işte aşağıdaki satırların amacı bunu açıklamak ve bazı misaller vermektir.

Şehir ve kasabaların ödenekleri ayrılırken gerçek ihtiyaçtan ve kamu menfaatinden ziyade bin bir dalavere ve kompromi düşünülmesi çok yayılmış ve genişlemiş bir hastalık manzarası göstermektedir. Şüphe yok ki genel bütçenin dağıtılış şekli bir politika işidir ve bunda bir takım

(kompromi) ler yapılması elbet şarttır, fakat bu hususta mantık sınırının çok ötesine gidilerek ödenekler israf edilmekte ve kötüye kullanılmaktadır.

Federal Devlet Bütçesi bir domuz kazanına benzetilmiştir ki, her parlamento üyesinin bundan kendi seçim çevresi için bir pay alması beklenir, tıpkı köle kullanıldığı devirlerde esir barakaları şeflerinin patronun mezbahasında domuz kesildikçe et paylarını almağa uğraşmaları gibi. Bu domuz hikâyesini kâh şaka, kâh ciddi herkesin ağzından her zaman duymak mümkündür ama, bunun kötü imâ ile söylenişine az rastlanır. Texas Devleti'nin meşhur bir temsilcisi bir zaman şöyle demişti:

«Kazan başına biri gitti mi, hemen ben de koşar, er iyi parçayı yakalarım.» Kongrenin «Domuz Kazanı» millî işlerimizde hâlâ yaşamakta olan bir eski zaman sistemidir ve çok tenkitlere uğramıştır. Ödenekler dağıtılırken ya hiç gereksiz veya pek az gerekli şeylerin masrafları karşılık gösterilmekte veya yetişebileceğinden çok fazla paranın ayrılması sağlanmaktadır. Meselâ üstünde gemi işlemeyen bir nehrin tarak makinesiyle temizlenmesi, pek az gerekli olan veya hiç ihtiyaç duyulmayan bir binanın yaptırılması, veya 50,000 dolarla yapılabilecek bir iş için 100,000 dolar tahsis ettirilmesi gibi. Bunlar bugün en çok rastlananlardır.

Bunlar devlet hâzinesine saldırışın en mâsum şekilleri olup sadece bütçenin israfı gibi sonuçlar doğurabilirler. Bir de ödeneklerin en sonunda ellerine geçeceği kimseler ve müteahhitlerle işbirliği yapma meselesi vardır. Bundan faydalanacak ya bir parti adamıdır veya parti bağlılığından şüphe edilmeyen bir başkasıdır. Bunun en kötü bir şekli de ödenekten faydalanacakların kongre üyeleriyle birleşmeleridir. Artık bunlar bu kötü işin sürekli bir şekilde yürütmesine elbirliği ile çalışırlar. Bu hareketleri sevmiyen ve beğenmiyen memura gelince ötekilerini suçlandırmak istemesine rağmen hareketleri hoş görmek zorunda kalır. Çünkü o «Domuz Kazanı» işini bilmemezlikten gelecek kadar kendisini kuvvetli hissetmiyebilir.

Vurgunculuğun musallat olduğu yer sadece bütçe öde-

neğinden ibaret değildir. Genel Meclis işlerinde de her zaman görülen şeylerdendir. Ekonomik menfaatlerin çarpışması mahallin politikacı geçinen dalavrecileri için bulunmaz fırsattır.

Partinin partizanlık bakımından teşri organından beklediği şey seçimlerde kazanmayı kolaylaştıracak kararlar almasıdır. Meselâ seçim bölgelerinin oy eşitliğine göre değil de parti avantajına göre çevrelere ayrılması gibi. Federe Devlet Meclisleri tarafından parlamento üyelerinin seçimi maksadiyle kurulan bölgeler bunun en açık misalidirler. Kongre üyesi Mc. Kinley bu şekilde hileli bir bölge kuruluşu ile 1890 da seçimi kazanmıştı. Genel olarak bölge değiştirilmesi şahıslara karşı değil, muhalefet partisine karşı yapılırsa bunun çok defa tersine tesir yapma tehlikesi vardır.

Mahallî temsilciler seçiminde de teşri meclislerinin el çabukluğu yapma fırsatları varsa da ölçsüz bir genişlikte değildir. Böyle de olsa partizan zekâsı partiyi kuvvetlendirecek yol ve vasıtaları bulmakta güçlük çekmez. Şehir meclislerinde parti çeşnisi pek az olmakla beraber belediye daireleri seçim dalavreleri bakımından daha önemli yerlerdir. Bir defa Chicago’da seçim sırasında belediye daireleri politika patronlarının ve aldermanların arzularını tatmin maksadiyle coğrafya sınırlarının çok ötesine taşmıştı. Daire sınırları partinin kuvvetli bulunduğu iş merkezlerine göre çizilmektedir.

Komisyon üyeleri İrlandalı iseler nahiye şefliklerini İtalyan, Polonyalı ve Yahudilere kaptırmıyacak şekilde çalışırlar. Bölge sistemiyle işleyen öteki şehirlerde de durum böyledir.

Parlamento yolu ile yapılan irtikâbın tesir çevresi «Domuz Kazanı» ve «Partizanlık» gayretlerinin daha ötesine de geçerek geniş anlamda çapul ve vurgun sınırlarına ulaşır ve bu sistem çeşitli kanun yapma organlarının elde edilmesiyle büsbütün kuvvet kazanır. (Teori) ye göre parti politikasının uygulanabilmesi için partinin çeşitli teşri organları üzerinde nüfuz sahibi olması gerektir, işte bu prestij parti gruplarının veya bu grupların başında bulunan-

ların şahsî menfaatleri için bir kaynak olur ve bunun neticesi kanun yapma, tadil veya ilga etme yetkileri piyasa malı gibi memleket parasiyle alınıp satılabilir.

Teşri yetkisi çok zaman bir imtiyaz veya masunluk bahşetmek, kamu emlâkini terk veya devretmek gibi özel menfaatlere ayarlanmış olarak da kullanılır, bir şirkete bahşedilmiş olan imtiyazın sonradan temiz bir inceleme ile kaldırılmasını önlemek maksadiyle imtiyaza sürekli mahiyet de verilir. Bütün parlâmento şebekesinin ince bir dirayetle idaresi ve teknik özelliklerden hukuki şekillere kadar her çeşit metodların kullanılması suretiyle açık anayasa hükümlerinin ihlâli de sağlanabilir, ilk zamanlarda özel imtiyazlar verilmesi âdet idi, son zamanlarda daha çok rastlanan bazı kanun hükümlerine karşı «muafiyet» durumudur.

Şehir Meclisleri veya Devlet Parlâmentolarınca düşünmeden bahşedilen imtiyazlar ve muafıklar moda olmuş ve tenkit gerektirmeyecek kadar kötü şöret almıştır. Bu hal uzun bir nesil «politika» denen karanlık dünyanın en karanlık bir ormanı olarak kalmıştır.

Boston, Newyork, Philadelfia, Chicago, San Francisco şehirleri en çok irtikâbın hangisinde bulunduğu yolundaki tenkit savaşlarına mevzu vermek hususunda birbiri eriyle rekabet eden memleketlerdir.

Vergi ve rekabet işleri de dahil olduğu halde bütün konular kirli alış verişe yarayabilmeleri bakımından inceden inceye tetkik olunur. Bu imtiyazlar karşılığı olarak teşri meclislerinin adamlarına ne verilmektedir? Tam sayısı bilinemezse de bunun pek büyük bir tutarı olacağına şüphe yoktur. Sağlanan menfaat ne kadar büyük olursa politika patronlarının buna karşılık elde edecekleri kazanç da o kadar büyük olur.

Bu işler hakkında 1913 yılında soruşturmalar yapan parlâmentoya büyük ölçüde deliller sağlanmıştı. O zamanki Cumhurbaşkanının bu münasebetle yaptığı söylevin bir parçası aynen şöyledir:

«Gümrük tarifelerinin değiştirilmesi için Washington’da kongre üyelerini elde etme yolunda sarfedilen büyük

gayretleri, zannederim, halk bilmelidir. Bu hususta memleketin yüksek menfaatleri halkın tesirli hareketlere girişmemesini ve sessiz kalmasını gerektirmekte iken bir sürü kurnaz insan kendi özel kazançlarını genel menfaatlerin üstüne çıkarmak maksadiyle sun'î bir oy çoğunluğu hazırlamakla meşguldürler.»

Yapılan incelemeler bu husustaki çalışmaların ne kadar geniş ve organize olduğunu, ve kongre üyelerini ayartmak üzere çok para sarfeylediğini ve esaslı bir sistem kullanıldığını göstermiştir. Çıkarılan kara listede birçok kongre üyelerinin adlarının da bulunması bunu anlatmağa yarar.

1935 Kamu Menfaatleri Kanunu nun müzakeresi sırasında dahi mecliste oy çoğunluğu kazanma dalavereleri olmuş ve soruşturma açılmasını gerektirmişti.

Namussu iş adamlarını kirli ve öldürücü rekabetlerden kurtarmak ve kamu menfaatlerini korumak maksadiyle son yıllar içinde birçok gayretlere şahit oluyoruz.

Bu günkü para sızdırma sistemi üç safhalıdır, yani:

(1) imtiyaz vermek.

(2) Bu imtiyazı kamu itirazına karşı korumak.

(3) imtiyazlıdan sürekli şekilde para koparmak için devamlı bir korku konusu hazırlamak.

Meselâ bir adama bir banka soyduruyorsunuz; sonra onu kanuna karşı da koruyorsunuz, bununla kal mı yar ak onu kanun yolu ile de korkutuyorsunuz ki, adam sürekli himaye ihtiyacını hiç aklından çıkarmasın.

Bunun gibi bir gaz kumpanyası sürekli bir imtiyaz elde etmek için bir para veriyor, sonra imtiyazları düzenleme hakkındaki tüzükten yakasını kurtarmak için de bir para ödemek zorunda kalıyor. Bundan başka hakkında tüzük hükümlerini uygulayacak makamları sürekli şekilde susturmak için de ödemelere devam ediyor.

Bu sistem önemli şekilde her tarafa dal budak salmış ve kökleri endüstri çevrelerine kadar varmıştır. Illinois'deki Lorimer soruşturması, Newyork'daki Alds meselesi ve Ohio'daki Burns olayı bu sistemin üç enteresan şaheseridir.

W. Lorimer'in seçimindeki irtikâp ve kötüye kullanma skandalı üzerine (Senato) da açılan soruşturma; verecekleri oyların karşılığı olarak meclis üyelerine ödenmiş paralar hakkında esaslı deliller sağlamış ve bir de (Jack Fotası) denen bir sandığın yıllardan beri faaliyette bulunduğunu meydana çıkarmıştı.

Bu sandık, meclisi elde tutmakta çeşitli menfaatleri olan kimselerin verdikleri yardım paylariyle teşekkül etmiş olup içindeki para, meclisin kapanma zamanlarında hak kazanmış üyeler arasında dağıtılır. Jack potasından pay alanların çoğu sandıktaki para tutarının ne kadar olduğunu. hangi konudaki oyların karşılığı olarak kimin tarafından kendilerine verilmekte olduğunu bilmez. Onların bildikleri tek şey ortaklarına ayak uydurarak «mâkul» şekilde hareket ettikleri yani istenilen şekilde oy verdikleri takdirde meclis oturumunun sonunda toplanan paradan kendilerinin de bir pay alacaklarıdır. Meclis salonunun çeşitli köşelerine özel kimseler yerleştirilmiş olup oy verme zamanı gelince bunlar tarafından birliğe bağlı üyelere nasıl oy verecekleri hakkında talimat verilir.

Bu sandıktaki paranın tutarı bir zamanlar (bir milyar dolara) varmıştı. Patronların hâkim olduğu bir mecliste neler olabileceğim bu rakamlar pek iyi gösteriyor. Birçok hallerde kanunların zayıf ve İlmî olmaktan uzak bulunması da bu olayları kolaylaştırmaktadır. Vergi sistemimiz, dernekler hakkındaki kanunlarımız, sosyal ve endüstri mevzuatımızdaki gerilik, hücum için zayıf noktalar arayan vurgunculara çok uygun fırsatlar vermektedir. Birçok tasarılar pazarlık konusu olmak için öne sürülür. Gerçi buna karşı en sağlam yol halk hislerine başvurmak ve mâkul bir düzeltme zemini hazırlamak ise de dalaverecileri doyurarak kötü kararı geri bırakma yolu daha pratik ve ucuz düşmektedir.

ADALET MAKİNESİ VE PARTİ ZİHNİYETİ

Düzenbazlığın hücumuna en son uğrayacak kale, adalet sistemidir. Şüphesiz mahkemelerimiz teşri organlarına

ve idare makamlarına nisbetle daha az irtikâp konuşudurlar. Reaksiyoner kararlar pek çoktur ama irtikâp kokusu taşıyanlar azdır. Politikacı yargıç sayısı mürtekip yargıç sayısından çok fazladır. Aristokrat ruhlu ve mesleğine düşkün yargıçlar da vardır ki bunlar ne irtikâba yanaşırlar, ne de parti şeflerinin tesirine kapılırlar. Para veya emirle hareket etmeyecek kadar gurur sahibidirler. James Bryce mahalli yargıçlar hakkındaki bir yazısında şöyle demişti:

«Amerika Devletlerinin çoğunda görev almış yargıçlar; orta kudrette, az bilgili ve karşılarına dâva takibi için gelen avukatlardan daha aşağı ve hazan çok aşağı kültürde adamlardır. Karakterleri hakkında genel bir düşünce yürütmek çok güçtür. Amerika'da hiç kullanılmamış manto için «Yargıç cübbesi» kadar temiz sözü vardır. Yargıcı para ile kazanma olayları nadir ise de başka yollardan kararlarına tesir etme imkânları yok değildir.»

Yargıçlarla mahkeme başkâtiplerinin ve icra memurlarının tâyinlerinde parti şeflerinin oynadıkları roller büyük tür. 1927 de Chicago'da üç değerli yargıcın mahallî parti patronları tarafından görevlerinden atıldıklarını herkes bilir.

Patronaj sisteminin adalet makinesi üzerine tesiri daha çok malî işlerle ilgili hizmetlere alınacak memurlar hakkındadır. Bunların en önemlileri mutemetlik, veli veya vasilik, yedieminlik gibi yerlerdir.

Tarafların anlaşamamaları halinde bu görevlere tâyin yetkisi hâkimdedir. Bazı büyük şirketler aleyhinde açılan hukuk dâvalarında mutemetlik görevi akim almayacağı büyük kazançlar getirebilir. Bir aralık baro tarafından yapılan bir inceleme bu tâyinlere politika patronlarının büyük ölçüde müessir olduklarını açığa vurmuş ve bu şekilde tâyin edilen bir mutemedin on sekiz ay içinde 159 bin dolar kazandığını göstermiştir. Veli veya vasilik, iflâslarda hakemlik dahi çok kârlı işlerdendir. Bilirkişilik de bunların arasına katılabilir.

Politika işlerinde aktif şekilde çalışan yargıç sayısı pek büyüktür. Bunlardan bazıısı açık, bazıısı gizli iş görür. Bazan

paralı ek hizmetler sağlamak veya bulundukları hizmetlerde daha uzun zaman tutunabilmek maksadiyle bunların patronaj işlerinde çok ileri gittikleri de görülür. Politika gayretlerinden büsbütün uzak, mevkiini sadece kudret ve kabiliyetine, baronun ve çevrenin desteklemesine borçlu yargıçlar da vardır. Bunların da bazan politika patronlarınca satın alındıkları olur ki bu çeşit tarafsızlık halk için açık partizanlıktan daha tehlikelidir.

Yargıçların açık iptizale düştükleri hallere teşri meclislerinde ve idare hizmetlerinde olduğu kadar çok rastlanmaz. Kötüye kullanmaların en çok görüldüğü yerler büyük şehirlerdeki ceza mahkemeleridir. Newyork'un polis malı kemeleriyle Chicago'nun eski sulh yargıçları, politika irtikâplarının meşhur merkezleri idiler. Tammony parti şefi ile polis yargıcının işbirliği halk gözünden saklanamayacak hale gelmişti. Bir soruşturma sırasında Newyork. yargıçları kendilerinden bölge liderleri tarafından iltimas istendiğini kabul etmişlerdir.

Chicago'da «Adalet mağazası» diye bir tâbir vardır ki bu adaletin para ile alınıp satıldığı yerler için kullanılır. Bu şartlar altında birçok haydut ve caniler bile polise karşı politika korunması sağlayabilmektedirler. Polis mahkemesi bir zamanlar Metropolitien politika makinesinin göbeği idi, bugün dahi az çok yine böyledir.

Burada «nüfuz» paranın yerini tutar. Metropolitien bölgelerdeki adalet idaresinin durumunu inceleyen (Amerikan adalet derneği) raporunun bir yerinde şöyle demişti: «Bu bölgelerdeki yargıçlar gerçekten seçme değil, belki bölgeye hâkim parti liderlerinin tâyin ettikleri kimseler halindedir.»

Adalet yetkisinin kötüye kullanıldığıının en meşhur misali «Tivled» adındaki kimsenin dikenli tellerden kurtarılması yolundaki ümitsiz çabalamalarda görülmüştür. Bu meselede Bornard ve Albert adlı iki yargıç politika patronunu kurtarmak maksadiyle mahkeme yetkisini kötüne kullanarak bir takım müzekkereler çıkarmışlar ve boş yere gö-

ze batar gayretkeşlik göstermişlerdi ¹. Yine bir zaman bir (Habeas Corpus) yargıcı (Illinoise senatosunun) Lori mer hakkında açtığı bir soruşturmayı durdurmuştu. Chicago ağırceza yargıçlarının parti patronlarıyla ilgili dâvaları bin bir düzenbazlıkla tanınmaz şekle soktuklarını bölge mahkemelerinin 1928 den sonraki sicillerinde görmek mümkündür.

Dâvayı duruşmaya getirmekte gecikmeler, soruşturmayı geciktirmeler, temyiz lâyihasını hazırlama süresini tekrar tekrar uzatmalar, ilâmlar hasıraltı etmeler, vesaire. Politik dâvalarda yargıçların adalet esasını bırakarak partizanlığa ve parti arkadaşlarının arzu ve isteklerine göre açık haksızlıklara saptıkları zaman zaman görülen olaylardandır. Fakat çok şükür bu haller istisnayı aşarak «kaide durumuna girmiş değillerdir.

İyi teşkilâtlandırılmış bir patronaj sisteminde yargıçları, bilhassa küçük mahkeme yargıçlarını çok defa mahallin parti makinesi ve onun patronu seçer. Bu yetki patronlar için önemli bir kozdur. Amerikan baroları birliğinin 1932 Ekim raporunda aynen şöyle denilmekte idi:

«Gangsterler çok defa yargıçlık hizmetlerine kendi adamlarını seçtirmeğe muvaffak olabiliyorlar, ve bir cinayetle itham edildikleri zaman jüri huzurunda yargılanma hakkından feragat ederek kendi adamları olan yargıcın önüne geliyorlar.»

New York'da (1930 - 1931 de) yargıç Seabury hakkındaki soruşturmalar polisteki rüşvet ve irtikâp olaylarına yargıçların da karışmış olduklarını açığa vurmuş ve meşhur gangster Arnold Rothstein'dan 19,600 dolar borç para aldığını kabul eden yargıç azledilmişti. Bu yargıç beş senelik hizmet süresinde bankadaki hesabına 100,000 dolar eklemeğe muvaffak olmuştur. Polis mayistralarından çoğu bu soruşturmalar sırasında kendilerini bu mevkilere getirenlere önemli hizmetler yapmış olduklarını itiraf etmişlerdi.

¹ Newyork'da Martin Monten adlı bir yargıç (1921 de) suçlularla iş birliği yaptığı için hapis ve para cezasına mahkûm edilmişti.

Politikanın adalet sistemi üzerindeki tesiri yavaş fakat sürekli. Temiz ve cesur kimseler bu engelleri çiğneyip geçmekte iseler de partinin yargıçları seçme inhisarı güçlükler doğurmaktadır. Sözün kısası genel temayül ıstırap vericidir.

Bu sistemin çok gelişmiş olduğu yerlerde yargıçları ya politika şefleri veya endüstri patronları tâyin etmekte ve onlar da bu iyilikleri uygun hizmetlerle ödemektedirler.

Bütün bunlar yüksek delme ve parçalama kudretine sahip uzun menzilli politika silâhlarıdır. Her parti şefi bunların politik savaşlarındaki önemlerini bilir ve bunları elde etmek için her çareye başvurur.

İDARE MAKİNESİ VE PARTİ ZİHNİYETİ

Kirli politikacılığın idare makinesini kontrol etmek suretiyle kanunları yürütme ve uygulamadaki yetkisi büyük ve korkunçtur. Teşri işlerinden ancak arasına menfaat ve nüfuz elde edilebilir, halbuki idare makinesi bu fırsatı her gün ve her saat sağlayabilir. Kanun yapımcılar arasına tatil süresine girerler, halbuki idareciler her an iş basındadırlar.

Kanunlar teşri meclislerinde ittifakla değil çoğunluk oyu ile kabul olunurlar, fakat bir defa kabul olundu mu artık herkes hakkında uygulanmaları gerekli olur. Bu takdirde parti düzenbazları kanunun uygulanmasında görülen bazı tereddütleri istismar etmek üzere derhal harekete geçerler. Amerika'da içki yasağının devam ettiği süre içindeki kanun durumu ile bunu istismar eden kaçakçılık bunun en iyi misalidir.

İdareye karşı Amerikalıların gelenek halinde besledikleri soğukluk bir tarafa bırakılırsa başlıca iki sebepten dolayı memleketimizde idare politik bakımdan korkunç görünür. Birincisi kanunlarımızın teferruatlı hükümler ihtiva etmeleri, İkincisi çok defa dikkatsiz kaleme alınmış olmalarıdır. Kanunu yapanlar sadece prensipler ve genel hükümler ortaya koymakla yetinmiyorlar. Bir şeyin nasıl yapılması gerektiğini uzun uzadıya anlamağa da yelteniyorlar ve sonunda bu, kısa görüşlü, kifayetsiz bir talimat oluyor.

Her şeyi inceden inceye anlatmak isteyen hükümlerle dolu, çarçabuk kaleme alınmış kanunların uygulanmasındaki güçlükler bellidir. Bunlar idare makamları tarafından serbestçe tefsir edilmedikçe uygulanamazlar. Düzenbaz bir idareci için böyle bir kanun gökten inmiş sofradır. Bunların pratikte uygulanmalarına imkân olmadığını ispat etmek idareci için en güvenilir bir savunma olur ve sonra bu kanunu istediği gibi tefsir ederek uygular.

Kötü tasarlanmış, eskimiş veya unutulmuş kanunlar irtikâpçıların en çok işlerine gelen konulardır. Çünkü ancak bu şartlar içinde kanunu irtikâp maksatlarına uydurmak ve kanun yapanların maksatlarını şüpheli bıraktıkları yerlerde dalavere (mezûre) sini rastgele kullanmak mümkün olur.

Bundan başka bizim hükümet geleneğimiz her zaman kuvvetli bir idareciliğin aleyhindedir. İlk zamanlar bunun, sebebi, bir krallık kurulması korkusu idi. Bunun için kuvvetli bir idarenin yavaş yavaş sürekli hale gelerek günün birinde (monarşi) ye dönebileceği düşüncesi her zaman zihinleri baskı altında tutmuştur.

Evvelce sade seçimle görev alan memurlar hakkında uygulanan hizmet değiştirme doktrini son zamanlarda idarecilere de teşmil olunmuştu. Artık bugün hepimiz kabul etmiş bulunuyoruz ki, idare bir halk silâhıdır ve zayıf bir silâh özel menfaatlerin sağlam ve iyi yetiştirilmiş kuvvetlerine karşı halkı korumaya muktedir olamaz. Son bir kaç yıl içindedir ki bazı devletlerde ve şehirlerde idarenin ihtisas temeli üstüne konarak sürekli bir statü sağlanması hizmetin memnunluk verici olabilmesinin tek şartı olarak kabul edilmiş bulunuyor.

Bir zamanlar özel bir amaçla zayıf bırakılan idare bir aralık düzenbazlar tarafından daha ziyade zayıflatılarak İrtikâp âleti yapılmıştır. Kudretsiz bir idare, menfaat avcıları için bir altın madenidir. Bunlar kamu hizmetlerine ehliyet ve liyakat sisteminin sokulması gayretlerine şiddetle karşı koymaktadırlar, çünkü biliyoruz ki bu unsurlar şimdiye

kadar onların faydalanmakta oldukları vurgun ve iltimas sistemini kapı dışarı edebilecektir.

Genel olarak denebilir ki idare makinesi kirli hareketlerle ağır surette yüklüdür. Bu sistemin tam geliştiği çevrelerde idareciler görevlerini dostları için bir lütuf vesilesi ve bazı hallerde dolambaçlı yoldan bir kazanç vasıtası olarak kullanmaktadırlar. Parti tarafından aday gösterilmesi, seçilmesi ve tâyin edilmesi sebebiyle kendisini makinenin bir parçası ve partinin bir adamı sayan memur ortaklarının isteklerine karşı baş çeviremez. Tersine hareket yapacak olursa kendisine bu durum parti ortakları tarafından hatırlatılır. Kendi kararlarına rağmen ötekilerin isteklerine göre hareket etmeğe zorlanır, ısrar ederse küstahlık ve nankörlükle itham edilir ve artık üyesi bulunduğu kumpanya için faydasız ve değersiz sayılır. Zayıf kanunlar ve iradesiz memurlar bu temayülü arttıran ve mukavemeti azaltan başlıca sebeplerdir. Bu tesirleri hiçe sayan ve hattâ meydan okuyan ve bazan da çok kuvvetli baskılardan başkasına boyun eğmiyen temiz memurların da bulunduğu bir gerçektir ama bunların tuttukları çevre kamu işlerinde kaide olacak kadar genişleyememiştir.

Meselâ bir şehir idaresinde kamu hizmetlerinin kirli maksatları tatmin için kullanmağa elverişli birçok tarafları vardır.

Polis, yapı ve sağlık işleri, belediye yasakları vesaire hep anaforcular için istismara müsait olanlardır. Bu günkü şehir hayatının karmakarışık şartları altında yurddaşların idaresi için kullanılan makine, çeşitli kötüye kullanma maksatlarına göre ayarlanabilir. İrtikâpçı bir idare kanun ve emirlerin her kelimesini nüfuz veya vurgun sağlama yolunda kullanır.

Bir yapı kanununu açıklamak üzere çıkarılmış bir takım talimatlar vardır. Bunlarda yapının güvenliği, yangına karşı korunması, sağlık şartları ayrı ayrı gösterilmiştir. Çarçabuk gelişmekte olan bir şehirde yapı talimatı, değişen sistemleri takibetmek hususunda büyük güçlüklerle uğrar. Fen daireleri ile yapı sahipleri arasında çıkan anlaşmazlık-

ların sayısı pek yüksektir. Talimatın tefsiri bahis konusu olunca mesele izin isteyen kimsenin elde edeceği politik nüfuza göre hallolunur. Mahallin politika patronu veya nüfuzlu bir şef elde edildikten sonra talimatın sadece makul tefsiri değil kanunun maksat ve ruhuna taban tabana zıt olan gayrimenkul tefsiri dahi sağlanabilir. Böyle bir iltimas temin edilemezse kanunun sadece sert yüzü gösterilerek en makul bir tefsirin yapılması bile esirgenir ve reddolunur Büyük şehirlerdeki fen daireleri yolsuz yapılara göz yumma karşılığı olarak sürekli bir vurgun sağlamaktadırlar. Adli soruşturmalar vurguncuların iç yüzünü sık sık açığa vurmaktadır. Bir şehirde yapı işleri bazan o kadar geniş ölçüde olur ki, teftiş personeli bunun karşısında âciz bir duruma girer. Teftiş memur olanlara bir gevşeklik ve dikkatsizlik gelirse de politika makinesine karşı saygısızlık gösterenler kendilerini yine kurtaramazlar. Bunların yapıları üzerinde özel incelemeler yapılır, talimatın her noktası üzerinde ayrı ayrı durularak yapılmakta olan binaya tatbik olunur. Hele bir eksiği olsun. Yangın deliği mi unutulmuş, derhal yapılmalıdır. Ama kapı komşusundan böyle bir şey istenmemiş. O başka. Kapı kanatları dışarıya açılacakken içeri mi açılmış? Hemen değiştirilmelidir, ama yüzlerce komşunun kapısı hep dışarı açılıyormuş, buna söz yok. Lâfın kısası iltimas sağlandı mı, her şey olur. Kapılar içeri de dışarı da açılabilir. Yeter ki kayırma ve koruma makinesi bu konuda işlesin. Bütün bu çabalayışların amacı bütün çevreye hâkim irtikâp sistemine karşı uysallığı sağlamaktır. Bir talimat ne kadar ağır ve şiddetli ise fırıldak çevirme imkânları da o kadar büyük olur.

Kanun yapılırken irtikâp unsurları daima şiddetli ve gayrimakul hükümlerin lehinde oy verirlermiş. Çünkü yapacakları vurgun daha verimli olacaktır.

Memleket içinde ve mahallî idarelerde idare nüfuzunun çeşitli uygulama alanları vardır. Mallara kıymet takdiri, yoksullara yardım, suçluların kovuşturulması, nahiye müdürlüğü (Şerif) icra memurluğu ve savcılık hizmetleri en başta gelir.

Devlet savcılığı irtikâp makinesinin en önemli dışısidir. Teori bakımından savcılık görevi sadece topluluğu normal suçlara karşı korumaktan ibaret olmayıp siyasal irtikâp ve cinayetlere karşı güvenlikte bulundurmakla da ödevlidir. Eğer bu makam politika adamlarının kontrolü altında ise vurguncular kendilerini tam güvenlik içinde hissederler. Memleketimizde politika suçlarının cezalandırılmalarını sağlamak çok güçtür, iyi niyet olsa bile milletvekilleri için dokunulmazlık vardır. Bu gibi hallere karşı tesirli bir kovuşturma hususunda gösterilecek en küçük bir gevşeklik politika talancılarının serbest kalmalarını sağlamağa yeter. Bundan başka ceza mahkemelerinde kovuşturmanın şiddeti, verilecek cezanın mahiyeti vesaire hakkında isteklerde bulunmak hususunda savcıların takdir yetkileri geniştir. Çok defa bu takdir politika tesirleri altında kullanılır. Suç görmemezlikten gelinir. Kovuşturma isteksiz yapılır veya iş ufak bir ceza ile kapatılır. Bunlara karşılık savcı ya cebini doldurur veya kendisinin de üyesi olduğu parti teşkilâtını kuvvetlendirmek amacı güder. Tahmin edildiğine göre New York ve Chicago'da cinayetlerin yarısı ilk soruşturmalarda örtbas edilmektedir.

Bunun gibi (Şerif) ler ve idari yargıçlar da politika fırıldaklarının can alacak yerleridir. Pek az işlem vardır ki yüksek politika baskısı altında ters yolu tutmuş olmasın. Kontluk ceza evlerinde (Şerif) ler tutuklara öyle kötü bakarlar ki, bunun sonunda ilgililer ücretli sistemi kabul zorunda kalırlar. Bu plâna göre hapislerin bakımından artan para bu işe bakanların elinde kalır. Bunların arasında açlık diyetine karşılık ceplerini doldurmayıacak adam az bulunur.

Bir zaman yargıç Seabury bir soruşturma sırasında bir (Şerif) in kumbarası içinde altı senelik hizmetinin vurgun tutarı olarak 360,000 dolar bulunduğunu görmüştür, King Kontluğunun arşiv memuru James'in banka hesabında da bir milyar dolar görülerek kendisinden bunun sebebi sorulmuştur. Bu zat bu parayı çok fakir ve sefil olan akrabalarına vereceğini ve fakat bunun kendisine nereden gel-

diğini hatırlayamadığını söylemiştir. İrtikâbın asıl şaheseri Chicago'nun Cook Kontluğu'nda meşhur Sweitzer olayında görülmüştü.

1935 yılının 1 Mayıs gününde mahallî idare hesaplarında 400,000 dolar açık bulunduğu dedikodusu ortaya çıkmıştı. Nihayet hesaplara bakılmış ve sonu halka ilân edilmekle beraber Muhasebeci (Sweitzer) de işinden çıkarılmıştı. Asıl skandal bundan sonra meydana çıkmış ve mahallî idare sandığının politikacıların ihtiyat paralarını muhafazaya mahsus bir kasadan başka bir şey olmadığını göstermiştir.

Amerika Devletlerinin idare hizmetleri politika sömürücülüğü için geniş birer alandılar. Bir taraftan devlet müesseselerinin işletilmesi, diğer taraftan devlet kanunlarının yürütülmesi vardır. Zannedilir ki hasta, sakat, ve suçluların bakımı ile uğraşan müesseseler politika çapulcularının en son başvuracakları yerler olacaktır. Ne gezer, tecrübeler göstermiştir ki hasta, sakat ve yoksulların sığındıkları ve bahtsızların kapatıldıkları yerlerin karanlık köşeleri bile politika çapulundan kendilerini uzak tutamamışlardır. Dalavere ve irtikâp buralara da girmiştir. Hastalar, sakatlar ve mahkûmlar dahi bu sistemin kurbanı olmuşlardır. Ceza evindekilerin günde on beş sente çalışmaları bir istismar konusudur. Bu müesseselere müteahhitlerin verdikleri her şey hem sayı, hem de kalite bakımından hep bozuktur. Son günlerde hayır ve ceza müesseselerinin idaresinde geniş değişiklikler yapılmıştır. Kör göremez, sağır duyamaz, dilsiz şikâyet edemez, akıl hastalarının sözleri de değersizdir. Bunun için çapulcuların en çok hoşlarına giden sömürme konusu bu zavallıların sığındıkları yerlerdir.

Hattâ devlet eğitim müesseselerinin kapalı koridorları bile bu belâdan kendilerini kurtaramamışlardır.

Birçok devlet kanunlarının uygulanması mahallî mahiyette bir iştir; fakat sigorta şirketleriyle kamu yararına çalışan derneklerin kontrolleri, iş kanununun yürütülmesi ve sağlık işleri geniş ölçüde devlet müesseselerine bırakılmıştır.

Bunlardan her biri politika oyunları için elverişli birer konudur. Maden ve fabrika işçileri, alkollü içkiler hakkındaki kanunlarda takdir ölçüleri çok geniştir. Şehir idaresinde olduğu gibi bu alanlarda da teftiş ve mürakabe unsurları işin genişliği ile mütenasip bir sayıda bulunmadığı için kendilerinden beklenen görevi yapamamaktadırlar. Bunun neticesi olarak da mürakabe sadece bu maksatla seçilmiş kimseler ve müesseseler hakkında uygulanmakta ve ötekiler kendi hallerine bırakılmaktadırlar. Şüphe yok ki hangi yerlerin teftişe tâbi tutulacakları tâyinde temel tutulan politik sebeplerdir. Siyasal durumu kuvvetli olan bir fabrikacı veya madencinin iş yerlerindeki teftişin baştan savma olmasına mukabil zayıf durumda bulunanlar çok sık: bir denetlemeye tâbi tutulur.

Amerika federal hükümet idaresinde de politik yolsuzluklar eksik değildir. Hattâ tersine olarak büyük ölçüde ve sistemli vurgunculuklar federal idare tarihini zaman zaman lekelemişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri'nin idare hizmetlerinde ilk defa ehliyet sistemi kabul etmiş olmasına ve bu hizmetlerin yüksek kudret ve liyakatle görülmekte olmasına rağmen zaman zaman mühim idare kollarının kirli tesirler altında önemli şekilde felce uğradıkları ve hükümet idaresinin değerden düştüğü olmuştur. Viski ve şeker kırılları, hayvan, kömür ve petrol patronları her zaman idarenin tarafsızlığını ve dürüstlüğünü sarsmışlardır. Nafia, gümrük ve tekel işleri, devlet toprakları, orman ve su yolları ayrı ayrı önemli vurgun kaynaklarıdır. Harding devrinin petrol skandalları millî tarihimiz için yüz karasıdır. İçişleri müsteşarı değerli iki deniz petrol yedek deposunu iki kuvvetli firmaya çok şüpheli şartlar altında kiralamış ve fakat yüksek hukuk mahkemesi bu sözleşmeyi kirli ve hileli bularak hiçe saymıştı. Ayrıca ceza mahkemesinde de yargılanan sanıklar yakalarını kurtarabilmişler ve yalnız bir tanesi senato komitesinde sorulara cevap vermediği için hapse mahkûm edilmişti.

İrtikâp maksatları için idarenin çeşitli kollarında kullanılmakta olan metodları tam ve etraflı şekilde tasnif ede-

bilmek kolay değildir. Çünkü bu menfaat ve faaliyetlerin kapladıkları alan pek geniştir. Hükümet makamlarınca eşya ve malzeme satın alınması uzun yıllar irtikâpçılar için en zengin bir kazanç kaynağı olmuştur. İşin en kötü tarafı yapılan sözleşmelerdeki şartların yerine getirilmesindedir. Şartların temiz yürekle çizilmiş olması önemli değildir, çünkü sonunda bunları inceleyecek ve araştırarak yine vurgunculardır. Sözleşme şartları ne kadar ağır ise vurgunculuk maksatları için o kadar elverişlidir. Bu hal dürüst iş adamlarını uzaklaştırır ve yüksek teklifler yapmalarına sebep olur. Halbuki işin içindekilerle ortak olan bu şartların kendi hakkında gevşek uygulanacağını bildiği için çok uygun teklifler ileri sürer. Bir zaman Chicago’da bir kaldırım işinde müteahhit bir yarda kare için tesbit edilen ücretin üçte biriyle işi üstüne almış ve bu hal herkesi şaşırtmıştı. Çok defa bu sistem altında taahhüt işleri politika konusu da olmaktadır.

HAYDUTLARLA İŞBİRLİĞİ

Birçok şehirlerde politikacıların önemli kuvvet kaynaklarından biri; kanuna karşı koruma karşılığı haydut ve canilerin yaptıkları işbirliğidir. «Yeraltı» dedikleri bu kanlı adamlar canlarını mahallî otoritelerin ve bilhassa polis kuvvetlerinin göz yummalarına veya lütuflarına borçludurlar. Haydut sürüleri ve cinayet erbabı icra makamları için eri kazançlı birer avdırlar.

Kırk yıldan beri çeşit şehirler için hazırlanan soruşturma raporları belgeye dayanan pek çok canlı misilleriyle doludur. Büyük küçük şehir idarelerinin karanlık köşeleri zaman zaman ışık altına alındıkça halk bu olayları acı hislerle seyretmiştir. Bunları İlmî şekilde çerçevelemek metodlarını ve parti kurullarıyla münasebetlerini belirtmek güçtür. Bu servet kaynağım ellerinde tutanlar suçları takiple ödevli bulunan ve polis kuvvetlerini idare eden makamlardır. Bu konu üzerinde profesör Goodnow şöyle demişti: «Büyük bir Amerika şehrinde polis idaresi kadar dünyada çarçabuk zengin olma yolu yoktur.» 1894 de bir jüri heyeti başka-

nının tahmin ettiğine göre yalnız New York şehrinde bu kaynaktan elde edilen kazancın yıllık tutarı 7 milyon dolarmış. 1911 de bir komisyon raporuna göre de yalnız Chicago şehrinde kötülük yolu ile kazanılan paranın yıllık tutarı on beş milyon dolarmış ve bunun üç milyonu polisin payı imiş. Federal tahkikat yargıcı (Pasley) in raporunda tahmin ettiğine göre gangster (Capone) nun kaçak içki, kumar, fuhuş ve avantacılık gibi gayrimeşru kazanç kaynaklarından bir yılda eline geçen para tutarı 105 milyon Dolarmış.

Polisin yolsuz kazanç kaynaklarından biri de sosyal felâketlerdir. Fuhuş bataklığına düşmüş bahtsızlar muntazam surette polise haraç verirler. Uçkur münasebetleriyle ilgili hiç bir hareket vurguncuların vergilerinden kendini kurtaramaz» Kaldırım kadınları, genel evler, randevu evleri ve pansiyonları hep haraç konusudur. Şüpheli oteller, muhabbet delâlları da bu arada sayılabilir. Çapulcular, gizli fuhuş müesseselerini koruma karşılığı bunlardan para kabul etmekle kalmazlar, ayrıca sahte tevkif tehditleriyle de para sızdırırlar. Bunu Seabury soruşturmalarından anlıyoruz.

İş bununla bitse yine iyi. Politika dostlarını da unutmamak, bunlara da bir kazanç yolu sağlamak gerektir. İşte genel evlere korkunç fiyatlarla bira, şarap, viski, sigara, yiyecek, möble, elmas ve inci satışı bu gibilere bırakılmıştır. Hattâ hastalara bakacak doktorlar bile... bu işlerin sağladıkları kazançlar çok büyüktür. Ve satışlar bazan zorla dahi yapılabilir.

Bu kazanç yolunun ortakları arasında bir (Klik) doğar. Evlerini ve binalarını gizli zevk alış verisine kiralayan mülk sahiplerini, bu gibilerin gayrimeşru işlerden doğma dâvalarını kabul eden avukatları, randevucuları, muhabbet dellâllarını ve zevk masalarının döküntü ve kırıntılılarıyla geçinmeyi meslek yapmış bir sürü serseri bunun içinde bulunur. Ebeler ve çocuk düşürücülerle çocuk alıp satıcıları bu arada saymak mümkündür. Bunlar da faaliyetlerini polise uydurmak ve kazançları nisbetinde politika makinesine

yardımda bulunmak zorundadırlar. İşin içine adam öldürme girince ücret tarifeleri derhal değişir. Kumar yerleri de başka bir kazanç kaynağıdır. Nişancılıktan en modern kumarcılığa kadar hepsi bunun içindedir. Öyle kumar yerleri vardır ki, insan bir saat içinde bütün servetini kaybedebilir. New York ve Chicago gibi büyük şehirlerin kumar işleri zaman zaman sendika temeline dayanmıştır. Büyük politika adamları kumar yerlerinden sade haraç almakla yetinmeyerek bu yerler için tekel sistemi de koymuşlardır. Polis kuvvetini kontrol ettikleri için yeni bir kumar yeri açılır açılmaz bunu kapatabilmektedirler. Başka birisi bir kumarhane açmak isterse ya (tröst) e girip haraç vermesi veya sık sık yapılacak baskınları ve tevkifleri göze alması gerekir. Büyük şehirlerin kumar yerlerini işleten gruplar arasında önemli politika adamları vardır. Bunlar bazan bu işleri açıktan yapan tanınmış kimseler olabilecekleri gibi çok defa bu müesseselerin arkalarına gizlenmiş, ortaklıkları halk tarafından öğrenilmemiş kimseler de olabilirler.

Politika makinesinin birçok çeşitli tipte cinayet erbabı ile de doğrudan doğruya münasebet kurduğu vardır. Kötü bir sistemle işleyen memleketlerde suçluları korumanın politikacılar için bir kuvvet kaynağı olduğu görülmüştür. Suçlar bazan açık bazan gizli işlenir.

Bunlar inanılmaz olaylar gibi görünebilir ama hepsi belgelere dayanmaktadır. 1937 de Cleveland'da polis işleri incelendiği sırada bir polis yüzbaşısının meşhur gangsterlerden 139,000 dolar çektiği meydana çıkmıştı. Başka büyük şehirlerdeki olaylar dahi hep aynı yöndedir.

Chicago cinayet komitesi başkanı Fletcher diyor ki: **«Haydutlar, üyelerine mâkul bir güvenlik hissi verecek bir cinayet sistemi kurmuşlardır. Öyle savunma tahkimatı vücuda getirmişlerdir ki, işlerini normal alış veriş yapar gibi hükümet kuvvetlerinin müdahalesinden uzakta ve güvenlik içinde görebilmektedirler.»**

«Yeraltı» adamlarının parti sandıklarına ödedikleri paranın tutarı ne olursa olsun, bilinen şey şudur ki, bu para o teşkilâtın başlıca desteklerinden biridir. Fuhuş, kumar,

içki, kaçakçılık ve avantacılık birçok şehirlerde politika sisteminin unsurlarıdır ve bunlar karşılık olarak kontluk, devlet ve federasyon politikaları üzerine tesir yapmaktan geri kalmazlar. Bu kıvıll lâmbanın ışığı çok uzaklara kadar gider ve politika savaşlarının en önemli silâhlarından olan parayı, oyu ve kudreti de birlikte götürür.

AVANTACILIK

Politika patronlarının «yeraltı» adamlarına benzer şekilde istismar konusu yaptıkları bir zümre de avantacılarıdır. Avantacılığı şöyle tarif ederler: **«Maksatlarına varmak için kanunsuz baskı ve zor kullanan organize bir zümrenin vurgun faaliyeti.»**

Bu metod yirminci yüzyılın başından beri büyük Amerika şehirlerinin her çeşit yiyecek maddeleriyle içki, giyim, yapı ve motor sanayiinde hayli gelişmiş bulunuyor. Bu bazan parazit şeklindedir, bazan da belli bir takım endüstri çevresinde sürekli tesir yapan bir kuvvet halindedir. Politikacıların koruyucu yardımları sayesinde bunların (monopol) kurdukları bile olur. Bazan da bir şirket şeklinde gelişme gösterirler ki, bunun üyeleri saldırganlığa karşı garanti edilmiş durumdadırlar. Şüphesiz buna karşılık teşkilâta düzgün ödemeler yapmak zorundadırlar. Para vermeyi ihmal edenlerin malları tahrip edilir ve canları tehlikeye girer.

Hiç şüphe yok ki polis ve politika patronlarının tasvibi olmadan organize bir avantacı çetesinin yaşayabilmesine imkân yoktur. Avantacılığın Amerika'daki gelir tutan pek büyüktür, ancak kaba taslak bir tahmin yapmak mümkündür. Amerika Birleşmiş Devletleri genel savcılığının 1933 raporunda bu şekilde alınan paranın bir yıllık tutar bir milyar dolar olarak gösterilmişti, Halbuki New York cinayet komisyonu bunu bir kaç misli daha yüksek olarak tahmin etmiştir.

Haraca kesmeyi ortadan kaldıracak başlıca kuvvet her devletin kendi (teşri) meclisidir; ancak bazı hallerde

Federal Hükümet mahallî idarelerden daha tesirli şekilde harekete geçebilir.

Hükümetin haraç ve avanta teşkilâtıyla savaşta göstereceği kabiliyet bir demokrasi başarısı olacaktır. Bir yazar, bu düşüncüyü şöyle belirtiyor:

«Müessesemize karşı gerçek tehlike şuradadır: Cinayet erbabı ile haraççılar (Racketeers) gitgide daha kuvvetleniyorlar, bunların sözü geçer politika ve devlet adamları ile işbirliği yapmaları namuslu yurddaşların güvenlerini azaltıyor ve ümitsizlik içinde emniyet ve şereflerini korumak için başka vasıtalar arıyorlar.»

VERGİ MAKİNESİ:

Rüşvet ve irtikâbın hedef tuttuğu bir konu da vergi işleridir. Vergi sistemimizin çürük ve gayriilmi mahiyeti düzenbazlığı kolaylaştırıyor ve sorumluluğun tesbitini güçleştiriyor. Şashî ve aynî mallar üzerine genel vergi konması sistemi başka medeni memleketlerde tarihe karışmıştır. Endüstrinin daha ziyade tarımsal olduğu zamanlarda şahsî ve aynî mallar üzerine konacak verginin tarh ve takdir edilmesinde güçlük yoktu. Fakat şehirlerin büyümesi, sanayiinin gelişmesi, korporasyonlar ve aklın almayacağı büyük değerlerin ortaya çıkması üzerine, bilhassa şahsî mallar üzerine konacak vergilerin takdirini çok zorlaştırmıştır. Bir çiftçinin toprağına ve çift âletlerine bakarak vergiye tâbi mallarını öğrenmek mümkündür, fakat bir kimsenin sermayesini, alacak ve borçlarını anlayabilmek bir meseledir.

Aynî olmyan malların gelişmesi şahsî mallar üzerine konmuş olan bugünkü vergi sistemini birçok bakımdan gülünç yapmıştır.

Bu konu etrafında yazılan yazılar hadsiz hesapsızdır. (Ely) nin (Amerika Birleşmiş Devletleri'nde ve Şehirlerinde Vergi Sistemi) adlı eseri yayınlanalı yarım yüzyılı geçmiştir. Sözü geçen yazar bu eserinde vergi sistemimizin mânasızlıklarını açığa vurmuştur. O zamandan beri birçok devletlerde birçok komisyonlar kurulmuş, birçok etüdler yapılmış, vergi sistemimizin eşitsizliği ve adaletsizliği hakkın-

da birçok raporlar hazırlanmış ve kanunlarda bazı değişiklikler yapılmışsa da ana vergi sistemi yine eskisi gibi geri bir durumdadır. Aynı mallar üzerinde değer takdiri oldukça kolaydır, fakat şahsî mallarda ufak bir rakam farkı büyük sonuçlar verir. Aynı mallar üzerine vergi tarhı da ilmi bir temele dayanmıyor. Vergi tarhına memur edilen kimseler politik maksatlara göre seçilmekte veya tâyin edilmektedir. Bunlar doğru dürüst mülkün değerini takdir edebilecek kudrette kimseler değildir. Şahsî mallara gelince; bunlar üzerine konacak vergiye dair ilmi bir sistem bahis konusu değildir. Şu halde vergi memurunun kendi takdirine bırakılmış demektir, isterse yüksek isterse alçak, isterse haklı, isterse haksız tarhedebilir. İltimaslı birini vergiden istisna edebileceği gibi bunun komşusu olana da dolgun vergi tarhedebilir.

Vergi tarhetme işlerindeki bu avantajlı durum politika dalaverecilerinin gözlerinden kaçır mı hiç? Onlar bu sistemin dostları mükâfatlandırmağa, düşmanları cezalandırmağa elverişli bir vasıta olarak kullanılabileceğini çoktan keşfetmişler ve kendi mallarının değerden düşürülmesi ve düşmanlarınınınkinin fazla değerlendirilmesi yollarını öğrenmişlerdir.

İltimaslı kimseleri minnettar bırakmak üzere politika makinesi nüfuz kullanmak yolunu tutmuştur. Hattâ daha kötüsü, bazı hallerde kendi hakkını alabilmek için bile, politika adamlarından ricada bulunmak gerekmektedir. Maksat verginin âdil esaslar dairesinde tarhını sağlamaktır. Bu politika kudretinin derinliği herkes tarafından iyice anlaşılmış değildir. Bu kudret her zaman geçilmesi mümkün olmıyan yollardan, sokaklardan geçerek başka tarzda yaklaşılması mümkün olmıyan noktalara kadar varır. Başka hiç bir şeyden pervası olmıyan kimselerin içine korku salar. Hele rekabet karşısında iş yapan kimselerin adalet dairesinde vergi sağlayabilinceye kadar yürekleri çarpar,

Tecrübeler göstermiştir ki, politika teşkilâtına karşı koymanın cezası vergilerin artması şeklinde kendini gösterir. Sessiz tarafsızlığın mükâfatı da az vergi veya orta ver-

gidir. Bölgenin parti kaptanı veya komite reisi vergilerin tarhında çok tesirli nüfuz kullanan kimselerdir. Bu şekilde vergi tarhında iltimas edilenlerin bir listesi parti teşkilâtı tarafından hazırlanır. Bu liste mahrem olup seçim savaşlarında çok işe yarar.

Bu listeye dahil olup da önemli derecede zengin olanlar seçim savaşlarındaki masraflar için de yardım yaparlar. Parti adamları seçim savaşları için gerekli parayı bu gibi yüksek vergilerden kurtulmuş kimselerden kolayca sağlayabilirler. Birçok yerlerde bu nüfuz sessiz sedasız yürürken büyük korporasyonlar işinde en üst noktasına varır. Kamu hizmetleri yapan şirketler ve bilhassa demiryolu işletmeleri vergi işlerinde çok hassaslık gösterirler. Bunun için bu şirketler vergi tarheden makamlar yolu ile partiye bağlanırlar. Bunlar ya politika makinesinin parçaları olan kimselere ödemelerde bulunurlar veya doğrudan parti sandığına savaş hediyesi diye bir para yatırırlar. Memleketin birçok yerlerinde parti mâliyelerinin başlıca gelirlerinden birini vergi hileleri 1 eskil ettiği; ne yazık ki gerçektir. Bu gibi yardımların gizli tutulması, rağbeti artırıyor.

Eğer vergi tarhında İlmî bir sistem kullanmış olsaydık, bu çapul işleri bu kadar ileri gitmezdi. Halbuki bugünkü sistemimiz hâlâ çürük ve gayriilmidir. Kirli politika adamlarının her çeşit vurgun ve çapullarına elverişli bir durumdadır. Hiç bir politika adamı bu kadar tesirli bir silâhı kullanmazlık edemez.

İNGİLTERE'DE (COMMON LAW) A GÖRE POLİS YETKİLERİ

Eserin Müellifleri:
Yüksek Mahkeme Müşaviri
Piffe – Pfelps

Çeviren:
İzzettin ERAYDIN

(Powers of the Police) adlı eserden

Tevkif müzekkeresiz tevkif salâhiyeti:

Kavgada. — Bir polis memuru kavgaya tutuşmuş kimseleri kavga devam ettikçe veya kavga bitmiş olmakla beraber yeniden başlayacağına inanmak için muhik sebepler bulundukça, tevkif edebilir. Fakat kavga bitmiş ise kimseyi tevkif edemez, çünkü bu takdirde tevkif müzekkeresine ihtiyaç vardır.

Sükûn bozuculukta. — Bir polis memuru, karşısında yapılan sükûn bozucu hareketten dolayı herkesi tevkif edebilir ve onu bir hâkim huzuruna çıkarıncaya kadar muhafaza altında tutabilir.

Tehlikeli yaralamada. — Bir polis memuru, kendi önünde yapılmış tehlikeli bir yaralamadan dolayı yaralayan kimseyi tevkif edebilir.

Cinayet işlenmesinde. — Polis memuru, işlenmiş bir cinayetin suçlusunu tevkif edebilir. Eğer cinayet daha evvel işlenmiş ise bu cinayeti işlemiş olduğundan muhik olarak şüphe ettiği kimseyi tevkif edebilir.

Başkasının hayatını tehlikeye düşürme. — Başkasının hayatını açıkça tehlikeye düşürecek bir hareketi yapmak üzere olan kimseyi polis tevkif eder ve onu bu maksudından vazgeçtiğine ihtimal verilinceye kadar muhafaza altında tutabilir.

İşlenmek üzere olan bir cinayet sebebiyle.. — Polis memuru, bir cinayet işlemek üzere olan bir kimseyi tevkif eder ve onu, bu maksudından vazgeçtiğine ihtimal verilinceye kadar muhafaza altında tutabilir.

Bir cinayetle itham etme. — Polis memuru, bir cinayetle itham ettiği kimseyi tevkif edebilir, isterse bu kimsenin sonradan masum olduğu anlaşılsın veya hiç bir cinayet işlememiş olsun.

Gece sokakta rastlanan şüpheliler. — Polis memuru, geceleyin sokaklarda rastladığı ve muhik sebeplerle bir cinayet şüphesi uyandıran kimseyi, böyle bir cinayetin işlendiğine dair elde bir delil bulunmasa dahi, tevkif edebilir ve inceleme için nezaret altına alabilir.

İşlenmek üzere olan bir hıyanet sebebiyle. — Polis memuru, bir hıyanet suçu işlemek üzere olan bir kimseyi tevkif edebilir ve onu, bu maksadından vazgeçtiğine ihtimal verilinceye kadar nezarete tutabilir.

FİKİR HAREKETLERİ

MUHTELİF MEMLEKETLERDE ÂMME MENFAATLERİ NAMINA İSTİMLÂK

Yazan:
Jose Gascon Y. Marin

Çeviren:
H. BERKSUN

Muasır devletler hayatında istimlâk, idarelerin âmme menfaatlerine hizmet yolundaki vecibelerini yerine getirebilmek için esaslı hukuki bir vasıta teşkil etmektedir. Dar mânasıyla yani 19 uncu yüzyıl iptidalarından beri yasamalarda yer alan istimlâk bir âmme hizmetinin tesisi, âmme menfaatine müteallik bir işin yapılması için idareye lüzumlu olan gayrimenkulün mülkiyetinden feragat etmek mecburiyeti idi. Bu gün, hukukun tekâmülü ve istimlâk mefhumunun genişlemesi münasebetiyle istimlâk, ferdlerin muhik bir tazminat mukabilinde haklarından feragat etmeleridir.

Bu iki tarzdaki istimlâkin, belediye hayatında ehemmiyetleri vardır. Mahallî idare, yalnız vecibelerini yerine getirmek için ekseri fertleri, muhtaç bulunduğu yerler üzerindeki haklarından tecride mecbur kalmaz; bazı hallerde, gayrimenkul üzerinde malikin hakkını muayyen hadler dahilinde takyit ve malikin malını, ne yolda istimâl edebileceğini de tanzim eder.

İstimlâk, malların müsadereyi mânasını tazammun etmez. Genel kaide olarak, malı istimlâk olunan kimsenin bir şey üzerindeki mülkiyet hakkının mübadelesi karşısında peşinen tediyesi lâzım gelen muadil kıymette bir tazminata istihkakı vardır. İstimlâk, vergi mükellefiyeti ile de kabili kıyas değildir; çünkü bu topluluk lehine bir malın terki olup görevlerini yapabilmesi için lüzumlu membaları temine muhtaçtır. Amme makamları; kıymetinin ödenmesi mukabilinde istimlâk yapabilmek suretiyle idare için lüzumlu olan bir vasıtayı kazanmışlardır. Çok yakın hâdiselerin istisnai halleri içinde bulunan bazı memleketler, anayasaları-

nın yahut hususi kanunlarının bir hükmüne istinaden, devletin tazminatsız istimlâkte bulunabileceğini kabul etmiş bulunmaktadırlar.

İstimlâk, âmme hukukunun esaslı bir müessesesidir. İstimlâk kamu hizmeti için lüzumlu olan şeylerin, iki tarafın rızasıyla alınması halinde de, fertler arasında yahut bunlarla idare arasında mevcut hususi hukuk münasebeti yerine kaim olmaktadır, istimlâk nizamı, hususi hukuk kaidelerinden ayrı kaidelere ibtina ettirilmelidir; çünkü ifa edeceği vazifeler noktaî nazarından, istimlâk, kamu kudretine münhasır esaslı haklardan olmalıdır.

İstimlâk, genel olarak «âmme menfaatine» ve «peşin tazminata» bağlıdır. Bu hukuki müessesenin, aşağıdaki esaslara göre tahlil edilmek suretiyle tetkiki gerekmektedir: İstimlâkin mevzuu, idare hukukunun tanıdığı mânevi şahsiyetten başkası olabilir mi? Yahut, istimlâk, teşekküller ve hakiki şahıslar menfaatine yapılabilir mi?

«Genel menfaatten» ne anlaşılmalıdır? ve bunların tarifi kime aittir? Kanun vâzı mıdır, yahut muayyen hâllerde icra kuvveti midir? idari bir surette, arazî yahut menkul ve gayrimenkul mallar nasıl işgal olunmalı veyahut başka mahiyetteki hakları iktisap eylemek lüzumu nasıl tebyin edilmelidir? Sahiplerine verilmesi lâzım gelen tazminatın miktarını tâyin edecek yetkili makamlar nereleridir? istimlâk edilen şeye el konmadan evvel mi tazminat ödenmelidir? Bu formalitelerden her biri yüzünden ikame edilecek dâva için takip olunacak usul ne olmalı? Ve bu zahirî bir şekil olmaktan ziyade mal sahibinin hukukunu teminat altına alan nasıl bir dâva usulü olmalıdır? Tazminatın teshiline müteallik hususat hakkında karar verecek merci bir idare otoritesi mi, yoksa kazai kuvvetin bir organı mı olmalıdır?

Bütün bu meseleler, belediyelerin cibayetiyle gayrikabili itiraz bir surette alâkalıdır. Bu alâka, mahallî otoritelerin birçok ahvalde. istimlâk usulüne müracaat eylemeleri sebebiyle artmaktadır. Bir şehrin tanzimi, sıhhileştirilmesi, genişletilmesi, güzelleştirilmesi, hizmetlerin tesisi ve bazı

hizmetlerin doğrudan doğruya idare edilmek istenerek teşkilâtta ki usullerin değiştirilmesi sebebiyle arsaların ve binaların ve birçok sebeplerle işletmelerin ve bunların tesisatının istimlâkine esaslı ve maddî ihtiyaçlar saik olmakta ve şehir karakterinden doğan hizmetlerin tahmil ettiği mecburiyetlerde mal sahiplerinin mühim bazı haklardan mahrumiyetlerini İstilzam etmektedir. Belediyeler, arazi sahibi olmak hususundaki imkândan mütevellit siyasetleri, şehirlerin ileride genişlemeleri yahut peyk şehir tesisi noktai nazarından istimlâkte bulundukları gibi kır komünleri de kabili ferağ ve intikal olmıyan arazi hakkındaki kanunun takyidinden kurtulmuş olmak için cemaatçe kullanılması uygun addedilen emvalin kamu menfaatine iktisabına gitmektedirler. Bütün bu meselelere, şehirlerde mesken dâvasının inzımanı orta halli ve az gelirli kimselere evler inşası zarureti: âmme menfaatine istimlâk mevzuunun incelenmesini faydalı ve yerinde kılmaktadır.

I — Mülkiyet Hakkına Dair Anayasalardaki Hükümler

Muhtelif devletlerin esaslı kanunları, anayasaları, mülkiyet hakkının masunluğunu temin etmektedir. Misal olarak Arjantin Cumhuriyeti Anayasası'nın 17 nci, Şili Anayasasının 10 uncu, Peru'nun 38 inci, Uruguay'ın 169 uncu, Estonya'nın 24 üncü, Finlândiya'nın 6 ncı, Polonya'nın 95 inci, Romanya'nın 17 nci, Yugoslavya'nın 37 nci, İspanya'nın 10 uncu maddeleri zikrolunabilir. .

İnsan ve vatandaş haklarına dair olan 1789 tarihli beyanname ve Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği'nin 1918 tarihli Anayasa'sı yekdiğerine aykırı prensipleri ihtiva etmektedir. Birincisi mülkiyetin masuniyet ve kudsiyetini ilân ve hiç kimsenin kanunen muayyen şartlar dahilinde âmme menfaatinin gösterdiği lüzum olmadıkça ve muhik ve peşin bir tazminat verilmedikçe mülkiyetinden mahrum edilemeyeceğini beyan eylemektedir. Rusya Anayasası'nın 3 üncü maddesi ise, arazinin kamulaştırılmasının tahakkuk ve her vatandaş mütesaviyen istifade ettirmek için hiç bir

tazminat verilmeksizin hususi mülkiyeti ilga etmiş ve bütün arazinin milli mallardan olduğunu ilân ederek ameleye meccanen terketmiştir.¹

1789 tarihli beyannamenin ilânından evvel, İngiltere'nin büyük fermanı (Magna Carta) hür olan hiç bir kimsenin hapis, tevkif olunamayacağı gibi, mülkiyetinden de mahrum edilemeyeceği şartını da koymakta idi. 13 üncü yüzyıl ortalarında neşredilen İspanyol Büyük Düsturu da «Grand Code» aynı esasları muhtevi bulunuyordu. «Las stiete partidan del sabio Bey Alonso» namıyla maruf olan 20 kanununun 2 nci kısmının birinci faslında hükümdarın, yetkisini ne yolda kullanması lâzım geleceği tâyin edilirken bir şahsa ait mirası yahut herhangi bir malı kendisi kullanmak yahut başka bir kimseye vermek için alamıyacağı; hükümdar, tebaasının efendisi olmak arzusunda bulunduğu onları himaye ve aralarında huzuru temin için yetkisini kullanmakla beraber hiç bir kimsenin malına, muvafakati olmadıkça el koyamayacağı, eğer bir arazinin beledileştirilmesine dair bir projenin tahakkuk ettirilmesi için hükümdar tarafından alınması icabederse, bu sebeple mülkiyet hakkını kaybeden şahsa muhamminler tarafından takdir edilecek muadil kıymette bir mal verilmesi lâzım geleceği tasrih edilmiştir.

Bu hükümlerde, istimlâke ait bütün yeni esaslar bulunmaktadır; âmme makamlarının halkın mallarını almaları hakkı, âmme menfaati (arazinin beledileştirilmesi) peşin tazminat, (en az muadil kıymette) bahasının tâyini (muhamminler tarafından) ve peşin tediye...

Bazı anayasalar mülkiyetin mahfuziyetini şart koyarak, cezai mahiyette emvalin müsaderesini menetmektedir. (Arjantin, Mad: 17, Şili, Mad. 18, Meksika, Mad. 22, İspanya, Mad. 10).

istimlâkin esaslı mesnedi âmme menfaatidir. Uruguay Anayasası, ihtiyaç ve âmme menfaati şartını (Mad: 396) Arjantin'in (Mad: 17), Küba (Mad: 32), Şili (Mad:

¹ Halen 5 Aralık 1936 tarihli Anayasa mer'idir.

10), Meksika (Mad: 2 7), Peru (Mad: 38), İspanya (Mad: 10), Çekoslovakya (Mad: 109), Finlandiya (Mad: 6), Polonya (Mad: 99) nın Anayasaları, âmme menfaati şartını aramakta; Şili, Peru, Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Finlandiya bu âmme menfaatinin kanunen tâyin ve tebyin edilmesini de ilâveten istemekte ve Arjantin Küba, Şili, Meksika, Peru, İspanya, Çekoslovakya, Finlândiya, Polonya, Yugoslavya Anayasaları bunlardan mâda tazminatın evvelden tâyin edilmiş olmasını da şart koymakta; Uruguay Anayasası tâviz (Compensation) tâbirini kullanmakta; Alman Vaymar Anayasasına (Mad: 153) «Bir Reich Kanunu'nda başka bir hüküm bulunmadığı takdirde» ; Çekoslovakya Anayasasında «tazminat verilmemesine dair halde ve âtide bir kanun hükmü bulunmadığı takdirde» kayıtları ilâve edilmiş bulunmakta; Sovyet Cumhuriyeti Anayasası da «tazminatsız» şartını ihtiva eylemekte; Şili Anayasası da bir muhakeme neticesinde tazminatın tâyin edilmiş olmasını ve Romanya'nınki de tazminatın adliyece tesbitini istemektedir,

Arjantin, Küba ve İspanya Anayasaları mülkiyet hakkının himayesini mahkemelere tevdi etmektedir.

Yeni yapılan anayasalarda istimlâk hakkının şümulüne müteallik mühim değişiklikler görülmektedir. Bu hak, mutlak bir hak olarak kabul edilmemektedir. İstimlâki mevzuuna alan anayasalar; bu hakkı takyid eden esaslı hükümleri ihtiva etmektedir. Alman Anayasasına göre; mülkiyetin şümulü ve hududu kanunlarla tâyin olunur; mülkiyet hakkının istimali mülk sahiplerine âmme menfaatine bir hizmet ifası mecburiyetini de tahmil eder; bundan ötürü, gayrimenkul mallar mesken ihtiyaçlarını tatmin, iskân ve tefciri teşvik yahut ziraatin terakkisi için istimlâk olunabilir; bu sebeple toprağın işletilmesi ve topraktan faydalanma; topluluğa karşı gayrimenkul sahiplerinin bir vazifesini teşkil eder. Arazinin tevzii ve istimali, herkesin hukukunu koruyacak surette devletin kontrolü altındadır. Bütün toprak serveti ve iktisadiyata faydalı mallar devletin nezaretine mevdudur. (Mad. 153-155).

Polonya Cumhuriyeti Anayasasında (Mad. 99) âmme menfaati noktai nazarından devletin münhasıran ve hangi hadde kadar hangi cins malları temellük edebileceği ve vatandaş haklarının ne dereceye kadar tahdit ve arazinin, maden sularının ve diğer tabii servetlerin işletilmesi hususlarında devletle müşareket hudutlarının ne olabileceği; toprağın hudutsuz bir surette bir muamele mevzuu olamayacağı, bu itibarla zirai rejimin normal hâsıla vermeğe müsait işletmelere müstenit ve fertlerin mülkiyetini teşkil etmesi lâzım geleceği keyfiyetlerinin kanunla tâyin olunacağı tasrih edilmiştir.

Estonya Anayasası (Mad. 90) devlete, usul dairesinde bir zirai istihsalde bulunmak için lüzumlu şartları ve bilhassa küçük ve orta ziraat işletmelerinin inkişafını temin edecek tarzda arazinin idaresini tanzim eylemek hakkını vermektedir.

Yugoslavya Anayasası (Mad. 32) mülkiyet hakkının hususi mülkiyetin şumul ve tecdidinin bir kanun ile tanzim edileceği, mülkiyetin; topluluk menfaatleri aleyhine istimal olunamamak vecibelerini tevhit edeceği hükmünü ihtiva etmektedir.

Sili Anayasasına göre de (Mad. 10) mülkiyet hakkının istimali kayıt ve kaidelere tâbidir. Ancak devlet; kanunla içtimai nizamın muhafaza ve terakkisi ve vatandaşların selâmeti ve umumi sıhhatin vikayesi maksatlariyle âmme menfaati namına mecburiyet ve mükellefiyetler tahlil edebilir.

Meksika Anayasası gereğince de (Mad. 2 7) millet her zaman yeni zirai merkezler ihdas ve bunun için lüzumlu arazi ve suları temin etmek için hususi mülkiyete; âmme menfaatinin emrettiği usulü vazetmek, arazisi ve suyu olmıyan yahut kâfi gelmiyen şehirler, çiftlikler ve topluluklar için küçük mülkiyetlere riayet eylemek suretiyle civar mülklerden ikraz ve tefviz etmek hakkını haizdir.

* * *

Muhtelif memleketlerin esas kanunları, genel olarak hususi mülkiyetin; özel olarak da gayrimenkul mülkiyetin.

müşahhas bir tarifini ihtiva etmemektedir. Bunlar, umumiyetle mülkiyet hakkının kanuni teminatının ve istimlâkin kanun ile tâyin edilen hadler ve şekillere göre yapılacağını ifadeden ibaret kalmaktadır. Bazı memleketlerde, âmme nizamı ve zirai ıslahat ihtiyacıyla devletin bir takım tahditler koymak hakkını bu mevzuata ilâve etmektedirler. Bilhassa bu temayülâtı gösteren anayasalar, Almanya ve Meksika'nındakilerdir. Anayasa kanunları; istimlâke esas teşkil edecek olan âmme menfaatinin kesin bir tarifini de ihtiva etmemektedir. Bu sebeple topluluk menfaatine yapılması lâzım gelen hususa karar vermek, Belçika'da âmme kudretine aittir, kanun, hususi mülk sahiplerinin fedakârlıkları istilzam edecek olan âmme menfaatini tâyin için yapılması lâzım gelen formaliteleri ifade ile iktifa eylemektedir.

Bazı devletler, âmme menfaatinin, ister hususi ister umumi mânada olsun kanun ile beyan edilmiş olmasını istemektedirler. (Felemenk, İspanya).

Romanya'nın 1923 Anayasası da millî savunma sebeplerinden ayrı olarak ulaştırma, sağlık, eğitim ve askerî ve diğer sebeplerle doğrudan doğruya devlet ve âmme idareleri için sülûsan ekseriyetiyle kabul edilecek kanunlarla âmme menfaati namına istimlâk yapılmasını tecviz etmektedir.

Almanya'da, hukuk ilmi, bütün devlet gayelerini yerine getirmek ve tatmin etmekte âmme menfaati bulunduğu ve bunun yalnız bizzat takip ettiği gayelere münhasır olmayıp komünler, idari cüzûler ve hattâ fertler vasıtasıyla tahakkuk ettirmek istediklerinde de mevcut olduğu telâkkisindedir.

İstimlâk sahasının genişliği bedihidir. Bu sebeple eski âmme zarureti mefhumu yerine kaım olan âmme menfaati tâbiri son zamanlarda daha fazla kullanılmaktadır. Zira bu hukuki vasıta ile sağlık, nafia işleri, zirai reform, şehirlerin güzelleştirilmesi ve genişletilmesi, arazinin beledileştirilmesi, ucuz evler inşası gibi pek muhtelif hizmetlerin ve gayelerin tahakkuk ettirilmesi için istimlâk yapılmaktadır. İstimlâkte genel formül, Toeplitz'in istimlâk olunan şeyin

en iyi bir surette istimali anlaşılmak lâzım geleceği yolundaki âmm menfaatine dair olan tarifidir.

İtalya raporunda; istimlâkin; Romalıların, devlet menfaatini, bütün hususi menfaatlerin üstünde tutan prensipten doğduğuna işaret edilmektedir.

II. — Mülkiyet Hakkına Zirai Reformun Tesirleri

Zirai reform; muhtelif memleketler mevzuatında mühim tâdiller yapılmasına sebep olmuştur. Buralarda bizzat yerlerini eken mülk sahiplerinin adedini çoğaltmak ve araziye tevzi etmek için cebri istimlâke hukuki bir vasıta olarak müracaat edilmektedir. Toeplitz'ın raporunda; birçok memleketlerde mevcut zirai rejimi ıslah etmek teşebbüslerinden bahsedilerek hâdisenin hususiyeti tebellür ettirilmekte, bu teşebbüslerin zirai ıslahata mahsus kanunların çıkarılmasına saik olup 1918 senesinden beri meriyete giren bu kanunların ehemmiyetine işaret olunmaktadır.

Çekoslovakya'nın bir şahıs veya ortak şahısların müştereken mutasarrıf bulunduğu 230 yahut 150 hektarı mütecaviz büyük ziraat arazisinin devlet tarafından işgal olunabileceğine dair çıkardığı kanun, bu noktai nazardan zikre değer. Bu kanuna göre; devlet bu nevi arazi üzerinde bir tasarruf ve tevzi hakkı kullanarak birinci derecede küçük çiftliklere, ziraat amelelerine, bunlardan sonra tercihan askerlere, malûllere ve bunların ailelerine terkeder. Küçük çiftçi ve amelelerin toprak istihşalleri birliklerinin, arazi temin etmek hususundaki hak ve imtiyazları da; bir işletmenin; yabancı amelenin mesaisine müracaat edilmeksizin bir ailenin maişetine kâfi miktarda olmasına münhasırdır. Avusturya'nın, bazı arazi ve ormanların istimlâkini tecviz ve aileleri efradı ile çalışacaklarına dair teminat verenlere normal istihşal yapabilecekleri işletmeler tahsisini teşvik eden kanunu da (31 Mayıs 1931) bu meyanda zikrolunabilir. Estonya'nın 10 Aralık 1919 ve 1926 tarihli Ziraat Kanunu, her vatandaşın toprakta hak sahibi olduğu prensibini koymakta ve Letonya'nın 1924 tarihinde yapılan referandum ile reddedilen kanunu da 50 ilâ 100 hektar arazi

sahipleri müstesna, arazisini işletmeyen vatandaşları tazminat vermekle mükellef tutmakta; hususi malların istimlakini kolaylaştıran Romanya'nın ziraat kanunları da, âzami 23 ilâ 250 hektar arasında tehalûf eden araziye istimlake tâbi tutmamakta idi. 1920 den 1924 senesine kadar olan Macar mevzuatı; istimlâkten bahsetmeyip cebri «mübayaa» dan bâhis bulunmakta ve ziraate salih arazinin satışında devlete mübayaa için rüçhan hakkı tanımakta ve âmme menfaati namına da cebri mübayaa hakkı vermekte idi. 11 Ağustos 1919 tarihli Alman kanunu ise; devlet tarafından, kır ve ormanlık emlakın mübayaa ve temellük edilebileceği ve 100 hektardan fazla ziraate salih arazinin istimlak edilerek ziraat amelesine kâfi miktarda taksim ve tevzi olunabileceği hükümlerini muhtevi bulunuyordu.

Mülk sahibi zürra adedinin geniş mikyasta çoğaltılması amacını güden zirai reformun mevkii tatbika konmasının ve şehirlerin genişletilmesi ve tanzimi yahut mesken meselelerinin halkın ilham ettiği fikirler arasındaki farklar üzerinde bihakkin tevakkuf edilmektedir. Çekoslovakya ve Polonya gibi bazı memleketler mevzuatı, şehirlerin gayrimenkul emval ihtiyaç ve menfaatleri ile hukukan meşgul olmaktadır. Bu itibarla Prag; inkişafı için lüzumlu geniş bir araziye sahip olabilmıştır. Bu husus aile meskenleri konseyi tarafından, aile meskenleri işlerinin kanuni bir tanzime tâbi tutulması için 22 Mart 1926 tarihinde hazırlanan Alman Kanunu da zikre şayandı.

Bazı memleketlerde, meselâ Belçika'da Medenî Kanunun mülkiyet hakkındaki esas prensiplerinin tâdili yoluna gidilmesi hüsnütelâkki edilmemektedir; diğer bazı memleketlerde de mülkiyet hakkının içtimai medlûlü üzerinde ısrarla tevakkuf edildiği görülmektedir ki, bu da eski ferdiyetçilik ve sosyalistlik fikirlerinden yahut sadece bu hakkın içtimai mânasından doğan mücadelelerin tabii bir neticesidir.

Bazıları da, arazi iktisabı ve feragati mümkün kılan sistemli âmme müdahale siyasetinden ayrılmaksızın hususi mülkiyeti müdafaayı iktisadi ve zirai inkişafın ilk şartı ad-

detmekte ve buna mülkiyet hakkını bir dereceye kadar muhafazaya hizmet eden bir politika nazarile bakmaktadırlar.

Romanya'da da aynı telâkkiler burjuva ve münevverlerin içtimai vazife hakkındaki mülâhazaları mülkiyet hakkı hususunda serî bir tekâmül vücuda getirmiştir. Bu tekâmüle; zirai reform, çiftlik sözleşmeleri müddetinin cebrî uzatılması rejimi ve inşaatı teşvik kanunları gibi topluluk menfaatine, mülkiyet hakkına dokunan ehemmiyetli kanunlar sahip olmuştur. Zirai reform neticesi mülkiyet hakkına kavuşturulan zürrada da, mutlak bir mülkiyet hakkı fikrinin hâkim olduğuna şaşmamalıdır; tabiidir ki fikirler, çıktıkları membalara göre tehalûf eder ve bu yeni çıkan kanunların tanziminde âmil olan doktrinlerin az çok tesirleri vardır. Bazı raporlarda; ezcümle Avusturya raporunda hususi mülkiyet hakkında burjuva ve köylülerin sıkı sıkıya bağlı olmalarına rağmen hususi mülkiyetin millileştirilmesi yolunda mühim iştirâkçi temayüllerin tezahürü görülmektedir.

Avusturya'da; mülkiyet hakkı mefhumu ile intifa hakkı arasındaki fark katıyetle belli edilmeksizin; içtimai bir maksatla mülkiyet hakkını bilhassa gayrimenkul mülkiyetini takyit etmek arzusu açıkça müşahede olunmaktadır.

Bu hususta; âmme hükmi şahıslarına ait olan bir kısım arsaların üstünde ve altında kabili ferağ ve intikal olmak üzere inşaat yapmak hakkını tanıyan ve bu hakkın devamını 30-80 sene ile tahdit eden 26 Nisan 1912 tarihli Avusturya Kanunu zikrolunabilir. Spekülâsyona mâni olmak, veraset ve şuf'a hakkı mahfuz kalmak şartıyla arsaların sathının tevarüs suretiyle intikali hakkı Reyh'in 15 Ocak 1919 tarihli bir kararnamesiyle bir takım şehirlerin mevzuatına sokulmuştur. Felemenk'in bazı şehirleri de; inkişafı için sahip oldukları arsaları müddeti 75-100 sene sürecek uzun vadeli kiralama ile satmak hakkını haizdirler.

III. — istimlâk Mevzuatının Değişik Vasıfları

Cebrî istimlâk hususundaki mevzuat ekser devletlerde değişik vasıflar arzetmektedir. Bazı memleketlerde istimlâk

için umumi ve muayyen maksatlar için de hususi kanunlar mevcuttur. Bilhassa İngiltere’de 1854, Almanya’da 1874, Felemenk’te 1851, İspanya’da 1879 tarihlerinde yürürlüğe geçen umumi istimlâk kanunlarını müteakip; beledi mahiyette nafia işlerinin yürütülmesi yahut şehirlerin tanzimi, bahçeli şehir ve ucuz evler inşaatını teşvik için arsalar tedariki maksadiyle ve belediye idaresine müteallik hususi hâdiselere kabili tatbik olmak üzere bir sürü kanunlar çıkarıldığı zikrolunabilir.

Genel olarak istimlâke müteallik esas kaidelerde mutabakat ve yeknesaklığı temin edecek şekilde bir tedvin yoktur. Felemenk’te «âmmen menfaatine müteallik istimlâk» mevzuatı 28 Ağustos 1851 tarihli kanunda toplanmıştı; fakat aynı zamanda;

- A) İstihkâm inşaatına; su bentleri inşaatı ve tamirine ve diğer sarı ve acele hususlara;
- B) Harb, yangın ve seylâp;
- C) Orman ve diğer ağaç ekilmiş yerlere;
- D) Turb, liğnit istihsaline;
- E) Meskenlere ait tedbirlere;
- F) Mesken buhranına;
- G) İhtira beratlarına;
- H) Berat talebinden mütevellit haklara;
- İ) Zirai işletmeler için gayrimenkul satın alınmasına;
- K) Sanat eserlerini havi ve bedii kıymeti haiz yerlerin tasnifine müteallik hususları da ihtiva etmektedir. Bu kanunu âhenksizleştiren sebeplere; çalışma ihtilâfı çıkan hallerde yapılacak tatbikatı derpiş eden 27 Mart 1915 tarihli kanunu da ilâve etmek icabeder.

Romanya’da 1864 tarihli kanunla 1923 Anayasası’nın 17 nci maddesi hükmüne tevfikân tedvin edilen kanunda istimlâk muamelelerinde tatbik edilecek usul, müşterek bir mevzu teşkil etmekte ise de; maden ve su ziraat mesailinden her biri için tatbik edilecek usullere ait hususi kanunlar çıkarılmıştır.

İspanya'da, 1879 tarihli kanun; kamu menfaatine yapılacak istimlâke ait genel bir kanundur. Bu kanuna göre devlete, vilâyetlere, komünlere kamu menfaatine bir fayda temin edecek bir iş bahse mevzu ise; o zaman kamu menfaati mevcuttur. Bu kanunun genel vasfına rağmen kamu menfaatine taallük eden işi tarif eden ikinci maddesi, muhtelif hususi hükümleri ihtiva etmektedir. İstimlâk muamelelerinde takip edilen usul, her işde bir değildir.

IV. — Şehir Komünlerinin Arazi Siyasetleri

Alınan raporlar; şehir komünlerinin, araziye müteallik siyasetlerini bir arada gösteren hususi kanunlardan bahsetmemektedir. Bununla beraber Belçika'da 1 Temmuz 1885 tarihli kanunu tâdil eden 15 Kasım 1867 tarihli kanun hükümete, bütün bir mahalleyi tamamen veya kısmen sıhhileştirmek, tanzim etmek yahut yeniden inşa etmek, münakale yolları ve diğer kamu hizmetleri için istimlâke yetki vermektedir. Bu yetki yalnız istikameti tâyin edilen yola lüzumlu yerlere inhisar etmeyip mücavir bölgelerin de istimlâkine şâmilidir. Bu suretle elde edilen yerler kâfi ve muntazam parçalara ayrılarak idare tarafından tesbit edilecek ilânlara, şartlara, mühletlere riayet olunmak kaydıyla taliplerine satılabilir. Bölge itibariyle istimlâk sisteminden mâda yeni açılan mücavir arsaların, idarenin faaliyetinden dolayı tahassul edecek veya artacak kıymetlerinden dolayı şerefiye vergisine tâbi tutuldukları da kayda savan bulunmaktadır.

İspanya'da; bir bölgeyi toptan istimlâk etmek usulü mevkii tatbikte değildir; fakat, belediye tarafından inşaat yapılmak üzere satılacak arsa hasılatıyla imar masrafını karşılamak üzere kamunun kullanmasına mahsus olarak yeniden vücuda getirilen sahalara muttasıl yerlerin iki tarafından uzunluğuna istimlâke kanun cevaz vermektedir.

Almanya'da, hususi bir kanun yoktur; fakat şehirlerin tanzimi için belediyenin arazi siyasetini yasama yoluyla nizam altına almak maksadını güden Prusya Kanunu'nu burada zikretmek yerinde olur. Bükreş şehrinin nafia işlerine ait

1894 tarihli hususi kanun ile bu şehir belediyesine en az 50,000 altın Ley'e kadar arazi satın almak ve parçalara taksim ederek harbe iştirak eden askerlere tevzi etmek külfetini tahmil eden 1921 tarihli kanun da kayda şayandır.

V. — Şehir Menfaatine İstimlâk:

Kanunlar, genel olarak şehirler menfaatine istimplâki derpiş etmektedir.

Bu itibarla yasamalar; münakale yolları inşa etmek, parklar, meydanlar, halk için oyun ve istirahat sahaları vücuda getirmek, mektepler, hastahaneler, umumi hamamlar, pazaryerleri, mezbahalar, aceze evleri ve mümasili müesseseler inşa etmek, şehri sıhhileştirmek, ucuz evler inşaatını teşvik eylemek ve belediye gaz ve elektrik fabrikaları kurmak, su tevzi şebekeleri tesis etmek ve su teressüplerini süzmek ilâh., kamu menfaatıyla alâkalı inşaat ve tesisattan madut olduğundan, bunlar için istimplâki kabul etmektedirler.

Hususi sanayi lehine istimplâk yapmak hususunda fikir birliği görülememektedir. Belçika, İngiltere, Almanya raporlarına göre hususi sanayi için istimplâke cevaz yoktur; fakat sanayi demiryolları, fûniküler, aydınlatma yahut muharrik kuvvet nakli yahut su kanalları hususi işletmelerin Lehine, bilhassa Macaristan'da istimplâk yapılması tecvîz edilmektedir.

Küçük aile bahçeleri vücuda getirmek için istimplâk yapılmasına ne Belçika'da, ne de Romanya'da cevaz verilmediği halde Macaristan'da, İngiltere'de, Almanya'da, mesâğ vardır.

Arazinin diğer bir arazi ile mübadelesi için, istimplâk muamelesinin tatbikinde de yasamalarda ayrılık vardır. Belçika'da buna cevaz olmadığı halde İngiltere ve Almanya'da tatbik edilmektedir.

Aynı tezat; üzerlerinde yapı yapılması lâzımgelen arsalarda, muayyen zaman zarfında inşaat yapılmadığı takdirde sadece bu sebepten dolayı istimplâk olunmalarına İn-

giltere ve Almanya'da yetki verilmek hususunda mevcut tur. Bu istimlâk tarzı, Macaristan'da da, kanunun şümulünün tefsiri suretiyle, şehirlerin ihtiyatım teşkil edecek arsalar için tatbik edilmektedir. Halbuki, diğer yasamalar; bilhassa İngiliz kanunları, şehirlerin tanzimi hakkındaki 1925 kanunundaki şartlar hariç bu tarzı istimlâki kabul etmemektedirler.

Genel olarak meskenler, inşası hususunda tatbik olunmaktadır.

VI — Bölge İtibariyle Yapılacak İstimlâklar

Bölgeler itibariyle yapılacak istimlâklere ve bu hakkın şümulüne mütedair yasamalar arasında da farklar vardır.

Belçika'da; kanun istimlâk hakkına dair bir hudut derpiş etmemiştir. Fakat, hükümet arsaların satış şartlarını tâyine ve istimlâk hakkına bazı takyitler koymağa geniş bir surette yetkilidir.

Muayyen genel bir kaide bulunmaması hasebiyle Belçika raporu; ahvale göre muhtelif şartlar ve istimlâk edilen bölgede yapılacak inşaat için muhtelif hadlerden bahsetmektedir. Macaristan'da, bölge itibariyle istimlâk yapılması Budapeşte şehri için derpiş edilmiştir. İngiltere'de, istimlâk muamelesinin muayyen bir maksatla muayyen bir mülke tatbik edilmesi iktiza etmektedir. Fakat 1925 tarihli kanun hükmüne tevfikan belediye, bir şehrin tanzimi münasebetiyle muayyen bir mıntakanın inkişafını kontrol etmek hakkını haizdir, istimlâk edilen arsaların, istimlâk maksatlarına göre kullanılmaları icabeder. Aksi halde istimlâk edilen arsanın bazı rüçhan haklariyle eski sahibine, bulunmadığı takdirde komşu arsa sahiplerine satılması icabeder. Fakat muayyen bir maksat için temellük edilen bir arsa; alâkalı nezaretçe tasvip edilmiş diğer bir kamu işine de aynı suretle tahsis olunabilir. Almanya'da; mahdud sahada bölge itibariyle istimlâk yapılmasına cevaz varsa da, bu tarzdaki istimlâkin tatbikatına da o derecede itiraz olunmaktadır. Mesken işlerine ait 28 Mart 1918 tarihli Prusya

Kanunu mucibince, İctimai Muavenet Nazırı bu hususta karar vermek yetkisindedir. Bölge itibariyle şehirlerin yaptıkları istimlâk neticesinde elde edecekleri arsaların tarzi istimali hakkında bir takyit mevcut değildir. Kanun projesine nazaran; eski mahallelerin sıhhileştirilmesi veya tanzimi için lüzumlu arsaların elde edilmesi yahut bahçeler ihdası ve şehirlerin genişlemesi suretiyle ilhak edilen arsalarda orta ve küçük evler inşası için münasip yerlerde ve ucuz fiyatla arsa tedariki mümkün olamadığı takdirde bölge itibariyle istimlâk muamelesi tatbik olunur. Bu esaslar dahilinde şehirlere yani belediyelere mesken inşa etmek, bahçeler ve sebze bahçeleri vücuda getirmek, muhacir iskân etmek ve kamu menfaatine müteallik diğer hususlar için de kâfi vüsatte arsa temin eylemelerine mesağ verilmiştir. Avusturya'da bölge itibariyle istimlâke cevaz verilmediği halde Felemenk'te tecviz edilmiş bulunmaktadır. Romanya'da idare birliğini temin eden kanun; komünleri, nafia işlerini yapmak ve sıhhi vaziyetlerini düzeltmek, huzurunu ve güzelleştirilmelerini temin için bölge itibariyle istimlâkte bulunmak yetkisini vermiştir.

İspanya'da bölge itibariyle istimlâkte bulunmak için sarıh bir kaide mevcut değilse de; buna müsait bir temayül vardır.

VII.— İstimlâk Edilen Arsaların Fertlere Terk ve Ferağı

istimlâk edilen arsaların hususi senayı ve mesken inşaatı için fertlere terki hususunda şehirlere yani belediyelere verilen yetkilere müteallik kanunlar mütehaliftir. İngiltere'de; birinci hal için hiç bir suretle istimlâk yapılmasına cevaz yoktur. Buna mukabil ikinci halde istimlâk edilen arsaların; istimlâki icabettiren sebebin tahakkuku için fertlere satılması veya kiralanmasına mesağ verilmiştir. Felemenk'te; her ne kadar kanun tahdidi bir kaydı ihtiva etmemekte ise de; kamu menfaati olmadıkça, istimlâk edilen arsalar kabili ferağ değildir. Avusturya'ya gelince, bunun aksinedir.

VIII. — Belediyelerin İhtiyat Arsalar İstimlâk Eylemeleri

Felemenk, Macaristan ve Almanya. Avusturya mevzuatı ileride hâsıl olacak ihtiyaçları karşılamak üzere ihtiyat teşkil edecek arsalar istimlâkine cevaz vermektedir. Romanya'da bu maksatla istimlâk derpiş edilmemiştir. İngilterede böyle bir memnuiyet yoktur; ancak şehirlerin tanzimi için 1925 tarihli kanun mucibince ihtiyat teşkil etmek üzere arsalar istimlâk olunabilir.

IX. — İstimlâk Edilen Arsanın İadesi, Satılması

Bazı hallerde, malı istimlâk olunan kimsenin istimlâk edilen arsasının iadesini talebe hakkı vardır. Bu itibarla, 1875 tarihli İngiliz kanunu mucibince, umumi sıhhat namına istimlâk edilen arsalar, tahsis maksadından fazla kalanlarının satılması gerekmektedir. İstimlâk olunan arsa sahibinin bu arsa ile hemcivarlığı olmadığı veya buna talip bulunmadığı halde komşu arsa sahipleri, satılacak arsa parseli üzerinde rüçhan hakkına sahiptirler. Prusya mevzuatı da sahibine iade imkânını vermektedir. Felemenk ve Macaristan'ın bu husustaki cevapları menfidir.

Avusturya'nın istimlâk mevzuatı da bu meseleyi derpiş etmemiş ve raportör de bu keyfiyeti umumi hukuk kaidelerine göre halli icabedeceği mütalâasında bulunmuştur. Bununla beraber, demiryolu için istimlâke ait kanun hükmüne tevfikân, istimlâk kararının ittihazından itibaren bir sene zarfında bu maksat tahakkuk ettirilmediği takdirde mal sahiplerinin istimlâk muamelesinin kaldırılmasını istemeğe hakları olduğu kaydedilmek icabeder.

Romanya'da kanununun 67 nci maddesi meseleye müsbet şekilde cevap vermektedir. İstimlâk edilen arsalar, tasarlanan işlerde kullanılmadığı takdirde sahibine iade edilmek icabeder. Bu iade, salâhiyetli merciler tarafından işten ferağat edildiğine dair verilecek karara müsteniden yapılabilir. Eğer, bu iade kararı istimlâk tarihinden itibaren 2 sene zarfında verilirse, istimlâk edilen bedeller; eğer bu

müddetten sonra verilirse istimlâk kaidelerine göre kıymet takdir edilerek mal sahibine terk olunur.

X, — İmar Plâniyle İstimlâk Arasındaki Münasebet

Muhtelif mevzuatta, imar plâniyle istimlâk arasında bir münasebet mevcut olduğu tebarüz etmektedir. Macar mevzuatı, imar plânının tasdik edilmesi üzerine yapılacak yollar ve meydanların yahut komün emvalini teşkil edecek inşaatın isabet edeceği parsellere münhasır olmak üzere arsaların otomatik bir surette istimlâkine yetki vermektedir. Avusturya ve Romanya'da; belediyenin istimlâke müracaat eyleyeceği her defasında, istimlâk kanununun tatbikine cevaz verilen muayyen istimlâk muameleleri için yeniden yetki alınması icab-etmekte ve plân, müstakbel bir istimlâk programı mahiyetinde olup âmme menfaati namına istimlâki meşru kılan bir sebep teşkil etmektedir.

Belçika'da, imar plâniyle istimlâk arasındaki münasebet kabili tefrik değildir. Plân tatbik edilmediği takdirde arsa sahibinin tekrar satın alma hakkı vücut bulur ve yapılmak istenilen iş arsa menfaatine taallûk etse bile istimlâk hakkı kalmaz. Ve malın; sahibinin elinden alınması keyfî ve kanunsuz bir hareket sayılır.

İngiltere ve Almanya'da da bu münasebet kabul edilmiş bulunmaktadır. Şehirlerin tanzimine dair olan 1925 tarihli İngiliz kanununa göre; plâna tevfikân satın alma hakkı bazı takyidler ihtiva etmektedir. Muayyen hallerde, arkeolojik kıymet arzeden bazı arsaların alınmasını menetmektedir. Bir âmme teşebbüsü yahut âmmenin istirahatı maksadiyle satın alınmış yahut herhangi bir suretle temellük edilmiş arazi (Mer'alar) aynı satıhta diğer bir arazi ile de mübadele edilemez.

Almanya'da istikamet plânları; yollar, meydanlar, parklar, oyun ve mesire yerleri için belediyelere gayrimahdud bir surette arsalar istimlâk etmek hakkı verilmesine kâfidir.

İtalya'da; mevcut plâna ve preferin verdiği tatbik emrine bağlı âmme menfaati kararına müsteniden işi yapacak teşkilâta plânda gösterilen gayrimenkulleri istimlâk etmeye yetki verilmiş bulunmaktadır. İşin tahakkukuna lüzumlu bütün arsalar ve muayyen bitişiklikteki bölgeler kamu menfaati kararı alınmadan istimlâk olunabilir.

İspanya'da; plân ile istimlâk arasındaki münasebet barizdir. Plânın tasdik edilmiş olması yapılacak işlerin âmme menfaatine olduğunu tazammun eder ve plânda elkonması lâzım gelen gayrimenkullerin işaret edilmiş bulunması icabeder.

Fransa yasalarında bu münasebet okadar vâzih değildir. Şehirlerin genişletilmesi ve imarı hakkındaki mevzuat (1919 ve 1920) tetkik mevzuu olan bu meseleyi vâzih bir surette belli etmemişlerdir. Bu itibarla bir imar, güzelleştirme yahut genişletme projeleri dolayısıyla verilmiş olan menafii umumiye kararlarının bu projelerin mevzuuna giren bütün gayrimenkulleri istimlâk takyidi altına koyup koymıyacağı ve istimlâke müteallik bütün muamelelerin yapılmasını mümkün kılıp kılmayacağı sorusu belirmektedir. Müellif (Felix) e göre kanun metinleri herhangi bir takyid hükmünü ihtiva etmediğinden bu konuda müsbet bir tefsirde bulunmak mümkündür. Bununla beraber, Danıştayın bir kararına göre istimlâkler ancak istikamet hakları ve tesviye plânları dolayısıyla verilmiş olan menafii umumiye kararları çerçevesi içinde yapılır.

XI — İstimlâkin Âmme Menfaatine Hizmet Eden Teşekküller ve Müteahhitler Lehine Yapılması

istimlâkin; münferiden ve münhasıran komün yahut âmme menfaatine hâdim teşekküller ve aynı veçhile bir müteahhit lehine de istenebileceği keyfiyeti de büyük bir ehemmiyeti haiz ve bilinmeğe değer bir meseledir. Eski mevzuat; umumiyetle bu hakkı, mânevi şahsiyeti haiz olan devlet, vilâyet ve komünlere vermekle idi. Bununla beraber, istimlâk; haddi zatında amme hizmetlerinin tahakku-

kunu istihdaf etmek üzere verilmiş bir hak olduğuna göre, amme idareleri tarafından bu hizmetler doğrudan doğruya yapılmıyarak imtiyaz veya mukaveleye bağlandığı takdirde idarenin vasıtasız yapacağı işlerde kullanmağa yetkili bulunduğu bu hakkı, imtiyaz sahibinin veya müteahhidin idarenin vekili sıfatiyle kullanabilmesi icabeder. Fakat, kanun, amme hukuku manevi şahsiyetlerine verilmiş bir yetkiyi tamamen sübjektif bir mülâhaza ile devretmeğe müsaade etmemektedir. Ancak objektif bir kriteriyuma göre mevzuatın, menafii umumiye namına muayyen ve müşahhas bir maksatla yapılacak işler yahut ihdas edilecek hizmetler için böyle bir imkân derpiş ettiği bedihidir. İdari ademi merkezियette amme menafiine hâdim teşkilât veya müesseseler mevcut olacağından bunların hususi bir teşebbüs lehine olsa da yapacakları işler içtimai bir vasfı haiz ise bu işlerin tahakkuk ettirilmesi veya hizmetlerin ihdas olunması için lüzumlu olan gayrimenkullerin istimlâkini istemeğe hakları vardır. Böylece, Belçika'da, bir müteahhit, başka bir kimseden mülkünü kendisine terketmesini isteyemez. Ancak, kanuni şekillere uygun olarak yapılacak bir işin menafii umumiye namına olduğu beyan edilirse projenin tatbikinde fert, amme otoritesi yerine kaim olur. Bu itibarla Belçika raporunda «istimlâke yetki veren kiraliyet kararnamelerinin tatbikinde ve yeni yolların açılmasında akdedilecek hususi mukavelelerle fertlere, amme otoritesi yerine kaim olarak hareket edebilecekleri» kaydedilmiş bulunmaktadır. Rapor, fertlerin faaliyet vasıtalarının amme otoritelerinin kinden daha seri olduğunu da ilâve etmektedir. Anlaşmaların şekilleri tatbik edilecek projelerin vasıflarına göre değişiktir.

Macaristan'da; istimlâk müsaadesi; belediye idaresi ve amme menfaatine hâdim diğer teşekküller ile, amme menfaatine müteallik işleri deruhte etmiş bulunan bazı müteahhitler tarafından da istenebilir.

İngiltere'de de kiral ve mahalle idarelerden maada teşkil edilmiş heyetler ancak bahse mevzu hakkı kullanabilecek yegâne teşekküllerdir.

Almanya’da, Prusya kanununa göre, istimlâk muamelesinin tatbiki devlet, komün, bir idare cüzü, bir cemiyet, bir tüzelkişi yahut istimlâki istilzam eden işleri deruhte etmiş bulunan diğer bütün hukuki şahıslar tarafından istenebilir. Yollar, sokaklar ve meydanlar açmak gibi işler için istimlâk hakkı, komünlerle idare cüzülerine aittir. Fakat, amme menfaatine müteallik bir teşebbüs olmak itibariyle orta ve küçük evlere mahsus bahçeler tanzimi için iktiza eden arsaların tedarikinde de istimlâk hakkı kullanılabilir.

Felemenk’te; devlet, vilâyetler, komünler, amme müesseseleri ve şirketler veya meskenlerin ıslahiyle uğraşan tesisler, girişecekleri teşebbüslerde amme menfaati bulunmak şartıyla istimlâk hakkından istifade edebilirler.

Avusturya’da; 1921 tarihli mesken inşaatına ait kanun, devlet, vilâyet, bucak, komünler, heyetler ve resmî müesseseler, şirketler veya inşaat birlikleri ve amme menfaatine hâdim ve temellük vasıtalarına sahip oldukları devlet tarafından tanınmış emsali diğer teşekküller tarafından istenecek istimlâkleri yapmağa yetki vermektedir. Romanyada da aynı suretle amme menfaatine hâdim müesseselere istimlâk hakkı tanınmakta ise de müteahhitler lehine böyle bir hakkın istimali tecviz olunmamıştır. Fransa’da; büyük amme idareleri, nafia işleri imtiyaz sahipleri, sendika mahiyetindeki cemiyetler istimlâkte bulunabilirler. «Hususi teşebbüslerin ehemmiyetleri ne olursa olsun, bunlar lehine istimlâk yapılamayacağı hakkındaki genel kaideye» (Hauriau) muhtelif olarak maden ve hidroelektrik fabrikaları imtiyaz sahipleri lehine istimlâk muamelesi yapılmaktadır. Bu hususta kanunla verilmiş bazı hak ve imtiyazlardan doğan külfetlerin mahiyetleri itibariyle verilmesi lâzımgelen tazminat ile istimlâk arasında mevcut farklara işaret eden müelliflerin mülâhazalarını zikretmek muvafık olur. Bazı müellifler hukuk bakımından, bu külfetleri istimlâk ile karıştırmakta, bunu kısmî bir istimlâk yahut bazı hakların istimlâki saymakta; bazıları da birbirinden ayrı bir hukuki vasıfla telâkki etmektedirler.

XII.— Şahsa Ait Yerlerin İstimlâkine Karar Verme Yetkisi

Eşhasa ait yerlerin istimlâki lüzumu, prensip itibariyle ve genel olarak kanunla yahut nafia işlerine müteallik plânların tanzimine yetki veren mevzuatla takarrür etmektedir. Plânı tasdik eden makam, bazı hallerde idareye veya yerine kaim olana aynı zamanda lüzumlu istimlâki yapmak hak ve yetkisini de vermektedir. Diğer bazı hallerde; amme menfaatinin beyanına müteallik muamelelerde, bir taraftan istimlâki icap ettiren işler ve hizmetler, diğer taraftan arsaların istimlâki veya işgali lüzumu arasında fark gözetilmektedir. Bazı kanunlar (bilhassa 8 Mart 1810 tarihli Belçika Kanunu) amme menfaatine ait istimlâk muamelesinin adli makamlarca yapılmasını âmirdir. Diğer bazı kanunlar da istimlâk muamelelerinde mahkemelere müdahale yetkisi vermişlerdir. İstimlâk lüzumu ifade edilirken, gerek hizmetlerin tesisi ve bu hizmetlere müteallik işlerin icrası hususunda istimlâke müracaat lüzumu hâsıl olduğunun ve gerekse istimlâk olunacak yerlerin istimlâk konusuna giren hangi hususa tahsis edileceğinin sarîh bir şekilde gösterilmesine iyice dikkat olunmak gerekir.

İstimlâk lüzumu idari bir kararla ifade edilir; muayyen hallerde, salâhiyeti dahiline giren işler için komün meclisince karar verilir. Bu itibarla Belçikada, komün meclisi kararı kıral tarafından tasdik olunmak suretile hukuki bir mahiyet iktisap eder. Ancak istimlâk olunacak malın kıymeti üzerinde bir ihtilâf çıkarsa mahkemenin müdahalesine müracaat olunur. Mahkeme, istimlâke müteallik idari şartların yerine getirilip getirilmediğini tetkik ve bundan sonra tediyesi lâzım gelen muhik bir tazminatın verilmesine bilmuhakeme hükmeder.

Macaristan'da, komün meclisi, aynı veçhile istimlâk muamelesine karışmaktadır. İngiltere'de, mahallî idarece istimlâk lüzumuna karar verilmekte ve bu kararın parlâmento veya alâkalı nezaret dairesince tasdiki icap etmektedir. Almanya'da, istimlâk yetkisi iptidaen devlete ait olup bu

hakkı tefviz eylemektedir. Halen nezaretin bir kararı kâfi bulunmaktadır; meselâ, İçtimai Muavenet Nazırı, meskenlere ait. 1918 tarihli kanunun tatbikinde istimlâkte bulunmağa yetkilidir, istimlâk usulünü sadeleştiren 1922 tarihli kanun hükmüne tevfikân niyabet meclisi başkanı karar vermek hakkını haizdir. İmar plânlarına göre sokakların ve umumî yolların açılması için icabeden istimlâki yapmak hakkı komünlere aittir. Felemenk'te, komünün inkişafı için lüzumlu istimlâk komün meclisinin kararı ve kiralın tasdikiyle yapılır. Olağan hallerde, istimlâk edilecek arsalar kiralın iradesiyle tâyin olunur. Romanya'da; istimlâk kararı idare makamlarınca ittihaz olunur. Mahallî mahkeme, yapılan istimlâke muayyen hususlarda müdahalede bulunabilir. Fransada; işlerin, yerin, bilhassa parselin hususiyetine göre farklı muamele yapılmaktadır. Arsa parsellerinin istimlâki, mucip sebepli vilâyet kararıyla yapılabilir.

Yüksek makamlar, bazı hallerde, az çok mahallî idarelere tanınmış idari muhtariyet derecesine göre müdahalede bulunmaktadırlar. Bu sebeple bazı memleketlerde, muayyen hallerde salâhiyetli nazırların (Macaristan'da) yahut parlâmento veya nazırların (İngiltere'de) veya bucak komitelerinin veya niyabet meclis başkanının (Almanya'da) müdahaleleri görülmektedir. Avusturya'da âmme menfaatine istimlâk kararının ittihazı idari makamlara aittir. İmtiyaz verilmek suretiyle yaptırılan münakale yolları için istimlâkte bulunulması icabettiği takdirde mahkemeler müdahalede bulunur. Komünler, komün vasıflarından dolayı istimlâkte bulunamazlar. Muayyen hallerde, istimlâke karar vermek hakkı münhasıran idare makamlarına, devlet siyasi şeflerine aittir.

Her hâdisede hususi bir karar alınmasının lüzumlu olup olmadığı keyfiyetine gelince, bu hususta mevzuat birbirinden ayrılmaktadır. Bu itibarla İngiltere'de, sarahaten salâhiyet veren parlâmentonun bir kanunu yahut nezaretin Lir kararı ve istimlâk olunacak yerin kanun yahut nezaret kararında teferruatıyla yazılı ve plân ve ilâvelerinin ekli bulunması icabeder. Her muamelede idari makamların hu-

susi bir istimlâk kararının bulunması lâzımdır. İdari karardan doğan yetkiyi suiistimal hâdiselerinde, keyfiyet salahiyetli mahkemelerin, — ki bu da umumiyetle Şanse şehri mahkemesi olup istinaf mahkemesi nezdinde kabili istinaftır — ve nihai olarak Lordlar Kamarası'nın tetkikine tabidir.

Genel olarak, maksada uygun istimlâk mevzuu olacak başka yerler mevcut olmadığı hakkında deliller gösterilmesi zaruri değildir. Çünkü, istimlâk muamelesi yapılırken tasdik kararında, el koyma zarureti izah edilmiş olacağına göre; her muamelede istimlâk edilecek başka yerler bulunmadığının delillerini istemek zait bir külfet olur. İngiltere'de mahallî makamların talebi arsa sahibi tarafından kabul edilmezse maksada uygun olarak istimlâk olunacak başka arsalar bulunmadığının ispatı icabeder. Fakat bu icap diğer hususlar için lüzumlu değildir. Avusturya'da böyle bir muameleye hacet yoktur. Ancak bunun yerine bir tedbir olarak istimlâk olunacak arsanın iktisadi ve teknik noktai nazarından maksada uygun olduğunu göstermek kâfidir. Diğer yasamalar, meselâ Romanya mevzuatı böyle delilleri aramamaktadır.

XIII. — İstimlâk Bedelinin Takdir Şekilleri

Bazı yasamalara göre (meselâ 1835 tarihli Belçika Kanunu) istimlâk bedelinde anlaşamamazlık olursa, tazminat miktarı üç muhammin tarafından takdir edilecek kıymet üzerinden mahkemece tesbit olunur.

Hükümet makamlarının müdahalesine 1879 tarihli İspanyol Kanunu bir misal teşkil etmektedir. Bu kanun, eyaletlerde, valilere; idareyle mal sahibi arasında bir ihtilâf zuhurunda her iki tarafın ve mahkemenin göstereceği birer muhammin tarafından takdir edilecek kıymete göre tazminat miktarım tesbit etmek hakkını vermektedir. Valinin kararı muta'dır.

İngiliz mevzuatına göre; tarafeyn kıymet tesbitinde başka bir tarz teklifinde bulunmamış ise, tazminat miktarının resmî bir hakem tarafından takdir edilmesi icabeder.

Felemenk mevzuatına göre, itibari değil, hakiki kıymetinin nazarı itibara alınması ve bu suretle komün meclisinde takarrür ettirilecek tazminat miktarının kiral tarafından tasdiki lâzım gelmektedir. Almanya'da tazminatın, istimlâk muamelesinin yapıldığı zamandan evvelki kıymete göre değil, yerin istimlâk olunduğu tarihteki rayice göre tesbit edilmesi iktiza etmektedir.

İngiltere'de, 1919 tarihli kanuna göre, arsa kıymetinin tâyininde; mal sahibinin bunu serbestçe sattığı takdirde elde edebileceği bedelin hesap edilmesi icabeder. Hususi bir tazminatın tâyin edilmesi doğru bir muamele addedilemez. Resmî hakem; yerlerin kıymet artışını yahut alâkalının kabul etmiş olduğu vergi kıymetini nazarı dikkate almağa mecburdur. Mahkeme; arsa kıymetinin gayritabii veya kanuna muhalif olarak artışını tahdit edebilir, yahut bu artış bina inşa edip oturacakların veya umumun sıhhatine zarar veriyor ise, bu takdirde de fazla kıymeti nazarı itibara almaz.

Romanya'da; tazminat, millî mahkeme nezdinde vazife gören üç âzadan müteşekkil bir komisyon tarafından tesbit edilir. Komisyon hakiki kıymeti takdir için gayrimenkulün icar bedelini, vergi kıymetini ve diğer kanaat verici unsurları nazarı itibara alır. Komisyon; kıymet takdirinde mutlak bir hakka sahiptir.

Prusya'nın, gayrimenkullerin istimlâkine dair olan kanunu (11 Haziran 1874) tam bir tazminattan ve 1919 tarihli Anayasa ise bir safi tazminattan bahsetmektedir. Bazı kimseler tanı denilen tazminatın; safi tazminattan daha yüksek ve daha müsait iktisadi vasfı haiz olduğu düşüncesinde bulunmuşlardır. Halbuki, bu tefrik hiçbir amelî kıymeti haiz olamamıştır. Çünkü Reich'in yüksek mahkemesi. Anayasa'daki safi tazminat tâbirinin, Prusya Kanunu'nun mal sahibine verilmesine müsaade ettiği tazminata mâtuf bir kayıttan başka bir şey olamadığına karar vermiştir.

Mülkiyetin terkinden mütevellit bütün zararları karşılayacak bir tazminatın verilmesi prensipi İsviçre Federal

Kanunu nun üçüncü maddesiyle kabul edilmiş ve aynı esas Zürih Kanunu nun 11 inci maddesine de dercedilmiştir. İsviçre hukukunda tam veya safi tazminat diye bir tefrik yapılmamış bulunmaktadır.

Aynı prensibe göre; İspanya’da da, hakiki kıymetin takdiri için yapılacak işler lehine vukua getirilecek bütün zararların nazarı itibara alınması icabetmektedir.

Safi tazminat ile tam tazminat arasında bir tefrikte bulunmak kolay değildir. İstimlâkin; mülk sahibine bir menfaat temin etmesinin istendiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber; tazminatın tâyininde nazarı dikkate alınması lâzımgelen unsurları tesbit eden bazı kanunlar zihinleri işgal eder mahiyettedir. Mevzuatı tetkik eden müelliflere; istimlâk bedelinin süratle tesbiti için nazarı dikkate alınması lâzımgelen unsurları katı bir şekilde tâyin eden kanuni ıslahatın yapılmasını istemektedirler. Bu maksatlardır ki, gayrimenkul sahibinin vergi için koyduğu bu kıymetle, istimlâk sebebiyle idarenin ödemeğe mecbur olduğu tazminat arasında bir münasebet tesisi aranmaktadır. İtalya mevzuatı, bilhassa Napoli’nin sıhhileştirilmesi hakkındaki kanun (15 Ocak 1885) bu noktai nazardan mülhem bulunmakta ve tazminatın tesbitinde esas unsur olarak, vasati satış kıymetini, icar bedelini yahut gayrimenkulün vergiye matrah olan safi kıymetini kabul etmektedir. Roma şehrine ait 11 Temmuz 1907 tarihli kanunda, üzerinde inşaat yapılacak arsalar için mal sahibi tarafından resmin hesabına esas olarak beyan edilen kıymetin nazara alınacağı tasrih etmiştir. Raportörler de; tazminatın hesabında esaslı bir kaide olarak gayrimenkulün vergiye matrah ittihaz edilen kıymetin nazara alınmasına taraftar görünmektedirler. Aynı prensibe, İspanya Kanunu’nun ıslahına mütedair olan projede de rastlanmaktadır.

Macaristan’da üzerine bina inşa edilen arsaların kıymeti kira veya tahmin esasına göre tesbit edilmektedir. Safi kira; vergiye esas olmak üzere mal sahibi tarafından idareye verilen beyannamede bildirilen miktara, günün faiz nisbetine tekabül eden miktarın eklenmesi suretiyle bulunur.

Bu da gösterir ki mal sahibine verilecek tazminat ile vergi beyannamesinde gösterilen arazi kıymeti arasında sıkı bir münasebet vardır.

Böyle bir münasebet İngiliz Kanunu'nda yoktur. Fakat; tatbikatta bir mülk sahibi için bir gayrimenkul vergisi veya diğer bir vergiye matrah ittihaz edilmek üzere beyan edilen kıymetten fazla bir kıymet kabul ettirmek kolay değildir. Hakemin, alâkalının bu maksatla yapılp kabul eylemiş bulunduğu bütün arsa kıymet tahminlerini nazarı itibara almağa yetkisi vardır.

Almanya'da, Landtag Komisyonu; şehirlerin imarına mütedair kanun projesinde yer alan (mal sahibi tarafından takdir edilen kıymetin, temellük edilen malın tazminat miktarını tâyin edeceği) hakkındaki kati hükmü kaldırılmıştır.

Mevzuat, genel olarak istimlâk sebebiyle muhik olmayan bir kazanç elde edilmesinden sakınmaktadır. Birçok mevzuatta bu maksatla bilhassa, tazminat miktarının muayyen bir zamanda tesbit olunması yahut projeyi, işlerin ve hizmetlerin ihdasını müteakip gayrimenkul kıymetlerinde husule gelecek kıymet artışlarının menedilmesi yolunda muhtelif hükümler yer almıştır.

Projelerin tatbikinden doğan zait kıymet kazançlarını önlemek maksadiyle yasamalar, fazla kıymetten bir kısmının alınması imkânını kabul etmekte yahut imâlât ve bazı ıslahatın tahakkuku için vergi koyma yetkisini vermektedirler. Bu vergiyi meselâ, gayrimenkul kıymetinin beşte biri nisbetiyle tahdit etmektedir. (15 Aralık 1923 tarihli İtalya Kanunu). İspanya Kanunu da (332, 349 uncu maddeler ve Belediye nizamnamesi) imalât ve tesisat veya hizmetler yapıldıktan sonra gayrimenkullerde bir kıymet artışı husule gelir yahut muayyen şahıslara ve sınıflara hususi bir menfaat temin ederse hususi bir vergi tarhına müsaade vermektedir.

Bazı kanunlar (meselâ Zürih'in) daha yüksek bir tazminat almak maksadiyle yeni inşaat, garsiyat ve ıslahat yapılmasının tasarılanmasını yahut başlanmasını menetmektedir. Bazı mevzuatta, tamamen istimlâk edilmeyip de mal

sahibinin elinde kalacak yerlerin kıymet bulması suretiyle temin edeceği menfaati hesaba katmaktadır.

XIV.— İstimlâk Bedelini Takdir Edecek Makamlar

Tazminat verilmesine taallûk eden kararı veren makamlarla amme menfaatine ve bazı arazinin istimlâkine müracaat lüzumuna karar veren makamlar her zaman aynı makamlar değildir. Genel kaide olarak böyle muhtelif kararlar alınmamaktadır. Bu itibarla Belçika’da, komün meclisi kararı ve kiralın iradesi plâna ve istimlâk lüzumuna ait tir. Bunlar, verilmesi lâzım gelen tazminat miktarı daha evvelden adli makamlarca tesbit edilmiş olmadıkça tatbik mevkiine girmez. Aynı tefrik Macaristan’da da yapılmış bulunmaktadır.

İstimlâk muamelesine idarenin ve tazminat miktarının tesbitine adli makamların müdahalesi — Romanya’da da, istimlâk lüzumuna idari makamlar ve tazminat miktarına mahallî mahkeme nezdinde vazife gören hususi komisyon tarafından karar verilmektedir. İspanya Kanunu’na göre gayrimenkule elkonmasına lüzum göstermek ve tazminat miktarını tâyin etmek idari makamlara aittir. Felemenk’te; salâhiyetli mahkeme aynı zamanda istimlâke ve tazminat miktarına karar verir.

Amerika Birleşik Devletlerinde, komünler, kanunen, mal sahibi ile anlaşarak gayrimenkul istimlâkinde bulunmağa yetkilidirler. Bunlar, istimlâke müracaat mecburiyetinde kalırlarsa; alınacak yerin ne için kullanılacağı, mal sahibi ile uyuşulamaması sebebi, yerin muhammen kıymeti hakkında izahatı hâvi dâva evrakı ile beraber devleti âli mahkemesine başvururlar. New York Devletinde bu işler âli mahkemeye veya bir hükme müracaat suretiyle de hallolunabilir. Zürih Kantonu mevzuatında tahmin komisyonlarının görecekleri hususi vazifeleri olmakla beraber bu komisyonlar, amme makamları tarafından istimlâke karar verilmedikçe faaliyete geçemezler.

Almanya’da; istimlâke müteallik muamele evrakı sadeleştirilmiş 27 Temmuz 1922 tarihli Prusya Kanunu’nun vazeylediği kaideye göre tazminatın tesbitine ait kararlar

istimlâke ait karar birleştirilmiştir. Bazı hallerde bu iki karar, plânın tasdikine ait kararlar da tevhid olunabilmektedir. Hâd mesken buhranı zamanlarında 9 Aralık 1919 tarihli kanunla derpiş edildiği üzere Diestricit Komiseri, ittihaz edeceği kararda tazminat miktarını da gösterebilir.

İstimlâk olunan malın kıymetine muadil bir tazminat tesbiti için lüzumlu merasim ve bilhassa kanun hükümlerine iptidaen müttahiz karara karşı yapılması muhtemel itirazlar, istimlâk muamelesinin ve istimlâki icabettiren işlerin tahakkukunu ve hizmetlerin tesisini geciktirmektedir. Çünkü umumi kaideye göre tazminatın peşinen tediye edilmemesi gayrimenkulün temellüküne mânidir. Bu sebeple mevzuat; idareye, tazminat miktarını kati bir karara bağlanmasından ve bunun tediyesinden evvel istimlâk olunacak yerlere elkonması için muhtelif tedbirlerin alınmasına müsaade etmektedir. Umumi kaideye göre; muayyen bir meblâğ depozito suretiyle yatırıldıktan sonra, idare gayrimenkule el koyabilmektedir. Belçika mevzuatına göre; müstacel hallerde tazminat miktarı depozito ve emanet sandığına «Casse Des Depots et Consignations» konduktan sonra gayrimenkule elkonmaktadır. Macaristan'da da, Ticaret Nazırı; verilecek tazminata muadil bir meblâğ depozito edilir veyahut kadastro ile tâyin edilmiş olan safi iradın %2,5 u nakden veya teminatlı kıymetlerle tediye olunursa, istimlâk plânına tevfikân istimlâk olunacak gayrimenkule elkonmasına müsaade eder. Mesken inşaatı hususlarında; meselâ İngiltere'de ve Almanya'da da; aynı şerait dahilinde istimlâk olunacak yerlere elkonulabilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde dâvanın uzaması amme menfaatine zarar verecek olursa mahkeme, muayyen maksatla kullanılacak olan gayrimenkulün derhal temellük edilmesi için şehre (Belediyeye) müsaade verebilir. Bu takdirde, mülk sahibi tarafından istenilen miktara muadil bir meblâğı şehir depozito olarak yatırmağa mecburdur. Romanya'da; mahkemece tâyin edilen zaman bedelinin tediyesinden evvel istisnaen araziye elkonabilir. İspanya mevzuatı da; miktarı kanunla muayyen meblâğın depozito edilmesi suretiyle istimlâke ve is-

timlâk bedelinin kati olarak tesbitine ait müddetin hitamından evvel gayrimenkule elkonmasına cevaz vermektedir.

Verilen izahattan anlaşılacağı üzere tazminatı tâyin eden makamlar arasında da ayrılıklar mevcuttur. Birkaç memlekette idare makamları veya kanuni makamlar tarafından tâyin edilmektedir. Meselâ ıspanyada; tazminat; vali veya şehirlerin imarı vazifesini görmek üzere idare teşkilâtı nezdinde tesis edilmiş olan İstimlâk jürileri gibi hususi komisyonlar ve Romanya'da mahallî mahkemenin muavini olan Hususi Hakem Komisyonu veya bilhassa İngiltere'de olduğu üzere hükümetçe tâyin edilen bir hakem, İsviçre'nin Zürih Kantonu'nda olduğu gibi tahmin komisyonları tarafından takdir edilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde istimlâk muamelesi adli bir vasfı haizdir. Mahkemeler nezdinde dâva açılması, Belçika, Macaristan ve Neerland mevzuatında da derpiş edilmiş bulunmaktadır.

Yasamalar, ilk evvel tazminat miktarını tesbit eden makamlar aleyhine zarar ve ziyan dâvası açılabilmesini kabul etmektedir. Bu hususta dâvaya müracaat şekilleri de, tazminatı tesbit ile mükellef makamlara göre değişmektedir. Belçika'da; dâva hakkı amme makamlarına olduğu kadar mülk sahiplerine de aittir. Diğer hukuk dâvalarında olduğu gibi temyiz mahkemesine de müracaat olunabilir. İngiltere'de; hukuki meselelerden dolayı dâva açılabilir. Ve tarafeyn istinaf hakkına maliktir. Yüksek mahkemenin kararı, katidir. Almanya'da câri kanunlar, Diestrich Komisyonu veya niyabet meclisi reisinin istimlâke müteallik kararları aleyhine dâva yoluna müracaat olunabilmesini derpiş etmiştir. Bu hususta salâhiyetli mahkeme arazinin bulunduğu kaza dairesindeki mahkemedir. İspanya'da da aynı veçhile hükümet kararına karşı dâva açılabilir. Ancak kanun; muamelede esaslı bozukluklar mevcut olduğu ve araziye takdir edilen kıymet en az hakiki kıymetin %6 sı nisbetinde dün bulunduğu takdirde böyle bir dâvanın açılmasına cevaz vermektedir. Fransa'da, tarafeyn arasında ihtilâf çıkarsa mahkeme, prefe'nin isteğine müsteniden harekete geçer. Cumhuriyet müddeiumumisinin müstacelen

talebi üzerine tazminat miktarını tesbit için jüri reisini memur eder ve istimlâke karar verir. Mahkemenin kararı, ancak salahiyetsizdik, yetkiyi fena kullanmak yahut şekil yolsuzluklarından dolayı temyiz olunabilir. Jürinin kararına karşı da aynı veçhile salahiyetsizdik, yetkiyi fena kullanmak ve bazı kanuni hükümlere riayetsizliklerden dolayı temyiz yoluna müracaat edilebilir.

XV. — İstimlâk Bedelinin Ödeme Şekilleri

Kanunlar, genel kaide olarak tazminatın nakden ödenmesini ve mülk sahibinin muvafakati olmadıkça arazi mübadelesi suretiyle tesviye edilemeyeceğini âmir bulunmaktadır. Bununla beraber mevzuat; idarenin mülk sahibiyle anlaşmak suretiyle tediye'nin başka bir şekilde yapılmasını da tecviz etmektedir. Bazı kanunlar, böyle bir itilâfa sarahaten müsaade etmekte ve bazıları da mâni bir kayıt koymamak suretiyle itilâfa imkân vermektedir. Belçika Raportörü; nakden ödemenin genel bir kaide olmadığını, mülk sahibinin komün tahvilleri, esham yahut diğer suretlerle yapılacak tediye'leri de kabul edebileceğini, ancak istimlâk edilen gayrimenkulün amme tasarrufuna geçebilmesi için tazminatın tamamen ödenmiş olması lâzımgelip aksi takdirde gayrimenkulün bir kısmı tazminatın tamamen ödenmesine kadar ipotekli kalacağını ve gayrimenkulün hukuki durumunda bir tebeddül husule gelemeyeceğini dermeyan eylemektedir.

Almanya'da Alman şehirlerinin imarına müteallik kanun projesinde tazminat bedeli mukabilinde verilecek arsa üzerinde inşaatta bulunmak yahut kullanmak serbestisini takyid eden bir hüküm bulunmadığı takdirde mülk sahibinin muvafakatiyle tazminat bedeline ait tediye, arsa verilmek suretiyle yapılabilir.

Su kuvvetinden faydalanmağa dair olan İsviçre Federal Kanunu; hidrolik tesisatın malik ve mutasarrıflarına veya bunlar üzerinde intifa hakkına sahip olanlara ilâh., bu tesisatın istimlâki halinde istisnaen tazminat bedeli olarak

tamamen veya kısmen su yahut enerji levazımı verilmek suretiyle ödemeyi tecviz etmiş bulunmaktadır. Yeni federal bir kanun projesi de; istimlâk münasebetiyle, umumi bir surette tazminatın tamamen veya kısmen ayniyatla ödenmesini istisnaen derpiş etmiş bulunmaktadır. Arsa mübadelesi suretiyle ödeme, mülk sahibinin muvafakatiyle yapılabilirse de, ayniyatla ödeme, mülk sahibinin menfaatleri kâfi derecede teminat altına alınmadıkça yapılamaz. Zürich Kanto nu kanununa göre; arsaların mübadelesi suretiyle ödenen yapı kanunu esaslarına ve mahallelerin imar plânına tevfikân yapılabilir. Kanunla kabul edilmiş olan arsa mübadelesi suretiyle ödeme kabil olamazsa, nakden tediye bulunmak icabeder.

XVI. — İstimlâkte Mühlet Meselesi

Yapılacak işlerin ve görülen hizmetlerin amme menfaati vasfını haiz bulunmaları itibariyle idarenin faaliyeti cereyana başladığı ve muayyen arsaların yahut binaların istimlâkine karar verildiği takdirde bu arsalardan ve binalardan faydalanmayı istihdaf eden bir projenin mevcudiyeti belediyeye istimlâk yahut satın almak mecburiyetini tahmil edip etmediği meselesini ortaya koymaktadır. Mevzuattın ekserisi istimlâki derpiş etmiş bulunmaktadır. Fakat şehirlerin dahilî inkişaf ve imarını tanzim eden umumi ve hususi mevzuat arasında farklar mevcut olduğunu da kaydetmek icabeder. Bu itibarla, bazı kanunlar; yapılacak işler içir, bir müddet tâyin etmemekte, istimlâki bir vazife değil, bir hak tanımadır. Bazı hallerde, projelerin tatbik ve tasdikine ait kanunlar, bu projelerin ne kadar bir müddet zarımda mevkii tatbik konması lâzım geleceğini tâyin etmektedir. Diğer bazı kanunlar da ne kadar bir müddet zarfında istimlâke başlanması lâzımgeleceğini tesbit eylemektedirler. Başka kanunlar da istimlâkte bulunan idarelerden gecikme halinde yeni bir mühlet talebinde bulunabilmeleri için muhik sebep göstermelerini istemektedir. Bu bakımdan mesele büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Çünkü bir gayrimenkulün istimlâke tâbi olduğunun tebliğ ve ilânı üzerine

mal sahibinin tamamii mülkiyeti ihlâl ve mülkün maddeten intikali tekemmül etmemiş olsa da tasarruf hakkı takyid edilmiş olur. Diğer taraftan birçok hallerde gayrimenkullerde yapılan ıslahatın, tazminatın tâyininde hesaba alınmasına kanunun müsaade etmediğine, buna mukabil tazminatın; istimlâk lüzumuna karar verildiği zamanki vaziyete göre yapılması icabettiğine bakılırsa hakkın bir mecburiyet haline inkılâp ettiğini kabul etmek ve bu sebeple takribi bir müddet tâyin etmek icabeder. Bir takım mevzuata göre; istimlâk az çok bir haktır. Zürih Kanunu gibi bazı kanunlar, şehirlerin imarı esnasında 5 senelik bir mühlet geçtiği takdirde; mülk sahibinin komünden istimlâk kararının kaldırılmasını istemeğe hakkı vardır. Bu hak tatbikatta tesirsiz kalmaktadır.

İngiliz Kanununa göre; istimlâk bir haktır. Kanım projesinde sarahaten formüle edilen iş mecburiyet halini alır. Bazı mevzuat; istimlâk hakkının fiilî bir mahiyet iktisap eylemesine kadar mühlet tâyin etmemektedir. Bununla beraber; İngiliz mevzuatı, usulen 3 senelik bir mühlet tâyin etmektedir. Hususi bir hüküm mevcut olmadıkça, işlerin bu müddet zarfında yapılması icabetmez. Yerin bu müddet zarfında elde edilmiş olması lâzımgelir. Alman mevzuatı umumi bir kaide olarak, bir komün için yolların ve meydanların açılması yahut istirahat yerlerinin tanzimi için muayyen bir müddet tâyinini derpiş etmemektedir. Fakat, bazı hükümler, bilhassa, şehirlerin ve meskenlerin tanzimi için lüzumlu arsaların bu maksatlara tahsis ve istimal olunması hususunda müddetler tâyin etmektedir.

XVIL — Satışa Çıkarılan Arsalarda Belediyelerin Rüçhan Hakkı

Umumi kaide, bir arsa sahibinin, arsasını satılığa çıkardığı esnada belediyelerin rüçhan hakkını haiz olmalarına mânidir.

Almanya'nın; arazi reformuna mütedair kanun projesi, üzerine bina inşa edilmemiş yerlerin satışa çıkarılması

halinde komünlerin rüçhan hakkını haiz bulunacaklarını derpiş etmiş bulunmaktadır.

XVIII. — Belediyeler Arasında İstimlâk Hususunda Farklı Yetkiler

Her memlekette, mükellefiyetlerini ifa ve hizmetlerini tesis etmek maksadiyle istimlâkte bulunmak için bazı belediyelere diğer belediyelerden daha geniş hak veren hususi kanunlar mevcut değildir. Bu meseleye müteallik bazı raporların, menfi cevapları ihtiva etmekte oldukları görülmektedir.

Ancak, bir kısmında bazı hususi hallerde bu kabil tatbikatı muhik gösteren misaller zikredilmektedir. Macaristan'da; istimlâke mütedair 1868 tarihli kanundan müstakil olarak aynı tarihte Buda - Peşte şehirlerine ait istimlâk muamelelerini tanzim eden bir kanun mevcut bulunmakta idi. 1879 tarihli hususi diğer bir kanundan mâda seylâp neticesi harap olan Szegez şehirlerinin yeniden tesisine ait bir istimlâk kanunu daha vardı. Rapor; bu kanunun hali hazırda mer'î istimlâk kanununa örnek teşkil ettiğini ifade etmektedir. imar plânı olan büyük şehirler arasında ehemmiyeti haiz olan Buda şehrine müteallik hususi kanun da 1 889 da ihtisar edilerek 1913 senesine kadar mer'î, hususi hükümleri ihtiva eden bu kanun tanzim edilmiştir.

İngiltere'de; parlâmentonun; mahallî idarelerin kendi teşebbüslerine has hususi kanunları vardır. Bu vasıta ile, birçok büyük şehirler, tahsis mahalli göstermeksizin birçok arsaları istimlâk etmek hakkını ihraz etmişlerdir. Almanya'da; Prusya'nın 1902 tarihli Francfort - Sur - Mein'deki arsaların değiştirilmesine mütedair kanun hükümleri meskenler inşasına müteallik 1918 tarihli kanunla şehir ve kır komünlerine de teşmil edilmiştir.

Romanya'da; 1894 tarihli kanun Bükreş şehri için hususi hükümleri ihtiva etmektedir.

İspanya'da; Madrid ve Barselon şehirlerine ait 1892 ve büyük şehirlerin sıhhileştirilmesi ve imarına müteallik 18

Mart 1895 tarihli hususi hükümleri ihtiva eden mevzuat vardır.

Mer'i nizamnamede, komünlerin amme menfaatine müteallik istimlâkte bulunmalarına dair kaidelerin birleştirilmesine müsait bir temayül müşahede olunmaktadır. Müteaddit komünlere ait yerlerde tatbik edilmek üzere bir kanun projesinin tanzimine taraftar olanlar da bulunmaktadır.

XIX. — Belediyeler İstimlâk Yetkilerini Genişletemezler

İstimlâke müteallik hususlarda, belediye meclisleri verecekleri bir kararla, kendiliklerinden bu haklarını tevsi edemezler.

Belediyeler; kanunların; bazı işler ve hizmetler için amme menfaatine istimlâki tecviz ettiği hallerde idare makamlarına veya bunlar salâhiyettar değillerse icra kuvvetine başvurmağa mecburdurlar.

Bazan bu hak, vasıtasız bir şümülü haizdir. Macaristan raporunda bu husus görülmektedir. Şehir heyetleri kendi şeflerinden, salâhiyetli makamlar tarafından bir şehrin imar plânına alınan yolların her iki tarafından 8 metre veya fertlerin isteği üzerine imar plânına alınarak inşa edilen yolların vüs'atine müsavi satıhta yer istimlâkını talep suretiyle belediye; ihtiyat arsalar elde etmekte ve bu tarz tatbikat şehirlerde mahallî muayyen bir nizam vücuda getirmektedir ki, Buda Şehrinde hükümetin muhalefetine mâruz kalmıştır. Bununla beraber, bazı hallerde meselâ; Gyöngyös şehrinin yeniden inşasında, kanun bu tatbikatı kabul eylemek suretiyle teşri etmiştir.

Almanya'da; her şehir veya kır komünü; arsaların değiştirilmesine dair olan 1902 tarihli Prusya Kanunu'nu. meskenlere dair olan 1818 tarihli hükümlerine tevfi kanun tatbik etmektedir.

XX. — Serbest Uzlaşma Yolu İle İstimlâk

Şehirlerin hukuku; nazari değil, bilâkis, tatbikat sahasında hakiki bir yer almış bulunmaktadır. Bu, idarenin bir kararı neticesi, birçok hallerde istimlâkın tatbik edildiği

mânasına da alınamaz; belki, bu hak; idarelere, projelerinin tahakkukunu teshil eden plânların tatbiki için umumi bir tarz da kabul edilmiştir. Fiiliyatta, mülk sahipleri, kendi içlerinden bir uzlaşmaya varırlar; çünkü komünün arzularına mukavemetin boş olduğuna veya hedef ittihaz edilen yerin komün tarafından alınması lüzum ve zaruretime kani olmuşlardır.

Mülk sahipleri, cebrî istimlâk dâvasının açılması ve kıymetinin takdir edilmesi sayesinde, serbest uzlaşmalardaki fiyatın üstünde bir tazminat alabilecekleri zannında bulunurlar. Bununla beraber, istimlâk hakkının mevcudiyeti bu serbest uzlaşmaları kolaylaştırmadığım da nazara almak yerinde olur. Romanya'da; umumiyetle adliyenin serbest uzlaşma fiyatının üstünde tazminat takdir etmek âdeti, küçük arsa parsellerinden mâda hususlarda suhuleti mucip olmamaktadır. Ehemmiyetli ve toptan istimlâke taallük eden hususlarda, mülk sahipleri adlî kararları tercih etmektedirler. istimlâk silâhının idarenin elinde bulunmasının spekülâsyonu tevkif edebileceğini de burada kaydetmek muvafık olur.

istimlâk muamelesinin müşkülâtı ve bazı hallerde be taeti idarelerin faydalı hususlarda istimlâk hakkını kullanmalarına mâni bir engel teşkil etmektedir.

Son mahallî idarelerde yapılan ıslahat bazı memleketlerin vaziyetini düzeltmiştir. Meselâ arazi satın alınması hakkındaki 1919 tarihli İngiltere'nin kanunu bu meyanda zikrolunabilir.

Raporlar, istimlâk ve rıza ile satın almaya müteallik istatistik malûmatı ihtiva etmediklerinden mukayeseye müstenit bir netice çıkarmağa müsait değildir. Muhtelif memleketlerin raporlarında, rıza ile satın almanın, istimlâkten daha çok olduğu beyan olunmaktadır.

XXI. — İstimlâkin Aynî Haklara Teşmili ve Tevsii

Bu muhtelif raporlardan şehirlerin normal inkişafı için mevkiî meriyette bulunan kanunların tâdiline müsait bir temayül mevcut olduğu istidlâl olunabilir, istimlâk hakkının

yalnız malların kendisine hasredilmeyip bu mallar üzerinde mevcut bazı haklara da teşmili arzusu zikre şayandır. Meselâ, İspanya Kanunu'nda olduğu gibi... Bu kanun; yalnız mülk sahibine tazminat vermekle iktifa etmemekte, gayrimenkul üzerinde muayyen haklara sahip olanlara da tazminat vermektedir. Bundan başka; âmme menfaati gayelerinin tevsi de arzu edilmektedir. Avusturya'da olduğu gibi Viyana belediye idaresi; istimlâk hakkına mütedair kanunda bir reform yapılmasını istemekte ve inşaata müteallik nizamnamenin ihzarı projesinde bahse mevzu hakkın tatbikatına müteallik yeni şekiller derpiş etmektedir. Umumiyetle, bütün raporlarda; mühletlerin azaltılması ve istimlâk muamelesinin sadeleştirilmesi hususları istenmektedir. Bu noktai nazardan misal olarak Belçika, Avusturya, Macaristan, Romanya, İsviçre ve İngiltere raporları zikrolunabilir. Bu raporlarda; meskenler inşaatı veya arsaların tevziine müteallik istimlâk muamelelerinden mâda istimlâkin lüzumuna karar verme tarihi ile kanun projesi tarihi yahut kiralın tasdikine iktiran etmesi lâzımgelen nezaret kararı arasında uzun zaman geçmektedir.

Alman ıstılahına göre safî tazminat ve tam tazminat ile sadece tazminat arasında husulü muhtemel ibhamdan sakınmak maksadiyle tazminattan ne kastedildiğinin ve yine ister esham ve tahvilât ile ister mal mübadelesi ve meselâ arazi mübadelesi suretleriyle olsun (Romanya, Almanya) tazminatın hesap tarzı ve tediye şeklinin de sarahaten tesbiti istenmektedir.

Aynı suretle tediyeinin peşinen yapılması (Belçika), umumi olarak şehirlerin inkişafını tanzime mahsus muvakkat kısmi plânların yapılmasını kolaylaştıracak ve bunu temin edecek surette komünlerin gayrimenkul siyasetlerinin tedbirlenmesi ve başka mahiyette plânlar tanziminin men edilmesi; üzerlerine bina inşa edilecek bazı bölgelerdeki arsaların mahiyet ve istimal şümülünün nizama bağlanması; belediyelerin araziye tasarruf edebilmeleri, bölge itibariyle istimlâkte bulunmağa yetkili kılınmaları (Macaristan- Almanya, Felemenk), bazı arsaların sanayie tahsis maksadiy-

le istimlâk hakkının kullanılabilmesi; ve bazı sahaların parçalara ayrılması suretiyle mülk sahiplerinin umumi yollar için yer terketmeleri arzu olunmaktadır. Haklı olarak mülkiyet hakkı mevzuunda 1789 ihtilâline doğan ideolojik esaslar hükümlerinden daha başka düşüncelere hâlen malik olmak icabettiği tebarüz etmektedir.

XXII. — İstimlâkte Cari Mevzuatın Değiştirilmesi İsteği ve Parti Programları

Teknik, ilmi yahut siyasi cemiyetlere malik olan bütün memleketler istimlâke müteallik cârî mevzuatın değiştirilmesini bir netice olarak ileri sürmekte ve siyasi parti programları her yerde bu meselelerle kati surette meşgul olmaktadırlar. Almanya'da Weimar Anayasasının 155 inci maddesinin ihtiva ettiği prensiplerden mülhem bulunan (emlâk ıslahatı Alman Birliği) ; meskenlerin sıhhileştirilmesi, bahçeli meskenler inşası, yeni tipte şehirler kurulması maksatlarını güden (meskenlerin ıslahı Alman Birliği), (bahçeşehirler Alman cemiyeti) ilâh., zikrolunabilir.

Romanya'da; tamamen teknik ve ilmi vasıfta olup 1927 de tesis olunan (Romanya Şehircilik Cemiyeti) vardır. İspanya'da birçok işler başarmış olan (Mimarlar Cemiyeti) ve şehirler ittihadı da zikre şayandır.

Felemenk'te Katolik Partisi, spekülasyona, mâni olmak için belediyelerin, şehirlerin genişlemesine lüzumlu araziye mutasarrıf olmalarını Sosyal Demokrat Amele Partisi; arazinin cezri bir surette istimlâk yolu ile millileştirilmesini arzu etmekte ve Unyon Liberal Demokrat Partisi; mutedil tedbirlerle kabili ziraat araziye istimlâk muamelesinin tatbikim; Ziraat Komünist Partisi; hiç bir tazminat verilmeksizin müsadere yolu ile hususi mülkiyetin kaldırılmasını istemektedirler.

SONUÇ

Yukarıdaki izahlardan şu sonuç çıkarılabilir:

Mülkiyet hakkının içtimai vasfı haiz olduğu telâkkisi açıkça belirmekte ve bu telâkki hak sahiplerine güç geçtik-

çe içtimai vazifeler yüklemektedir. Amme hukukunun; mülkiyet nizamına müdahalesi, yalnız ferdi mülkiyet hakkını teminât altına almak için değil, belki bu haklar üzerine ehemmiyetli tahditler koymak suretiyle ferdi menfaatlerin, âmme hizmetlerinin tesisine ve umumi menfaat gayesinin tahakkukuna mâni olacak engellerini kaldırmak içindir.

Bu suretle; âmme makamlarının; gayrimenkul alım ve satımına ve mülkiyet hakkının kullanılmasına müteallik mevzuata müdahalelerinin arttığı müşahede edilmektedir. Şu hale göre; tamamen ferdi bir hak olan hususi mülkiyetin vikayesinin, sıkı bir surette içtimai zarurete bağlı olduğu söylenilebilir.

Komünlerin, istismar etmek üzere gayrimenkul emvale tasarruf edebilmeleri hususunda bir emlâk siyaseti takip etmelerine imkân verilmesi temayülünün mevcut olduğu inkâr edilemez. Komüne, bilhassa kır belediyelerine (köylere) ait eski mülklerinin hâtraları, şehirlerin ihtiyaçlarına tesirden hâli kalmadığı şüphesizdir. Bu itibarla şehirler; inkişaf edebilmeleri için fertlerin büyütülen spekülâs³onuna mâni olmak vesilesiyle kâfi miktarda araziye tesahup etmek zaruretini duymaktadırlar.

Komünlere; emlâkini satmak isteyenlerden, bu emlâki satın alabilmeleri için bir rûçhan hakkının tanınması temayülü mevcuttur.

Beledi emlâk siyasetiyle mütenazır olmak üzere komünlere; yalnız spekülâsyona mâni olmak için değil, aynı zamanda şehirciliğin istilzam ettiği masrafları da karşılayacak surette istimlâk yolu ile ve bölge itibariyle yer satın almak hakkının verilmesi de arzu edilmektedir. Bundan başka; kendi maksatlarını tahakkuk ettirebilmeleri için mer'î zirai kanunlarla istimlâk olunan araziden komünlerin hissement olmaları çareleri de aranmaktadır. Komünlerin emlâk siyaseti meselesiyle ucuz evler büyük meselesi arasında hakiki bir irtibat mevcuttur.

İstimlâk hakkındaki kanunların, şehirlerin imarı istek-

lerine münasip surette intibak ettirilmesi ve aynı zamanda, eski mânasıyla «ihtiyaç» değil, «âmmе menfaati» mefhumunu umumileştirerek bu kanunların şümulünün genişletilmesi zarureti hiss olunmaktadır. Bu itibarla; en geniş mânasıyla halkın iyiliği ve tatmini için münakale yolları, parklar, bahçeler, spor sahaları, mektepler, hastahaneler, banyolar, panayır yerleri, mezbahalar ve diğer belediye hizmetleri, gaz ve elektrik fabrikaları inşası, su tevzi işleri, lâğımlar, süprüntülerin atılması ilâh., hususlarına lüzumlu yerlere hasretmekten ise istimlâk hakkının beledi mahiyette olan sanayi ve imar plânı ile hususi sanayi müesseselerine tahsis edilecek bölgelere de teşmil edilmek ve tatbik mevzuu arttırılmak ihtiyacı hiss olunmaktadır. İstimlâk muamelesinin yalnız gayrimenkul emvale, arsalar büyük binalara hasredilmeyip bunlar üzerindeki haklara da şâmil olması ve istimlâk hakkının tüzelkişiliği haiz resmî idarelere, ferdî menfaatler üstünde bir mahiyeti haiz maksatlar güden ve topluluğa faydalı bir faaliyet gösteren teşkilâta, cemiyetler ve teşebbüslere de müstakillen verilmesi arzu edilmektedir.

Bazı raporlar, tazminat miktarının tâyinindeki usulün, kolaylaştırılmasını istemekte ve mülk sahibi tarafından vergiye matrah olmak üzere verilen kıymet beyannamelerinin bu maksada kâfi yegâne bir çare ve diğer bazı memleketlerde mühim bir âmil olacağına işaret etmektedirler. Bundan başka: birçok memleketlerde tazminat miktarını tesbit eden muhamminler yerine bir jüri yahut teknik bir komitenin ikamesi istenmektedir.

Tazminatın tesviyesine gelince: Bunun nakden ödenmesi mecburiyetinin idarelere tahmil edilmeyerek tahvilât verilmesi yahut tasarruflarında bulunan arazi ile mübadelesi suretleriyle tediye hakkının tanınması arzusu da umumiyetle izhar edilmiş bulunmaktadır.

Şehirlerin imarına ve büyümesine ait olarak tanzim edilecek projelerin hukuki tesirinin arttırılması, belediye organlarının faaliyet sahalarının genişletilmesi suretiyle tasdik edilmiş olan bir plânın mevcudiyetinin; istimlâkte bulunmak ve mülke muayyen tahditler koymak ve bazı hallerde

bu tahditler sebebiyle tazminat verilmesini icabettirecek hususi bir rejim tesis etmek için kâfi bir sebep teşkil etmesi de arzu edilmektedir.

Belediye kararlarının hukuki kıymetine tekabül edecek surette muhtelif idare organları müdahalesinin birleştirilmesi temayülü müşahade olunmakta ve birçok formaliteleri ve muhtelif nezaretlere bağlı idarelerin müdahalelerini kaldırmak, hulâsa muameleyi ihtisar eylemek maksadiyle komünlerin kararlarını tasdik edecek tek bir organın ihdası isteğine kadar gidilmektedir.

(İDARİ COĞRAFYA)

Nedir?

A, Kemal VARINCA
Gümüşhane Milletvekili

Modern bilgilerimizin en eskilerinden biri de (Coğrafya) dır.

Coğrafya, ilk önce Mısır'da doğdu.

Eski Mısır'da, keşişler, evvelâ; gökyüzü ile meşgul oldular ve astronomiyi (ilmi nücüm) kurdular; sonradan yeryüzü ile uğraşarak (jeografya) yı meydana getirdiler.

Mısırlılardan sonra ilim ve medeniyet kurucuları olarak, Sümerler¹ ve Kildaniler² gelir. Bunlar da, coğrafya üzerinde çok çalıştılar ve onun en mühim prensiplerini buldular.

Bütün bilimlerin kanun ve formüllerini Mısır, Sümer ve Kildanilerden alan Yunaniler³ ise, coğrafyanın esaslarını da yine bu milletlerden aldılar.

Fakat, Yunaniler, coğrafyaya, başka bir çeşni, yeni bir telâkki verdiler, ve Yunan bilginleri, coğrafyayı, kendi özellikleriyle, hayatî ve bedii değerleriyle geliştirdiler.

¹ Sümerler; Milâttan 6-7 bin yıl önce Mezopotamya'da yaşamışlardır. Bunların, medenî şehirleri, bir nevi yazıları, güneşte kurutulmuş tuğlalarla yapılan kuleleri, tepelerde kurulmuş mabetleri vardı. O zamanlara göre, kendi yurtlarına ait, coğrafi anlamda bilgileri de vardı.

² Sami ırklara mensup olup Babil şehrini yeni baştan bina ve milâttan bin yıl önce Mezopotamya'yı istilâ eden Kildaniler hükümdarlarının en meşhuru olan (Bahtunnasır) zamanında, astronomi ile beraber, coğrafyaya ait bugünkü bilgilerimizin iptidai prensiplerini de koymuşlardır.

³ Yunaniler; uzun şeyleri ölçme sistemini, dirhemleri, arşınları, dairenin 360 dereceye taksimini, vakit ve zamanı ölçme âletlerini, 7 günlük haftayı, sabit şekilde gümüş sikkeler kullanmayı, astronomiyi, sihir ve büyüü Kildanilerden öğrenmişlerdir.

Bu suretle, Yunan coğrafyası, yeryüzünün yalnız çizgilerinden ve düzeylerinden bahseden bir ilim halinden çıkarak, hayattan ve insandan da bahsetmeye başladı, canlı bir bilim haline geldi. Hakikat ve güzelliklerin enmuzeçlerini yaratmakta üstad olan Yunan bilginleri, coğrafyanın da hakikatleriyle hüsnünü, bir araya getirerek, onun kuru ve katı desenleri üzerinde renkli ve canlı tablolar resmettiler.

Batı medeniyeti dediğimiz Avrupa medeniyeti de bütün bilimlerde olduğu gibi coğrafya alanında da Yunan kültüründen mülhem oldular. Fakat diğer birçok bilimlerde yaptıklarını coğrafya konusunda da yaparak Yunan görüşünden ve telâkkisinden ayrıldılar. Coğrafyayı yalnız yerin kabuğuna ve yerin fizikî vasıflarına hasr ve tahsis ederek, onu, bir ad ve rakam listesi, soğuk ve katı bir bilim konusu haline getirdiler.

İşte, coğrafyanın bu Avrupa safhası, (klâsik coğrafya) devri dediğimiz safhayı doğurur ve bu safha, asırlarca müddet devam edip gider.

Türk medeniyeti de, bu alanda ve bu dönemlerde aşağı yukarı batı telâkkisini taşımıştır.

Orta Asya'daki yerlerinden koparak: Doğuya, batıya, kuzey ve güneye doğru, yelpaze şeklinde ve uzun zamanlar içinde bir istilâ metodu uygulayan Turanî unsurlar, Asya ve Avrupa'daki, yeni yeni ülkeler feth ve idare ettikçe bu yerlere ait nice etüdler ve eserler meydana getirmişlerdir.

Coğrafyanın bu birinci safhası, 19 uncu yüzyılın ortalarına kadar devam etti.

Bu tarihten sonradır ki, coğrafya alanında, yeni bir değişikliğin ve bu ilmin anlamında yeni bir telâkkinin husule geldiğini, canlı ve bedii bir dönemin başladığını görüyoruz, ve buna (yeni coğrafya) dönemi diyoruz.¹

¹ 18 inci asrın sonlarına doğru gelişen bilimlerin, bilhassa jeolojinin gelişmesi birçok geziler sonunda yeni yeni yer parçalarının ve bu arada Amerika'nın keşfedilmesi, coğrafya alanını son derecede ge-

Bu dönem, esas itibariyle, coğrafyanın tekrar Yunan telâkkisine doğru kaymasından ibarettir. Çünkü Yunan telâkkisince, coğrafya; bir hayat ilmi idi.

(Yeni coğrafya) nın dahi, hayat prensiplerine dayandığı, yeryüzü hayatının en önemli bir unsuru olan insan: ele aldığı görülüyordu.

Artık coğrafya, herhangi bir yeryüzü bölgesinde yaşayan insan, hayvan ve bitki namına ne varsa hepsini kendi usullerine göre incelemeğe koyuluyor, tabii ve fiziki coğrafyanın yanında bu incelemeleri eşit olarak tutuyor.

Yunan coğrafyası dahi bu hayat unsurlarını gözönünde tutmamış mıydı?

Fakat Yunanlılar tetkiklerini karma bir halde yapıyorlardı, ve hiçbir sisteme bağlı kalmıyorlardı. Yeni coğrafya ise, bütün tetkiklerini bir sisteme bağlıyor, konusunu bir takım kollara ayırıyor ve ferdileşiyordu. Neticede bu bilim yeni mâna ve mefhumıyla âdeta taksimatlı bir (fizyoğrafya) oluyordu.

Bu suretle bir taraftan (Beşeri coğrafya) doğuyor, bu da bir takım kollara ayrılarak (Tarihî, İktisadî ve idari coğrafya) lar teşekkül ediyordu.

İşte konumuz olan (İdari coğrafya) bu suretle meydana gelmiştir.

Hemen her memlekette, idare edenlerle edilenlerin hal ve niteliklerini, karşılıklı organizasyonlarını, idarenin altında ve üstünde bulunanlar arasındaki ilgi ve bağıntıları gösteren bilim (idari coğrafya) dır.

nişlettiği gibi, yeryüzünde cereyan eden birçok olay ve olguların da coğrafya görüşlerde ve metotlarla incelenmesi ona olağanüstü bir önem verdi. Bu (yeni coğrafya) yalnız (jeoloji) ile değil, (fiziyooloji) ile de akrabalık peyda etti ve (Fizyoğrafya) haline geldi. Birçok insan gruplarının sosyal karakterlerini meydana getiren âmiller arasında coğrafi şartların da mevcut olduğu düşünülecek olursa bu bilimin sosyoloji ile de ilgisi anlaşılır. Dahası var: Son nesil arasında çok moda bir bilim haline gelen (jeopolitik) in kaide ve prensipleri dahi coğrafi esaslara dayanmaktadır.

Bir memleketin idari coğrafyası o memleketin idari tarihini geçmişte, halde ve gelecekte kendi kontrolü altında bulundurur. Yurdun idari inkişaflarını, kendi mülâhaza ve prensipleriyle takip eder.

Modern idare hayatının; diğer bir deyimle iç politika organizmasının nasıl olması lâzımgeleceğini ve idarenin coğrafi esaslarının nelerden ibaret olacağını bize gösterir.

Bu sebepledir ki (idari coğrafya) son yarım yüzyılın en önemli bir mevzuu olmuştur.

* * *

Bu genel bilgileri verdikten sonra idari coğrafyanın her memleketteki durumuna geçiyoruz.

Avrupa'da, idari coğrafyaları yazılmamış hemen hiçbir memleket kalmamış gibidir.

Asrımızın başından beri, bu bilime karşı ihtiyaç duyan her Avrupa milleti, kendi memleketlerinin idari coğrafyalarını meydana getirmişlerdir.

Maalesef, memleketimizin coğrafya eserleri, bugün, hemen hemen tabii ve fiziki coğrafyalara inhisar etmekte ve bu ilmin kolları hakkında, elimizde, faydalanacak belli başlı bir eser bulunmamaktadır.

(İktisadi coğrafya)lar gibi eserler yüksekokullarımızda, üniversitelerimizde not ve etüd halinde kalmaktadır.

(İdari coğrafya) kısmında ise, bu türlü not ve etüdlere rastlanmamaktadır. Hattâ bunun adı bile henüz aramızda yayılmış değildir.

Memleketimizi, bu alanda incelemiş bazı Avrupa coğrafyacıları vardır. Fransa'lı coğrafyacı (Vital Cuinet) in, 1891 de, Paris'te bir kaç defa basılmış olan (Geographic Administrative) adlı kitabı bu kabildendir.

Bununla beraber, yarım asrı geçen bir zaman içinde yazılmış olan bu gibi eserler, memleketimizin bugünkü (idari coğrafya) durumunu asla izah ve tesbit edemedikleri gibi, bunların, ecnebi görüşüyle ve o zamanların dış politika endişesiyle yazılmış olmaları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Suriye, doğu ve güney doğu bölgelerindeki hı-

ristiyan unsurların lehine bir takım yanlış sonuçlar çıkarmaları bu eserlerin bilimsel değerleri bakımından değilse de, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti bakımından faydaları yok gibidir.

— Şu halde, kendimiz için ve kendi tarafımızdan bir idari coğrafya — eserinin yazılması lüzum ve ödevi karşısındayız.

Gerçekte, bu ödev, memleketimizin salahiyyetli coğrafyacılarına düşer. Fakat idarecilerimiz için de, bu ödevden birer hisse çıkarmak ve mesleki ihtiyaçlarına göre bir takım bilgiler edinmek lâzım gelmektedir.

Çünkü bu yokluğun ve eksikliğin ziyan ve acılarını her an ve en çok onlar çekmektedirler.

Şu yaşadığımız zamanlarda, (iyi idare etmek) sanat ve muvaffakiyeti yalnız şahsî kabiliyetlerin desteklediği faaliyetlerle temin edilemeyecek kadar zor olmuştur. Memleket idaresinde idari coğrafyanın öğreteceği şeyler, ortaya koyacağı gerçekler vardır. Bunlar, şahsî kabiliyetler derecesinde, belki daha fazla tesir ve kuvveti haizdirler.

Hattâ, şahsî kabiliyetleri dahi husule getiren bu memleket bilgileri değil midir?

İşte bu ihtiyaçlar karşısında, böyle bir eserin meydana getirilmesi yolunda, gerek idarecilerimiz tarafından yükselen dilek ve isteklere karşılık olmak ve gerek sözü geçen esere bir başlangıç teşkil etmek üzere İçişleri Bakanlığınca bazı kolektif çalışmalar olmuştur.

1 — 1926 yılında:

İçişleri Bakanlığınca, meslekten yetişmiş ve meslekte oldukça şöhret kazanmış kimselerden, takım takım (Teşkilâtı Mülkiye Komisyonları) kurularak illere gönderilmiş, bu suretle (idari teşkilât) hakkında bazı etüdler yaptırılmıştır ki, bu çalışmalar (idari coğrafya) nın teşkilât kısmını ilgilendirmektedir.

2 — 1932 yılında:

Gene, İçişleri Bakanlığı, vali ve kaymakamlara birer genelge göndererek onlardan, idari bölgelerinin sosyal ve

ekonomik durumları hakkında bir takım raporlar istemiştir ki, bu çalışmalar dahi (idari coğrafya) nın ekonomik ve kültürel konularını ihtiva etmektedir.

3 — 1937 yılında:

Her il ve ilçenin genel durumuna ait bilgilerin, daha etraflı ve teferruatlı hattâ haritalı ve fotoğraflı olarak merkezde toplattırılması düşünülerek bu malumatın birer rapora ilişik olarak gönderilmesi Bakanlık tarafından il ve ilçelere yazılmıştır. Bu çeşit bilgiler ise (idari coğrafya) nın beşerî kısımlarını kapsamaktadır.

4 — 1939 yılında:

Gene, Bakanlıkça, illerin (idari teşkilât tarihçeleri) başlığı altında lüzumlu bazı araştırmalar yaptırılmıştır ki, (idari coğrafya) nın (idari tarih) bakımından en önemli fasıllarını teşkil etmektedir.

5 — 1941 yılında:

Yukarıda, dört madde ile, özetlerini yazmış olduğumuz etüdleri, gerek metod bakımından, gerek idari coğrafyanın formül ve kaidelerine aykırı düşmeleri bakımından bilimsel değerleri pek düşük olmakla beraber bu etüdlerin birçok ellerden gelmediği de anlaşılabilir bunların hiçbirinden ameli bir sonuç elde edilemeyeceği görülmüştür.

Binaenaleyh, bu işleri yeni baştan tanzim etmek bunlara bilimsel bir şekil ve bilimsel bir ad bulmak lâzımgeldiği için (idari coğrafya) adı altında ve idari taksimatımıza birer (ünite - birlik) olan ilçelerimiz üzerinde bir takım tablolar tertip edilmiş ve 106-941 günlü genelge ile illere gönderilmiştir.

6 — 1944 yılında:

Bu beşinci madde ile izah edilen teşebbüsün de pek geniş olduğu, bundan ameli ve faydalı sonuçların elde edilemeyeceği anlaşıldığı cihetle bu meselenin daha pratik bir düşünce ile ele alınmasına Bakanlıkça karar verilmiş ve bu hususta bir plân yapılarak merkez ilçeleri de dahil olmak üzere bütün ilçelerin idari coğrafyalarının, vali ve kayma

kamlar tarafından yazılması ve bu yazıların İdare Dergisi'nde yayınlanması prensibi kabul edilmiştir.

7 — 1947 yılında:

Şu son günlerde, İçişleri Bakanlığı, illere bir tamim göndererek, yeniden kurulacak ilçelerin, (idari coğrafya) ilminin esas ve kaidelerine göre incelenmesini istemiştir.

Tamimin birinci maddesini buraya dercediyoruz:

«1 — Memleket idaresinin halkın faydasına en iyi ve en uygun bir şekilde inkişafını sağlamak üzere idare mekanizmasının, halkı ilgilendiren müteaddit işleri süratle sonuçlandıracak vaziyete getirilmesi ve idare ünitelerinin lüzumlu kadrolarıyla halkın günlük işlerini geciktirmeksizin takip ve intaç edebilecek bir nüfuz sahası üzerinde teşbih gerekmektedir. Bu vaziyete göre ilçe teşkilâtımızın vasatı 20,000 ilâ 25,000 nüfuslu ve saha itibarıyla de en çok vatandaşın bir gün gidip resmî işini ve alış verişini bitirerek ertesi gün dönebileceği bir merkeze bağlanması yönünden yeniden gözden geçirilmesi zaruri olmuş ve bu sebeple işin memleket çapında plânlaştırılarak bu plânda alacağı sıraya göre tatbikatına geçilmesi zamanı gelmiştir. Bununla beraber coğrafi icaplarla kültürel tedbirler yeni ilçelerden bazılarının daha az nüfuslu olmasını da gerektirebilir. İlçelere bağlı en uzak köyler halkının bir günde ilçe merkezine gelip hükümetle olan işini bitirip aynı günde köyüne dönebilmesini sağlayacak sahalı ilçeler şüphesiz ki idare yönünden idealdir. Durumun bu noktadan da mütalâası faydalı olur. Memleket çapında bu plânlaştırma işinin önümüzdeki 1948 bütçe müzakerelerine kadar neticelendirilmesi idari teşkilât noktasından verimli olacaktır. Binaenaleyh bu genelgeye göre yapılacak çalışmaların mümkün olduğu kadar çabuklaştırılması da önemle gözönünde tutulmalıdır.»

Buraya kadar yapılan açıklamalarla, uzun yıllardan beri meslekdaşlar arasında devamlı bir kulak dolgunluğuna sebep olan bu meselenin kısa bir tarihçesini yapmış oluyoruz.

Dergide yayınlanan bugünkü etüdlerin bu meselenin bir başlangıcını, ilerde tertibedilecek (Türkiye idari coğ-

rafyası) nın hakiki birer ham maddesini teşkil ettiği, bilhassa bunların her idareci için hâlen birer bilgi kaynağı olduğu düşünülecek olursa, bu yazıların değer ve faydalarını azımsamamak lâzımgelir.

Temenni edelim ki, bu yazıların arasına gitgide ilçelerimizin beşerî ve bedîî niteliklerinden ve ilçeler halkının ruhî ve fizikî vasıflarından da birer parça sıkıştırılarak, hattâ mümkün olduğu takdirde, birer harita da ekliyerek, dergimizde, ilçelerimizin karakter coğrafyalarının, atlaslarını da görüp sevinmek hepimize nasip olsun.

ÖZET

- 1 — Coğrafyanın kısa bir tarihçesi.
 - 2 — (Klâsik coğrafya), (Yeni coğrafya) meselesi.
 - 3 — (İdari coğrafya) nın meydana gelmesi.
 - 4 — Avrupa memleketlerinin (idari coğrafya) ları.
 - 5 — Türkiye'nin (idari coğrafya) sı.
 - 6 — İçişleri Bakanlığının (idari coğrafya) hakkındaki çalışması.
 - 7 — İdare Dergisi'nde yayınlanan (idari coğrafya) etüdleri.
-

YABANCI MEVZUAT

İTALYA KIRALLIĞI'NIN 74 SAYILI VE 10 MART 1946 TARİHLİ SEÇİM KANUNU

İtalyan Kurucular Meclisi'nde Sayıtlar seçimine ait ahkâm,

(60 sayı ve 12 Mart 1946 tarihli Resmî Gazete'nin ilâvesinde çıkmıştır.)

İtalya Krallığı Umumi Kâtibi, Piemont Prensi Umberto di Savuia,

Kıral vekilliğinin 151 sayı ve 25 Haziran 1944 tarihli kararnamesinin 4 sayılı maddesine, 58 sayı ve 1 Şubat 1945 tarihli kararnamesine, 146 sayı ve 5 Nisan 1945 tarihli kararnamesinin 1 sayılı maddesinde, 539 sayı ve 31 Ağustos 1945 tarihli kararnamesinin 28 sayılı maddesine ve Nazırlar Heyetinin kararına binaen istişari Meclisin mütalâasını dinledikten sonra ve Nazırlar Heyeti Reisinin bütün diğer Nazırlarla hemfikir olarak yaptığı teklif üzerine.

Âtideki ahkâmı vaz ve ilân ettik:

FASIL I

UMUMİ HÜKÜMLER

Madde I

Kurucular Meclisi, rakip namzetler listesine verilen serbest, gizli ve vasıtasız genel oy ile seçilir. Temsil nisbidir. Oy verme, hiçbir vatandaşın millî hayatın kesin bir anında memlekete karşı vazifesinden geri kalmaksızın riayetken kaçınamayacağı bir borçtur.

Muhik bir sebep göstermeden Kurucular Meclisi seçiminde oy vermekten kaçınanların bir listesi, bir ay müddetle belediye dairesinin divanhanesinde asılacaktır.

Muhik bir sebep göstermeden oy vermekten kaçınan-

lara verilecek hüsnühal varakalarına «oy vermemiştir» kaydı beş sene müddetle yazılacaktır.

Madde 2

Her seçmenin bir listeye oy verme hakkı vardır. Her seçmenin seçilen listedeki namzetlerin sırasını tesbit için işbu kararnamenin gösterdiği hudut ve şekillerde bir de tercih hakkı vardır.

Madde 3

Kurucular Meclisi'nin sayıavları 573 olup kolejlere (dairelere) taksim edilmişlerdir.

Her kolej, işbu kararnameye ilişik olarak «A» tablosundaki seçim dairelerine göre en az 7 sayıav seçecek şekilde kurulur.

Seçim dairelerinin heyeti umumiyesi sadece bakiye oyların kullanılmasının temini zımında tek bir millî kolejî teşkil eder.

«Val d'Aoste» kolejindeki seçim hususi hükümlere tabidir.

FASIL II

SEÇİM HAKKI

BAP I

Faal seçim hakkı

Madde 4

Müteakip 5 ve 6 sayılı maddelerde zikredilen seçime iştirake mâni olan haller müstesna olmak üzere 31 Aralık 1945 tarihine kadar reşit olan bütün İtalyan vatandaşları seçmendirler.

Madde 5

- 1 — Mahkûm olanlarla akli malûliyeti olanlar,
- 2 — İflâs etmiş tüccarlar, iflâsı bildiren ilâmın tarihinden beş seneyi geçmemek üzere, iflâs hali müddeti devam ettikçe,
- 3 — 773 sayı ve 18 Haziran 1931 tarihli kraliyet ka-

rarnamesi ile kabul edilen emniyeti umumiye kanunları tek metninin 164 ve 181 sayılı maddelerinde derpiş edilen polis tedbirlerine tabi olanlar, bu gibiler emniyet tedbirlerinin (elverir ki bu tedbirler siyasi sebeplerle kararlaştırılmış olmasın) icrasından veya diğer suretlerle hükümsüz kaldığı tarihten bir sene sonraya kadar.

4 — Emniyet icabı mevkuf olanlarla tahtı nezarette bulunanlar, bu tedbirlerin neticelerinin bitmesinden bir sene sonraya kadar,

5 — Umumi hizmetlerden memnuiyeti tazammun eden bir cezaya çarptırılanlar,

6 — Umumi hizmetlerden muvakkaten menedilenler. menedildikleri bütün müddet içinde,

7 — 9 sayı ve 20 Ocak 1945 tarihli Resmî Gazete de intişar eden 24 Ekim 1944 tarihli kararnamenin 2 nci maddesinde zikri geçen suçlardan dolayı mahkûm olanlar,

8 — İçki içmeyi itiyat ettikleri mahkûmiyet ilâmı ile tesbit edilen kimseler, mahkûmiyet kararının infaz edildiği veya cezanın başka bir şekilde hükümden sakıt olduğu tarihten itibaren 5 sene müddetle,

Mahkûmiyet kararı umumi mahiyetteki kanun ahkâmına müsteniden iptal veya hukuki neticelerinden âzâde kılındığı takdirde veya suç 96 sayı ve 5 Nisan 1944 tarihli kararname ile 719 sayı ve 17 Kasım 1945 tarihli Kırıl Vekilliği kararnamesine tevfikân ilân edilen afların tesiriyle sukut ettiği veyahut da hüküm giyenler iadei itibar ettikleri takdirde,

9 — 773 sayı ve 18 Haziran 1931 tarihli kararname ile kabul edilen emniyeti umumiye kanunlarının tek metninin VII nci faslında gösterilen yerleri işletenler,

10 — 635 sayı ve 6 Mayıs 1940 tarihli kararname ile kabul edilen emniyeti umumiye kanunları tek metninin tatbikine ait nizamnamenin 354 üncü maddesinde zikredilen kadınlar,

11 — Faşizme karşı zecri tedbirlere ait 159 sayı ve 27 Temmuz 1944 tarihli Kırıl Vekilliği kararnamesinde gösterilen suçlardan dolayı mahkûm olanlar,

12— 149 sayı ve 26 Nisan 1945 tarihli Kırıl Vekilliği kararnamesinin 2 nci maddesiyle 159 sayı ve 27 Temmuz 1944 tarihli Kırıl Vekilliği kararnamesinin 8 inci maddesinde zikri geçen eyalet heyetleri kararlarına müsteniden, pasif ve aktif seçim haklarından mahrum olanlar., seçmen olamazlar.

Madde 6

Bu madde faşizm teşkilâtındaki memurlara yani İtalya'nın vaziyetine münhasır hükümleri ihtiva ettiğinden tercüme edilmemiştir.

FASIL III

SEÇİLMEĞE EHLİYET

Madde 7

İşbu kararnamenin 5, 6, 8, 9, 10 ve 11 sayılı maddelerinde gösterilen haller müstesna olmak üzere, seçim gününde 25 yaşını dolduracak olan kadın ve erkek İtalyan vatandaşlar, Kurucular Meclisi üyeliğine seçilmeğe ehliyetlidirler.

Madde 8

a) 25 Temmuz 1943 tarihinden sonra, meşru İtalyan Hükümeti tarafından tâyin edilenler hariç, eyalet merkezleri ile Belediye Reisleri,

b) Tekaüt haklarını kaybetsin veya etmesin tasfiye icabı olarak hizmetten istisna edilen devlet silâhlı kuvvetlerinin yüksek subayları ile İtalya'ya karşı savaşı silâhlı kuvvetler ile 8 Eylül 1943 tarihinden sonra işbirliği ettikleri için rütbeleri kaybedilerek kayıtlardan silinen her rütbeden subaylar,

c) Tekaüt haklarını kaybederek veya etmiyerek tasfiye icabı olarak hizmetten istisna edilen devlet meratip silsilesinde 9 dereceden yukarı dereceleri haiz umumi idareler memurları veya muadilleri,

d) Tasfiye icabı olarak meslekî albümlerden kat'î olarak silinenler,

c) Faşist Cumhuriyet Partisine kaydedilenler veya bu parti ile işbirliği edenler.

Seçilmeğe ehliyetli addolunmazlar.

Madde 9

- a) Polis Müdürü ve muavini ile Emniyet Umum Müfettişleri,
- b) Nazırların Hususi Kalem Müdürleri,
- c) Sardunya ve Sicilya Yüksek Komiserleri, valiler veya yerlerine ifayı memuriyet edenler kendi memuriyet dairelerinde,
- d) Yüksek dereceli olanlar hariç, hâkimler, vali muavinleri ile emniyet memurları, her birinin memuriyet dairesinde,
- e) Generaller ve amiraller, devlet silâhlı kuvvetleri yüksek subayları kendi idarelerine tabi bölgelerde,

Seçilmeğe ehliyetli addolunmazlar.

Bu maddede gösterilen seçilmeğe ehliyetsizlik sebepleri görülen vazifeler, işbu kararnamenin tarihi neşrinden 20 gün zarfında sona erdiği takdirde hükümsüz kalır

Hariciye Nezareti kadrolarına dahil olmıyanlar hariç, diplomatlar, fahrî olanlar hariç konsoloslar ve konsolos muavinleri, ister İtalya'da ister hariçte ikamet etsin, hizmeti mukabilinde para alsın almasın yabancı büyük elçiliklere, elçiliklere ve konsolosluklara bağlı memurlar, bütün subaylar vatandaşlık haklarını kaybetmeden memuriyeti kabul etmek için millî hükümetten müsaade istihsal ettikleri halde, Kurucular Meclisi üyeliğine seçilemezler. Bu seçilmeğe ehliyetsizlik sebebi, yabancı hükümetler nezdinde ifayı memuriyet edenlerin hepsine şamildir.

Madde 11

Nafia ve taahhüt işleri imtiyazları veya mukavelenameleri ile devlete karşı bağlı olanlar, hususi şahısların menfaatini güdüp devlet tarafından gerek daimî yardımlar gerek tahsisat veya temettü garantileri temin edilen şirketlerle müesseselerin mümessilleri, müdürleri ve idarecileri,

mevzubahis yardımlar devletin umumi bir kanununun icabı olarak yapılmadığı takdirde, bu şirketlerle müesseseler nezdinde daimî olarak ifayı memuriyet eden hukuk ve idare müşavirleri seçilmeğe ehliyetli addolunmazlar.

FASIL IV SEÇİM LİSTELERİ

Madde 12

Seçim listelerinin tanzimi, nahiyelerin seçim dairelerine taksimi ile seçim için toplantı yerlerinin tesbiti Kıral vekilliğinin 247 sayı ve 28 Eylül 1944 tarihli kararnamesi Dahiliye Nezaretinin 24 Ekim 1944 tarihli kararnamesi ile müteakip tadilat ve ilâveler ile Kıral vekilliğinin 214 sayı ve 22 Nisan 1945 tarihli kararnamesinin ahkâmına tabidir.

FASIL V HAZIRLIK MAHİYETİNDE SEÇİM USULÜ

Madde 13

Seçmenler toplantıları, nazırlar heyetinin kararı üzerine Kıral vekilliğinin kararnamesiyle icra edilir.

Bazı hudut bölgesindeki duruma bağlı istisnâî şartlar seçmenler toplantılarının bu bölgelerde yapılmasını imkânsız kıldığı takdirde müteakip bir kararname ile tamamlayıcı seçimler yapılabilecektir. Bu takdirde, ilk bentte bahsi geçen kararnamede seçimin talik edildiği daireler, her seçmen heyeti içinde dahi tahdit edilecek ve seçmenler toplantılarının çağırılması kısmen yapıldığı heyetlerde, seçilecek sayıların adedi tesbit edilecektir.

Seçime çağırış gününü tesbit eden kararnamenin Krallığın Resmî Gazetesinde neşri tarihi üzerinden lâakal 70 gün geçmesi lâzımdır.

Krallığın bilcümle nahiyeleri, belediye reisleri, halkı seçmenler toplantılarının çağırılmasından hususi ilânlarla haberdar edeceklerdir.

Madde 14

Her kolejin (dairenin) namzetler listesi, 500 den aşağı ve i 000 den fazla olmamak üzere, kolejın seçim listelerinde yazılı seçmenler tarafından irae edilecektir.

işbu kararnamenin 57 nci maddesinin 6 ncı bendinde gösterilen maksada varılmak üzere, namzetlerin isimleri hizalarına tekaddüm sırasına göre müterakki rakamlar yazılarak dizilecek.

Namzetlik, imza edilip mevsukiyeti ya belediye reisi ya noter tarafından tasdik olunacak bir beyanname ile kabul edilecektir. Hariçte oturan vatandaşlar kendi imzalarını tasdik ettirmek için elçiliklere veya konsolosluklara müracaat edeceklerdir.

Her liste, üçten aşağı ve seçim (kolejinde) dairesinde seçilecek sayıavlar adedinden fazla namzedi ihtiva etmeyip her namzedin soyadı, adı, babasının adı ile doğum yerin; gőstermelidir.

Madde 15

Tek millî koleje mahsus namzetler listeleri, o kolejın taşıyacağı remiz (işaret) ile 12 den aşağı olmamak üzere listeler, delegeler tarafından takdim edilecektir.

Tek milli koleje mahsus her namzetler listesinin, seçim dairelerinin adedine üstün adette namzetler ihtiva etmemesi lâzımdır.

Tek milli koleje namzet olanlar lâakal bir tek seçim dairesi listesi dahilinde olmalıdır.

Hiçbir namzet, birbirinden farklı remizleri (işareti) taşıyan tek millî kolej ile seçim daireleri listelerine dahil olamayacağı gibi üçten fazla seçim dairelerine de dahi) olamayacaktır. Aksi halde namzedin seçilmesi iptal olunur.

Madde 16

Namzetlerin listeleri, namzetliği kabul yazıları, doğum kâğıtları veya onların yerini tutacak evrak ile matlup adette seçmenler tarafından imzalanan beyannameler ile birlikte, seçim gününden evvelki 45 inci günün saat 16 sıandan

önce işbu kararnameye ilişik «A» tablosunda yazılı her dairedaki istinaf mahkemesi veya diğr mahkemenin kâtipliğine verilmiş olmalıdır.

Mevzubahis beyannamelere, ilgililerin mensup oldukları dairelerin seçim listelerine yazıldıklarını gösterip yerlerindeki belediye reisleri tarafından verilen tasdiknameler bağlanacaktır.

Belediye reisleri mevzubahis tasdiknameleri, bunların talep edildiği saatten itibaren en geç 24 saat zarfında vereceklerdir. Buna riayet etmiyen belediye reisleri 6 aydan bir seneye kadar hapis cezasına çarptırılacaklardır. Bu husustaki riayetsizlik hileden ileri gelmediği takdirde, mevzubahis ceza yarıya indirilecektir. Kıral müddeiumumisi bu hususta doğrudan doğruya takibata tevessül eder.

Seçmenin adı, soyadı ile babasının adını gösteren imzası bir noter veya bir mahkeme kâtibî tarafından tasdik ve onun yanında da seçmenin listesine yazıldığı söylediği nahiyenin ismi kaydedilecektir,

İşbu tasdik muamelesi için notere veya mahkeme kâtibine 1 00 liretten aşağı olmak üzere tasdik edilen her imza başına 1 lirt ücret verilecektir.

Hiçbir seçmen birden fazla seçmen listesine ismini yazamaz. Buna riayet etmiyen seçmen üç aya kadar hapis ile

10,000 lirate kadar cezayı nakdiyeye çarptırılacaktır. Suçlu olanlara karşı Kıral Müddeiumumisi doğrudan doğruya takibata tevessül eder.

Liste ile birlikte remzinin bir örneği verilecek veyahut da listenin, bir örneği Dahiliye Nezaretine tevdi edilecek, ne gibi remziyle tefrik edilip tek millî kolej ile birleştirileceği bildirilecektir.

Namzetler listesinin takdimine ait yazı, 20 nci maddede zikredilen tâyinler yapmağa ve tek millî koleje namzet olanların listesini kalan oyların kullanılması için tevdi etmeğe mezun iki murahhas ile iki muavinin isimlerini bildirecektir.

İstinaf mahkemesi veya seçim dairesindeki mahkeme kâtipliği tevdi edilen seçmenler listeleri ile murahhasların

tâyinine ait yazıların alındığına dair derhal makbuz verecek ve her listeye onun tevdi sırasına göre müterakki bir sayı yazarak bu sayıyı vereceği makbuza kaydedecektir.

Madde 17

Tek millî koleje namzet olanların listeleri, namzetliklerin kabulüne ait yazıları, namzetlerin doğum kâğıtları veya onların yerini tutacak evrak, liste murahasalarının tâyinine ait beyannameler ve istinaf mahkemesi veya seçim dairesindeki mahkeme kâtipliğinin her seçmenin bir seçim dairesi listesinde yazılı olduğunu gösteren tasdiknameler ile birlikte seçim gününden evvelki 30 uncu günün saat 16 sıندان önce, bir millî merkez bürosu halinde teessüs eden temyiz mahkemesi kâtipliğine tevdi edilecektir.

Temyiz Mahkemesi kâtipliği, tevdi edilen namzetle, listelerinin alındığına dair derhal makbuz verecek ve her listeye, onun tevdi sırasına göre müterakki bir sayı yazarak her sayıyı vereceği makbuza kaydedecektir.

Madde 18

Çevresinde kolejin merkez nahiyesi bulunan istinaf mahkemesi veya diğer mahkeme, seçmenlerin toplantıya çağtırmalarına dair kararnamenin neşri tarihinden on gün zarfında bu mahkemelerin reisleri tarafından seçilen biri reis olmak üzere üç hâkimden tereküp eden bir heyet merkez seçim bürosu vazifesini görür. Mezkûr büro 16 ncı maddenin birinci bendinde yazılı sürenin hitamından on gün zarfında âtidedeki muamelelere tevessül eder:

1 — Listelerin müddeti içinde tevdi edilip edilmediğini, tâyin edilen adette seçmenlerin imzalarını ve 14 sayılı maddede yazılı asgarî adette namzetleri muhtevi olup olmadığını tahkik, bu şartlara uymıyan listeleri gayri muteber ilân ve muayyen adetten fazla namzetleri muhtevi listeleri, son isimleri silmek suretiyle muayyen raddeye tenzil eder.

2 — Örnekleri önceden Dahiliye Nezaretine tevdi edilen remizleri tercih ederek birbirine benzeyip verilen baş-

ka listelerdeki remizlerle kolayca karşılaştırılabilen remizleri bertaraf ve bahis konusu olan listelerin mümessillerini 48 saat zarfında yeni remizlerini tevdiye davet eder.

3 — Namzetliğin kabulüne dair yazıları olmıyan ve seçim gününde 25 yaşını doldurmamış olan namzetlerin isimlerini listelerden terkin eder.

4 — Evvelce verilen listelerin birinde isimleri yazılı bulunan namzetlerin isimlerini siler.

5 — Kabul edilen her listeye, o listenin tevdi sırasına göre birer numara koyar.

6 — Her listedeki namzetlerden her birinin hizasına onların yazıldıkları sıraya göre birer numara koyar.

7 — Kolejin bulunduğu nahiye merkezi müdürlüğü marifetiyle, listelerin remiz ve sıra sayıları ile bir tek «manifest» halinde neşrini ve, seçim gününden 20 gün evvel mahkemelerin divanhanelerinde ve diğer umumi yerlerde teşhir edilmek üzere kolejin bulunduğu nahiyelerin belediye reislerine havalesini sağlar. Her «manifes» in beş sureti seçim büroları âmirlerinden her birine tevdi edilecektir. Bu suretlerden biri, mezkûr büroların, 39 uncu maddeye tevfi kan, seçim sahasına asılacaktır.

8 — Pusulalara basılmak üzere kat'î listelerle bunların taşıdığı remizleri, Dahiliye Nezaretinin gösterdiği makama derhal tevdi eder.

Madde 19

Birinci reis tarafından seçilen bir şube reisi ile dört müşavirden mürekkep olan temyiz mahkemesi, seçmenlerin toplantıya çağırılmalarına dair kararnamenin neşri tarihinden itibaren 10 gün ve 17 nci maddenin ilk fıkrasında tâyin edilen sürenin hitamından itibaren 5 gün zarfında:

1 — Listelerin müddeti içinde verilip verilmediği ve muayyen adette liste delegeleri tarafından imza edilip edilmediğini tahkik eder ve muayyen adetten fazla namzetleri muhtevi listeleri, son isimleri silmek suretiyle muayyen raddeye tenzil eder.

2 — Namzetliğin kabulüne dair yazılan olmıyan ve

seçim gününde 25 yaşını doldurmamış olan namzetlerin isimlerini listelerden terkin eder.

3—Tek millî koleje namzet olanların hiç olmazsa bir seçim dairesi listesine dahil olup olmadıklarını tahkik eder.

4 — Listelerle remizlerinin Dahiliye Nezareti marifetiyle Resmî Gazeteye dercini, seçim dairesi merkez bürosuna bildirilmek üzere, seçim dairesi kolejlerinin bulunduğu nahiye merkezlerinin müdürlüklerine tebliğini sağlar.

Madde 20

1 6 ncı maddede gösterilen delegeler veya onlarca sureti meşruada mezun kılman kimseler, noterce veya seçim dairesi belediye reisine tasdik olunan bir beyanname ile, her bir şubenin bürosu ile istinaf mahkemesine veya seçim dairesindeki mahkemeye iki liste mümessili tâyinini bildirmek hakkını haizdirler. Okunaklı yazmayı bilen seçim dairesindeki seçmenlerden seçilen bu mümessillerden biri faal diğeri de muavinidir. Mümessillerin tâyinine dair yazı, dairesinde seçim şubesi bulunan mahkemenin kâtipliğine seçim gününden evvelki 8 inci güne kadar tevdi edilir.

Mahkeme kâtipliği mevzubahis yazıyı aldığına dair bir makbuz verecek ve tâyinlerin her birini seçim şubelerinin kâtiplikleriyle bildirecektir.

İstinaf mahkemesi veya seçim dairesinde bulunan mahkeme nezdindeki mümessillerin tâyinine ait yazılar seçim gününün saat 12 sine kadar istinaf mahkemesi veya seçim dairesindeki mahkemenin kâtipliğine tevdi olunur, istinaf mahkemesi veya seçim dairesindeki mahkemenin kâtipliği bu yazıları aldığına dair makbuz verir.

Her namzetler listesi mümessili, seçim bürosu masasında veya seçim muamelâtını takip edebilecek şekilde o masanın yanında oturarak seçim bürosunun bilcümle muamelâtında hazır bulunmak ve icabında yazılacak demeçleri hulâsaten zapta geçirmek haklarını haizdir.

Oyları tasnif eden âza dinlendikten sonra reis zorlamalara müracaat eder. Veya kendisine iki defa ihtar edil-

diği halde seçim muamelâtının muntazaman yapılmasına ciddi surette hâlel getirmekte devam eden mümessil salonu terke esbabı mucibeli bir kararla davet edebilir.

Madde 21

Seçim listelerinde kayıt sertifikaları, seçmenlerin toplantıya çağırılmalarına dair kararnamenin tarihi neşrinden itibaren 30 gün zarfında belediye reisi tarafından hazırlanacaktır. Bu sertifikalar aynı kararnamenin tarihi neşrinden itibaren 40 gün zarfında seçmenlere verilir. Bunlar seçim dairesi, seçmenin mensup olduğu şube, toplantı yeri, seçimin gün ve saatini gösterir. Sertifikaların oylar verilirken seçim bürosu reisi tarafından toplanacak bir de kuponu olacaktır.

Nahiyede oturan seçmene ait sertifika onun ikametgâhına tevdi olunur. Seçmen veya onun ailesinden bir zat veyahut da onunla beraber oturup hizmetinde bulunan bir kimse tarafından verilecek makbuz sertifikanın tevdi edildiğini tesbit edecektir.

Sertifika reddedildiği veya onun tevdi edildiği şahıs, makbuz veremediği veyahut da vermekten kaçındığı takdirde, mübaşir bu keyfiyeti zapta geçirir.

Nahiye dışında oturan seçmenlere verilecek sertifikalar bu seçmenlerin ikametgâhı bilirse bunların oturdukları nahiyenin belediye reisi vasıtasıyla nahiye bürosu tarafından tevdi edilecektir. Listelerinde mukayyet bulundukları nahiye dışında hizmet gören silâhlı kuvvetlere mensup olanlarla devlet hizmetindeki askerî teşkilâta dahil olanlara verilecek sertifikalara gelince, birliklerin kumandanları ilgililere derhal tevdi edilmek üzere seçim sertifikalarının kendilerine ulaştırılmasını, seçmenlerin toplantıya çağırılmasına dair kararnamenin tarihi neşrinden itibaren 10 gün zarfında; ait olduğu belediye reisinden istiyceklerdir

Seçmenler, seçim listesinde kayıt sertifikasını alamadıkları takdirde, onu seçim gününden evvelki otuzuncu günden seçim gününe (seçim günü dahil) kadar bizzat is-

tiyebilirler: Hususi bir deftere sertifikaların tevdi edildiği kaydedilir.

Bu sertifika zayı veya gayrikabili istimal olursa seçmen seçim gününe kadar belediye reisine bizzat müracaatla, sertifikasının zayı olduğunu veya gayrikabili istimal hale geldiğini hususi bir deftere kaydettirdikten sonra hususi remzi bulunan başka sertifikayı istemek hakkını haizdir. Bu yeni sertifikaya «surettir» ibaresi yazılacaktır. Seçim sertifikaları tevzi edilmediği veya gayrimuntazam olarak tevzi edildiği takdirde seçim heyetinin reisi kısa bir tahkikattan sonra, sertifikaların dağıtılmasını temin için belediye reisliği nezdinde teşebbüste bulunmak üzere iki komiser tâyin edebilir. Nahiye bürosu, işbu maddede yazılı işlerin yapılması için seçim gününden evvelki otuzuncu günden seçim gününe (seçim günü dahil) kadar hiç olmazsa saat 9 dan saat 19 a kadar bayram günleri dahil olmak üzere her gün açık bulunacaktır.

Bu hükümlere aykırı hareket eden askerî birliklerin kumandanları, belediye reisi, belediye reisliği kâtibi ile sertifikaların dağıtılması işiyle görevlendirilen büronun memurları altı aya kadar hapis ile 3,000 lireden 10,000 lirete kadar cezaya çaptırılırlar. Kıral müddeiumumisi haklarında doğrudan doğruya takibata tevessül eder.

Madde 22

Seçim heyeti, 12 nci maddede gösterilen seçim listelerini seçmenlerin toplantıya çağırılacakları tarihten hiç olmazsa on gün evvel belediye reisine tevdi eder.

Madde 23

Belediye reisi seçim gününden evvelki günün sabah saatlerinde her seçim bürosuna âtideki evrakı ulaştırır:

1) Şubenin damgasını muhtevi mühürlü bir zarf.

2) Asılmak üzere seçim heyeti tarafından tasdik edilen o seçim şubesi çevresindeki seçmenlerin listesinin bir örneği ile her bir sahifesi belediye reisi, belediye reisliği kâtibi tarafından tasdik edilen aynı listenin bir özeti;

3) Seçim dairesi namzetlerinin listelerini muhtevi manifestin beş örneği: (Bunlardan biri seçim bürosunun emrine amade bulundurulur, diğer dördü de seçim salonunda asılır.)

4) Oyları tasnif edeceklerin tâyinine dair zabıt varakaları ;

5) Oy pusulalarını muhtevi olup üzerinde pusulaların adedi yazılı olan ve vilâyet tarafından mühürlü olarak belediye reisine tevdi edilecek zarf;

6) 25 inci maddede tarif edilen tipte yapılan ve biri seçmenlere verilecek pusulaları, diğeri de seçmenlerin oy verdikten sonra iade edecekleri pusulalarını muhtevi olacak iki oy sandığı;

7) Oy verme için kullanılmak üzere yeter miktarda kopya kalemleri.

Madde 24

Oy pusulaları, mukavim kâğıttan mamul olup bir tek tipte ve her kolej için aynı renkte yapılır; bunlar, işbu kararnameye bağlı B krokisinde tarif edilen modelin başlıca evsafını haiz olarak Dahiliye Nezareti tarafından bastırılıp seçim dairesine muntazaman tevdi edilen bütün listelerin remizlerini havi olup numaraları da tıpkı 16 ncı maddenin son fıkrasında bahsedildiği gibi müterakki sayıyı gösterir. Oy pusulaları seçim bürolarına tevdi edilecektir.

Oy pusulalarının ortasında, tercih oylarını muhtevi olacak adette ufki çizgiler bulunacaktır. Başkaca izahat ve işaretlerin yazılması memnudur.

Madde 25

İşbu kararnameye bağlı C krokisinde tarif edilen örneğe uygun müterakki sayılar yazılı bulunan tek tipte şubeler damgaları, Dahiliye Nezareti tarafından tedarik edilecektir. Dahiliye Nezaretince tedarik edilen oy sandıkları işbu kararnameye bağlı D ve E krokilerinde tarif edilen iki örnekten birinin esaslı evsafını haiz olacaktır.

Her şubede tek örneğe uygun sandık kullanılacaktır.

Madde 26

Belediye heyeti seçmenlerin toplantıya çağtırmalarına dair kararnamenin tarihi neşrinden itibaren otuz gün zar tında damgaları muhtevi mühürlü zarfların mevcudiyetini, bu damgaların düzenliğini, muhtelif şubeler için gereken oy sandıkları ile masaların iyi halini tesbit eden belediye heyetinin âzası, bu muamelenin ifasını temin için icabında valiye müracaat edebilir.

Madde 27

Her şubede, bir kâtip, bir reis ile en kıdemlisi reis muavini vazifesini göreceğ beş oy tasnifçisinden mürekkep birer seçim bürosu teşekkül eder. Reis, Dahiliye, P. T. T. ve Nakliyat Nezaretinin memurları ve silâhlı kuvvetler muvazzaf mensupları müstesna, istinaf mahkemesi çevresinde ifayı memuriyet eden hâkimler, avukatlarla müddeiumumiler ve icabında emekliye sevk edilen sivil memurlar, mahkeme kâtiplikleri ile kançılarlıkları memurları, noterler, fahrî hâkim muavinleri ile vazifeyi ifaya ehliyetli oldukları mahkeme reisi tarafından tesbit olunan vatandaşlar arasından seçilir. İstinaf mahkemesi kâtipliği nezdinde seçim, bürosuna reislik vazifesini ifaya ehliyetli şahısların bir listesi, Dahiliye ve Adalet Nezaretlerinin tesbit edecekleri hükümler dairesinde tanzim edilecektir.

Reisin normal olarak başkasının tâyinini imkânsız kılacak şartlarda vazifesini ifa etmesine engel çıktığı takdirde, belediye reisi veya onun vekili riyaseti üzerine alır.

Yukardaki şahıslar esamisinin yazılması, hâkimlerin yazılması müstesna, tâyin için bir tekaddüm hakkı tazammun etmez.

Hâkimlerle maiyetlerindeki kançılar, kançılar muavinleri ve kâtipleri tâyinlerinden âmirleri tarafından haberdar edilirler. Diğer şahıslar tâyinlerinden adlî memurlar veya sulh mahkemesi mübaşirleri veyahut da belediye mübaşirleri tarafından yapılacak tebliğatla haberdar edilirler.

Seçim bürosu reisine bu büronun bulunduğu nahiyedeki belediye dairesi tarafından, Kıral vekilliğinin 320 sayı

ve 7 Haziran 1945 tarihli kararnameye göre V. dereceli devlet memurlarına verilen tahsisat ödenir.

Madde 28

Seçim gününden evvelki 15 inci ile 8 inci gün arasında belediye heyeti, nahiye mahkemesi divanhanesinde asılan bir ilânla iki gün evvel haber verilen aleni bir toplantıda, tâyin edildikleri takdirde liste mümessillerini dinledikten sonra, namzetler hariç oy tasnifçisi vazifesini ifaya ehliyetli nahiye seçmenleri arasından oy tasnifçilerinin seçimine tevessül eder. Seçim oybirliği ile yapılmadığı takdirde belediye heyeti âzalarından her biri iki isim için oy verir. En fazla oy toplayan kimseler seçilmiş ilân olunurlar. Müsavi adette oy toplayanlardan yaşı en büyük olanı seçilir.

Belediye dairesi bir komiser tarafından idare edildiği takdirde komiser liste mümessilleri tâyin edilmiş ise onları dinledikten sonra, belediye dairesi kâtibinin yardımı ile oy tasnifçilerinin tâyinine tevessül eder.

Belediye reisi veya komiseri tâyin edilenlere tâyinleri en kısa müddet içinde ve en geç seçim gününden altı gün evveline kadar adlî memur veya belediye memuru marifetiyle bildirir.

Seçim bürosunun çevresinde bulunan belediye dairesi oy tasnifçilerinden her birine yevmiye 300 lîret ücret öder.

Madde 29

Seçim bürosu sekreteri, belediye dairesi çevresinde oturan ve yazıp okumayı bilen seçmenler ve tercihan:

- 1 — Mahkeme kâtiplikleri memurları,
- 2 — Noterler,
- 3 — Devlet veya mahallî müesseseler memurları veya mütekaitleri,
- 4 — Adlî memurlar, arasından seçim bürosunun reisi tarafından bu büronun açılmasından evvel seçilir.

Seçim bürosunun çevresinde bulunduğu belediye dairesi, sekretere kendisi o dairenin hudutları içinde oturduğu takdirde yevmiye 300 lîret, aksi halde Kırıl vekilliğinin

320 sayı ve 7 Haziran 945 tarihli kararnamesine göre VII. dereceli devlet memurlarına verilen tahsisatı öder.

Sekreter tarafından nüsha olarak tanzim kılınacak zabıt varakasının da işbu kararnamenin emrettiği bilcümle muamelâtan bahsedilecektir. Zabıt varakası resmî bir belgedir.

Madde 30

Belediye dairesi tarafından seçim büroları reisleri, oy tasnifçileri ile sekreterlerine ödenen tahsisat ile ücretler devlet tarafından geri verilecektir.

Madde 31

Reislik oy tasnifçiliği ve sekreterlik vazifelerine tâyin edilenler bu vazifeleri ifa etmeğe mecburdurlar. Reis muavinliğini üzerine alan en yaşlı oy tasnifçisi reise yardımda bulunup onun gıyabında veya vazife görmesine engel çıktığı takdirde kendisine vekâlet eder.

Liste mümessilleri dahil, büronun âzaları kanunun her türlü neticeleri için vazifelerinin müddetince resmî memur sayılırlar.

Liste mümessilleri dahil, seçim bürosu âzalarına karşı işlenen suçlar hakkında doğrudan doğruya mahkeme usulüne tevessül olunur.

Madde 32

Reislik, oy tasnifçiliği ve sekreterlik vazifelerine tâyin edildikleri halde muhik bir sebep göstermeden bu vazifeleri üzerlerine almayı reddeden veya büronun açılmasında hazır bulunmayanlar, işbu kararnamenin 77 nci maddesinde bahsi geçen hal hakkında aynı maddede gösterilen daha ağır cezalar müstesna olmak üzere 3,000 lireden 5,000 liraya kadar cezaya çarptırılırlar. Seçim muamelâtını bitiremedikleri halde muhik bir sebep göstermeden vazife yerlerini terkedenler, seçim bürosu âzaları dahil, aynı cezaya tabi tutulurlar.

Bu maddede bahsi geçen suçlar hakkında doğrudan doğruya muhakeme usulü tatbik olunur.

Madde 33

Seçim gününden evvelki günün saat 16 sında reis, oy tasnifçileri ile sekreteri büroya katılmaa ve namzetler listelerinin m m ssillerini seçimlerde bulunmaa davet ederek seçim bürosunu kurar.

Oy tasnifçilerinin hepsi veya birkaçı hazır bulunmadıkları veya tâyin edilmedikleri takdirde reis onların yerlerine yazıp okumayı bilen ve namzetler listelerinin m m ssilleri olmayan mevcut seçmenlerden en yaşlısı ile en genç olanı m navebeten çağırır.

FASIL V

OY VERME

Madde 34

Seçim salonunun, kadınlara ayrı bir medhalin sağlanması imkânı hariç olmak üzere, umuma açık bir tek mahalli bulunup ortasında geçişe mahsus bir kapısı olan sağlam bir bölme ile iki kısma bölünmesi lâzımdır. Giriş kapısı ile doğrudan doğruya irtibatı olan ilk kısım, seçmenlere mahsustur. Seçmenler seçim bürosuna mahsus kısma sadece oy vermek üzere girip orada sırf oy vermek için gereken müddet içinde kalırlar.

Büronun masası, seçim ameliyesi sona erdikten sonra liste m m ssillerinin etrafında dolaşmalarını mümkün kılacak şekilde konacaktır. Oy sandıkları, masa üzerine tesbit edilerek her anda herkes tarafından görülebilmelidir.

Her salonun oy verme ameliyesine mahsul 2 il  4 kabinesi veya hiç olmazsa, büronun masasına ve bölmeye münasip mesafede bir duvara dayanan ve oy vermenin sureti kat'iyede gizli kalmasını temin edecek şekilde her tarafa bölmeleri olan birbirinden ayrı 2 il  4 masası olması lâzımdır.

Masaların dayandığı tarafta bulunup masaların en yakın köşesine iki metreden az mesafede olan kapılarla pen-

cereler, dışardan görme ve dışarı ile her türlü irtibata mâni olacak şekilde kapalı tutulacaktır.

Madde 35

Seçimler gününde umumi yerlerde veya umuma açık yerlerde bilvasıta veya doğrudan doğruya seçim propagandasını güden seçmenler, toplantılar ve içtimalar memurudur. Seçim propagandası merkezi seçim şubesinin methali olan 200 metre nısıf kuturlu bir daire içinde yapılamaz.

Bu memnuiyetlere riayet etmeyenler 6 aya kadar hapis ve 2,000 lireden 10,000 lireye kadar cezaya çarptırılırlar. Seçim salonuna, ancak mensup oldukları şubede mukayyet bulunduklarına dair sertifikayı ibraz edenler girebilirler.

Silâh veya zarar verecek âlet taşımak sureti katiyede yasaktır. Bu memnuiyete riayet etmiyenler tevkif edilerek bir aydan bir seneye kadar hapis cezasına çarptırılırlar. Üzerlerinde bulunan silâh müsadere edilerek haklarında doğrudan doğruya kanuni takibat icra olunur.

Madde 36

Şubenin reisi toplantının inzibâtı intizamını temin etmekle görevlendirilir. O seçim ameliyesinin intizam dairesinde yapılmasını bozanları veya bir suç işleyenleri salondan çıkarmak veya tevkif etmek için zabıta ve ordu kuvvetlerini kullanabilir.

Zabıta veya ordu kuvvetleri, reis tarafından bir talep vaki olmadıkça seçim salonuna giremezler.

Ancak, salonda veya salona pek yakın yerlerde kargaşalık veya karışıklık vukuunda adli polis memurları, reis tarafından bir talep vaki olmazsa dahi ancak onun muhalefeti olmadığı takdirde, seçim salonuna girip zabıta kuvvetlerinden yardım görebilir. Keza adli memurlar şubenin seçim ameliyesine ait protestolar ve şikâyetleri reise bildirmek üzere salona girebilirler.

Reis, seçim ameliyesine başlamasından dahi zabıta kuvvetinin salona girip orada kalmasını kendiliğinden isti-

yebildiği gibi, üç oy tasnifçisi tarafından bir talep vaki olursa aynı tedbirin alınmasını istemekle mükelleftir.

Sivil makamlarda askerî kumandanlar;

Şubenin bulunduğu binaya seçmenlerin serbestçe girmelerini sağlamak, şubeye yakın sokaklarda dahi halkın toplanmasını önlemek üzere de reisin emirlerine riayet etmekle mükelleftirler.

Reis, ameliyesinin intizamla yapılamayacağı noktasındaki korkusunu haklı gösterecek sebepler gösterdiği takdirde oy tasnifçilerini dinledikten sonra oy vermiş olan seçmenlerin salondan çıkıp ancak seçimin bitmesinden sonra tekrar girmelerini gerekçeli bir karar ile emredebilir.

Reis, oy vermeyi hile ile uzatan veya doldurulmuş oy pusulasını iadeden imtina eden seçmenlerin, pusulayı geri verdikten sonra, kabinelerden uzaklaştırılmalarına ve ancak hazır bulunan diğer seçmenler oy verdikten sonra, oy vermeğe mezun olunmalarına da karar verebilir. Bu keyfiyet zabıt varakasında mevzubahis olur.

Madde 37

Büronun teşekkül ettiği sabit olur olmaz reis kendi tarafından tâyin edilen oy tasnifçilerince tasdik edilen her 100 pusulalık grubun müterakki numarasını kur'aya çeker.

Reis pusulaları muhtevi zarfı açar ve oy tasnifçilerine şubede yazılı seçmenlerin adedine muadil adette pusulalar dağıtır.

Oy tasnifçisi her pusulanın ucuna müterakki numarayı yazar ve pusulanın zahrına imzasını atar.

Bu ameliyeler esnasında hiçbir kimse salonu terkedemez. Zabıt varakasına, her oy tasnifçisi tarafından imzalanan pusulalar serisi kaydolunur.

Reis pusulaları birinci oy sandığına atar ve 23 üncü maddenin 5 inci fıkrasında zikri geçen zarftaki pusulaların muhafazasına şahsan nezaret eder.

Bu ameliyeler bittikten sonra reis, oy sandıkları ile evrakın muhafazasını zabıta kuvvetine tevdi ederek kalan muamelâtı gelecek günün saat altısına bırakır.

Madde 38

Reis seçim için tâyin edilen günün saat 6 sında yine seçim muamelâtına başlar, şubenin damgasını muhtevi zarfın üstündeki mühüre dokunulmadığını tesbit ettikten sonra, o zarfı açar ve damganın taşıdığı numarayı zabıt varakasına kaydeder.

Reis her pusulanın zahrına damgayı basar ve böylece damgalanan pusulaların hepsini aynı sandığa atar.

Bu ameliyeler en geç saat 8 e kadar tamamlanmış olur. Bunu müteakip reis oy vermeğe başladığını ilân eder.

Madde 39

40 ile 41 sayılı maddelerde gösterilen haller müstesna olmak üzere şubenin seçmenler listelerinde yazılı bulunanlar oy vermek hakkını haizdirler.

Seçmenler listelerinin birer hulâsası ile adaylar listelerini muhtevi manifestin dört adet sureti, oy verme ameliyesinde hazır bulunanlar tarafından okunabilmek için seçim muamelâtı devamınca salonda görülebilecek şekilde asılır.

Her kim seçim dairesinde seçmen olduğunu gösteren bir ilâm, ibraz ederse oy vermek hakkını haizdir.

Madde 40

Reis oy tasnifçileri, adaylar listelerinin mümessilleri ile kolej kâtibi, başka şubelerde veya dairelerde seçmen olarak yazılı olsalar da vazife gördükleri şubede oy verirler. Adaylar, gösterildikleri dairenin şubelerinden herhangi birinde seçim sertifikalarını ibraz etmek suretiyle oy verebilirler.

Madde 41

Silâhlı kuvvetler mensupları ile devlet hizmeti için askerî olarak teşkilâtlandırılmış birlikler mensupları, vazifeten bulundukları belediye çevresinde oy verebilirler. Onlar seçim sertifikasını ibraz ettikten sonra herhangi bir seçim şubesinin listesinde yazılı bulunan seçmenlere ilâve olarak

ve bu seçmenlerden önce oy verebilir ve bu ek listeye kaydolunurlar.

Silâhlı kuvvetlerle devlet hizmeti askerî olarak teşkilâtlandırılmış birlikler mensuplarının normal olarak fazla miktarda bulundukları belediye çevrelerinde, normal şube hakkında tatbiki gereken hükümler dairesinde ve ancak askerî binalar dışında icap ederse özel seçim şubeleri kurulabilecektir. Askerî kuvvetlerin silâhlı veya kıta halinde seçim şubelerine girmeleri yasaktır.

Madde 42

Seçmenler ne kendilerini temsil için başkalarını tevkil edebilir, ne de oylarını yazılı olarak gönderebilirler.

Görülebilen veya şubeye evrakı sübutiyesiyle ispat edilen bir malûliyet sebebiyle oy veremeyecek durumda olan seçmenler, oylarını kendileri hazır oldukları halde emniyet ettikleri bir seçmen vasıtasıyla vermeğe reis tarafın dan mezun olurlar.

Seçim şubesinin kâtibi zabıt varakasına bu gibi seçmenleri oy vermekten meneden cinsî engeli ve oy verene yardım eden seçmenin ismini kaydeder. Hekim raporu ibraz edilirse, o da zabıt varakasına eklenir.

Madde 43

Oy verme başlayınca seçmenler geliş sırasıyla oy verirler. Onlar hüviyet varakasıyla veya umumi idareden alınıp fotoğrafları bulunan başka bir hüviyet belgesini ibraza mecburdurlar. Bu takdirde seçim heyetince tasdik kılınan listenin hüviyete ait özel sütununda belgenin müfredatı gösterilir.

Hüviyet belgesi olmadığı takdirde, seçmeni şahsan tanıyan büro üyelerinden biri, hüviyete ait sütuna imzasını koymak suretiyle o seçmenin hüviyetini tasdik eder.

Büro üyelerinden hiçbirisi kendi mes'uliyeti altında seçmenin hüviyetini tesbit edemezse, aynı seçmen hüviyetini tesbit ettirmek üzere büroca tanınıp aynı belediye çevresinden olan bir başka seçmeni takdim edebilir.

Reis seçmene yalan şahadette bulunduğu takdirde hakkında 77 nci maddede gösterilen cezaî hükümlerin tatbik edileceğini ihtar eder.

Bir başka seçmenin hüviyetini tasdik eden seçmen hüviyeti tasdik sütununa kendi imzasını koyar.

Seçmenlerin hüviyeti hakkında şüpheler olursa, reis 49 uncu maddeye göre bu hususta karar verir.

Madde 44

Seçmenin şahsî hüviyeti tesbit edildikten sonra reis, seçmenin oy vermek hakkını tevsiik eden seçim sertifikasının koçanını kesip onu ayrı bir tarafta muhafaza eder; ondan sonra reis birinci oy sandığından bir pusula çıkarıp onu, gerektiği gibi katladıktan sonra kopyatif kalem ile birlikte seçmene verir. Aynı zamanda eklenti üzerindeki sayıyı yüksek sesle okur. Oy tasnifçilerinden biri veya kâtip mezkûr sayıyı seçim heyetince tasdik kılınan seçim listesinin ait olduğu sütununda seçmen isminin hizasına kaydeder ve kaydedilen bu sayının oy pusulası üzerindeki ile aynı olup olmadığını tahkik edebilir.

Seçmenin masaların birine yaklaşması ve yanına kimse sokulmamak şartıyla, pusulanın mahsus hanesinde kendisi tarafından evvelce seçilen listeye uygun resmin yanına kalemle bir işaret koymak suretiyle oy vermesi icap eder. Aynı zamanda seçmen aynı kalemle 45 inci maddede gösterilen hükümlerle hudut dairesinde rûçhan oyunu verecektir. Ondan sonra seçmen pusulayı üzerindeki çizgilere göre katlar ve zamlı olan tarafı ıslatarak kapatır. Reis seçmene tatbikî misal vermeksizin, yukarıdaki muameleler hakkında izahat ve takip edilecek usul ile kendisinin vermekte serbest olduğu tercihlî oyların sayısı hakkında malûmat verecektir.

Oy verme ameliyesi bittikten sonra seçmen reise kapalı pusulayı ve kalemi tevdi eder. Reis pusulanın kapalı olup olmadığını tesbit eder ve kapalı olmadığı takdirde seçmeni tekrar kabineye girerek pusulayı kapamağa davet eder. Yine reis pusuladaki imza ile damgayı incelemek ve

eklenti üzerindeki sayıyı listedeki sayı ile karşılaştırmak suretiyle pusulanın sıhhatini tesbit eder; ondan sonra noktalı çizgiyi takip ederek eklentiye keser ve pusulayı ikinci sandığa koyar.

Büro üyelerinden biri yukarıda bahsi geçen listenin mahsus sütununda seçmenin ismi yanına imzasını koymak suretiyle o seçmenin oy verdiğini tasdik eder.

Eklentisi veya sayısı, oy tasnifçisinin damgası veya imzası olmıyan pusulalar sandığa konmıyacağı gibi bu nevi pusulaları tevdi eden seçmenler bir daha oy veremezler. Yukarıda bahsi geçen pusulalar reis ile hiç olmazsa iki oy tasnifçisi tarafından tasdik olunarak zabıt varakasına eklenir. Pusulaları aldıkları halde onları iade etmiyen seçmenlerin isimleri zabıt varakasına kaydedilir. Pusula ile kalemi iade etmiyen seçmenler 1,000 ilâ 3,000 lirete kadar nakdi cezaya çarptırılır. Pusulanın eklentisini kesmiyen reis aynı cezaya çarptırılır.

Madde 45

Muteber bir pusula bir liste oyu nu temsil eder.

Seçmen sırf kendisinin oy verdiği listedeki namzetleri tercih edebilir, tercihler sayısı, seçilecek sayırlar sayısı 15 ise 2, sayırlar sayısı 15 den yukarı ise 3 tür.

Tercih oyları, pusulanın orta kısmındaki çizgiler üzerine oy verilen listeye dahil olup tercih edilen adayların adları ile soyadları veya yalnız soyadları yazılmakla verilir. Aynı listedeki bazı adayların soyadları bir ise onların adları ile soyadları ve icabederse babalarının adları yazılır.

Adayın iki soyadı olduğu takdirde, seçmen tercih oyu verirken bu iki soyadından birini yazabilir. Adaylar arasın da karışıklık ihtimali olduğu takdirde adayın her iki soyadı yazılır.

Tercih oyları, adayların soyadı yerine onların listede taşıdıkları sayılar yazılmasıyle verilir.

Başkaca kayıt ve işaretler yasaktır.

Kolej için tesbit edilen sayıdan fazla olan tercih oy-

ları sayılmaz. Ancak ilk olarak verilen tercih oyları muteberdir.

Bir adayı aynı listedeki bir diğerinden tefrik edecek sarahatle tâyin etmiyen tercih oyları iptal olunur.

Oy verilen liste ile aynı remzi olan başka kolejler listelerine cahil bulunan adaylara ait tercih oyları hükümsüzdür.

Remzi olan listeden başka listeye dahil adaylara verilen tercih oyları da hükümsüzdür.

Seçmen, 18 inci maddenin 6 ncı fıkrasında olan tekaddüm sırası icabı olarak listenin başında bulunan adaylara oy vermek niyetinde olsa dahi tercih oyu nu vermelidir.

Seçmen hiçbir liste temzini göstermediği, ancak aynı listeye bir veya daha fazla tercih oyu yazdığı takdirde, tercih oyu verdiği adayların yazılı bulundukları listeye oy vermiş sayılır.

Aynı satırda sayı ile ifade olunan tercih oyları hakkında müphemiyet hâsıl olduğu takdirde hükümsüz olur.

Madde 46

Seçmen, kabinenin içinde oy vermediği takdirde, büro reisi pusulayı iptal ederek onu geri alır. Seçmen de bir daha oy vermeğe mezun olmaz.

Seçmen, kabineye girmeğe davet etmekte ihmal gösteren büro reisi ile seçmenin kabineye girmesine mâni olan kimseler iç ay ile bir seneye kadar hapis cezasına çarptırılır. Haklarında da seri mahkeme usulü tatbik olunur.

Madde 47

Seçmen kendisine verilen pusulanın bozuk olduğunu müşahade ettiği veya kendi ihmal veya bilmemezliği yüzünden pusulayı bozduğu takdirde, ilk pusulayı iade ederek reisten ikinci bir pusula isteyebilir. İade olunan pusul.; üzerine reis tarafından «bozuk pusula» ibaresi yazıldıktan ve bu ibarenin altı yine reis tarafından imzalandıktan sonra, bir zarfa konulur.

Reis seçmene verdiği ikinci pusulanın yerine, kalan pusulalar zarfından alınıp üzerine bozuk pusulanın sayısı yazılan ve oy tasnifçisinin mühürü basılan ve imzası atılan başka bir pusulayı birinci oy sandığına koyar. 44 üncü maddenin birinci fıkrasında bahsi geçen listenin sütununa yeni pusulanın teslim edildiği kaydolunur.

Madde 48

Oy verme ameliyesi, kayıtlı seçmenlerin sayısı 500 den aşağı bulunan şubelerde saat 20 ye kadar ve diğer şubelerde saat 22 ye kadar devam eder. Ve fakat o zamana kadar salma girmiş bulunan seçmenlerin oy vermelerine müsaade edilir.

Madde 49

Oy tasnifçilerini dinledikten sonra reis 65 inci maddenin ahkâmı müstesna olmak üzere şubenin muamelâtına velev şifahi olsun vaki itirazlar bu muamelât sırasında çıkan zorluklar ve hâdiseler ve oyların iptali hakkında muvakkat surette hüküm verir ve hükmünü zabıt varakasına geçirir.

Aralarında reis veya reis vekili bulunmak üzere şubenin lâakal üç üyesi, bütün seçim muamelâtında her zaman hazır bulunmalıdır.

FASIL VI

OYLARIN TASNİFİ

Madde 50

Seçmenler 48 inci maddenin hükümleri dairesinde oy verdikten ve masanın üzerinden oyların tasnifine lüzumlu olmıyan kâğıtlarla eşya kaldırıldıktan sonra, reis

- 1 — Oy vermenin kapandığını ilân ve,
- 2 — Seçim komisyonunca tasdik olunan seçim listesi, 41 inci maddede bahsedilen liste ile seçim sertifikalarının kesintileri üzerinden oy verenlerin sayısını tesbit eder.

Her sahifesi iki oy tasnifçisi ile reis tarafından imzalanması lâzımgelen listeler, üzerine reis şubenin mühürü basılacak bir zarfın içine konmalıdır. Üzerine reis lâakal iki oy tasnifçisi ile istiyen adaylar listelerinin mümessilleri imza ettikleri bu zarf derhal hâkime tevdi olunur. Veya ulaştırılır. Hâkim de zarfı aldığına dair bir makbuz verir.

3 — Reis birinci oy sandığında kalan pusulaları çıkarıp sayar ve pusulayı aldıkları halde onu iade etmeyen veya eklentisiz veya üzerinde No. veya oy tasnifçisinin mühürü veya imzası eksik olan bir pusulayı teslim eden ve oy vermiş sayılan seçmenlerin sayısının kayıtlı olup oy vermiyen seçmenlerin sayısına muadil olup olmadığını tesbit eder. Çıkarılan bu pusulalar ve belediye reisi tarafından büro reisine teslim edilen zarfa kalan pusulalarla seçim sertifikalarının kesintileri 2 sayılı fıkradaki hükümler dairesinde hâkime tevdi olunur. Veya ulaştırılır.

4 — Reis henüz yoklanmayan pusulaları muhtevi olan sandığın kapanmasını ve biten seçim muamelâtı ile ertesi günü yapılacak seçim muamelâtına ait kâğıtların bir zarfa konulmasını sağlar. Oy sandığı ile zarfın üzerine bunların hangi kolej ile şubeye ait olduğuna dair kayıtlar yazılır. 38 inci maddede zikri geçen mühür ile istiyen liste mümessillerinin mühürü basılır ve reis ile lâakal iki oy tasnifçisi imzalarını atar. Ondan sonra reis oyları tasnif ismi oy vermenin başladığı günün ertesine bırakır.

Bu ameliyelerin gösterilen sıra ile yapılması lâzımdır. Zabıt varakasına mezkur ameliyelerle neticesi hakkında şerh verildiği gibi yapılan bilcümle itirazlar, protestolar, reisin kararları ile imzalar ve mühürler kaydolunur.

Madde 51

50 nci maddede gösterilen ameliyelerin bitmemesini müteakip reis koleje mensup olmıyan kimseleri salondan çıkardıktan sonra salonu kimsenin giremeyeceği şekilde kapatılması ile muhafazasını temin eder. Bunun için de reis oy tâsnifçilerinin yardımı ile salonun giriş kapısı veya kapıları müstesna tekml medhal ile pencerelerinin içerden ka-

palı olduğunu tesbit eder ve kapılarla pencerelerin kaçak olarak açıldığını meydana çıkaracak gereken araçları kullanır; bundan başka aynı ihtiyat tedbirlerini ittihaz ederek salonun giriş kapısı veya kapılarının dışardan iyice kapatılmasını sağlar.

Reis nihayet, hiç kimsenin yanına yaklaşamayacağı salonun dışardan muhafazasını zabıta kuvvetine bırakır.

Ancak liste mümessillerinin, salon kapalı olduğu müddetçe, onun dışında kalmalarına müsaade edilir.

Madde 52

50 nci maddenin 1, 2 ve 3 sayılı fıkralarında gösterilen ameliyeler, oy vermenin bittiği andan itibaren iki saat zarfında, yapılan itirazlar veyahut herhangi başka bir sebep yüzünden icra edilemediği takdirde, reis tasnif edilmeyen pusulaları muhtevi olan sandıkla dağıtılmıyan pusulaları muhtevi bulunan sandığı kapatır ve hallere göre 50 nci maddenin 2 nci fıkrasında bahsi geçen listeleri, belediye reisi tarafından reise verilen zarfta kalan pusulaları, sandıkların dışında kalması muhtemel olan pusulalarla seçim ameliyesine ait bilcümle kâğıtları bir zarfa koyar.

Sandıkların kapatılması ile mezkûr pusulalarla kâğıtların zarfa konulması 50 nci maddenin 4 üncü fıkrasında gösterilen hükümler dairesinde sağlanarak keyfiyet zabıt varakasinda zikrolunur. Müteakiben reis muamelâtı saat 8 e bırakır ve 51 inci maddeye göre salonun muhafazasını sağlar.

Zabıt varakası iki nüsha olarak tanzim ve her sahifesi toplantı esnasında büronun hazır bulunan bütün üyeleri tarafından imza edilir. Bundan sonra toplantıya derhal son verilir.

Madde 53

Yukarıdaki maddenin sondan evvelki fıkrasında gösterilen saatte reis büro üyelerini çağırarak adaylar listelerinin müesseselerini muamelâtta hazır bulunmağa davet eder. Salonun kapıları ile pencerelerinin açılmamasını te-

min için kullanılan araçlar ve sandıklarla mühürlere dokunulmadığı tesbit olunduktan sonra reis;

1) Evvelki toplantıda ikmal edilmemesi muhtemel olan muamelâtın tamamlanmasına;

2) Oyların tasnifine tevessül eder. Müteakiben kur a ile seçilen bir oy tasnifçisi ikinci sandıktan pusulaları birer birer çıkarıp reise verir. Reis de her pusulanın üzerindeki remzi ve lüzumu halinde, oy verilen listenin müterakki sayısı ile tercih oyu verilen adayların soyadı veya her listede ki adayın yazıldığı sıraya göre sayısını yüksek sesle okur ve pusulayı başka bir oy tasnifçisine verir. Oy tasnifçisi de kâtip ile beraber her listedeki oyların sayısal ile tercih oylarının sayısını kaydeder. Kâtip, liste oyları ile tercih oyların yüksek sesle ilân eder. Üçüncü bir oy tasnifçisi, oyu tasnif edilen pusulayı, kullanılmayan pusulaların evvelce çıkarıldığı birinci sandığa atar.

İkinci sandıktan çıkarılan pusula oyunun yoklanmasından sonra birinci sandığa atılmadığı takdirde ikinci sandıktan bir pusula çıkarmak yasaktır. Pusulalara ancak şube mensupları el sürebilirler.

3) Reis yoklama pusulalarını sayar ve bunların sayısının gerek oy verenlerin sayısına gerek hiçbir listeye verilmiyen ihtilâflı liste oyları ve hükümsüz liste oyları dahil adaylar listelerinin kazandığı oyların mecmuuna muadil olup olmadığını tesbit eder.

4) Zabıt varakasının tablosundaki muhtelif sütunlarda gösterilen rakamların oy verenlerle kaydolanların sayısına uygunluğunu tesbit ve bu rakamlarla bu sayı arasında uygunsuzluk olursa, bunun sebebini gösterir.

Bütün bu muameleler tarif edilen sıra ile yapılmalıdır. Bu muamelelerden her birinden ve neticesinden zabıt varakasinda bahsolunmalıdır.

Her türlü netice ve herhangi bir sebep için iptal edilen veya itiraza mevzu olan oylara ait pusulalarla itirazlar ve protestolara ait kâğıtlar reis ve alâakal iki oy tasnifçisi tarafından derhal tasdik edilerek oyların tasnifi sonunda bir zarfa konulmalıdır.

Bu zarf da, bozuk pusulalarla eklentisiz veya numarasız olarak veya üzerinde oy tasnifçisinin mühürü veya imzası olmayarak verilen pusulaları muhtevi bulunan zarf ile beraber, üzerinde hangi şubeye ait olduğu kaydı 38 inci maddede bahsi geçen mühür, hazır bulunan adaylar listeleri mümessillerinin mühürü, reisin ve lâakal iki oy tasnifçisinin imzaları bulunacak olan bir başka zarf içinde bulunmalıdır. Bu zarf 56 ncı maddenin ikinci fıkrasıyla tanzimi mecburi olan zabıt varakasının suretine raptolunmalıdır.

Yollanan diğer bütün pusulalar bir zarfa konulur. Bu zarfın üzerinde de yukardaki fıkra da gösterilen kayıt, imzalarla mühürleri bulunacaktır. Bu zarf, 56 ncı maddeye göre mahkeme kâtipliğine tevdi olunur.

Zabıt varasına yapılan bilcümle itirazlarla protestolar, listelere veya namzetlere verilmiş olsun olmasın ihtilaflı oylar ve reisin kararları kaydolunur.

Bütün bu muameleler bilâinkıta yapılarak saat 24 e kadar tamamlanmış olmalıdır.

Madde 54

Pusulalar;

1) 24 üncü maddede gösterilen şekilde olmadığı veya 37 ve 38 sayılı maddelerde bulunması mecburi sayılan mühür veya imzayı taşımadığı.

2 — Üzerinde hile yapılmış telâkki edilmesine imkân veren yazı izleri veya işaretle bulunduğu,

3 — Listelerin veya adayların hiçbirinin lehine oy ifade etmediği veya birden ziyade listeleri ifade ettiği veya seçilen listeyi tesbite imkân vermediği takdirde, 44, 45 ve 46 sayılı maddelerin ahkâmı müstesna olmak üzere, hükümsüzdür,

İşaret, listenin remiz yanındaki hanenin içine değil de remzin tam üzerine yapıldığı takdirde oy muteber sayılır.

Madde 55

Seçim bürosu, 52 nci maddenin son dan evvelki fıkrasına tevfi kan seçim gününün ertesine saat 8 e bırakılan mu-

amelâtı, esbabı mücbire dolayısıyla, tamamlıyamadığı, veya oyların tasnifine tevessül edemediği veyahut da tasnif işini muayyen müddet içinde bitiremediği takdirde, reis seçim gününün ertesinde saat 24 te, icabı hâle göre, dağıtılmıyan pusulaları veya yoklanan pusulaları muhtevi bulunan sandığı ve henüz yoklanmıyan pusulaları muhtevi olan diğer sandığı kapatır ve kalan pusulalar, sandıkların dışında kalması muhtemel olan pusulalarla 52 nci maddede gösterilen diğer evrakları bir zarfın içine koyar.

Sandıkların kapatılması ile mezkûr pusulalarla evrakların zarf içine konulması hakkında bundan evvelki maddelerin hükümleri tatbik olunur.

Sandıklarla zarf, zabıt varakası ve ona ilişik olan kâğıtlar şubenin çevresinde bulunduğu mahkemenin kâtipliğine derhal götürülerek kançılara tevdi olunur. Kançılar bu sandıklarla evrakların hüsnümühafazasından şahsan mesuldür.

Bu hükümlere riayetsizlik olduğu takdirde 56ncı maddenin son dan evvelki fıkrasının hükümleri tatbik olunur.

Madde 56

Reis oylar yoklanmasının neticesini ilân ve keyfiyeti zabıt varakasına kaydeder. Zabıt varakası iki nüsha olarak tanzim olunarak her sahifesi, toplantı esnasında, büronun bütün üyeleriyle hazır bulunan listeler mümessilleri tarafından imza olunur. Ondan sonra bu belge derhal bir zarfa konulur. Zarf da büronun damgasiyle mühürlenerek reis lâakal iki oy tasnifçisi ile hazır bulunan listeler mümessilleri tarafından imza olunur. Bunun üzerine toplantıya derhal nihayet verilir.

Reis veya onun tahrirî vekâletiyle tevkil olunan iki oy tasnifçisi zabıt varakasının bir nüshasıyla 53 üncü maddenin 3 üncü fıkrasında bahsi geçen pusulalarla bütün belgeleri muhtevi bulunan kapalı ve mühürlü zarfı şubenin, çevresinde bulunduğu mahkemenin kâtipliğine derhal götürürler.

Mahkeme kâtipliğine 53 ve 55 sayılı maddelerde gösterilen sandıklarla zarflar ve diğer evrakları ve bundan evvelki fıkrada mevzubahis olan zarfın, şubenin çevresinde bulunduğu istinaf mahkemesi veya o çevredeki nahiye merkezi mahkemesinin kâtipliğine derhal gönderilmesini, sağlar. Mezkûr zabıt varakası ile 52 nci maddenin ahkâmına tevfiқан tanzim edilen zabıt varakasının ikinci nüshaları, seçim gününü takip eden ikinci günün içinde şubenin çevresinde bulunduğu belediye dairesinin kâtipliğine tevdi olunarak, bu bölgeye o çevredeki her seçmenin kesbi ıtıla etmeğe hakkı vardır.

Yoklanan pusulaları muhtevi bulunan zarf ve bu zarfın evvelki maddede gösterilen şekilde hazırlanması ile gönderilmesi hakkındaki zabıt varakasının örneği şube bürosunun hiç olmazsa iki üyesi tarafından derhal hâkime götürülür. Hâkim mühürlerle imzalara dokunulup dokunulmadığını tesbit eder, mahkeme mühürü basar, kendi imzasını atar. Ayrıca kendisine vaki teslimat için zabıt tutar.

Hâkim oy tasnifçileri ve listeler mümessillerini diledikleri takdirde, listelen muhtevi olup 50 nci maddenin ikinci fıkrasında bahsi geçen zarfın açılmasında oy veren seçmenlerle oy vermiyen seçmenler için ayrı ayrı yazılacak ve her sahifesi mahkeme kâtibi tarafından tasdik edilecek bir listeler hulâsasının aynı kâtip tarafından tanziminde, üç gün içinde hazır bulunmağa davet eder.

Gelen oy tasnifçileri ile listeler mümessilleri her sahifeye imzalarını atabilirler.

Mevzubahis listeler hulâsası, şubenin, çevresinde bulunduğu belediye dairesinin reisine derhal tevdi olunur. Belediye Reisi bu hulâsanın kâtiplikte 15 gün müddetle muhafazasını sağlar, ve bir beyanname «manifest» ile evrakı ilân eder. Çevredeki seçmenlerin hulâsaya hepsi ıtıla etmeğe hakkı vardır.

İşbu maddenin 2, 3 ve 4 üncü fıkralarındaki hükümlere riayet edilmediği takdirde, istinaf mahkemesi, oya, mahkeme reisi zabıt varakaları, oy sandıkları, pusulalar ve kâğıtlara, bunlar nerede olursa olsun, el koydurabilir.

Bu ve evvelki maddelerde gösterilen muamelâta ait bilcümle masraflar belediyece ödenir ve müteakiben devlet tarafından geri verilir.

Madde 57

18 inci maddeye göre merkez seçim bürosu halinde teşekkül eden istinaf mahkemesi veya diğer mahkeme, evrakların tesellümünden itibaren 24 saat zarfında, mahkeme kâtibinin müzaheretıyla âtideki muamelâta tevessül eder.

1) Kabili tatbik olduğu takdirde 50, 52. 53, 54 ve 57 nci maddelerin ahkâmına riayet ederek 55 inci madde ye göre şubelerden gönderilmesi muhtemel olan pusulaları tasnif eder.

2) Münasip gördüğü takdirde, reis tarafından seçilen bir veya birkaç bilirkişinin «mütehassısın» yardımını temin ederek her listenin seçim sayısı ile her adayın ferdî sayısını tesbit eder.

Listenin seçim sayısı, kolejin her şubesinde her listeden hâsıl olan muteber oyların zammıyla elde edilir. Ferdî sayı da her adayın kazandığı muteber tercih oyların zammı ile elde edilir.

Seçim sayısı sayıslar sayısının her listeye tahsisine esas olur. Bu maksatla bütün listelerin kazandığı muteber oyların toplamı, daireye tahsis edilen sayıslar sayısı 20 den aşağı ise bir, aynı sayı 20 den fazla ise 2 ilâvesiyle seçilecek sayısların sayısına taksim olunur. Bu suretle seçim bölümü elde edilir. .Seçim bölümü her listenin seçim sayısına kaç kere girerse her listeye o kadar sayıslar tahsis olunur. Tahsis edilmemiş olarak kalan sandalyeler tek millî koleje tahsis olunur.

Şayet yukarıdaki şekilde hesap edilen seçim bölümü ile yapılacak ameliye neticesinde, muhtelif listelere tahsis edilecek sandalyelerin sayısı koleje tahsis edilen sandalyelerin sayısını aşarsa, maksumdan bir tenzil edilmek suretiyle elde edilecek bir başka bölüm ile ameliye tekrarlanır.

Her listeye tahsis edilecek sayıslar sayısı tesbit olun-

duktan sonra, seçim merkez bürosu ferdi sayılarına göre her listenin namzetlerinin derecatını tesbit eder. Birbirine muadil ferdi sayılar olursa listedeki yazılış sırası nazarı itibara alınır.

Her seçim dairesi kolejinin merkez bürosu her listenin artan oylarının tam toplamını tesbit etmelidir.

Ayni büro bu toplantı ile bölüm veya namzetler kifayetsizliği yüzünden hiçbir listeye tahsis olunamıyan sandalyelerin sayısını 61 inci maddenin hükümlerine göre temyiz mahkemesi nezdindeki milli merkez bürosuna bildirmelidir. Seçim dairesi kolejine hasredilen bütün sandalyeler tahsis edildiği takdirde bile artan oylar toplamının teşbih lâzımdır.

Hiçbir bölümü tutmıyan liste oyları ile bölümü tutup adaylar eksikliği yüzünden yaramıyan oylar da artan oy telâkki olunur.

Madde 58

Reis, seçim merkez bürosunca yoklanan neticelere göre en yüksek ferdi sayıları kazanan adayları, listenin hakkı olan sandalyelerin sınırı içinde ve bundan evvelki maddenin 6 ncı fıkrasında bahsi geçen derecat sırasını takiben se çilmiş ilân eder.

Madde 59

Seçim merkez bürosu salâhiyetleri tahkik etmekle vazifelendirilen teşekküllerin kat'î kararı mahfuz bulunmak üzere, ifası kendisine tevdi olunan muamelâta ait herhangi bir hâdisе hakkında muvakkaten hüküm verir. Seçim merkez bürosunun, oyların takdiri, yapılan itirazlar ve şikâyetler ve şubelerde vaki hâdiseler hakkında karar vermesi, hattâ müzakerede bulunması ile zabıt varakalarının neticelerini değıştirmesi ve salâhiyeti dışında olan herhangi başka bir mevzu ile uğraşması memnudur.

Kolejin listesine dahil olduğuna dair sertifikasını her daima göstermiyen seçmen, seçim merkez bürosunun bulunduğu salona giremediği gibi silâh taşıyan seçmen de gi-

remez. Girenler hakkında 35 inci maddenin beşinci fıkrasındaki hükümler tatbik olunur.

Seçim merkez bürosunun salonu sağlam bir bölme ile iki kısma ayrılır. Giriş kapısı ile doğrudan doğruya itibatı olan kısım seçmenlere, diğer kısım da seçim merkez bürosu ile namzetler listeleri mümessillerine mahsustur.

Reis; şubeler reislerinin salâhiyetlerinin hepsini haiz olup umumî asayiş icabı olarak gizli toplantı yapılmasına karar verebilir, bu takdirde, 20 nci maddenin sonuncu fıkrasındaki hükümler mahfuz bulunmak üzere adaylar listelerinin mümessillerinin salona girip orada kalmaya hakları vardır.

Madde 60

Seçim merkez bürosunun reisi, tâyin edilen sayıslara tâyinlerini bildirir ve keyfiyetten kurucular meclisinin muvakkat kâtipliği ile her valiliği derhal haberdar eder. Valilikler de keyfiyeti halka bildirirler.

Madde 61

Seçim merkez bürosunun bilcümle muamelâtı hakkında üç nüsha olarak zabıt tutulur. Bu belge, toplantı esnasında reis, diğer hâkimler, kâtibi ile liste mümessilleri tarafından imza olunur.

Zabıt varakasına bölüm veya adaylar eksikliği yüzünden hiçbir listeye tahsis edilemiyen sandalyelerin sayısı, her listenin artan oyların sayısı ile her listenin artan oyları yazılır. Ayrıca aynı belgeye, her listenin seçilmiyen adaylarının isimleri ayrı listeler halinde ve 57 nci maddede gösterilen sıra ile kaydolunur.

Zabıt varakasının bir örneği, ilişik evrakı ile birlikte ve şubelerin bilcümle zabıt varakalarına ait evrak ile birlikte, seçim merkez bürosunun reisi tarafından Kurucular Meclisinin muvakkat kâtipliğine derhal gönderilir. Kurucular Meclisinin muvakkat kâtipliği, bu evraklara mukabil makbuz verir.

Salâhiyetleri tahkik etmekle vazifelendirilen teşekkül, 64 üncü maddede gösterilen maksatların icabı olarak seçilmiyen adayların tekaddüm sırasını tahkik ve bu baptaki itirazlar hakkında karar verir.

Zabıt varakasının ikinci örneği istinaf mahkemesi veya diğer mahkemenin kâtipliğine tevdi olunur; üçüncü örnek ise mühürlü bir zarf içinde ve hususi bir vasıta ile temyiz mahkemesi nezdindeki millî merkez büroya ulaştırılır.

Madde 62

19 uncu maddeye göre teşekkül eden ve temyiz mahkemesi nezdinde kurulan millî merkez büro, bütün seçim merkez bürolarının zabıt varakalarını alır almaz, tekml seçim dairelerinde tahsis edilmeyen sandalyeleri ve tek millî kolejın listelerine eklenen her listenin lehinde tekml seçim kolejlerinde artan oyları sayar. Bütün listelerin artan oylarını tahsis edilecek sandalyeler sayısına taksim eder. Elde edilen sayı tek millî koleje mahsus seçim bölümünü teşkil eder.

Bundan sonra seçim merkez bürosu tek millî kolejın her listesine eklenen artık oyların toplamını yukarıdaki bölüme taksim eder. Elde edilen yeni bölüm tek millî kolejın her listesine tahsis edilecek sandalyelerin sayısını gösterir.

Kalan sandalyeler, yapılan bu son taksimlerde en fazla bakiyesi olan listelere sırasıyla tahsis edilecektir. Bakiyeler bir ise kalan sandalyeler tek millî koleje en fazla artık oylar veren listeye tahsis olunur.

Seçim merkez bürosu, tek millî kolejde her listeye tahsis edilen sandalyelerin sayısına uygun olarak adayları her listedeki sıralarına göre seçilmiş ilân eder. Seçilen bu adaylar hakkında da 60 ncı maddedeki hükümler tatbik olunur.

Madde 63

Birden fazla kolejlerde seçilen sayılav, seçimlerin tasdik edildiği tarihten itibaren 8 gün zarfında Kurucular

Meclisinin reisliğine hangi kolej seçtiğini bildirir, Seçmeğe imkân yoksa kur'a usulü ile muamele görülür.

Tek millî kolejde ve bir veya birden fazla seçim kolejlerinde seçilen saylav, seçilmesi tasdik olunur olunmaz, kendini tek millî kolejde seçilmiş addedecek ve kendi seçim listesinde seçilmeyenler arasında ilk olarak yerini alacaktır.

Madde 64

Velev birdenbire zuhur ediversin herhangi bir sebepten dolayı münhal kalan sandalye aynı listede son seçilen adaya, salâhiyetleri tahkik etmekle vazifelendirilen teşekkülce tahsis olunur.

Madde 65

Kurucular Meclisinin üyelerinin seçilmesini tasdik etmek münhasıran bu meclise aittir. Kurucular Meclisi yapılan itirazlarla protestolar ve faaliyetleri esnasında veya sonra gerek seçim şubelerinin bürolarına gerek merkez büroya vaki olan şikâyetler hakkında kat'î kararlarda bulunur.

Muamelâtı iptal olunan şubelerin oyları hükümsüzdür.

Şubelerin bürolarına veya merkez büroya vaki olmıyan itirazlarla protestolar, merkez büronun adayların seçildiğini ilân ettiği tarihten itibaren 20 gün zarfında Kurucular Meclisinin muvakkat kâtipliğine makbuz mukabilinde sunulacaktır.

Merkez büronun, adayların seçildiğini ilân ettiği tarih üzerinden 20 gün geçmediği takdirde hiçbir seçim tasdik olunamaz.

FASIL VII

Madde 66 - 67

Bu maddeler İtalya'nın «Vol d'Aosta» eyaletinin kolejinde yapılacak seçimlere ait olduğundan tercüme edilmemiştir.

FASIL VIII

CEZAI HÜKÜMLER

Madde 68

Her kim kendi veya başkasının menfaatine adaylığı koymağa mahsus beyanname için imza veya seçim oyu veyahut da istinkâf temin etmek üzere para, veya kıymetler veyahut da herhangi başka bir fayda teklif, vaat veya temin eder veya seçmenlere veyahut da seçmenlerle mutabık olarak başka kimselere devlet veyahut hususi müesseseler nezdinde memuriyetler vaat, temin eder veya ettirirse vaat veya temin edilen fayda seçmene seyahat ve ikamet masraflarına karşılık olarak verilen nakdî tazminat namıyla veyahut da yiyecek içecek bedelinin ödenmesi veya seçim masraflarıyla hizmetleri bahanesiyle ücret namıyla gizlendiği takdirde de 6 aydan üç seneye kadar hapis ile 3,000 lireden 20,000 liraya kadar cezaya çarptırılır.

Adaylık beyannamesine imzasını atmak, veya oyunu vermek veya vermemek, veyahut da adaylık beyannamesini imza etmekten veya oy vermekten imtina etmek için, teklifler veya vaatler kabul eden veyahut da para alan veya kendisine başka faydalar temin eden seçmen hakkında da aynı cezalar tatbik olunur.

Madde 69

Her kim bir seçmeni bir adaylık beyannamesini imza veya muayyen bir liste veya muayyen bir aday lehinde oy vermekten veya bir adaylık beyannamesini imza etmekten veyahut da seçim hakkını kullanmaktan menetmek için o seçmen veya akrabasına karşı zorlama veya tehditlerde bulunursa veya bir seçmeni bir adaylık beyannamesini imzaya veya muayyen listeler veya muayyen adaylar lehinde oy vermeğe veyahut da bir adaylık beyannamesini imza etmekten veya seçim hakkını kullanmaktan menetmek için o seçmen üzerinde, hakikata mugayir olduğu kendisi tarafın-

dan bilinen haberler, hileler veya desiselerle veya seçmenlerin serbestisini tahdit edecek her hangi başka bir gayrimeşru vasıta ile tazyik icra ederse bir seneden beş seneye kadar hapis ve 3,000 lireden 20,000 lirete kadar cezaya çarptırılır.

Madde 70

Devlet memuru, umumi hizmetlerde çalışan memur, menafii umumiye hizmetlerini ifa eden memur her bir dine mensup rahipler ve umumi hizmetlerde çalışan veya kendilerine sivil veya askerî vazifeler tevdi olunan kimseler, salâhiyetlerini suiistimal ederek ve bu salâhiyetlerinin tatbikinde »seçmenleri bir adaylık beyannamesini imzaya veya oylarını muayyen adayların lehinde veya aleyhinde kullanmağa icbar veyahut da oylarını kullanmaktan menettikleri takdirde, haklarında altı aydan üç seneye kadar hapis ve 3,000 lireden 20,000 lirete kadar ceza hükmolunur.

Madde 71

Her kim seçim propagandası mahiyetinde aleni veya hususi bir toplantıya herhangi bir vasıta ile engel olur veya onu bozarsa, bir seneden üç seneye kadar hapis ile 3,000 lireden 15,000 lirete kadar cezaya çarptırılır.

Toplantıya engel olan devlet memuru ise hakkında iki seneden beş seneye kadar hapis cezası hükmolunur.

Madde 72

Her kim umumi makamların seçim muamelâtına ait manifestlerin asılmasına veya seçim propagandası mahiyetinde matbu kâğıtların dağıtılması veya asılmasına mâni olur veyahut da dağıtılması veya asılması lâzımgelen manifestlerin veya matbu kâğıtları tahrip eder veya ortadan kaldırırsa bir seneden üç seneye kadar hapis ve 3,000 Lireden 15,000 Lirete kadar cezaya çarptırılır.

Bu suçlar bir resmî memur tarafından işlenirse hakkında iki seneden beş seneye kadar hapis cezası hükmolunur.

Madde 73

Her kim tehditler veya zorlamalarla seçim toplantılarının intizam içinde yapılmasını bozar, seçmenlerin oy vermek haklarını serbestçe kullanmalarına mâni olur veya herhangi bir şekilde oy vermenin neticesini tahrif ederse hakkında iki seneden beş seneye kadar hapis ve 3,000 lireden 20,000 lirete kadar ceza hükmolunur.

Her kim kısmen veya tamamen sahte seçmenler veya adaylar listeleri, pusulalar veya bu kararnamede gösterilip seçim muamelâtına ait olan başka belgeler tanzim veya bu silâhlı belgelerden birini tahrif eder veyahut da bu belgelerden birini kısmen veya tamamen değiştirir, ortadan kaldırır veya tahrip ederse hakkında bir seneden altı seneye kadar hapis hükmolunur. Bu suçların işlenmesinde hisseleri bulunmadığı halde bu sahte, değiştirilmiş veya tahrip edilmiş belgeleri bilerek kullananlar da aynı cezaya çarptırılırlar.

Bu suçlar seçim bürosu mensupları tarafından işlendiği takdirde haklarında iki seneden sekiz seneye kadar hapis ile 10,000 lireden 20,000 lirete kadar ceza hükmolunur.

Madde 74

Şayet 68 ve 73 sayılı maddelerde yazılı hallerde, vasıtasıyla ya kıyafet değiştiren kimseler, ya toplu bir halde bulunan kimseler tarafından, ya isim meçhuliyeti altında ya senbolik bir surette veya mevcut veya melhuz sınıflar, cemiyetler veya komitelerin namına zorlamalar, tehditler veya tazyikler yapıldı ve karışıklıklar çıkarıldı ise, ceza arttırılır ve her halde üç seneden aşağı olmaz.

Zorlamalarla tehdit, velev yalnız biri tarafından silâh kullanılsın, topluluk halinde beşten fazla şahıs tarafından veyahut da kat'iyen silâh kullanmaksızın ondan fazla şahıs tarafından yapıldı ise, suçlara birçok kimseler iştirâk ettikleri takdirde ceza kanununun ait olduğu hükümlerin tatbiki müstesna olmak üzere, üç seneden on beş seneye kadar hapis ve 20,000 lirete kadar ceza hükmolunur.

Madde 75

Her kim hakkı olmadığı halde seçim ameliyesi esnasında şube bürosu veya merkez büronun salonuna girerse, üç aya kadar tevkif edilerek 20,000 lirete kadar cezaya çarptırılır. Her kim şube bürosu veya merkez büronun salonunda görünür, tasvip veya takbih işaretleri veya herhangi bir başka surette karışıklıklara sebep olur ve reisin ihtarına riayet etmezse, üç ay kadar müddetle tevkif ve 2,000 lirete kadar cezaya çarptırılır.

Madde 76

Her kim seçim hakkından mahrum olduğu, veya bu haktan istifade etmekten menedildiği veyahut da başka bilişim aldığı halde oy vermek üzere bir seçim şubesine gider bir veya birçok kolejlerin muhtelif seçim şubelerinde oy verir veyahut da oy vermiyecek bir durumda bulunan bir seçmen yerine oy vermekle vazifelendirildiği halde kendisine gösterilenlerden başka bir liste veya bir aday lehine oy verirse, 1 seneye kadar tevkif edilerek 20,000 lirete kadar cezaya çarptırılır.

Seçim ameliyesi esnasında oy'un, lehinde verildiği liste veya adaydan başka bir liste veya bir aday seçilmiş gibi hilekârlıkla ilân edenler bir seneden altı seneye kadar hapis ve 5,000 lireden 20,000 lirete kadar cezaya çarptırılırlar.

Madde 77

Oy vermek hakkı olmıyanların seçime iştirâk etmelerinde, veya oy vermek hakkını haiz olanların oy vermekten menedilmelerinde âmil olanlar veyahut da oy vermelerine mâni olacak bir maluliyeti olmıyanların seçimde bir başkasının müzaheretinden istifade etmelerine razı olanlarla hakikata mugayir bir rapor veren hâkim altı aydan iki seneye kadar hapis ve 10,000 lirete kadar cezaya çarptırılır.

Bu suçlar seçim bürosu mensupları tarafından işlendiği takdirde, suçlular üç seneye kadar hapis ve 20,000 lirete kadar cezaya çarptırılır.

Her kim, merkez bürosuna mensup olduğu halde kanuna mugayir hareketler ve zühullerle seçimlerin yapılmasını imkânsız kılar, veya seçimlerin iptaline sebep olur veya seçimlerin neticesini tahrif eder veyahut da seçim neticelerini ilân etmekten imtina ederse, üç seneden yedi seneye kadar hapis ve 10,000 liretten 20,000 lirete kadar cezaya çarptırılır.

Zabıt varakasına, itirazlarla şikâyetleri kayıt veya raptetmeyi reddeden seçim bürosu kâtibi, altı aydan üç seneye kadar hapis ve 20,000 lirete kadar cezaya çarptırılır.

Seçim ameliyatının intizam dairesinde cereyan etmesine mâni olan adaylar listelerinin mümessilleri iki seneden beş seneye kadar hapis ve 10,000 liretten 20,000 lirete kadar cezaya çarptırılırlar.

Her kim hakkı olmadığı halde oy verir veya tekrar oy vermek üzere seçim sertifikasından gayrimeşru bir surette istifade ederse, altı aydan iki seneye kadar hapis ve 20,000 lirete kadar cezaya çarptırılır.

Her kim, seçim hakkının serbestçe kullanılmasına mâni olmak üzere seçim sertifikalarını alıkoyarsa, hakkında bir seneden üç seneye kadar hapis ve 20,000 lirete kadar ceza hükmolunur.

Madde 78

Seçim suçlarının mucip olduğu mahkûmiyetler, hâkim tarafından hapis cezasına karar verildiği takdirde, daima seçim hakkı ile âmmе hizmetlerinden memnuiyeti istilzam eder.

Şayet mahkûm olan aday olursa, bir adayın, beş seneden aşağı ve on seneden yukarı olmayacak bir müddet için seçim ve seçilme haklarından men ine karar verilir.

Hâkim herhangi bir halde mahkûmiyet kararının ilânını emredebilir.

Ceza Kanunu ile diğer kanunların işbu kararnamede derpiş edilmeyen suçlar hakkındaki hükümlerinin istilzam ettiği daha ağır cezaların tatbiki daima mahfuz kalır.

Ceza Kanunu'nun 163 ilâ 167 ve 175 sayılı maddele-

ri ile Hukuk Usulü Muhakemesi Kanununun 487 sayılı maddesinin, hüküm infazının talikine ve mahkûmiyetin adlî sicil tasdiknamesine ademi kaydına ait hükümleri, seçim suçlarına tatbik olunamaz.

Madde 79

Kurucular Meclisinin kararı mucibince, münazaalî seçimlere ait evrakın tevdi edildiği adlî makamlar her üç ayda bir kat'î kararlarından Kurucular Meclisi Reisliğini haberdar eder veya ona kat'î karar verilmesinin sebeplerini hulasaten bildirir.

FASIL IX

NİHAİ HÜKÜMLER

Madde 80

Teşkilâtlı siyasî partilerle gruplar seçim tarihinden evvelki 62 nei güne kadar, gerek seçim kolejlerinde gerek tek millî kolejde kendi adaylar listelerine ayırt etmek istedikleri remzi içişleri Nezaretine tevdi edebilirler.

Bu tevdi işi, siyasî parti veya grubun merkezi idarecilerinden biri veya bir kaçının vekâletnamesini haiz bir kimse tarafından yapılır.

Her partinin remzi üç örnek olarak tevdi edilir. İçişleri Nezareti, remzinin tevdi için tâyin edilen müddetin hitamından itibaren üç gün zarfında, remzin tevdi edildiği ve muvafık olduğuna dair bir tasdikname ile birlikte remzin örneklerinden bir tanesini tevdi edene iade eder.

Remiz bir başka remze benzediği veya başka bir remizle kolayca karıştırılabildiği takdirde, İçişleri Nezareti, tevdi edeni, bu hususun tebliğinden itibaren 24 saat zarfında, verilen remizi bir başkasiyle değiştirmeye davet eder.

Madde 81

Cürmü meşhut halleri müstesna olmak üzere Kurucular Meclisi mensuplarından hiçbirisi, bu meclisin müsaadesi olmadan ne tevkif ne de hakkında ceza hükmolunabilir.

Kurucular Meclisi mensuplarından biri cürmü meşhut üzerine tevkif edildiği takdirde, Kurucular Meclisi tevkif: tedbirinin idame edilip edilmeyeceğine on gün zarfında karar verir.

Hiçbir saylav polis tarafından tevkif edilemeyeceği gibi üzeri ve ikametgâhı araştırılmaz.

Madde 82

Her saylava vazifeye başladığı günden itibaren hesap edilerek tazminat olarak aylık bir meblâğ tahsis olunur.

Tahsis olunan tazminattan feragat edilemeyeceği gibi onu temlik veya haczetmek caiz değildir.

Madde 83

Hazine Nezareti, bu kararname ile ilgili olarak, Devlet Bilançosunda lâzımgelen değişiklikleri yapmağa mezundur.

Madde 84

Oy verme hakkını kullanmıyan seçmen, şubelerin seçim listeleri örneğinin tevdi için 56 ncı maddenin sondan itibaren üçüncü fıkrasında gösterilen müddetin hitamından itibaren 15 gün zarfında, oyunu kullanmamasının sebebini, seçim listelerine yazıldığı belediye dairesinin reisine bildirmelidir.

Belediye Reisi, seçmeni oy vermekten alıkoyan sebepleri inceledikten sonra, 1 inci maddenin sondan evvelki fıkrasının hükümleri icabı müstenkif kalanların listesini tanzime koyulur.

Ancak bu listeden,

- 1 — Herhangi bir dine mensup rahipleri,
- 2 — Seçmen olarak yazıldıkları seçim dairesinden başka bir dairede aday yazılanları,
- 3 — a) Yazıldıkları belediye, dairesinin seçim listelerinin tanziminden sonra mekân değiştirmeleri,
- b) Sivil veya askerî hizmetlerinin gereği,
- c) Kendi sanat ve mesleklerinin icabatı,

- d) Başka ciddi sebepler, yüzünden seçim günün de seçimin yapıldığı yere 30 Km. den fazla bir mesafede bulunan bir yerde bulunduklarını ispat edenleri.

4 — Hastalıkları veya başka bir esbabı mücbire yüzünden oy vermek hakkını kullanmaktan menedilenleri hariç tutar.

Listenin belediye dairesinin divanhanesinde asılması şahsî tebligat hükmündedir.

İlgililer, ilân müddetinin hitamından itibaren on beş gün zarfında valiye müracaatla müstenkifler listesine dahil edilmelerine itirazda bulunabilirler. Vali bu hususta karar vermek yetkisini haizdir.

Valinin kararlarına ne idareten ne de kazai yollarla itiraz olunamaz.

Madde 85

İşbu kararname Resmî Gazetede neşri tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

İşbu kararnamenin Devlet siciliyle mühürlenerek İtalya Devleti Kraliyesi'nin kanunlariyle kararnamelerinin resmî mecmuasında dercoluması ve ilgili makamlarının bu kararnameyi tatbik etmeleri ve ettirmelerini emrederim.

Roma'da 10 Mart 1946 tarihinde sadır olmuştur. İmza: Umberto di Savoia

İmzalar: De Gasperi, Nenni, Romita, Cianca, Togliatti, Scoccimarro, Corbino, Brosio, De Courten, Cevolotto, Mole, Cattani, Gullo, Lombardi, Scelba, Gronchi, Barbareschi, Bracci, Gasparotto.

Görölmüştür.

Sicil Muhafızı

İmza: Togliatti

11 Mart 1946 tarihinde Sayıştay'da tescil olunmuştur.

C tablosu

İçişleri Nezareti tarafından duralluminium ile imâl edilen 31 milimetrelilik dairevi damga, ortasında İtalya'nın resmi ile Krallığın bütün şubelerini şâmil tek bir müterakki nümerotaj üzerinden 00001 den 99999 a kadar beş rakamdan mürekkep bir sayı taşır. Damganın dış kısmında «İçişleri Nezareti - Seçim Servisi» ibaresi yazılıdır.

Görölmüştür

İmza

Nazırlar Heyeti Reisi
DE GASPERİ

D tablosu

1 No. lu Sandık Örneği

a) Sandığın gövdesi madenî tellerle sarılı veya madenî bir ağ ile örtölüdür, b) ve c) dayanaklardır. Bunlar masanın üzerine tesbit edilir; b işaretli dayanak, reisin pusulaları tedrici surette çıkarmasını teshil etmek üzere, seçmenlere verilecek pusulaları ihtiva edecek sandığı bir taraftan kaldırmayı temin eder; c işaretli dayanak, seçmenler tarafından geri verilen pusulaları ihtiva edecek sandığın içinde pusulaların aynı şekilde yerleştirilmesini sağlamak üzere sandığın gövdesinin diğeri tarafından da kaldırılmasını temin eder. Sandık bir tek tipte olup yukarıda bahsi geçen her iki kullanmaya yarayacak şekilde yapılır. Sandıklardan biri bozulur veya arızaya uğrarsa, seçmenlerin iade ettikleri pusulaların toplanmasını teminen kanunca tesbit edilen esas gaye için bir sandığın kullanılması sağlanmışır, d işaretli kısım sandığın açılabilir tarafıdır, e işaretli kısım sandığın d işaretli kısmının kapanmasını sağlar, f işaretli kısım pusulaların içeriye atılmasını sağlayan yarıktır, g işaretli kısım sandığın kilitle kapatılmasını sağlayan kapatma tertibatıdır.

Sandık, kapağın menteşe tarafına tesbit edilecek bir

kilitle veya kapağın etrafına sarılacak ince bir iple kapatılabilir. Bu ip üzeri şubenin mühüründen başka, bütün büro mensupları ile imza etmek isteyen seçmenlerin kalem veya kopyatif kalemle atacakları imzaları taşıyacak zamlı kâğıt şeritleriyle tesbit edilir, imza edenlerin isimleri zapta geçirilir.

Görölmüştür

İmza
Nazırlar Heyeti Reisi
DE GASPERİ

**İSVİÇRE’NİN (MEMURLARI YARGILAMA USULÜ)
KANUNU
(9 ARALIK 1850)**

(Bu kanun 30 Haziran 1927 tarihli Federal Kanunun 35 inci maddesiyle teyit edilmiştir.)

A — GENEL HÜKÜMLER

Madde 1 — Millî Konsey üyeleri tarafından görevleriyle ilgili olarak işlenen ve İsviçre Genel Ceza Kanununun çevresi içinde bulunan cürüm nevinden suçlar bu kanunun 17 nci maddesindeki kayıtlara tabidirler.

Kabahat nevinden suçlara gelince, bunlar hakkında sadece ilgili makamlar tarafından disiplin cezaları verilir.

Millî veya federal konsey üyeleri aleyhinde sorumlu olmadıkları oyları sebebiyle, dâva açılmaz.

Madde 2 — İsviçre’nin icra veya adalet makamlarında bulunanlarla bütün diğer memurlar görevlerinden dolayı bu kanun gereğince sorumludurlar. Bir memuriyet görevini geçici olarak yapanlar hakkında da bu hükümler uygulanır.

Madde 3 — Aksi sabit oluncaya kadar bir makama ait bir işlemin o makamı işgal eden memur tarafından yapıldığı kabul olunur. Memurlar sebep oldukları zararlardan ilgileri nisbetinde mes’uldürler. Memurlar tarafından zararın ödenmesine imkân olmadığı takdirde tazmin federasyona düşer.

Madde 4 — Sorumluluk, hizmetin yapılması sırasında suç işlenmiş olması veya bir kanun veya tüzüğün ihlâl edilmiş bulunması temeline istinat ettirilir.

Madde 5 — Sorumluluk, disiplin cezası veya hukuk veya ceza mahkemelerinde yargılanma gibi sonuçlar verebilir.

Madde 6 — Memurların işleyecekleri suçların unsur-

larını ve bunların cezalarını Federal Ceza Kanunu tâyin eder (1848 Anayasa Kanunu nun 107 nci maddesi). Bu hüküm ancak Federal Askerî Ceza Kanunu'nun ilgili olmadığı haller için muteberdir.

Madde 7 — Ancak şu hallerde hukuk dâvası açılarak zarar ziyan istenebilir:

1) Dördüncü maddenin ruhuna uygun kanunsuz bir işlem veya ihmal bulunmalı;

2) Bu yüzden maddî bir zarar vuku bulmuş olmalı.

Madde 8 — Ne gibi hallerde zarar görenlerin hukuk dâvası yoluna başvurabileceklerini ceza usulü kanunu tâyin eder.

Madde 9 — Ceza dâvaları için zaman aşımı Federal Ceza Kanunu'nun suçlar için tâyin ettiği sürelerden ibarettir.

Madde 10 — Hukuk dâvaları için zaman aşımı ise-

1) Yapılan şikâyet hakkında karar vermeğe yetkili makamın (madde 32 ve 42) bilgi edinmesinden başlayarak bir yıl;

2) Şikâyet işleminin tamamlanmasından başlayarak altı ay; veya,

3) Ceza dâvasının açıldığı hallerde ceza muhakemeleri usulüne göre son kararın verilmesinden başlayarak üç aydır.

Madde 11 — özel bir kimse veya bir tüzelkişilik tarafından bir memur aleyhine hukuk dâvası açılmasında zaman aşımı:

1) Zarar gören kimse Federal Konsey'e başvurmamış ise zararın vukubulduğunu öğrendiği günden başlayarak bir yıl;

2) Federal Konsey'in muvafakatini vermesinden veya reddetmesinden başlayarak 3 aydır.

Eğer hukuk dâvasının açılması memur hakkında görülmekte olan ceza mahkemesinin sonu ile ilgili bulunuyor ise bu takdirde ceza yargılanmasının devamı müddetine? zamanaşımı yürümez.

Madde 12 — İster özel, ister tüzelkişilerle ilgili olsun

zararın vukubulmasından itibaren 5 sene geçtikten sonra hukuk dâvası zamanaşımına uğramış demektir.

Madde 13 — Hiçbir şikâyet olmamak şartıyla zamanaşımı bittikten sonra memur hakkındaki kefalet geri verilir.

Madde 14 — Bir kanton makamı tarafından hakkında ceza kovuşturması yapılan bir memur takip konusu olan işin resmî hizmet ifası sırasında yapılmış olduğunu iddia edecek olursa ilgilinin derhal Federal Konsey'e başvurması gerekli olur. Bu takdirde o kimse ile ilgili kanton idaresi arasında bir salâhiyet meselesi ortaya çıkabilir. Federal Konsey bu anlaşmazlığı Federal Anayasanın 74 üncü maddesinin 17 nci fıkrasına göre Federal Meclis'e verir.

Bu sırada memur hakkında ilgili kantonun gerekli gördüğü güvenlik tedbirleri dışında her çeşit işlem durdurulur.

Madde 15 — Hareketi bu kanunun dördüncü veya altıncı maddesine göre sorumluluğu gerektirmekle beraber aynı zamanda Kanton Ceza Kanunu nu da ihlâl etmiş olan Federal hükümet memuru hakkında da aynı işlem yapılır. Ancak Federal Konsey ile kanton hükümeti arasında anlaşmazlık çıkması halinde Federal Meclis salâhiyeti suçun ağırlığına göre tâyin eder, hafif suç öteki suç için ağırlaştırıcı sebep sayılır.

Madde 16 — Bir federal hükümet memuru yaptığı bir kaç hareketle hem bu kanunun 4 üncü ve 6 ncı maddelerini hem de kanton ceza kanununu ihlâl etmiş olursa bu takdirde hem federal ve hem de kanton kanununa göre sorumlu olur. Aynı kimse hakkında iki taraflı ceza tatbiki şeklini birinci (Prevansiyon) tâyin eder, şu kadar ki takipte sonraya kalan taraf güvenlik tedbirleri alınmasını öte taraftan isteyebilir.

B — USUL HARKINDAKİ HÜKÜMLER

1 — Federal veya mahallî konseyin üyeleri:

Madde 17 — Federal veya mahallî konseyin bir üyesi resmî göreviyle ilgili bir cinayet veya cünha ile suçlandırılacak olursa, ancak Federal Meclis karariyledir ki hakkın-

da, 20 ilâ 25 inci maddelerde açıklandığı şekilde, mahkemede takibat yapılabilir. Bu gibi hallerde üyenin mensup olduğu heyet için imtiyazlı durum mevcuttur.

II — Federal Meclis tarafından seçilen memurlar:

Madde 18 — Federal Meclis tarafından seçilen memurlar da bu kanun gereğince aynı surette sorumludurlar. Ancak görevini yapmasından veya ihmal etmesinden doğan suçlar sebebiyle bunlar hakkında mahkemece takibat yapılmasına yalnız meclis karar verebilir ve sözü geçen memurlar hakkındaki bu kabil şikâyetler yalnız federal meclise yapılabilir.

Madde 19 — Federal Konsey, bir üyesinin bir cürüm veya cünha işlemiş olması ve konseyin bir ay içinde bir oturum yapmasının bahis konusu olmaması halinde Federal Meclisi toplantıya çağırarakla ödevlidir. Federal mahkeme dahi kendi asli veya yedek üyelerinin bir cürüm veya cünha işlemeleri halinde bunu derhal federal konseye bildirmekle ödevlidir. Federal Meclis bunu ilk oturumda incelemek zorundadır.

Madde 20 — Bu gibi hallerde her şeyden evvel ilgililere bu hususta bilgi verilir ve meselenin önemli olup olmadığı hakkında bir karara varmak üzere ilk soruşturma yapılır. Bu karar ancak ilgililerin yazılı veya ağızdan yapacakları be3'andan sonra verilir.

Madde 21— Millî veya hükümet konseyi ihbar veya şikâyet konusunun önemsiz bulunduğuna karar verdiği takdirde mesele bitmiştir.

Madde 22 — Her iki makam dahi şikâyet konusunu önemli olduğu sonucuna varacak olursa işi daha ince soruşturmalara tabi tutmak üzere her iki konsey de bir komisyon tâyin eder. Bu komisyon ilgililere savunmalarını yapma fırsatı vermek ve kanunun aydınlanması bakımından gerekli dosyaların ortaya konmasını sağlamakla ödevlidir.

Madde 23 — Komisyon aşağıdaki hallere göre tekliflerde bulunabilir:

a) Şikâyet hakkında kovuşturmaya devam edilmesinin gerekli olmadığına;

- b) Veya şikâyet konusu olan kararın kaldırılmasına;
- c) Veya kusurlu memur hakkında ihtar yapılmasına;
- d) Veya hakkında ceza veya hukuk dâvası açılmasına;

Bu tekliflerin her biri ayrı olarak yapılabileceği gibi ikinci ile üçüncü bir arada olarak da yapılabilir.

Madde 24 — Komisyon raporu hakkındaki konuşmalar ilk oturumdan (madde 20) itibaren aradan en az altı gün geçtikten sonra yapılır ve ilgililerin yazılı veya ağızdan savunmalarını yapmalarına müsaade olunur. İlgililerin müzakereden en az 24 saat önce komisyon raporunu görmesine izin verilir.

Madde 25 — Her iki konsey dahi bir ceza dâvası açılmasına karar verecek olursa mesele Federal Mahkeme ye devrolunur. Bu karar üzerine sanık memurların hizmetleri talik olunur ve Federal Meclis derhal bunların yerine yedek kimseler seçer.

Madde 26 — Meselenin Federal Mahkeme'ye intikali halinde, üyeler veya yedekler arasında aynı zamanda millî veya hükümet konseyi üyesi olanlar da varsa Federal Mahkeme'ce bunlar da tâlike tâbi tutulur.

Madde 27 — Federal Meclis karma bir oturum yaparak şikâyet edilen mesele veya esas hakkında bir hüküm vermek üzere gerektiği kadar olağanüstü Federal Mahkeme yedeği ile özel bir savcı seçer ve bunlara yemin ettirir.

Madde 28 — Meclis bu seçimleri yaparken 5 Haziran 1849 tarihli Usul Kanunu'nun yargıç reddi veya ehliyetsizliği hakkındaki 56 ve 57 nci maddeleri hükümlerini gözönünde bulundurur. Yine bunun gibi şikâyet edilen makam ile bağılılığı olan kimseler bu maksatla seçilemez.

Madde 29 — Eğer Federal Mahkeme'nin bütün üyeleri şikâyet yapılmışsa Federal Meclis 27 ve 28 inci maddeler ölçüsünde özel bir mahkeme kurmak zorundadır. Bu mahkeme, Federal Mahkeme'nin bütün yetkilerini haiz olur.

Madde 30 — Bu mahkeme ceza muhakemeleri usulü ile federal hukuk usulü kanunlarına gör-e yargılama yapar.

Madde 31 — Mahkeme, kararı, Federal Konsey'e bil-

dirir. Beraet kararı verilmesi halinde hizmetleri talik edilen memurlar derhal kanuni görevleri başına dönerler. Mahkûmluk halinde, konsey bunun infazı cihetine gider.

Madde 32 — Federal Meclis tarafından seçilmiş memurların sebep oldukları veya görevlerini kanunsuz yapmalarının doğurduğu zarar sebebiyle açılacak dâvaları için ilk önce Federal Meclis'e başvurulur. Bu halde de 20 ile 23 arasındaki maddeler uygulanır.

Madde 33 — Her iki konsey dahi takibat yapılmasına karar verecek olursa bu takdirde dâva evrakı Federal Mahkeme'ye havale olunur. Buna mahal olmadığına karar verilmesi halinde hakkında şikâyet edilen memur yerine devlet geçer, bu takdirde zarar ziyan isteği ona karşı yapılır.

Madde 34 — Federal Meclis, hukuk dâvası açılmak üzere evrakı Federal Mahkeme'ye havale edecek olursa tıpkı 27 nci maddede olduğu gibi gerekli sayıda olağanüstü yeminli yedek üyeler seçer. Eğer devlet hâzinesi de zarara uğramış ise ya mahkemeye özel avukat gönderir veya Federal Konsey'i bu işe memur eder.

Madde 35 — Eğer iddiacı taraf şikâyetlerinin Federal Meclis tarafından reddedilmesi üzerine devlet aleyhine hukuk dâvası açacak olursa aynı zamanda millî veya devlet konseyinde üye olan Federal Mahkeme üyeleri bu dâvada görev alamazlar. Bunların yerine olağanüstü yedek üyeler seçilir.

Madde 36 — Genel olarak yargıçlar hakkında Federal Hukuk Usulü Kanunu'nun 56, 57 nci maddeleri uygulanır.

(Madde 37, 38, 39) bu maddeler 1927 tarihli kanun ile kaldırılmışlardır.

III — Diğer memurlar:

Madde 40 — Bir memurun Federal Ceza Kanunu'na göre cürüm veya ağır kabahat nevinden bir suç işlemesi halinde Federal Konsey (Bundesrat) bunu mahkemeye havale zorundadır.

Madde 41 — Memuriyet göreviyle ilgili bir suç sebebi ile memur aleyhine şikâyet yalnız Federal Konseye (Bundesrat) a yapılabilir ve ancak bu konseyin vereceği karar

üzerinedir ki mahkemece o memur hakkında işlem yapabilmek mümkün olur.

Federal Konsey bu şikâyeti mahkemeye havale etmekten istinkâf ederse şikâyetçiye bu sebepten dolayı Federal Meclis'e başvurma yolu açıktır.

(1848 Anayasa Kanunu nun 74 üncü maddesinin 15 inci fıkrası) .

Madde 42 — Durum gerektiriyorsa, Federal Konsey, suçlu memur hakkında hazine menfaatini koruma amacıyla hukuk mahkemesinde dâva açmakla da ödevlidir.

Madde 43 — Görevle ilgili suç sebebiyle memur aleyhinde karşı tarafın açacağı hukuk dâvası da ilk önce Federal Konsey'e getirilir. Bu konseyce gerekli muvafakat verilmediği takdirde şikâyetçi, mahkeme ücretlerini önceden ödemiş olmak şartıyla hukuk yollarına başvurmakta serbesttir.

İDARİ COĞRAFYA

ALACA İLÇESİ

Yazan:
Şükrü YARIMOĞLU
 Alaca Kaymakamı

TABİİ VE COĞRAFİ DURUM

Orta Anadolu'nun kuzey Anadolu dağlarına doğru yavaş yavaş alçaldığı yayla üzerinde bulunan Alaca ilçesi doğudan Sorgun ve Çekerek ilçeleri, kuzeyden Mecidözü ve Çorum merkez ilçesi, batıdan Sungurlu ilçesi ve güneyden Yozgat ili ile sınırlanmıştır. İlçenin yüz ölçüsü (1200) kilometre karedir. Eski adı Hüseyinabat olan ilçe merkezinin denizden yüksekliği (920) metredir.

İklim kışları çok soğuk, ilkbahar ve güz mevsimi oldukça serin geçer. Yayla ikliminin bariz bir vasfı olarak burada yaz sıcakları ancak Temmuz, Ağustos aylarında oldukça şiddetle hissedilir.

İlkbahar ve güz aylarında ekinlerin bitme ve kemale gelmesine kâfi gelecek derece yağmur yağar ve rüzgâr eser. Çoğu sene Kasım ortalarında yağmağa başlayan kar, Mart sonlarına kadar fasilalı olarak devam eder. Normal yıllarda yüksek yerlere 1-1,5 metre kar düşer. Yaz mevsimi Haziran sonlarında başlar ve Ağustos ortalarına kadar devam eder. Suhnet derecesi, senenin en sıcak ayı olan Temmuzda (+33) ü, en soğuk ayı olan Ocak'ta (—20) yi bulur. İlçede yılda vasatı 413 milimetre yağmur düşer. Arazinin 3/4 ü dağlıktır. İlçenin orta kısmı düzlüktür. Hüseyinova denilen bu düzlük dört taraftan, alçaklarda çıplak ve ziraate müsait, yüksekliklerde fundalıklı tepelerle kuşatılmış bir çanak manzarası arzeder. Bu dört taraftan yükselen irtifa çevresinin en yüksek noktası ilçenin güneyinde Yozgat sı-

nırı üzerine rastlayan Hırkababa tepesi (1494) metre yüksekliğindedir.

Arazi üçüncü zamanda husule gelen Toros ve kuzey Anadolu iltivalariyle birlikte yükselerek yayla haline gelmiş rüsubî bünyededir. İlçede yer sarsıntıları civarda husule gelen çöküntü sallanmalarının tesir sahalarına girme nisbetinde az veya çok hissedilirse de şimdiye kadar bu yüzden hasar kaydedilmemiştir.

İlçenin büyük ve muazzam akışlı suları yoktur. Kaynaklarını Hırka sırtlariyle Arapseyf tepelerinden alan Ortaöz ve Alacaözü çayları ilkbaharda yağın şiddetli yağmurlarla taşarsa da kayda değer hasar yapmazlar. Arazide yer kayması hâdiselerine rastlanmaz.

İDARİ DURUM

Eskiden bir köy olarak kurulan Alaca ilçesi 1310 yılında Yozgat sancağına bağlı Hüseyinova nahiyesi olarak kurulmuş ve 1336 da kaza olarak Çorum sancağına bağlanmıştır.

İlçede bucak teşkilâtı yoktur. Köy Kanunu tatbik edilen 93 köy tamamen merkez bucağına bağlıdır. Yalnız ilçe merkezinde belediye teşkilâtı vardır. Köyler bütün ilçe sınırı içine serpilmiş olup birbirine pek yakındırlar.

NÜFUS VE İSKÂN DURUMU

1945 yılı sayımına göre ilçenin genel nüfusu (20789) u kadın ve (19421) i erkek olmak üzere (40210) olup kilometre kareye (33) kişi düşer. Nüfusun senelik artış nisbeti 1935-1940 yılları arasında binde (5) iken 1940-1945 yılları arasında binde (3) e düşmüştür. Bu düşüşün bellibaşlı sebepleri erkek nüfusun silâh altında bulunması ve 943-944 yıllarında çıkan çiçek hastalığının çocuk ölümünü artırmasıdır. 1945 yılında çoğalma nisbeti binde 4.5 tur.

600 evi ve toplu olarak beş mahalleden müteşekkil ilçe merkezi (3063) nüfusludur. İlçenin bütün köyleri yerli halde olup umumiyetle çiftçilikle uğraşırlar. Hayvan yetiştir-

tiriciliği ile işgal eden köy yoktur. Çiftçi halkın beslediği mahdut büyük ve küçükbaş hayvan ancak koşu hayvanı ve ailenin süt, yoğurt ve yağ gibi yiyecek ihtiyacını kısmen veya tamamen karşılayacak miktardadır.

İLÇE TEŞKİLÂTI VE MEMURLARI

İçişleri: Kaymakam, İlçe Tahrirat Kâtibi, Nüfus Memuru ve bir kâtip.

Adalet: 1 Savcı, 1 Yargıç, 1 Yargıç Yardımcısı. 1 Başkâtip (noter ve icra memurluğu görevi), 3 Zabıt Kâtibi, 1 Mübaşir, 1 Gardiyan.

Tarım: 1 Hayvan Sağlık Fen Memuru, 1 Selektör Makinisti.

Tapu: 1 Tapu Sicil Memuru, 1 Kâtip.

P. T. T.: 1 Müdür, 1 Muhabere Memuru,- 4 Müvezzi, 2 Hat Bakıcısı.

Maliye: 1 Malmüdürü, 1 Gelir Memuru, 1 Tahsilat Memuru, 1 Tahsilât Kâtibi, 3 Tahsildar, 1 Veznedar.

Özel İdare: 1 Memur, 1 Gelir Memuru, 1 Gelir Kâtibi, 1 Tahsil Memuru, 1 Tahsilât Kâtibi, 4 Tahsildar.

Jandarma: 1 Bölük, 1 Takım Komutanı.

Belediye: 1 Belediye Başkanı, 1 Belediye Ebesi, 1 Muhasip, 1 Kâtip, 1 Tahsildar, 2 Zabıta Memuru.

Sağlık: 1 Hükümet Doktoru (Belediye Doktoru vazifesini de yapar), 1 Gezici Sağlık Memuru, 1 Sabit Sağlık Memuru, 1 İşkân Memuru.

Millî Eğitim: 1 Millî Eğitim Memuru, 26 Öğretmen (10 u Köy Enstitüsü mezunu), 21 Eğitimci.

Orman: 1 Orman Kâtibi.

Tekel: 1 Memur, 1 Takip Memuru.

Diyanet: 1 Müftü, 2 İmam, 2 Müezzin, 1 Vâiz.

Zerbank: 1 Bank Müdürü, 1 Muavin, 1 Veznedar, 2 Tahsildar.

Toprak Ofisi: 1 Ofis Şefi, 1 Ambar Memuru.

Tarım Odası: Bir Başkan, üyesi.

Ticaret Odası: 1 Mümessil, üyeler.

BAYINDIRLIK DURUMU

İlçeyi kuzey güney istikametinde bir baştan bir başa kateden Çorum - Yozgat - Yerköy şosesinin ilçe sınırları içinde kalan kısmı 41 kilometredir. Çok eskiden yapılmış ve o zamandan beri hemen tamamen bozulmuş olan bu şosenin 1946 yılında devlet yardımıyla tamirine başlanmış bulunmaktadır. 15 sene evvel yapılan Alaca - Sungurlu arasında köprüsüz ve menfezsiz bir toprak tesviyesi mevcut olup bu yolun 1947 yılında onarılması için Özel idare bütçesinden tahsisat ayrılmıştır. Çorum - Yozgat şosesine çok yakın bulunan Küre, İbrahim Koyunlu ve Yenice köyleri bu yola dar birer şose ile bağlı olup her üçünün uzunluğu 3 kilometredir. 400 kilometre uzunluğundaki köyler arası yollarından 200 kilometresi kış ve yaz tekerlekli taşıtların geçmesine elverişlidir. Çorum ili ile münakale, belediye kamyonu ve dört tekerlekli arabalarla temin olunmaktadır.

İlçeyi demiryolu istasyonuna bağlayan Yozgat - Yerköy yolunda münakale dört tekerlekli arabalarla temin edilir.

İlçenin Yozgat, Çorum illeri; Hüyük, Çapraşık, Sarıyer ve Belpınar karakollarıyla telefon irtibatı mevcut olup hatların uzunluğu 102 kilometredir. Şebeke, jandarma tarafından idare edilmektedir.

İlçe postahanesi birer tel hatla Çorum ve Yozgat illerine ve çift hatla da Sungurlu ilçesine bağlı olup bu hatlardan birisi Ankara - Samsun muhaberesini temin eder. Postanın mektup, paket ve havale servisleri Çorum - Alaca arasında kamyonla temin edilmekte olup, haftada gidiş geliş iki posta seferi yapılır.

İlçenin merkez ve köylerinde içilen sular memba sularıdır. Merkez kasabasının ihtiyacı, kasabanın bir kilometre güneyindeki (Karapınar) membandan temin edilir. Bu su membandan kasabaya kadar toprak künkle gelir ve 17 çeşme halinde tevzi olunur. Mikyası mâ derecesi 27 dir. Bakteriyolojik tahlil yapılmamıştır. Bu sular aynı zamanda te-

mizlik işlerinde de kullanılır. Kasabanın fennî su tesisatı için henüz proje hazırlanmamıştır, ilçe dahilinde fennî sulama tesisatı yoktur. Eski yapar, Söğütözü, Sincan, Ortaöz çaylarına civar olan köyler bu çaylardan basit harklarla tarlalarını sularlar. Bu çaylardan sulanan arazi 7,000 hektar raddelerindedir. 1937 senesinde Büyük Söğütözü köyünün bir kilometre şimalinde büyük bir baraj yapılması için müracaatte bulunulmuş ise de yapılan fennî tetkikatta arazinin baraj yapılmasına müsait olmadığı anlaşılmıştır,

İlçe merkezinde bir elektrik santralı kurulmasına belediyece teşebbüs edilmiş ve 60 beygir takatinde bir Dizel motörü ve umumi tenvirata yeter malzeme satın alınarak ilçeye getirilmiş ve montaja başlanmıştır.

İlçede Devlete ve özel idareye ait resmî bina yoktur, Evvelce bucak müdürlüğü için yapılmış, olan binanın 1943 yılında yanmasından sonra bütün daireler kasaba içerisinde rastgele elverişsiz binalara çekilmeğe mecbur olmuşlardır, Bütün daireleri alabilecek bir hükümet konağının projesi hazırlanmış ise de tahsisatının hangi yılda verileceği henüz kararlaştırmamıştır.

Belediye kendine ait ahşap bir binada oturmaktadır 1938 yılında halkın yardımıyla özel idarece yapılan beş yataklı muntazam bir dispanser mevcuttur.

Kasaba evleri kısmen tek katlı kiremitle örtülü ahşap, kısmen de kerpiç yapılı toprak damlardan ibarettir Köy evleri hemen tamamen kerpiç yapılı ışksız damlardır. Kasaba düzlükte kurulmuş olup sokaklar dar ve gayrimuntazamdır.

Kasabanın 1943 yılında imar haritası yapılmıştır. Kanalizasyon tesisatı yoktur.

Çorum - Yozgat şosesinin bir kilometrelik kısmı kasabanın ortasından geçer. Diğer bütün sokaklar toprak olup yağmur mevsimlerinde geçilemeyecek kadar çamur olur. Kasabada belediyeye ait bir park vardır. Merkezin yangın vasıtası bir motopomp, 4 balta, 4 kanca, 10 kürek, 2 fener, 1 sedyeden ibarettir. Resmî dairelerde yangın tenekeleri vardır.

EKONOMİK DURUM

Merkez kasabası fırınlarında işlenen unlar Çorum ili dahilinde bulunan Hatap un fabrikasından temin olunur. Bu miktar, kasabaya hariçten gelip gidenlerle bazı memurların ekmek ihtiyacını karşılayacak raddededir. Geri kalan kasaba ve bütün köyler halkı, unlarını su değirmenlerinde öğütürler.

İlçe dahilinde su ile işleyen (64) değirmen mevcuttur. Zirai ve iktisadi küçük sanayi müesseseleri ve el sanatları yoktur. İlçe köylerinin yüzde 60 ını teşkil eden Alevî köylerinde halk kendi ihtiyacına yeter kadar şarap imâl eder. Belli başlı ihraç maddeleri hububat, bakliyat ve sair yer ürünleriyle büyük ve küçük baş etlik hayvanlardır. İhracat; haftanın cuma ve cumartesi günleri kasabada kurulan hububat ve hayvanat pazarlarına civar il ve ilçelerden gelen tüccarlar eliyle yapılmaktadır.

Tarım Odasınca tutulan hesaplara göre ilçeden yılda (6492) ton buğday, (2027) ton arpa, (71) ton yulaf (100) ton mısır, (20) ton kendir, (10) ton patates. (11) ton afyon tohumu, (37) ton fasulya, (35) ton mercimek ve (200) kilo afyon sakızı ihraç olunmaktadır. İhraç, iskeleleri Yerköy ve Samsundur.

İthal edilen istihlâk maddeleri Ticaret Odasınca tutulan kayıtlara göre şöyledir:

Miktarı	Cinsi	Değeri	Cinsi
40 ton	Sabun	300,000	Manifatura
50 »	Gazyağı	10,000	Tıbbî ecza
7 »	Benzin	3,000	Mamul deri
3 »	Çimento	1,000	Makarna
25 »	Ham demir	230,000	Tekel maddeleri
5 »	Mamul demir	20,000	Kırtasiye
35 »	Şeker	35,000	Hırdavat
20 »	Maden kömürü	25,000	Zücacîye
1 »	Zeytin		
2,5 »	Zeytinyağı		
100 »	Sandık cam		

İlçede bir Ziraat Bankası ajansı vardır. Bu ajansın senelik tarımsal ikrazat vasatı kuvveti (350,000) liradır Ajans 1946 yılından itibaren ticari ikrazata da başlamıştır, ilçe dahilinde mekşuf yeraltı serveti yoktur.

TARIMSAL DURUM

İlçenin doğu kuzey, batı ve güney kısımlarında yüksek yerlerinde bazan fundalık, bazan da seyrek ve bodur ormanlara tesadüf edilir. Bunlar ekseriya temadisiz parklar şeklinde olup servetleri meşe ve gürgen cinslerinden ibarettir. Bu şekil ormanların kapladığı saha (200) kilometredir.

Bu ormanlar hâlen tamamen muhafazaya terkedilmiş bulunmaktadır. Ormanların belli başlı hayvani mahsulü kürk hayvanlarından tilki ve yabani tavşan ise de kürkçülüğü geçim vasıtası itihaz edenler yoktur.

İlçe halkının en belli başlı meşgalesi hububat ve kısmen de bakliyat zeriyaatıdır. Ziraat hâlen kara sabanla yapılan basit ve müttesi bir usule tabidir. Son zamanlarda pullukla ziraatin faydası öğrenilmiş ise de koşum hayvanlarının ıslah edilmemiş bir durumda olması pullukla ziraati ileri götürememiştir. Çift hayvanları ekseriya öküz ve kısmen de mandadır. Çiftçilikte vâsi ziraatin temel vasfı olan münavebe usulü câridir. Hububat ve bakliyat ziraatine elverişli olan arazi miktarı (200,000) hektar olup bunun (120,000) i işlenmektedir.

Bağcılık son zamanlarda gitgide ehemmiyetini arttırmaktadır. Elde edilen üzümler kısmen yaş olarak satılır, kısmen de halkın kendi ihtiyacı için pekmez veya şarap olarak imâl edilir. Kuru üzüm yapılması ve ihracı hemen yok gibidir. Bağların işgal ettikleri saha (500) hektar kadardır.

Sulamaya müsait köylerde ağaç yetiştiriciliği de oldukça önemlidir. Yetiştirilen ağaçlar söğüt ve kavak nevileridir. Halk kereste ihtiyacını bu ağaçlardan temin eder. Bu kabil ağaçların miktarı ilçede bir milyonu bulur. 1946 yılı içinde yapılan teşviklerle (300) bin kadar havak ve söğüt fidanı dikilmesi temin edilmiştir.

Mıntakada meyva yetiştiriciliği hemen hemen yok denecek kadar azdır. Hayvan beslenmesi ancak çiftçi halkın kendi ihtiyaç ve istihlâkine yetecek raddededir. Bunlar koşu ve süt hayvanlarıdır. Ticari maksatla yetiştirici sürü sahiplerine hemen hiç rastlanmaz. Esasen ilçe dahilinde bol otlu geniş mer'aların bulunmaması bunun belli başlı âmilidir.

1946 yılı sayımına göre ilçenin hayvan miktarı 39,286 koyun, 6866 kılkeçi, 18484 tiftikkeçi, 23,203 sığır, 3715 manda, 3,183 merkep, 1900 at ve 25 devedir.

İlçede hayvan ıslah işleri henüz fennî bir şekilde ele alınmamıştır.

Hayvanlarda görülen hastalıklar çatal tırnaklılarda şap, çiçek ve şarbondur ki, bu hastalıklarla hassasiyetle mücadele edilmektedir. Şimdiye kadar bu hastalıklardan kayda değer hayvan vefiyatı olmamıştır.

KÜLTÜR DURUMU

Biri merkezde ve 14ü köylerde olmak üzere ilçede 15 ilkokul bulunmaktadır. Bundan başka 13 köyde eğitimli okul vardır. 1946 yılı sayımına göre öğretmenli ve eğitimli kasaba ve köylerin öğretim çağında bulunan 1839 u erkek, 1629 u kız olmak üzere 3468 çocuk tesbit edilmiştir. Bu yıl içinde bunlardan 2310 erkek, 751 kız okur, okula devam etmektedir. 1945 yılı genel çocuk sayımına göre ilçe dahilinde ilk tahsil çağında 4491 erkek, 255 3 kız olmak üzere 7,044 çocuk olduğu anlaşılmıştır. 1945-1946 öğretim yılında ilkokulu bitirenlerin sayısı 166 dır. Bu rakamın azlığı, okulların hemen çoğunun mezun veremeyecek kadar yeni açılmış olmasındandır. 12 köy okulu enstitü tipinde yapılmış olup bunların öğretmen evleri ve işlikleri mevcuttur. Kasabada henüz yapı sandığı tarafından öğretmen evleri inşası için bir teşebbüse girililmemiştir.

İlçede erkek ve kadın sanat okulu ve enstitüsü yoktur. Merkezde bir Halkevi vardır. Halkevi binası olmadı-

ğı ve halkevi, Halk Partisi'nin bir odasında ikamet etmekte olduğundan verimli çalışmamaktadır.

İlçenin Hüyük köyü (Alaca Hüyük) çok kıymetli tarihî eserleri bulunan eski bir Eti merkezidir. Burada her yıl Türk Tarih Kurumu tarafından kazı yapılır. Bu kazının en büyük önemi bütün tarih kademelerini kalkolitik devirden zamanımıza kadar tabaka tabaka ihata etmesindedir. Şimdiye kadar yapılan kazılarla birçok kiral ve kraliçe mezarları ve bu mezarlardan çıkan altın ve gümüş ziynet eşyasıyla birlikte altın atı arması «Eti kurs» ve taş, demir devrine ait kıymetli eserler meydana çıkarılmıştır. Çıkan eserlerin birçok kıymetlileri Ankara'ya nakledilmiş ve diğerleri nakledilenlerin kopyalarını muhafaza eden Hüyük medeniyet safhalarını gayet açık gösteren kıymetli bir müze kurulmuştur. Bu önemli kazı yerini ve müzesini görmek üzere ikinci dünya harbinden evvel birçok ecnebi bilginleri Alaca höyüğünü ziyaret etmişlerdir. Henüz kazıya başlanmamış olmakla beraber ilçenin Çikhasan ve Eskiypar köylerinin de tarihî önemi haiz birer merkez olduğu yine Türk Tarih Kurumu'na anlaşılmıştır.

SAĞLIK DURUMU

İlçe merkezinde devlete ait beş yataklı bir dispanser, 1946 yılında açılan bir eczane vardır, ilçede kayda değer sarı ve zührevi hastalık yoktur. Bütün ilçeye şamil olup evvelce şüphe üzerine kaydedilmiş 200 kadar frengi musabı mevcut ise de 1946 yılında frengi mücadelesine veriler önem ve yeniden kan tahlilleri bu kayıtlılardan hemen yüzde sekseninin frengili olmadığı neticesini vermiştir.

1945 yılında ilçede sıtma mücadele teşkilâtı kurulmuş ve tedavi yapılmış ise de teşkilât 1946 da lâğvedilmiş, zira teşkilâtı icabettirir derecede sıtma mevcut değildir. Büyük bataklıklar yoktur. Kış ve ilkbaharda yağmur sularının birikmesiyle husule gelen su birikintileri görülürse de bunlar sıtma mevsiminde tamamen kururlar. Verem pek nadir görülen vak'alardandır.

1943 yılında çiçek salgını, yapılan mücadeleden sonra söndürülmüştür.

Halk, orta boylu, yayla tipinde, kanlı canlıdır.

İlçenin hiç bir tarafında kanalizasyon yoktur. Halen umumiyetle septik çukurludur. Merkezde iki umumi halâ vardır. İlçe merkezinde fenne uygun olmamakla beraber temiz bir kesim yeri vardır.

Köy mezarlıkları umumiyetle bakımsız ve köy içlerindedir. Kasaba mezarlığının ıslahı 1946 yılında ele alınmış, ihata duvarı için taş ihzaratına başlanmış ve mezarlığa 1500 akasya fidanı diktirilmiştir.

İlçe merkezinde belediyeye ait 2 tanzifat arabası ve 4 tanzifat amelesi vardır. Sokak başlarında birer çöp çukuru yaptırılmış olup buralarda biriken gübreler belediye tarafından arabalarla kasaba haricinde belli yerlere nakledilir.

İlçe dahilinde kaplıca ve maden suları yoktur. Yaz mevsiminde halk ekseriya Sorgun ve Mecidözü ilçelerindeki kaplıcalara giderler. İlçe merkezinde eski bir hamam mevcut ise de temiz ve fenne uygun değildir. Köylerde temizliğe hemen hiç riayet etmezler.

Kasabada 4 han, 1 otel ve bir de küçük lokanta vardır.

SOSYAL DURUM

Halk hemen tamamen çiftçilikle uğraşır. Bu meyanda zatî ihtiyaç ve nadiren pazar için cüzi miktarda tavuk, süt hayvanatı, arı da beslenirse de, münhasıran bu işlerle uğraşanlar yoktur. Halkın gıdasını teşkil eden, hububat ve mamûlleriyle pekmez ve bakliyatdır. Beslenen hayvanların sütleri zatî yağ ihtiyacına sarfedilir. Bilhassa köylerde senede hiç et yemeyenler nüfusun yüzde doksanını teşkil eder.

Halk giyime de pek ehemmiyet vermez. İlçe sakinlerinden erkekler muhtelif kumaştan düz veya külot pantolon, caket, kasket ve yemeni giyerler. Kadınlar koyu renkli

ve beyaz yazma, ipekli yelek ve üç etek üstüne boyalı Önlük, düğünlerde de daha ağır ipekli kumaş entariler giyerler.

Düğünlerde ve ilkbaharda kasabada pazar sonlarında cirit oyunu, güreş, halkın belli başlı eğlencesidir. Halk, iyi at beslemeğe meraklıdır. Fakat gerek at beslemesi ve gerekse cirit oyunları mıntakada oldukça temiz cins atların ordu tarafından mübayaa edilmesiyle günden güne unutulmağa başlanmaktadır. Düğünlerde davul, zurna çalınır. Köylü halk son derece misafîrperverdir. Halkın hurafata büyük bir itikadı vardır. Adak adamak, hastaları tekke ve ziyaretlere götürmek gibi bâtil itikatları çok kavidir.

İklim icabı olarak halk seriüttehevvürdür. Halkın yüzde altmışının Alevî mezhepte olması dolayısıyla işrete meyli fazladır.

Yol kesmek, soygunculuk gibi asayişe müessir hâdiselere hemen hiç rastlanmaz. Kız kaçırma olaylarına arasıra rastlanırsa da resmîyete intikal ettirilmez. Tarafların başlık üzerinde uyuşmalarıyla iş hallolur. Halkın kumara meyli yoktur.